

T. C.

**BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI**

**BATIDA HADİSE DAİR KALEME ALINAN ALMANCA
AKADEMİK ÇALIŞMALAR**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Nurdan DEVECİ KORKUT

BURSA - 2019

T. C.

**BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI**

**BATIDA HADİSE DAİR KALEME ALINAN ALMANCA
AKADEMİK ÇALIŞMALAR**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Nurdan DEVECİ KORKUT

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Mutlu GÜL

BURSA – 2019

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Hadis Anabilim Dalı'nda, 701623018 numaralı **Nurdan KORKUT**'un hazırladığı "**Batıda Hadise Dair Kaleme Alınan Almanca Akademik Çalışmalar**" konulu Yüksek Lisans çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, 18./07/2019 günü 13.30 - 15.00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasını başarılı (başarılı/başarısız) olduğuna oy birliği (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye

(Tez Danışmanı ve Sınav
Komisyonu Başkanı)

Dr.Öğr.Üyesi Mutlu GÜL

Üye

(Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi)

Prof.Dr. Hüseyin KAHRAMAN

Bursa Uludağ Üniversitesi

İlahiyat Fakültesi

Üye

(Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi)

Dr.Öğr.Üyesi Seyit Ali GÜŞEN

İstanbul Üniversitesi

İlahiyat Fakültesi

18./07/2019

İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA

Tarih: 05/07/2019

Tez Başlığı / Konusu: “Batıda Hadise Dair Kâleme Alınan Almanca Akademik Çalışmalar”

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam sayfalık kısmına ilişkin, 05/07/2019 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 17’dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları’nı inceledim ve bu Uygulama Esasları’nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Nurdan DEVECİ KORKUT
Öğrenci No: 701623018
Anabilim Dalı: Temel İslâm Bilimleri
Programı: Hadis Yüksek Lisans
Statüsü: Y.Lisans Doktora

Danışman

05/07/2019

Dr. Öğr. Üyesi Mutlu GÜL

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans / Doktora tezi olarak sunduğum “**Batıda Hadise Dair Kaleme Alınan Almanca Akademik Çalışmalar**” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntılarının kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

05/07/2019

Adı Soyadı: Nurdan DEVECİ KORKUT

Öğrenci No: 701623018

Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimleri

Programı: Hadis Yüksek Lisans

Statüsü: Y.Lisans Doktora

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı	: Nurdan DEVECİ KORKUT
Üniversitesi	: Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	: Temel İslam Bilimleri
Bilim Dalı	: Hadis
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans
Sayfa Sayısı	: xiv+148
Tez Danışmanı	: Dr. Öğr. Üyesi Mutlu GÜL

Batıda Hadise Dair Kaleme Alınan Almanca Akademik Çalışmalar

Avrupa'nın Almanca konuşulan çeşitli ülkelerinde genelde İslâm'a özelde ise hadise dair birçok çalışma kaleme alınmıştır. 18. asır gibi erken sayılabilecek tarihlerden itibaren günümüze kadar sayısız İslâm araştırmaları yapılmıştır. Şüphesiz Almanca hadise dair akademik çalışmaların en yoğun kaleme alındığı ülke Almanya'dır. Bu çalışmalar ekserî olarak oryantalist ve az sayıda müslüman akademisyen tarafından yazılmıştır. Bu çalışmamızda Batıda hadise dair kaleme alınan Almanca akademik kitaplar, tezler, makaleler, sempozyum çalışmaları ve ansiklopedi maddelerinden oluşan bilimsel çalışmaları tespit edip, incelemeye çalıştık. Bizzat ulaşabildiğimiz çalışmaları kronolojik olarak kısaca tanıtarak, yoğunlaştıkları konuları, özellikleri, müellifleri, yayımlandığı dergi, yayım yeri ve tarihi v.b açılardan tanıtmaya çalıştık. Tezimizin son kısmında içeriğine ulaşamadığımız çalışmaların listesine yer verdik.

Anahtar Sözcükler:

Alman Oryantalizmi, Batı, Hadis çalışmaları, Sünnet

ABSTRACT

Name and Surname : Nurdan DEVECİ KORKUT
University : Bursa Uludağ University
Institution : Social Science Institution
Field : Basic Hadith
Branch : Hadith
Degree Awarded : Thesis of Master
Page Number : xiii+148
Degree Date : .../ .../ 2019
Supervisor : Dr. Öğr. Üyesi Mutlu GÜL

Academic Studies on Hadith that written in German Language in the West

In the European countries where German is spoken, generally, many studies have been done on hadiths of Islam. From the early times, like the 18th century, until now, there has been countless research on Islam. For sure, much of the academic studies on German hadiths have been done in Germany. These studies are usually Orientalist, and very few have been done by Muslim academicians. In this study, we tried to identify and examine scholarly studies on hadith that were written using Western academic books, theses, articles, symposium works, and encyclopedia entries written in German. We tried to, briefly and chronologically, introduce the studies that we could personally find via their topics of focus, characteristics, authors, in which journal they were published, place and date of publication, etc. In the final section of our thesis, we list the studies that we could not attain.

Keywords:

German Orientalism, West, Studies on Hadith, Prophetic tradition

ÖNSÖZ

Batılıların Doğu medeniyetine, kültürüne ve İslâm Dini'ne yönelik ilgileri asırlar boyu süregelmiştir. Müsteşrikler bu ilgi doğrultusunda uzun süredir Doğu'nun diline ve dinine yönelik araştırmalar yapmaktadır. Müslüman ülkelerin işgal edilmesi ve sömürgeciliğin başlamasıyla birlikte Doğu'nun hazineleri Batı'ya taşınmıştır. İslâm'a dair birçok yazma nüsha Batı kütüphanelerin raflarında yerini almıştır.

Son yıllarda birçok Batı ülkesinde Kur'ân-ı Kerim, hadis, tefsir, tasavvuf, kelâm vb. alanlarda çalışmalar yapılmaktadır. Batılı araştırmacının yoğunlaştığı alanlardan bazıları da Hz. Peygamber'in kimliği, hayatı ve şahsiyetiyle birlikte müslümanlar için Kur'ân'dan sonra ikinci kaynak kabul edilen hadislerdir. Hadislerin otantikliği meselesi oryantalistlerin gündeminden hiçbir dönem düşmemiştir. Çok erken tarihlerde hadislerin sıhhati, konusu, isnâd sistemi gibi konulara yönelik kitap ve makedeler kaleme alınmıştır. İslâm araştırmalarında erken dönem çalışmalarına göz attığımızda tamamen taraflı, ilim üslubundan uzak hatta insaf sınırlarının aşıldığı görülür. İslâm'a saldırganlıkla yaklaşan araştırmacılara nazaran son yıllarda yazılan eserlerde ve yapılan çalışmalarda daha objektif bir havanın oluştuğu söylenebilir. Avrupa'da açılan İlahiyat fakülteleri, İslâmi ilimler ve Doğu araştırmaları kürsülerinin kurulmasıyla akademik camiada tarafsız, kaliteli ve orjinal çalışmaların yapılmaya başlandığı söylenebilir. Müslüman bilim adamlarının Avrupa'nın farklı üniversitelerinde bulunmaları da çalışmaların verimliliğini artırmıştır.

Almanca hadise dair kaleme alınan çalışmaların en başta yoğunlaştığı ülke elbette Almanya olarak karşımıza çıkmaktadır. Almanya'dan sonra karşımıza Avusturya, İsviçre, Belçika'nın Almanca konuşulan bölgeleri çıkmaktadır. Almanya oryantalist çalışmalarda adından haylice söz ettiren bir ülkedir. Birçok ünlü müsteşriğin yetiştiği ülkede halen İslâm araştırmaları bütün hızıyla devam etmektedir. İslâm'a ait birçok yazma nüshaya yönelik çalışmalarda da Alman oryantalistler önemli rol oynamaktadır.

Batıda hadise dair kaleme alınan akademik çalışmaların Türkiye'deki araştırmacılarca bilinmesi kanaatimizce önemli bir mevzudur. Bunların Türkiye'ye tanıtımını bu çalışma vesilesiyle kendimize hedef edindik. Tezimiz iki bölümden oluşmaktadır. İlk kısımda "*Geleneksel Oryantalist Çalışmalar*" konusu altında,

ulaşabildiğimiz tüm çalışmalarını tanıtmaya çalıştık. Böyle bir ayrımı tercih etmemizde 1950 yılından önce hazırlanan çalışmalarda birtakım farklılıkların olduğunu görmemizdir. İkinci kısımda “*Oryantalist Çizgide Farklı Çalışmalar*” araştırılmıştır. Bu bölümde 1950’den 2018 senesine kadar yapılan çalışmalara yer verdik. Çalışmamızın son kısmında “*Batıda Hadise Dair Kaleme Alınan Almanca Akademik Çalışmaların Toplu Listesi*” yer almaktadır. Buda okuyucunun söz konusu araştırmaların tümüne kolayca ulaşmasını hedeflemektedir. Tezimizde herhangi bir tarih sınırlandırması yapmadan, en eski ve en güncel ulaşabildiğimiz hadislerle ilgili kitap, makale, tenkit yazıları, sempozyum, ansiklopedi maddeleri vb. tüm çalışmalarını kronolojik olarak tanıttık. Ayrıca bu çalışmaların müelliflerine dipnotlarda kısaca yer vererek, eserlerin yapıldığı kurumlar, yayımlanan dergiler vb. hakkında bilgiler sunduk. Önemli gördüğümüz kitap, makale vb. çalışmaların üzerinde daha fazla durarak, muhtevalarına dair önemli noktaları tesbit etmeye gayret ettik.

Bu çalışmam boyunca bana yol gösteren, teşviki ile ilim yolculuğunda desteğini hiç bir zaman esirgemeyen kıymetli hocam Dr. Öğr. Üyesi Mutlu GÜL’e şükranlarımı borç bilirim. Ayrıca Prof. Dr. Abdüsselam ARI, Prof. Dr. Zekeriya GÜLER, Prof. Dr. Bekir KUZUDİŞLİ, Osnabrück Üniversitesi dekanı Prof. Dr. Bülent UÇAR hocalarıma, Almanca kaynaklara ulaşmamızda büyük emek ve yardımı olan Köln DİTİB Akademie Kütüphanesi sorumlusu Sayın Serdar ASLAN’a, dönem arkadaşım kıymetli Hacer ŞAHİN’e, aileme, bu çalışmada desteğini benden esirgemeyen herkese ve eşim Süleyman KORKUT’a ayrıca teşekkür ediyorum. Ayrıca Uluslararası İlahiyat Programı kapsamında bize Türkiye’de İlahiyat eğitimi alma imkanı sunan Diyanet İşleri Başkanlığı’na, yedi yıldır maddi-manevi desteğini bizden esirgemeyen Türkiye Diyanet Vakfı’na ve çalışanlarına teşekkürlerimi borç bilirim. Allah’tan bu çalışmayı ümmet için faydalı kılmasını ve sâdır olan hataların affını diliyorum.

Gayret bizden tevfiğ Allah’tandır.

Nurdan DEVECİ KORKUT

Bursa 2019

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	iii
İNTİHAL YAZILIM RAPORU	iv
YEMİN METNİ	v
ÖZET.....	vi
ABSTRACT.....	vii
ÖNSÖZ.....	viii
İÇİNDEKİLER	x
KISALTMALAR	xii
ALMANCA KISALTMALAR.....	xiii

GİRİŞ

I. KONUNUN ÖNEMİ.....	2
II. ARAŞTIRMANIN AMACI.....	2
III. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ	3
IV. KAYNAKLAR	4
V. ALMAN ORYANTALİZMİ.....	4

I. BÖLÜM

GELENEKSEL ORYANTALİST ÇALIŞMALAR

A. KİTAPLAR.....	11
B. MAKALELER	25
C. DOKTORA TEZLERİ	41
D. ANSİKLOPEDİ MADDELERİ.....	45

II. BÖLÜM

ORYANTALİST ÇİZGİDE FARKLI YAKLAŞIMLAR

A. KİTAPLAR.....	51
B. MAKALELER	71
C. YÜKSEK LİSANS TEZLERİ.....	112
D. DOKTORA TEZLERİ	112
E. ANSİKLOPEDİ MADDELERİ	115
F. SEMPOZYUM ÇALIŞMALARI	116
G. SEMİNER ÖDEVLERİ	118
H. DİĞER ÇALIŞMALAR.....	119
SONUÇ.....	124

EKLER.....	126
A. TEZİMİZDE YER VERDİĞİMİZ ÇALIŞMALARIN TOPLU LİSTESİ	126
B. ULAŞAMADIĞIMIZ ÇALIŞMALARIN LİSTESİ.....	137
KAYNAKÇA	142
ÖZGEÇMİŞ.....	153

KISALTMALAR

a.g.e.	adı geçen eser
a.g.m.	adı geçen makale
a.g.m.	adı geçen madde
b.	bin-ibn
bkz.	bakınız
c.	cilt
çev.	Çeviren
DİA.	Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi
h.	hicri
Hız.	Hazreti
İSAM	İslam Araştırmalar Merkezi
r.a.	radiyallâhu anh.
nşr.	Neşreden
ö.	Ölüm
s.	sayfa
s.a.v.	sallallâhü alehi ve sellem
thk.	tahkik
ts.	tarih yok
vb.	ve benzeri
yy.	yayım yeri yok

ALMANCA KISALTMALAR

Bd.	Band (cilt)
Diss.	Dissertation (İlmi eser veya doktora tezi)
DLZ	Deutsche Literaturzeitung
DMG	Deutschen Morgenländischen Gesellschaft
ed.	Editor (neşreden)
Hrsg.	Herausgeber (neşreden)
OLZ	Orientalische Literaturzeitung
Rez.	Rezension (Eleştiri)
Suppl.	Supplement (Ek)
Verl.	Verlag (Yayınevi)
Wl.	Die Welt des Islams
ZA	Zeitschrift für Assyriologie
ZDMG	Zeitschrift der deutschen morgenländischen Gesellschaft
ZDPV	Zeitschrift des Deutschen Palästina-Vereins
ZS	Zeitschrift für Semistik

GİRİŞ

I. KONUNUN ÖNEMİ

Oryantalistlerin İslâm'a dair birçok inceleme ve çalışma yaptığı bilinmektedir. Almanya da bu çalışmalarla adından söz ettiren ülkelerden birisidir. Bilhassa Avrupa'da açılan İlahiyat fakülteleri, İslâmi ilimler ve Oryantalistik kürsüleri ile ciddi kitap, makale, tenkit yazıları vb. ürünler ortaya konulmuştur. Bu çalışmaların ülkemizde çok bilinmediği kanaatindeyiz. Bunun en önemli nedeni, dil sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülkemizdeki akademisyen ve bilim adamlarının bu çalışma vesilesi ile hadise dair Avrupa'nın farklı ülkelerinde Almanca yapılan birçok çalışmaya muttali olabileceğini düşünüyoruz. Bu yönüyle çalışmamız araştırmacılar için bir el kitabı mahiyetindedir. Ayrıca çalışmaların kronolojik olarak ele alınması, muhtevalarının özeti, önemli noktalarının tespiti ve müelliflerinin tanıtımıyla Almanca hadis ile ilgili kaleme alınan çalışmalar hakkında genel bir fikir oluşturacaktır. Söz konusu eserlerde müsteşriklerin yoğunlaştığı konular da daha net görülecektir.

Tezimiz, Almanca hadisle ilgili yapılan çalışmalar hakkında araştırmacılara kaynak ve referans gösterecektir. Yine çalışmamızla, yazılan kitap, makale vb. eserlerin akademik ve bilimsel yönü hakkında genel bir perspektif elde edilebilecektir. Çalışma vesilesiyle müsteşriklerce yoğunlaşılacak meselelere dair net bir bakış açısına sahip olunulabilecektir. Hadis ilmine yönelik oryantalistlerin ilgisini çeken konularda daha net tezimizde görülecektir. Batı'nın Hz. Peygamber'in sünnetine, rivâyetlerine ve ilm'ül hadise ziyadesiyle ilgili olduğu ve bu doğrultuda ciddi kitap, makale vb. ürünler ortaya koyduğu gözlemlenecektir. Doğu'nun dinine, diline ve tarihine olan ilginin halen günümüzde canlılığını koruduğu ve en eski tarihlerden günümüze kadar Batılılar tarafından araştırmaların devam ettiği bu çalışma vesilesi ile bir kez daha bilinecektir.

II. ARAŞTIRMANIN AMACI

Çalışmamızın temel amacı erken tarihlerden günümüze kadar Batıda hadisle ilgili Almanca kaleme alınan akademik çalışmaların genel olarak tanıtımıdır. İslâmi ilimlerde sayısız çalışmanın yapıldığı Avrupa ülkelerinde Hz. Peygamber ve hadislerle ilgili de birçok eser kaleme alınmıştır/alınmaktadır. Ignaz Goldziher (ö. 1850/1921), Schacht (ö. 1902/1969) gibi ünlü müsteşriklerin bazı çalışmaları akademi camiamızca bilinirken,

özellikle son yıllarda hadisle ilgili hazırlanan birçok araştırmanın ülkemizde yeterince bilinmediği kanaatindeyiz.

Çalışmamız Almanca yazılan en güncel çalışmaları kısaca tanıtarak, okuyucunun aktüel durumdan haberdar olmasını sağlayacak ve ilgili camiaya referans kaynağı sunacaktır. Ülkemizde güncel olarak birçok akademisyen, bilim adamı Batılıların dinimize dair yaptığı çalışmalara yönelik incelemelerde bulunmaktadır. Bununla birlikte dil sorununun büyük bir engel olarak karşımıza çıktığını belirtmiştik. Maalesef oryantalist çalışmaların pek azı dilimize tercüme edilmiştir. Biz de bu vesile ile müsteşriklerce yapılan çalışmaları bibliyografik olarak tanıtarak akademi camiasına az da olsa bir katkıda bulunmayı hedef edindik. Ayrıca tezimizde yer alan söz konusu eserlerin bilinmesiyle genç araştırmacılara kaynak ve yeni konuların çalışılması için fırsat sunmayı amaçladık.

III. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Çalışmamızda Almanca hadise dair akademik çalışmalara ulaşmak için Almanya’da farklı üniversitelerde ve kütüphanelerde bulunarak kaynak taraması yaptık. Ayrıca araştırmalarımız neticesinde bazı akademisyenlerle birebir görüşerek onlardan bilgi aldık. Yine online olarak erişime sunulan tez katalogları, makale veri tabanları, sempozyum bildileri ve üniversitelerin sayfalarından faydalandık. Ulaştığımız malzemeleri kronolojik olarak sıralayarak çalışmamızı hazırladık. Tezimizde kitap, makale, doktora- yüksek lisans tezleri, seminer ödevleri, sempozyum bildirileri, ansiklopedi maddeleri vb. çalışmalara yer verdik. Eserleri kronolojik sıralamayla ele alarak, okuyucuya yapılan çalışmaların tarihi süreçte gelişimini ve yoğunlaştığı konulara dair genel bir bakış açısı kazandırmasını hedefledik.

Almanya’da çeşitli İlahiyat fakültelerinde çalışmakta olan Türk ve müslüman kökenli hocalarımızla istişare ederek çalışmamızın kalitesini nasıl artıracığımızı sorguladık. Yine yabancı müelliflerce kaleme alınan eserlerin temininde birebir kendileriyle iletişim kurarak kaynak temini sağlamaya çalıştık. İslâmi ilimler fakültelerinin dekan, hoca ve öğretim görevlileriyle irtibat kurarak, tezimizde nasıl bir yol izlememiz gerektiğini netleştirerek yol aldık.

Çalışmamızı iki bölümde ele almayı isabetli bulduk. Birinci kısım olan “*Geleneksel Oryantalist Çalışmalar*” başlığı altında erken tarihlerden 1950’li yıllara

kadar kaleme alınan hadisle ilgili çalışmaları kronolojik olarak ele aldık. İlk olarak kitaplar daha sonra makaleler, doktora tezleri ve ansiklopedi maddelerini tanıtmayı uygun bulduk. Eserlerin muhtevaları, ele aldığı konular ve yoğunlaştığı meseleleri muhtasar olarak inceledik. Ayrıca dipnotlarda müelliflerin hayatlarına dair kısa bilgilere yer verdik. Bazı kitap, makale, vb. eserlerin tanıtımının sonunda değerlendirme ve tenkitlere gittik. Ancak tüm çalışmalarda aynı usulu takip etmedik. Bunun en temel nedeni tüm eserlerde söz konusu değerlendirme ve tenkide gidilmesinin mümkün olamayışıdır. Bilhassa tanıtılan bazı kitaplardaki uslubün ilmi objektiflikten uzak oluşu bizi bu değerlendirmeleri yapmaya itmiştir.

İkinci bölüm olan “*Oryantalist Çizgide Farklı Çalışmalar*” başlığı altında yine yukarıda belirtilen yöntem takip edilmiştir. Başlıkta vurgulanan farklı çalışmalar bölüm sonu değerlendirmelerinde detaylı olarak aktarılmıştır.

IV. KAYNAKLAR

Tezimizde istifade ettiğimiz belli başlı kaynaklar bulunmaktadır. Bunları şöyle sıralayabiliriz: Nimetullah Akın, *Alman Oryantalizmi ve Hadis*, Emin Yayınları, Bursa, 2011; Bekir Ezer, *Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Sünnet ve Hadis Hakkındaki Çalışmaları (1900-1950)*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2007; Yücel Bulut, *Oryantalizmin Kısa Tarihi*, Küre Yayınları, İstanbul, 2004; Ahmet Yücel, *Oryantalistler ve Hadis*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları (IFAV), İstanbul, 2013.

Almanca kaynakların temin edilmesinde kütüphanelerin online olarak erişime açılan katalog tarama merkezlerinden faydalanılmıştır. Ayrıca tezimizde incelediğimiz eserlerin ulaşılmasında Alman Doğu Cemiyeti'nin (*Deutsche Morgenländische Gesellschaft DMG- ZDMG*) gibi sayfalardan istifade edilmiştir. Bunların yanı sıra dergiler, makaleler vb. birçok kaynaktan da araştırmalar yapılmıştır.

V. ALMAN ORYANTALİZMİ

Oryantalizm kelimesine birçok farklı anlam yükleyen Edward Said'e göre “Doğu hakkında ders veren, yazı yazan ve araştırma yapan herkes Oryantalistir.”¹ Yine

¹ Edward W.Said, *Oryantalizm*, çev. Nezh Uzel, İrfan Yayımcılık, İstanbul, 1998, s.13.

oryantalizm ona göre “Doğu’yu konu edinen kurumların tamamı, verilen beyanatlar, takınılan tavırlar, yapılan benzetmeler, bir cins öğreti, yönetim biçimi veya hükümet şekli” ve “Batı’nın üstünlük sürdürme taktiği, Doğu üzerinde otorite kurma çabasıdır.”² Müslümanların da diğer dinler hakkında araştırmalar yaptığı bilinmektedir. İlmî ve kültürel açıdan müslümanların çok erken dönemlerde diğer dinlere yönelik inceleme ve araştırmaları olmuştur. Abbâsîler döneminde yapılan tercüme faaliyetlerini bu noktada zikredebiliriz. Yunan felsefesine ait eserlerin tercümelemleri, Yahudilik ve Hristiyanlığın araştırılarak, müslüman âlimlerce onlara reddiyelerin kaleme alındığı bilinmektedir.³ Ancak Batı’nın Doğu’nun dinine, diline ve kültürüne yaklaşımı farklı olmuştur. Hatta bu farklılık Batılıların kabul etmek istemedikleri “Oryantalizm” ve “Oryantalist” gibi kavramların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Resmî olarak söylenilmeyen oryantalist teriminin, Paris’te düzenlenen 29. Uluslararası Oryantalistler Kongresi’nde yapılan oylama ile kullanılmamasına karar verilmiştir.⁴

Batılı ülkelerin neredeyse tamamına yakınında Doğu araştırmaları çok erken tarihlerden beri devam etmektedir. Genelde İslâm dinine, özelde hadise dair sayısız kitap, makale, bildiri, çeviri vb. çalışmalar kaleme alınmıştır. Yapılan çalışmalara göz atıldığında hadis tarihi, hadis usûlü, ricâl çalışmaları, hadis literatürü vb. konularda ciddi eserler verilmiştir. *Bibliothèque Orientale* adlı İslâm ansiklopedisi olarak kabul edilen eserin yazarı Fransız müsteşrik Herbelot (1625-1695), batıda hadisle ilgili araştırmaların öncüsü olarak kabul edilen isimlerden birisidir.⁵ Herbelot ile başlayan hadis çalışmalarının bir diğer kanadını oluşturan Almanya, genelde İslâm özelde hadise dair araştırmalarıyla adından söz ettiren ülkelerden birisidir.

“Genel olarak Batı’nın Doğu’ya ait olana duyduğu her türlü ilgi olarak” tanımlanan Oryantalizm, Almanca *Morgenland* (sabah ülkesi) ve *Abendland* (akşam ülkesi) ifadeleri ile de anlatılmaktadır.⁶ “Doğu araştırmalarında isim yapmış bazı eserlerin önce İngiltere yahut Fransa’da başlatıldığı fakat daha sonra Almanlar tarafından geliştirildiği” altı çizilen noktalardandır.⁷ Batıda giderek artan İslâm araştırmalarının bir

² Said, *Oryantalizm*, s.14.

³ Ahmet Yücel, *Oryantalistler ve Hadis*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları (IFAV), İstanbul, 2013, s.18-19.

⁴ Yücel Bulut, *Oryantalizmin Kısa Tarihi*, Küre Yayınları, İstanbul, 2004, s.1.

⁵ Bulut, *Oryantalizmin Kısa Tarihi*, s.24.

⁶ Nimetullah Akın, *Alman Oryantalizmi ve Hadis*, Emin Yayınları, Bursa, 2011, s.16.

⁷ Said, *Oryantalizm*, s.33.

ayağını da Almanya'nın oluşturduğunu yukarda zikrettik. Bilhassa Alman üniversitelerinde *Islamwissenschaften* ve *Orientalische Seminar* bölümlerinde İslâm araştırmalarının her geçen gün arttığı görülmektedir. Almanya'da yapılan oryantalistik çalışmalar birçok ünlü müsteşriğin takdirini toplamıştır. Carl Brockelmann, Almanların bu konuda hayli mesafe aldıklarını bildiren isimlerden birisidir. Ona göre İngilizler bu yolda çokça zahmet çektikten sonra bu alandaki çalışmalarını diğer milletlere bırakmışlardır. Brockelmann, bunlar arasında da Almanların önderliği elde ederek bu alanda söz sahibi olduklarının altını çizmektedir.⁸

Almanya'da 1477'de Eberhard Karls Üniversitesi'nin kurulmasından bir müddet sonra Şark dilleri ve kültürleri bölümleri açılmıştır. Bununla birlikte Tübingen Üniversitesi'nde Şark Enstitüsü kurulmuş ve İbranice ile birlikte Arabiyyât çalışmaları yapılmaya başlanmıştır.⁹ Ünlü Alman şair Goethe'nin (1749-1832) de Şark'a yönelik ilgisini bu noktada hatırlamamız isabetli olacaktır. Yine Enno Litmann, Nöldeke, Julius Wellhausen, Snouck Hurgronje, Goldziher, Brockelmann ve Joseph Horowitz gibi isimler Almanya'nın yetiştirdiği önemli oryantalistlerdendir. Alman oryantalistlerin hadis algısı üzerine yapılan bir çalışmada şu bilgiler aktarılmaktadır: “Almanya'daki İslâm araştırmalarının bu ülkede yapılan oryantalistik faaliyetler arasında önemli bir yeri vardır. Alman oryantalist Enno Litmann, Almanyada'ki İslâm bilimini, Arabiyyât'ın şubesi olarak niteler ve İran dili ve edebiyatı, Türkoloji, Afrika dili ve edebiyatı, Genel Tarih ve Dinbilimleriyle bağlanması gerektiğini belirtir.”¹⁰

Almanya'da Doğu dilleri kürsülerinin, Alman Doğu Cemiyeti'nin (*Deutsche Morgenländische Gesellschaft DMG*) kurulması ve bunların önderliğinde başlayan periyodik yayımlarla Alman oryantalizmi sayısız eserler vermiş ve sistematize olmuştur. Yine tüm Avrupa'da Aydınlanma döneminin etkisiyle dini metinlere yönelik tarihi kritik metodu, Almanya'da da Abraham Geiger'in çalışmamızda yer verdiğimiz eseriyle (*Was hat Mohammed aus dem Judentum übernommen*) Kur'ân'a yönelik uygulanmaya çalışmıştır.¹¹ İlerleyen süreçte Hz. Peygamberin hayatı üzerine yapılan çalışmalarla Almanya'da oryantalist çalışmalar hız kesmeden devam etmiştir.

⁸ Carl Brockelmann, “Die Morgenländischen Studien in Deutschland” *ZDMG*, 76, s.5.

⁹ Bekir Ezer, Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Sünnet ve Hadis Hakkındaki Çalışmaları (1900-1950), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2007, s.5-6.

¹⁰ Ezer, Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Sünnet ve Hadis Hakkındaki Çalışmaları, s.6.

¹¹ Akın, *Alman Oryantalizmi*, ss.50-51.

Oryantalizm ve Alman oryantalistleri üzerine bir çok çalışma mevcûd olduğu için tarihi süreçten ziyade, yapılan çalışmalardaki bir takım ayrımlara gidilmesi gerektiğini düşünüyoruz. Almanca kaleme alınan İslâmi çalışmalara baktığımızda 1950 öncesinde Abraham Geiger, Ignaz Goldziher, Schacht gibi isimlerin eserlerinde taraflı bir tutum sergiledikleri görülür. İslâm'ın Yahudilik veya Hristiyanlık dinlerinden etkilendiği, rivâyetlerin farklı din ve kültürlerden alındığı ispatlanmaya çalışılmakta, birincil kaynaklar göz ardı edilmekte ve seçilen malzeme kendi görüşlerini destekler nitelikte ele alınmaktadır. Aksini gösteren ayetler, hadisler görmezlikten gelinmektedir.¹² Dönemin eserlerine göz attığımızda ekserî olarak zamanın sömürgeci zihniyetine hizmet eder mahiyette karşımıza çıkmaktadır. Bu müelliflerinin halefleri de aynı çizgiyi uzun yıllar sürdürmüşlerdir. Genelde İslâm üzerine yapılan çalışmalarda oryantalistlerin olumsuz tavırları net olarak görülmektedir. Hatta Alman oryantalizminin gelişim aşamasında Hz. Muhammed ve risaleti hakkında yapılan çalışmalarda da bu tutumu net olarak görmekteyiz. “Şarkiyat literatürü doğası gereği Hz. Muhammed'in peygamberliği konusuna olumsuz bir bakış açısı ile yaklaşır. Her şeyden önce Hz. Muhammed bir peygamber değildir. Bundan sonraki aşama ise onun nasıl peygamber olamayacağına dair işaret, belge ve delilleri ortaya koymaktır.”¹³ Müsteşrikler bu görüşleri doğrultusunda hadislere karşı da şüpheli yaklaşmışlardır. Onların birçoğu rivâyetlerin otantikliğini gündemine almış ve hadisleri de kendi kutsal kitaplarına uyguladıkları tarihsel kritik metoduyla incelemeye tabi tutmuşlardır.

1950 sonrasında yapılan çalışmalarda bazı sevindirici gelişmelerle karşılaşmak mümkündür. Johann Fück (ö. 1894/1974) gibi isimler daha ılımlı ve insaflı çalışmalara imza atmışlardır. O, seleflerinin aksine Hz. Muhammed'in hayatına dair kaleme aldığı eserde birinci kaynaklardan istifade ederek ve tarihi literatürü iyi tarayarak incelemelerde bulunmuştur.¹⁴ Yine sünnete yaklaşımı Fück'ün birçok noktada takdire şayandır.

Her ne kadar Harald Motzki'nin sünnete ve hadislere olan tutumu İslâm'ın genel anlayışından farklılıklar arz etse de, birincil kaynaklardan istifade etmesiyle, tarafsız ve

¹² Bu noktada çalışmamızda yer alan bazı eserlere atıf yapabiliriz. Abraham Geiger, *Was hat Mohammed aus dem Judentum aufgenommen?*, Bonn, Diss. 1833; Ignaz Goldziher, *Muhammedanische Studien*, Max Niemeyer Yayınevi, II, Halle, 1890.

¹³ Akın, *a.g.e.*, ss.54-55.

¹⁴ Johann Fück, *Muhammed-Persönlichkeit und Religionsstiftung*, (Muhammed'in Kişiliği ve Din Kuruculuğu), Arabische Kultur und İslâm im Mittelalter Ausgewählte Schriften, ed. Manfred Fleischhammer, Weimer, 1981.

kaliteli çalışmalara imza atmasıyla diğerlerinden ayrıldığı belirtilmesi gereken bir noktadır. Yine Avrupa'da farklı şehirlerde açılan İşlâmi ilimler, İlahiyat fakülteleri ve İşlâm bilim kürsülerinde yer alan müslüman teologların sayısı da 1950 ve bilhassa 2000 yılı sonrasında hazırlanan akademik çalışmalarda kalite farkını gözler önüne sermektedir. Müslümanların da Avrupa'daki üniversitelerde akademisyenlik gibi görevlere gelmesiyle, hazırlanan çalışmaların muhteva ve anlayış olarak farklılık arz ettiğini söylememiz mümkündür. Bu elbette İşlâm hakkında doğru bilgi almak isteyen gayr-i Müslîmlerin ve Avrupa'da doğup orada yetişen ve yaşadığı ülkenin dilini anadilinden daha iyi bilen müslümanların kaynak sıkıntılarına ışık tutar mahiyette bir gelişme olmuştur.

I. BÖLÜM

GELENEKSEL ORYANTALİST ÇALIŞMALAR

Oryantalizmin genelde İslam'a özelde hadise dair çalışmalarının çok erken tarihlere kadar dayandığını bilmekteyiz. Hatta Hz. Peygamber'in (s.a.v.) vefatının üzerinden çeyrek yüzyıl geçmeden diğer din mensublarının İslâm ile ilgilendikleri bilinmektedir.¹⁵ Fakat ortaçağ döneminde İslam'a karşı bakış açısının ithamlardan, bir takım efsane ve polemikten öteye gidilmediği de bilinmektedir. Bu dönemde daha çok Hz. Muhammed'in (s.a.v.) gazveleri, çok eşliliği, Hz. Zeyneb (ö. 20/641) ile evliliği, ifk hadisesi, Kur'ân ve sünnetteki cennet tasvirleri vb. konular oryantalizm için bir fırsat ve tenkit malzemesi olmuştur.¹⁶ Tarafgil bir tavrın söz konusu olduğu dönemde akademik olarak düzgün çalışmaların yapıldığı söylenememektedir.

İlerleyen dönemlerde Abraham Geiger, Aloys Sprenger, Ignaz Goldziher gibi erken dönemlerde birçok eser kaleme alan müsteşrikler özelde hadislerle de ilgilenmişlerdir. Ancak söz konusu isimler de tıpkı ortaçağ döneminde olduğu gibi taraflı, objektiflikten uzak, kendi görüşlerini destekler mahiyette müstakil eserler kaleme almışlardır. Haleflerince de bu olumsuz tablo devam etmiştir. Gündemlerinde Hz. Peygamber'e yönelik ağır ithamlar, rivayetlerin otantikliği ve diğer dinlerden alıntı olması gibi iddialar yer almıştır.¹⁷ Geleneksel oryantalistik eğilimin temsilcilerinden birisi olarak Goldziher "hadis literatürünün daha önce varsayılandan çok daha az otantik materyal ihtiva ettiği kanaatini savunarak seleflerinden ayrılan"¹⁸ bir çizgi benimsemiştir. Ignaz Goldziher'in görüş ve iddiaları hoca-talebe ilişkisini yansıtır bir biçimde, kendisinden sonra kaleme alınan eserlerde tekrarlanmıştır.

Bu çalışmamız ile 1833 gibi çok erken bir tarihte kaleme alınan eserden başlanılarak 2018 yılına kadar aktüel olarak yapılan çalışmalara yer verilmektedir. Geleneksel oryantalist çalışmalardaki üslubun farklılığı, tarafgirlik, objektifliğin olmaması dönemin karakterist özelliği olarak kendisini göstermektedir.

¹⁵ Fatma Kızıl, "Oryantalistlerin Akademik Hadis Araştırmaları: Ana Eğilimler", Yerleşik Kabuller ve Temel İddialar, *Hadis ve Siyer Araştırmaları = Hadith and Sira Studies*, 2019, s.157.

¹⁶ Kızıl, "a.g.m.", s.158.

¹⁷ Söz konusu müsteşriklerin eserleri tanıtılırken bu iddia ve bakış açısına yer verilmiştir. Bkz. s. 11, 14, 19.

¹⁸ Kızıl, "a.g.m.", s.182.

A. KİTAPLAR

1. Was hat Mohammed aus dem Judentum aufgenommen?¹⁹ – Muhammed Yahudilikten Ne Aldı?

Abraham Geiger²⁰ tarafından erken tarihte kaleme alınan ve Batıda önemli bir yeri olan bu eser temel olarak Hz. Muhammed'in Yahudilikten neler aldığını, öğrendiğini incelemektedir. Hocası olan ünlü Alman müsteşrik Georg Wilhelm Friedrich Freitag'ın eseriyle aynı ismi taşıyan üniversitede ödüllü bir yarışma yapması üzerine müellif ilk olarak kitabını Latince olarak yazar ve yarışmayı kazanır. Geiger daha sonra eseri Almanca'ya çevirip Marburg Üniversitesi'nde doktora tezi olarak sunar.²¹

Geiger, Hz. Muhammed'in Yahudilikten alıntılarının sistemli olmadığını, bazı tekil konularda olduğunu bildirmektedir. Yazar eserinde ilgili araştırmayı üç boyutta ele almaktadır:

- Hz. Muhammed Yahudilikten bazı şeyleri almayı istedi mi?
- Hz. Muhammed Yahudilikten bazı şeyleri alma imkanına sahip miydi?
- Hz. Muhammed Yahudilikten bazı şeyler alma yetkisine sahip miydi?

Abraham Geiger, eserinde Hz. Peygamber'in Yahudilikten bazı şeyleri İslâm'a almak istediğini belirtmektedir. Ona göre bu, Hz. Muhammed'in Yahudileri sevmesinden değil, bilâkis o dönem Yahudilerin yaşadıkları Arap coğrafyasında güçlü ve itibar sahibi olmalarından kaynaklanmaktadır. Geiger'e göre Hz. Muhammed Yahudilikten bazı şeyleri isteyerek Kur'ân'a almayı hedefledi, bu vesile ile Arap yarımadasında yaşayan Yahudilerin sevgisini kazanacaktı ve onların İslâm'a girmelerini sağlayacaktı. Müellif iki dinde de ortak bir takım benzerlikleri eserinde zikrederek, bunların Yahudilikten İslâm'a alındığını iddia etmektedir. Müslümanların kiblesinin belli bir zaman Kudüs'e doğru olmasını da bu düşüncesine delil babında zikretmektedir. Geiger, Hz. Peygamber ve hulefa-i râşidin döneminde bazı Yahudi kabilelerle olan örnekleri de burada vermektedir.

¹⁹ Abraham Geiger, *Was hat Mohammed aus dem Judentum aufgenommen?*, Bonn, Diss. 1833, 215 sayfa.

²⁰ 1810 yılında Frankfurt'ta doğdu. Ortadoks Yahudi bir aileye mensub olan Geiger, küçük yaşta Kitâb-ı Mukaddes, Mişna ve Talmud dersleri aldı. Matematik derslerine ilgisi olan Abraham Geiger gizlice kitaplardan matematik çalıştı. Şüpheli yaklaşımları ve kıvrak zekası ile dikkat çeken Geiger, ailesinin şiddetli tepkisine rağmen 1829 yılında Heidelberg Üniversitesi'nde Tarih, Felsefe, Filoloji, Antik Diller ve Arkeoloji eğitimi alır. Daha sonra Bonn Üniversitesi'nde teoloj bölümünü tercih etti. Reformist Yahudi kimliği ile bilinen haham Abraham Geiger 1874 yılında Berlin'de ölmüştür. Akın, *Alman Oryantalizmi ve Hadis*, s.61-62.

²¹ Nimetullah Akın, *a.g.e.*

“Nitekim Hz. Peygamber Ebu Bekir ile onlara mektup gönderip namaz kılmaya, zekat vermeye ve Allah’a karz-ı hasende bulunmaya (Allah için bir fakire yardım etmeye) davet ettiklerinde içlerinden biri “Allah’ borç istediğine göre demek ki fakirmiş” cevabını vermiştir. Yine onlar Hz. Peygamber’in “es- selâmüaleyke” selamına “es-samu aleyke” şeklinde karşılık verirlerdi.”²²

Abraham Geiger, Hz. Peygamber’in Yahudilikten bazı şeyleri alma imkanına sahip olup olmadığını da eserinde sorgulamaktadır. Müellife göre Hz. Peygamber bu din hakkında hem yazılı hem de sözlü kaynaklardan bilgilere sahiptir. Kur’ân ayetlerinden iktibâs yaparak bazı delillendirmeler yapılmaya çalışılmaktadır.²³ Ayrıca ona göre Varaka b. Nevfel, Habîb b. Malik ve Abdullah b. Selâm gibi isimlerden de Hz. Peygamber’in faydalanması yüksek bir ihtimaldir. Geiger Hz. Muhammed’in ümmi olmasını da reddetmektedir.²⁴

Müellif kitabında Hz. Muhammed’in Yahudilikten bazı şeyleri alma yetkisine sahip olup olmadığına dairde bilgiler aktarmaktadır. Abraham Geiger’a göre Hz. Muhammed’in anlattığı birçok öğreti kendisinden önceki geleneklere aittir. O yeni bir şey inşa etmemiştir. Geiger’in bu anlayışı İslâm’ı Tevrat ve İncil’in devamı olarak saydığını göstermektedir. “Nitekim şu rivâyet bu konuda Hz. Peygamber’in ilginç yaklaşım tarzını ortaya koymaktadır: Hz. Peygamber Medine’ye geldiğinde Yahudileri aşûre orucunu tutarken buldu. Neden oruç tuttuklarını sorduğunda, onlar “bu günde Allah, Firavun ve ordusunu Kızıldeniz’de boğdu, Musa ve beraberindekileri ise kurtardı” cevabını verince, Hz. Peygamber “Ben Musa’ya onlardan daha fazla yakınım” dedi ve aşûre günü oruç tutulmasını emretti.”²⁵

Hz. Muhammed’in Yahudilikten ne aldığını da ayrı bir başlık altında inceleyen müellif, Peygamber’in (s.a.v.) kavramları, teolojik esasları, tarihi kıssaları ve bilgileri Yahudilikten aldığını iddia etmektedir.²⁶

²² Geiger, *Was hat Mohammed aus dem Judentum aufgenommen?*, s.15-18; Akın, *Alman Oryantalizmi*, s.67.

²³ Kur’ân’da Yahudilerin kötü tasavvur edildiği şu ayette Geiger’e göre Hz. Muhammed’in onlarla bilgi babında alış-veriş yaptığını gösterir: “Onlar iman edenlerle karşılaşınca, “İman ettik” derler. Birbirleriyle baş başa kaldıklarında da şöyle derler: “Rabbimizin huzurunda delil olarak kullanıp sizi sustursunlar diye mi, Allah’ın (Tevrat’ta) size bildirdiklerini onlara söylüyorsunuz? (Bu kadarcık şeye) akıl erdiremiyor musunuz?” el-Bakara 2/76.

²⁴ Geiger, *Was hat Mohammed aus dem Judentum aufgenommen?*, s.27.

²⁵ Akın, *Alman Oryantalizmi*, s.69.

²⁶ Geiger, *Was hat Mohammed aus dem Judentum aufgenommen?*, s.37-89.

Abraham Geiger'in eserine göz atıldığında İslâm ve Yahudilikte ortak olarak bulunan birçok unsurla karşılaşılmaktadır. Ancak bu hiç bir zaman Geiger'in göz ardı ettiği mesele dinlerin semâvi olması ve ortaklıkların olmasının kaçınılmaz olmasıdır. Müellifin İslâm'ın Yahudilikten alınan bazı şeylerle var olduğu imajını çizmeye çalışması tamamen tutarsız bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Hz. Peygamber'in, kiblenin ilk zamanlar Kabe'ye değil de Beytü'l-Makdis'e doğru olması örneğinde görüldüğü gibi, kendi gücünü perçinlemek ve bu konuda Yahudilerden destek almak amacıyla, birtakım iktibaslarda bulunduğu görüşü de kendi Yahudi kimliğinin ve kişilik yapısının, konuyu anlamdirmadaki etkisinden kaynaklandığı düşünülebilir. Çünkü pragmatist ve materyalist zihniyete sahip insanların, Müslüman hassasiyetinden kaynaklanan, cihad, vahiy, cömertlik, îsâr gibi hususları kendi bakış açılarına göre anlamdırmaları ve izah etmeleri son derece müşkildir.

2. **Über das Leben und die Schriften des Scheich Abu Zakarija al- Nawawi, nach handschriftlichen Quellen²⁷ - El Yazma Kaynaklara Göre Şeyh Ebû Zekeriyâ en-Nevevî'nin Hayatı ve Eserleri**

Alman şarkiyatçı Heinrich Ferdinand Wüstenfeld²⁸ tarafından kaleme alınan kitapta Ebû Zekeriyâ Yahyâ en-Nevevî'nin (ö. 676/1277) hayatı, ilmi kişiliği ve eserleri ele alınmaktadır.

Müellifin çalışmasında istifade ettiği yazma nüshalardan bazıları şunlardır:

1-Muhammed Abdürraûf el-Münâvî'nin (ö. 1031/1622) *el- Kevâkibü'd-dürriyye fî terâcimi's-s'adeti's-sûfiye* adlı eseri. Avrupa'da sadece Viyana Kraliyet Kütüphanesinde Hammer-Purgstall yazma nüshaları arasında bulunan eserden istifada edilmiştir.

²⁷ Heinrich Ferdinand Wüstenfeld, *Über das Leben und die Schriften des Scheich Abu Zakarija al- Nawawi, nach handschriftlichen Quellen*, im Verlage der Dieterichschen Buchhandlung, Göttingen, 1849.

²⁸ 1808 yılında Hannover'de doğdu. Berlin ve Göttingen Üniversitelerinde Doğu dilleri eğitimi aldı. Göttingen Üniversitesi'nde 1831 yılında hazırladığı *De studiis Arabumante Muhammedem* adlı çalışmasıyla doktor ünvanını aldı. 1832 yılında doçent, 1842 yılında profesör oldu. Wüstenfeld uzun yıllar kütüphanecilik görevi yaptı. *Deutsche Morgenländische Gesellschaft (DMG)* ve *Societe Asitique* başta olmak üzere birçok akademik kuruluşun üyeliğinde bulundu. Çalışmalarıyla kendi dönemi ve sonrası için İslâm tarihi, coğrafyası ve kültürüyle alakalı çok sayıda kaynak eserlerin kullanımını kolaylaştırdı. "Misyon olarak İslâmi kaynakların Batılılar tarafından değerlendirilmesine yardımcı olmayı benimsediği belirtilmektedir." 1899 yılında vefat etti. Hilal Görgün, "Heinrich Ferdinand Wüstenfeld", *DİA*, 2013, XLIII, ss.166-168.

2- Ebû Bekir İbn Şühbe'nin (ö. 851/1448) *Kitâbü Tabakâtü's-şâfiyye* adlı eseri. Bu esere ait yazma nüshalar Paris ve Almanya'nın Gotha şehirlerinde bulunmaktadır.

3- Bedreddin Hasan b. Ömer ibn Habîb'in (ö. 779/1377) *Dürret'ül-eslâk fi devlet'il-etrâk* adlı eseri. Bu esere ait yazma nüshalar Leiden ve Paris'de temin edilmiştir.

4-Süleymân el-Yâfi el-Yemenî'nin (ö. 768/1367) *Mir'âtü'l-cinân* adlı eseri.

Eserde genel olarak Ebû Zekeriyâ Yahyâ en-Nevevî'nin biyografisine ve hadis ilmindeki konumuna yer verilmiştir. Müellifin amacının okuyucuya en-Nevevî'yi doyurucu bilgilerle tanıttığını görmekteyiz.

3. Das Leben und die Lehre des Mohammed²⁹ - Muhammed'in Hayatı ve Öğretisi

Aloys Sprenger (ö. 1813/1893) üç cilt olarak kaleme aldığı bu eserin, üçüncü cildinin giriş kısmında *Die Sunna* başlığıyla hadise dair görüşlerine uzunca yer vermektedir. Müellif bu bölümde hadis tarihinin mevzûlarından rivâyet, kitâbet, tedvîn ve tasnîf gibi konuları ele almaktadır. *Das Leben und die Lehre des Mohammed*, Sprenger tarafından erken tarihte kaleme alınan İslâm üzerine önemli bir çalışmadır. İslâm öncesi Arap yarım adasında olanlardan başlayarak, İslâm tarihi hakkında önemli bilgiler içermektedir.

Sünnet Sprenger'in tanımına göre "Hz. Peygamber'in ve onun ashabının ifadeleri ve örnekliğidir." Müslümanlara göre sünnet de Kur'ân gibi teşrî kaynağıdır ve Kur'ân'ın öğretileriyle çelişmez. "Doğu toplumları peygamberlerinden sadece dini konularda değil, hukûki ve sosyal yaşamlarındaki sorunlarına da çözüm beklerler. Kur'ân'ın toplumun her türlü ihtiyacına cevap verme imkânına sahip olmadığı için oldukça erken bir dönemde sistematik bir şekilde Hz. Peygamber ve sahabesinden rivâyet edilen hatırı sayılır miktarda ifade, haber ve tavırlar sünnet görevini görmüştür. Sağlam ravilere dayandığı düşünülen her hadis onlara göre sağlamdır ve sünnet olarak isimlendirilir. (...)"³⁰

Sahabenin, Allah Resulü hayattayken bazen kendi içtihadlarıyla karar verdiklerini aktaran Sprenger, Muâz b. Cebel'in (ö. 17/638) Yemen'e gönderilmesiyle ilgili rivâyeti³¹

²⁹ Aloys Sprenger, *Das Leben und die Lehre des Mohammed, nach bisher grösstentheils unbenutzten Quellen bearbeitet* (Muhammed'in Hayatı ve Öğretisi, Büyük Oranda Bugüne Kadar Kullanılmamış Kaynaklarda Ele Alınmıştır), c. III, Nicolische Verlagsbuchhandlung, Berlin, 1869, ss.67-104.

³⁰ Sprenger, *Das Leben*, s.67; Akın, *Alman Oryantalizmi*, s.107.

³¹ Ebû Dâvud, *Kitâbu'l-akdiyye*, 11. (3592 nolu hadis).

örnek göstererek sahabîlerin davranış, eylem ve tavırlarının da sünnetin malzemesini teşkil ettiğini belirtmektedir. Hadis rivâyetinin başlangıcını sahabe dönemine kadar götüren müellif, bu dönemle ilgili birçok hadise de yer vermektedir. Yine sistematik olarak hadis rivâyetinin başlangıcını müslümanlar arasında ortaya çıkan ilk kavgalarla bağlantılı olarak açıklamaktadır. Sprenger'e göre İslâm tarihinde ilk fitnelerin zûhuruyla hadis ilmi ve rivâyeti sistematik olarak başlamıştır. Hz. Ali (ö. 40/661) ve Muâviye (ö. 60/680) arasında yaşanan olaylara da yer vererek uzunca bilgiler aktarılmaktadır.

Sprenger, eserinde Ebû Hureyre'ye (ö. 58/678) de genişçe yer vermektedir. Genelde Ebû Hureyre'den olumsuz bahseden müellif, onun sahabe döneminde hadis faaliyetlerinde önemli bir isim olduğunu belirtmektedir. Ayrıca sonradan müslüman olup, Hz. Peygamber'in yanında kısa bir süre kalan birisinin bu kadar rivâyette bulunmasını şüpheli bulmaktadır. Hatta rivâyetlerin çoğunu uydurmuş olduğunu düşünmektedir.³² Sprenger'in Ebû Hureyre ve İbn Abbas (ö. 68/687-88) hakkındaki görüşlerini şu sözleriyle daha iyi anlamak mümkündür: “(Müslüman toplumlar Ebû Hureyre ve İbn Abbas gibi yalancılara karşı (ve onlar gibi başkalarında çoktu) nasıl davrandılar? Oysa yüzlercesinin bilmesi gerekirdi ki, bu isimler yalan söylüyordu, buna rağmen bizim bildiğimize göre birçoğu bu duruma sessiz kaldı.”

Sprenger eserin ilerleyen kısımlarında hadislerin mana ve lafızla rivâyet edilmesi ve rivâyetlerin çoğalmasına dair bilgilere yer vermektedir. Müellife göre ilk dönemde hadisler uzun lafızlar içermemektedir. Rivâyet zaman içinde aktarıldıkça “kartopu yumağı” gibi büyümüştür.³³ Daha sonra hadislerin kitabeti meselesine genişçe yer verilmektedir. “Hadislerin erken dönemde yazı ile kayıt altına alınıp alınmadığı konusu ile ilgili olarak Batıda ciddi anlamda ilk kalem oynatan Aloys Sprenger'dir. “*On the origin and Progress of writing down historical facts among the Muselmans*” isimli makalesinde el-Hatîb el-Bağdâdî'nin *Takyîdu'l-ilm* adlı eseri özelinde konuyu ele alan Sprenger, burada el-Bağdâdî'nin sunduğu belgeleri çok fazla yoruma girmeden *Takyîd*'in içeriğine uygun olarak açtığı dokuz başlık altında ve yazılı kayda onay veren bir yaklaşımla ortaya koymaktadır. El-Bağdâdî'nin eserinin İngilizce'ye tercümesi şeklinde de bakabileceğimiz bu makalede, Sprenger'in analiz ve tenkitlerini içermekten çok yazılı

³² Sprenger, *Das Leben*, s.84.

³³ Sprenger, *a.g.e.*, s.83.; Akın, *Alman Oryantalizmi*, s.111.

kaydın varlığını İslâm literatüründe geçen bilgilerle belgeleme çabası ön planda gözükmetedir.”³⁴

Hadislerin tedvînine de yer veren müellif, başta muhaddislerin hadislerin kitâbetini ve tedvînini düşünmediklerini bildirmektedir. Ancak ilerleyen süreçle muhaddislerin tuttuğu küçük hacimli hadis ders notları ortaya çıkmıştır. Şifâhi aktarımın yanı sıra yazılı anlatımda bu şekilde kendini göstermiştir. İlerleyen dönemde artık hadis talebeler rivâyetleri zihinlerinde tutmak yada yazma seçeneğine sahip oldular. Bunun örneğini de Sprenger, İbn Sâd’dan (ö. 230/845) Urve’nin (ö. 94/713) hadis halkalarında bazen yazılı notlar kullanmasına dair habere yer vermekle yapmaktadır. Tüm bu açıklamalardan sonra müellif, hadislerin kitâbetinin hicrî birinci asrın son kısımlarına doğru ciddi derecede arttığını belirterek, söz konusu hadis malzemesinin artık tedvîn edilip muhafaza edilmesinin gündeme geldiğini bildirmektedir.

Hadislerin tasnifine Ahmed b. Hanbel’in (ö. 241/855) “İlk kitap tasnif edenler İbn Cüreyc (ö. 150/767) ve İbn Ebi Arûbe’dir” rivâyetine yer vererek başlayan müellif, burada genişçe hadislerin iki kapak arasına alınması ve yazılmasının farklılıklarını açıklamaktadır.³⁵ “Sprenger’e göre Ahmed b. Hanbel’in bu ifadesi, tarih boyunca sonraki Müslümanlar tarafından yanlış anlaşılmiş ve bu yanlış anlama sonucu İbn Cüreyc ilk defa kitap yazan kişi konumuna gelmiştir. Oysa İbn Cüreyc ilk defa kitap yazan değil ilk defa icâzet yöntemini devreye sokan kimse idi.”³⁶

Müellifin hadisle ilgili düşüncelerini aktardığı kısımdan genel olarak anlaşılan “Sprenger’in düşüncelerinin İslâm Literatürü ile önemli ölçüde paralellikler arz ettiği söylenebilir. O ne malzeme açısından, ne teorik olarak erken dönemde hadislerin yazılı kaydını engelleyen bir sorun olmadığını ve zaten pratikteki uygulamaların da bunu kanıtladığını ifade etmektedir. Ancak burada Sprenger’in hadislerin yazılı kaydına olumlu yaklaşmasının, onun hadislerin sıhhatini de olumladığı anlamına gelmediğinin altını çizmek gerekir. Onun bu konudaki düşüncelerini şu satırlarda bulmak mümkündür. “Benim görüşüme göre sünnetin sahihi uydurmasından daha fazla iken siyer ve biyografi literatüründe tam tersine sahihten daha fazla yanlış bilgiler yer almaktadır. Ve yine bir hadisin ve benzerinin çok sayıdaki versiyonu bize eleştiri imkânı sunmaktadır. Bu yüzden

³⁴ Akın, *a.g.e.*, s.114-115.

³⁵ Sprenger, *Das Leben*, s. 92-93.

³⁶ Nimetullah Akın, *Alman Oryantalizmi*, s.117.

sünneti Kur’ân ve dökümanlardan (rivâyetlerden) sonra en güvenilir kaynak olarak kabul ediyorum.”³⁷

4. **Culturgeschichte des Orientunter den Chalifen**³⁸ – Halifelik Döneminde Doğu’nun Kültür Tarihi

İslâm ile ilgili birçok bilimsel çalışmaları olan Alfred von Kremer³⁹, çok iyi Arapça bilmesi ve birincil kaynaklara ulaşabilmesiyle, Batılı müsteşrikler arasında sayılı simâlardan biridir. Batılı müsteşrikler Kremer’in çalışmalarına ciddi önem atfetmektedirler. Goldziher, onun eserleriyle beraber İslâm araştırmalarında yeni bir dönemin başladığını belirtmektedir.⁴⁰ Müellif, İslâm araştırmalarında Arap kültür tarihinin bir bütün olarak göz önünde bulundurulması gerektiğini savunmaktadır. Ancak bu yapıldığında Kremer’e göre modern dönemdeki İslâm ve müslümanlar hakkında hüküm verilebilir.

Kremer’in geniş hacimli ve tafsilatlı bu eserinde, Arapların adet ve gelenekleriyle birlikte başarılı olmaları incelenmektedir. Müellif eserine hilâfetin ortaya çıkışı ve hâkimiyetin yayılması ile başlamaktadır. Eserde şehir yaşamı, geleneksel olarak devletlerin kuruluşu, Şam ve Emevîler, Abbâsîler, İslâm tarihinde ortaya çıkan savaşlar, devletlerin yapısı gibi birçok mesele ele alınmaktadır. İslâm devlet anlayışını müellif eserinde genişçe ele almaktadır.

Eserde çalışmamız açısından önem teşkil eden bölüm, İslâm hukûkunun ele alındığı IX. kısımda hadise ayrılan otuz dört sayfalık kısımdır. “*Die Sammlung der Überlieferungen (Rivâyetlerin Koleksiyonu)*” başlığı altında hadis ilmini kapsayan meseleler ele alınmaktadır. Kremer, ilk olarak rivâyetlerin sözlü olarak aktarıldığı ve

³⁷ Akın, *a.g.e.*, s.119.

³⁸ Alfred von Kremer, *Culturgeschichte des Orient unter den Chalifen*, Wilhelm Braumüller, Viyana 1875.

³⁹ 1828 yılında Viyana’da doğan Kremer, ünlü şarkiyatçı ve devlet adamı olarak bilinmektedir. Avusturya’da hukuk tahsili alan yazar, daha sonra müslümanların dilleri üzerine araştırmalar yapmaya başlamıştır. Viyana Bilimler Akademisi’nden aldığı destekler 1849-1851 yılları arasında İstanbul’a gelir. Ordan Suriye ve Mısır seyahatlerinde bulunan Kremer, üç ay Suriye’de (Halep), bir yılda Şam’da kalarak ciddi bir Arap dili eğitimi alır. Bu seyahatleri esnasında ciddi yazma nüshalar birikimine sahip olan müellif, daha sonra ülkesine dönerek burada Arapça müderrisliğinde bulundu. Alfred von Kremer 1852 yılında Avusturya İskenderiye başkonsolosluğunda tercüman, 1859 yılında Kahire konsolosu, 1870 yılında da Beyrut’ta başkonsolosluk görevlerinde bulundu. 1889 yılında Avusturya’da vefat etti. Kremer’in araştırmalarının ağırlık merkezi, İslâm kültür tarihidir. İslâm hakkında pekçok eseri mevcuttur. Bk: Turgut Akpınar, “Alfred von Kremer”, *DİA*, 2002, XXVI, s.289.

⁴⁰ Akpınar, “a.g.m.”, s.289.

zihinlerde muhafaza edildiğini belirtmektedir. Hadislerin yazılmasıyla ilgili tartışmalara da kısaca değinen müellif, ilk dönemlerden itibaren hadislerin ufak hacimli olarak kayıt altına alındığını bildirmektedir. Hadislerin tedvîni, Mâlik b. Enes'in (ö. 179/795) hadis ilmindeki rolü, önemi ve eserine genişçe bu bölümde yer ayrılmaktadır. Müellif genel bir hadis tarihi bilgisini bu bölümde aktarmaktadır.

Eser on bölümden oluşmaktadır ve 516 sayfadan müteşekkildir.

5. **Commentar des Izz-ed-Dîn Abu Abdullah über die Kunstausdrücke der Traditionswissenschaft⁴¹ – İzzeddîn Ebû Abdullah'ın Şerhü'l Kasîdeti'l-Gazeliyye'si**

Leipzig Üniversitesi Felsefe Fakültesi'nde doktora tezi olarak Friedrich Risch⁴² tarafından hazırlanan bu çalışma, İzzeddin İbn Cemâa'nın (ö. 819/1416) İbn Ferâh'ın (ö. 699/1300) *Manzûme fî mustalahi'l- hadîs (Manzûme İbn Ferâh)* adlı hadis terimleriyle ilgili yirmi beyitlik manzumesinin şerhi olarak asıl metinler muhafaza edilerek, bazı ilâve notların yer aldığı bir eserdir.

Müellif eserin önsözünde hangi el yazması nüshalardan yararlandığını ve numaralarını zikretmektedir. Nüshalarda karşılaştığı farklılık ve zorluklarda yazarın burada değindiği konulardır. Risch'in çalışmasında istifade ettiği eserler arasında *Dictionary of Technical Terms Used in the Sciences of the Muslims (Arapça)*,⁴³ *el-Minhâc*⁴⁴ ve Butrus Bustânî'nin *Muhîtü'l-Muhît*⁴⁵ adlı eserler de yer almaktadır.

Eserde müellifin ilâve notları ve bazı anlaşılmayan kelimeleri farklı terimlerle ifade etmesi, dikkat çekmektedir. Arapça orijinal metne de yer verilerek, yer yer Almanca açıklamalardan oluşan bir çalışmadır.

6. **Muhammedanische Studien⁴⁶ – İslâm Araştırmaları**

⁴¹ Friedrich Risch, *Commentar des Izz-ed-Dîn Abu Abdullah über die Kunstausdrücke der Traditionswissenschaft*, Brill, Leiden, 1885, ss.1-40.

⁴² Müellifin hayatıyla ilgili bilgiye ulaşamadık.

⁴³ Mawlawy Mohammad, *Dictionary of Technical Terms Used in the Sciences of the Muslims (Arapça)*, Asiatic Society Calcutta, Nabu Press, 2012.

⁴⁴ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *el-Minhâc fî şerhi Sahîhi Müslîm b. Haccâc*, Ali es-Sehârenpûri (tashih), I-II, Hindistan, 1273/1857.

⁴⁵ Butrus b. Bûlus Bustânî, *Muhîtü'l-Muhît*, Beyrût, 1870.

⁴⁶ Ignaz Goldziher, *Muhammedanische Studien*, Max Niemeyer Yayınevi, II, Halle 1890., Bu eser M. Sait Hatiboğlu tarafından tercüme edilmiştir. Ancak henüz yayınlanmamıştır.

Ünlü oryantalist Goldziher⁴⁷ aslen Macar olmasına rağmen Alman oryantalistlerden sayılmaktadır. İslâm hakkında ortaya attığı görüş ve iddialarıyla hakkında en çok konuşulan isimdir. Şarkiyâtçıların üstâdı olarak görülmüştür. Almanya'daki İslâm araştırmalarında önemli bir konumu olan Goldziher'in Yahudilik, Arap Dili ve Edebiyatı, Türkoloji, İslâm, Sünnîlik, Şîa vs. üzerine derin araştırmaları olmuştur.

İslâm hakkında dört temel eser⁴⁸ yazan Goldziher'in bu çalışmasında hadise oldukça yer ayrılmıştır. Eserin ilk cildinde ahlâk-din, Arap kabileciliği-İslâm, Arap-Acem, Şuûbiyye ve ilimdeki tezahürü meseleleleri incelenmiştir. İkinci cilt tamamıyla hadise ayrılmıştır. Burada Goldziher hadis-sünnet, Emevîler-Abbâsîler, İslâm'da fırka kavgaları, hadislerin uydurulmasına karşı tepki ve hadis literatürünü ele almaktadır. Hadis hakkındaki kanaatlerini yazar şöyle belirtmektedir: “Bu eserde uyguladığım metot, Abraham Geiger'in gençliğimin ilk dönemlerinden beri gayretli bir şekilde incelediğim eserlerinin tesiriyle ortaya çıktı. O zamandan beri İslâmî rivâyetleri, neticede mütecânis bir dinde mevcût bulunan fikir akımları ve birbirleriyle çatışan gruplarla ilgisini kurmadan değerlendirdim. Rivâyetlerin kendileri çatışmalardan doğmuştur ve bu bakış

⁴⁷ 22. Haziran 1850 yılında doğan Goldziher Yahudi kökenli bir aileden gelir. Küçük yaşta İbraniceyi öğrenip Tevrat dersleri almıştır. Dinleyici sıfatıyla katıldığı Budapeşte Üniversitesi'nde meşhur Orta Asya seyyahı ve Türkiyat bölümünün kurucusu Arminius Vambéry'nin öğrencisi olup, kendisinden Türkçe, Arapça ve Farsça dillerini öğrenmiştir. Daha sonra Macar Eğitim Bakanlığı'ndan aldığı bursla 1867-1870 yılları arasında Berlin ve Leipzig'de bulunmuştur. İlmî kariyerinin devam edeceği bu iki şehirde Goldziher “Yahudiliğin İslâma Tesiri” konusunda doktora tezini hazırlamıştır. Aynı dönem hünlü reformist Abraham Geiger ve Ortaçağ'da İslâmiyet-Yahudilik ilişkisi uzmanı olarak bilinen Moritz Steinschneider ile tanışarak eserlerini incelemiştir. 1873-1874 yılları arasında Macaristan Eğitim Bakanlığı'nın teşvikiyle Yakındoğu gezisine çıkmıştır. Bu seyahatin siyasi bir misyonla yapıldığı düşünülmektedir. Küçük yaşta kendisini ilmi ve şarkiyât araştırmalarına adayan Goldziher'in İslâm fikir tarihi hakkında yaptığı araştırmaları ve ortaya attığı iddiaları halen Batıda güncelliğini korumaktadır. 1921 yılında vefat eden Ignaz Goldziher'in araştırmaları incelendiğinde hedefinin “İslâm'ın Mekke'nin yahudileşmiş dini adetleri (Cahiliye örf adetlerinin imkanlar ölçüsünde Yahudiliğe ait esasları olup sonradan değiştirilmiş) olduğu, yani Batılı okuyucu için İslâm'ın muhtelif unsurlardan müteşekkil heterojen yapısının ortaya konmasıdır.” Ezer, “Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Sünnet ve Hadis Hakkındaki Çalışmaları, ss.29-30. Goldziher'in hayatı ve ortaya attığı tezler hakkında yapılan çok fazla çalışma olduğu için tekrara düşmemek için bu kadar bilgi vermekle yetindik. Daha fazla bilgi için: Mehmet S. Hatiboğlu, “Ignaz Goldziher”, *DİA*, 1996, XIV, ss.102-105, Tahsin Görgün, “Ignaz Goldziher”, *DİA*, 1996, XIV, ss.105-111.

⁴⁸ Bu eserler şunlardır: *Die Zâhiriten (Zâhiriler)* Cihad Tunç tarafından bu eser *Zahiriler: Sistem ve Tarihleri* adıyla Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları (1982) tarafından neşredilmiştir. Bu eserde Davud ez-Zâhirî ve İbn Hazm gibi Zahirîyye fıkıh mezhebinin temsilcileri ele alınmıştır. Bu eser ilgili konuda yazılan ilk ve tafsilatlı çalışma özelliğini taşımaktadır. Goldziher'in diğer İslâm üzerine yaptığı eserleri arasında *Muhammedanische Studien, Vorlesungen über den Islam (İslâm Üzerine Dersler)* ve *Die Richtung der İslâmischen Koranauslegung (İslâm Kur'an Tefsir Ekolleri)* isimli çalışmaları vardır. Bkz.: Hatiboğlu, “a.g.m”, s.103.

açısına göre onların ortaya çıkışını göstermek benim hadis araştırmalarımın ağırlık noktasıdır.”⁴⁹

Bu bakış açısından yola çıkarak İslâm’ın birçok alanıyla birlikte hadislerede şüpheli yaklaşan yazar, kendi görüşlerini isbatlamak gayretiyle iddialarını çürüten rivâyetleri bile görmezlikten gelmiştir. Hadisin gelişim sürecinin ele alındığı ilk kısımda hadis ve sünnet kelimesi tafsilatlı olarak açıklanmaktadır. Yazara göre Hz. Peygamber’in davranışlarının “*usve-i hasene*” olarak nitelendirilmesi, müslümanların dine sonradan soktukları bir öğretilerdir. Ne hadis ne de sünnet kelimeleri Ignaz Goldziher’in görüşüne göre İslâm’ın ilk döneminde Hz. Muhammed’e has kullanılan tabirlerdir. Hatta o iddiasını daha da ileriye götürerek söz konusu kavramların Peygamber için kullanılmasının İslâm için tamamen bir yenilik olduğunu ve ortaya atılan bu yenilikle de İslâm’ın ortaya çıktığını belirtmektedir.⁵⁰

Emevî ve Abbâsî dönemlerinin ele alındığı bölümde yazar hadislerin uydurulmasında Emevî idarecilerin rolü olduğu iddiasını dile getirmektedir. Kısaca iktidarda olan Emevîlerin kendi idarelerini meşrû göstermek için hadislerin uydurulmasını sağladığı, Yahudi şifahi kaynaklarla hadislerin bağlantısı olduğu, birçok bilgilerin İsrâiliyyattan alındığını iddia etmektedir.⁵¹

Eserin ek (*Supplement*) kısmında yine Emevîlerin iktidar kavgaları genişçe anlatılarak hadislerin oluşumundaki rolleri Goldziher’in kendi asılsız iddialarıyla sunulmaktadır. İncil ve hadisin bağlantısının yanı sıra, hadis literatüründe kadın meselesi yine üzerine durulan konulardandır.

Goldziher’i İslâm’a olan bakış açısından yola çıkarak, hadislere de bir takım asılsız iddialarla yaklaştığını görmekteyiz. Onun iddialarına son zamanlarda cevap mâhiyetinde eserler yazılmıştır.⁵² Ancak bu tarz çalışmaların sayısı çok azdır. Avrupa’da

⁴⁹ Görgün, “Ignaz Goldziher”, s.109; Ezer, *Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Sünnet ve Hadis Hakkındaki Çalışmaları*, s.31-32.

⁵⁰ Goldziher, *Muhammedanische Studien*, ss.1-28. Yazarın hadisle ilgili görüşleri hakkında çok fazla çalışma yapıldığı için çok fazla detaya girmedik. Bkz: Talat Koçyiğit, “I. Goldziher’in Hadisle İlgili Bazı Görüşlerinin Tahlil ve Tenkidi”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı 15, 1966, ss.43-55; Bekir Kuzudişli, "Oryantalizm Ve Hadisle İlgilenen Bazı Oryantalistler", İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2003, ss.141-172; Ahmet Yücel, *Oryantalistlerin Gözüyle İslâm*, Rağbet Yayınları, Nisan 2003, ss.17-77; Ahmet Yücel, *Hadis Tarihi* (Oryantalistlerin Hadise Yaklaşımları), Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları (İFAV), İstanbul 2016, s.194; Fatma Kızıl, “Türkiye’de Hadis Araştırmaları ve Oryantalizm”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, c.11, sayı.21, ss.301-221; Ahmet Yücel, *Oryantalistler ve Hadis*.

⁵¹ Goldziher, *Muhammedanische Studien*, ss.28-88.

⁵² A’zamî, *İlk Devir Hadis Edebiyatı*.

bilhassa son zamanlarda “Kurâniyyun” diye adlandırılan, tamamen sünnete ve hadislere karşı şüpheyle yaklaşan hatta hadisleri kökten yok sayan akımlar çıktığını görmekteyiz. Farklı dillerde sünnetin dindeki konumunu ve hadislerin İslâm’daki yerini anlatacak güncel eserlere ihtiyaç vardır.

7. K. U. Nylander’s *Specimenschrift Dalâil El-Nubuwwa*-53 - K.U. Nylander’in *Delâilü’n-Nübüvve* Adlı Çalışması Hakkında⁵⁴

Graf von Landberg⁵⁵ kitabında Nylander⁵⁶’in Ebû Bekir el-Beyhakî (ö.458/1066)’ye ait *Delâilü’n-nübüvve* adlı eserin yazma nüshasına dair yaptığı çalışmayı tenkit etmektedir. Sözlerine İsveç’te oryantalist araştırma ve ilimlerin yeterince gelişmediğiyle başlayan müellif, ülkede adını duyuran meşhur bir oryantalistin bile olmadığını belirtmektedir. Çalışmada İsveç bu yönüyle eleştirilmektedir. Hatta İsveçli oryantalistler tarafından hazırlanan Arapça metinlerin dahi yüzlerce hatalarla dolu olduğunu belirterek, onları eleştirmektedir.

Bu eleştiri ve tenkitlerden Beyhâki’nin *Delâilü’n- Nübüvve*’sini neşre hazırlayan Nylander’de nasibini almaktadır. Landberg’e göre Nylander İbranice grameriyle ilgili hazırladığı araştırmalarında bile bir takım ilmi kaideleri göz ardı edecek kadar eksik kalmaktadır. 1889 yılına kadar tek kelime Arapça bilmeyen Nylander’in ilgili nüshayı çalıştığı dönemde de Arap diline vûkufiyetinin olmaması ve buna rağmen böyle bir çalışmaya kalkışması ciddi derecede sorgulanmaktadır. Landberg İsveç’in bu köklü üniversitesinde böyle bir çalışmaya rağmen Nylander’in bir akademisyen olarak çalışmasının talihsizlik olduğunu vurgulamaktadır. Bunların ardından şu tesbit kanaatimizce önemlidir: Oryantalist araştırmalar yapan Landberg’in kendi mesleğinin bu eksikliğini ilmi olarak tarafsızca belirtmesi güzeldir. Zira Batıda bazı oryantalistlerin sırf İslâm’ı karalamak için ilmi esaslara uyan veya uymayan her görüşü kabul ettiklerini

⁵³ C. Graf von Landberg, *K. U. Nylander’s Specimenschrift Dalâil El-Nubuwwa*, Leiden-E.J.Brill, 1892.

⁵⁴ Karl Uno Nylander tarafından 1891 yılında İsveç’in Uppsala şehrinde Ebû Bekir el-Beyhakî’ye ait “*Delâilü’n-nübüvve*” adlı eserin yazma nüshası bulunarak çalışılmıştır.(Über Die Upsalaer Handschrift Dalail Al Nubuwwa Des Abubaker Ahmad Al-baihaqi.) Bkz: https://catalyst.library.jhu.edu/catalog/citation?id=bib_496673, (08.11.2017).

⁵⁵ Landberg’in hayatına dair bilgilere ulaşamadık.

⁵⁶ Nylander 12. Mayıs 1852 yılında İsveç’te doğup, 21. Kasım 1901’de ölmüştür. İsveçli oryantalist ve teologtur. Uppsala Üniversite’sinde Sami dilleri okuyup, daha sonra aynı üniversitede hoca olmuştur. Eski Ahit tefsiri/yorumlama çalışmalarıyla profesörlük ünvanını almıştır. Kendisi uzun yıllarca ders kitabı olarak kullanılan İbranice bir kitap telif etmiştir. Ayrıca kilisede papalık görevinde bulunmuştur. https://sv.wikipedia.org/wiki/Karl_Uno_Nylander, (08.11.2017)

de bilmekteyiz. Bu açıdan adaletli davranılarak yapılan bu tenkit çok isabetli görünmektedir. Bizce vicdan sahibi her ilim adamının tarafsızca yeri geldiğinde kendisiyle aynı görüşü benimseyenleri tenkide tabî tutabilmesi ilmin ahlâkına uygun bir prensiptir.

8. Bräuche bei Zauber und Wunder nach Buchari⁵⁷ – Buhârî'ye Göre Sihirbazların Adetleri ve Mucizeler

Herm Reinfried tarafından çok erken sayılabilecek bir tarihte hazırlanan bu çalışmada Buhârî'nin yanı sıra ana kaynak olarak Müttakî el-Hindî'nin (ö. 975/1567) *Kenzü'l-ummâl*⁵⁸ isimli hadis kitabı kullanılmıştır. Müellif araştırmasının Buhârî'den yola çıkarak sihir, mucize ve halk arasında yaygınlaşan “batıl inançlarla” ilgili bir deneme olduğunu ifade etmektedir. Eser, yazarın kendi ifadesiyle ünlü oryantalist Wellhausen'ın “*Reste des arabischen Heidentums- Arap Paganizminin Kalıntıları*” kitabını tamamlar ve zenginleştirir mahiyettedir.

Eserin girişinde Hz.Peygamber ile ilgili mûcize ve bir takım hakikatlerin ona aidiyetinin konu bile olamayacağı, bunların tamamen halk arasında yayılan bâtil inançlar olduğu ve câhiliyye dönemiyle paralellikler arzettiğinin belirtilmesi, müellifin tamamen oryantalist zihniyetle İslâm'ı ve hadisleri yok saydığını göstermektedir. Yazar Buhârî'den geçen “vitr namazı” ile ilgili rivâyeti alarak müslümanların tek sayılara kudsîyyet atfettiğini belirtmektedir. Hatta “tekli” sayıların İslâm'da sihirli sayılar olduğunu belirterek, câhiliyyeden İslâm'a girdiğine değinir. Reinfried'in düşmanla savaştığında bir müslümanın kırk değil de otuz dokuz kişiyi öldürdüğünü⁵⁹ söylemesi çok çirkin ve ilmi kaidelere uymayan bir üslubla uydurulmuş bir iddiadır. Buna benzer birçok örneklerin varlığından dolayı tarafsız bir çalışma olduğunu söylemek zordur.

⁵⁷ Herm Reinfried, *Bräuche bei Zauber und Wunder nach Buchari-Beitrag zur altarabischen Religion*, Kommillion Yayınevi, Karlsruhe 1915. 1845 yılında Almanya'nın Darmstadt şehrinde kurulan en eski Alman oryantalistlerinin derneği olan *Deutsche Morgenländische Gesellschaft* kütüphanesinde bulunmaktadır. Dernek internet erişimiyle yoğun olarak kullanılmaktadır, bak: https://www.dmg-web.de/page/home_de, (06.11.2017)

⁵⁸ Detaylı bilgi için, İbrahim Canan, *Kenzü'l-Ummâl*, *DİA*, 2002, XXV, ss.262-263.

⁵⁹ Reinfried, *Bräuche bei Zauber*, s.2.

9. **Istanbul Handschriftenstudien zur Arabischen Traditionsliteratur**⁶⁰ - **Arap Literatürüne Dair İstanbul'da Bulunan Yazma Eserler**

Max Weisweiler⁶¹ cumhuriyetten sonraki ilk dönemlere denk gelen yıllarda İstanbul'un birçok kütüphanesini gezerek Arap literatürü ile ilgili yazma eserleri araştırmıştır. Kendisi eserinin kapsamını açıklarken miladi 1106'dan sonra vefât eden bütün müelliflerin yazma eserlerini ve bütün Arap literatürünün yanısıra râvi kritiği yapan el yazmalarını zaman sınırlaması yapmadan bu çalışmasına aldığını bildirmektedir.⁶²

Müellif her ne kadar çalışmasında sadece yazma eserlere yer vermek istese de bazen çalışmanın çerçevesi aşılıarak bazı basımı yapılmış kitaplar da burada yer almaktadır. Bunun sebebi eserin Weisweiler tarafından tanınmaması veya önemli olmasıdır. Ayrıca Weisweiler İstanbul kütüphanelerinde bulunan el yazmalarının daha detaylı araştırılması gerektiğini de vurgulamaktadır.

Bu çalışmada hadisleri ihtivâ eden musannef, müsned gibi eserlerin yanı sıra ricâl ilmiyle alakalı el yazmalarına geniş yer verilmiştir. Ayrıca eserin sonunda Arapça fihrist yer almaktadır.

10. **Geschichte der Arabischen Litteratur(GAL)**⁶³- **Arap Literatür Tarihi**

Kısaca *GAL* diye bilinen bu iki ciltlik çalışma bir biyografik ve bibliyografik eser olmakla beraber, üç ciltlik zeyli bulunmaktadır. Yazar İstanbul'da araştırmalarını yaptığı dönemde İbn Kuteybe'nin (ö. 276/889) *Uyûnü'l-ahbâr*'ı üzerinede bir çalışma hazırlamıştır. 1896 yılında döndüğü Breslau şehrinde bu çalışmasını kimse basmak istememiştir. Bir yayıncı kendisine herkesin dikkatini çekeceği bir eser hazırlaması halinde, yaptığı çalışmasını basacağına dair söz vermiştir. Bunun üzerine üstün bir gayretle müellif *Geschichte der Arabischen Litteratur* eserini hazırlamıştır. Eserin ilk cildi

⁶⁰ Max Weisweiler, *Istanbul Handschriftenstudien zur Arabischen Traditionsliteratur*, Deutsche Morgenländische Gesellschaft, Bibliotheca Islamica, baskı:Hellmut Ritter, Leipzig 1937. Deutsche Morgenländische Gesellschaft (DMG) 2.Ekim 1845'de Almanya'nın Darmstadt şehrinde kurulan en eski Alman oryantalistlerinin derneğidir. İnternet üzerinden yoğun olarak çalışmalarıyla ilgili bilgi paylaşımı yapılmaktadır. Bilgi için: https://www.dmg-web.de/page/home_de, (26.10.2017)

⁶¹ Arap Dili ve Edebiyatçısı olan Max Weisweiler Almanya'nın Köln şehrinde 1902 yılında doğmuş 1968 yılında ölmüştür. Kendisi aynı zamanda kütüphanecidir. Bk. <https://www.deutsche-biographie.de/sfzW3518.html#indexcontent>, (26.10.2017)

⁶² Eserin Önsöz kısmında bu detaylıca açıklanmaktadır.

⁶³ Carl Brockelmann, *Geschichte der Arabischen Litteratur*, E.J. Brill Yayınevi 1937, 1943 baskıları, Leiden, I.cilt ve I.ek zeyl.

kısa sürede 1897 yılında yayına hazır hale gelmiştir. Bir yıl sonrada *GAL*'ın ikinci cildini bitirmeye muvaffak olan yazar, 35 yıllık uzun bir çalışmadan sonra kitabına tafsilatlı bir *Supplement* (ek) hazırlamıştır.⁶⁴ Brockelmann,⁶⁵ İslâmi literatüre dair geniş bir araştırma yaparak İslâm dünyasında eser vermiş yazarları, yapılan kitapları ve bunlarla ilgili bibliyografyayı belli bir usul içinde neşretmiştir. Bu eser Arapça'ya da çevrilerek altı cilt halinde yayınlanmıştır. Muhammed Hamidullah Brockelmann'dan övgüyle bahsederek onun "sadece bir konuşma dili olarak kalmayıp aynı zamanda bir yazı dili (edebiyat dili) olarak da gelişen Arapça ile kaleme alınmış ilk örneklerinden itibaren verilmiş bütün Arapça edebî mahsullerin tam bir listesi mânasına da geldiğini" ifade etmektedir.⁶⁶

GAL'de bizim için önemli kısım altıncı bölümde verilen hadis ile ilgili kısımdır. Bu bölümde yazar hadis alanıyla ilgili literatürü detaylı biçimde en eski kaynaklardan başlayarak ele almaktadır. Ülkemizde de İslâmi araştırmalarda başvurulması gereken önemli kaynaklardan olduğu için bilinmektedir.⁶⁷ Eser İlahiyat fakültelerinin kütüphanelerinde Almanca olarak bulunmaktadır.

11. Bayân Muskul al-Ahâdît Des Ibn Furak⁶⁸ - İbn Fûrek'in *Müşkilü'l-Hadis*'i⁶⁹

Raimund Köbert,⁷⁰ İbn Fûrek'in (ö.406/1015) *Müşkilü'l-Hadis* adlı eserinin Leipzig, Leiden, Londra ve Vatikan'da bulunan yazma nüshalarından seçmelerle bu çalışmayı hazırlamıştır. Çalışma eserin tanıtımı, müellifin hayatı, kullanılan el yazma

⁶⁴ Muhammed Hamidullah, "Carl Brockelmann", *İslâm Tetkikleri Dergisi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1984, İstanbul, c.VIII, s.245.

⁶⁵ Hamburg'da 1868 yılında doğan Brockelmann'ın henüz lise yıllarında olağanüstü dil öğrenme yeteneği keşfedilmiştir. İbrâni, Arâmi ve Süryâni dillerini erken yaşta öğrenen müellif, Rostock Üniversitesi'nde de Yunanca, Latince, Arapça, Habeşçe, Türkçe, Sanskritçe, Ermenice lisanlarını da öğrenerek, şarkiyat tahsilini tamamlamıştır. 1980 yılında T. Nöldeke'nin yanında "*İbnü'l-Esîr'in el-Kâmil* adlı eseriyle *Taberî'nin Ahbârü'r-rusûl ve'l-mülûk*" eseri arasında intihal olup olmadığıyla ilgili doktora tezini tamamladı. "İslâm kültür tarihine dair bio-bibliyografik eserleriyle tanınan Alman şarkiyatçısı ve Türkolog" olan Brockelmann 6 Mayıs 1956 yılında vefat etmiştir. Birçok önemli eser neşreden müellifin hayatıyla ilgili detaylı bilgi edinmek için bakınız: Nuri Yüce, "Brockelmann, Carl", *DİA*, 1992, VI, ss.334-336.

⁶⁶ Hamidullah, "Carl Brockelmann", s.241.

⁶⁷ Ayrıca İslâm araştırmalarında *GAL*'ın önemli kaynak değeri olduğunu görmekteyiz. Bkz.: Yusuf Ziya Kavakçı, *İslâm Araştırmalarında Usûl*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1991, 4.baskı. s.49.

⁶⁸ Raimund Köbert, *Bayân Muskul Al-Ahâdît Des Ibn Furak*, Pontificium Institutum Biblicum Roma Piazza Pilotta 1941, Bonn Üniversitesi kütüphanesinde bulunmaktadır.

⁶⁹ Ayrıca bilgi için, Ayhan Tekineş, "Müşkilü'l-Hadis", *DİA*, 2006, XXXII, ss.163-164.

⁷⁰ Raimund Köbert 1903 yılında doğup 1987 yılında ölmüştür. Arap dili ve Suriye lehçeleri konuşan Köbert, üniversitede doçentlik ünvanıyla dersler vermiştir.

nüshalar hakkında bilgi vererek başlamaktadır. Eserin tercümesinin yapıldığı kısımda İbn Fûrek'in metod ve prensiplerine yer verilmektedir. Köbert'in çalışmasında en eski dört yazma nüsha temin edilip, aralarında bulunan farklılıklara dikkat çekilmiştir. Ayrıca son kısımda Hz. Peygamber'den haberi sıfatlara dair gelen rivâyetler ele alınmıştır.

En eski dört yazma nüshanın mukabelesi ile oluşturulan bu eserin hazırlanmasında ciddi bir gayretin yer aldığı görülmektedir. Eserin en erken yazmalarının Batı kütüphanelerinde bulunması da ayrıca düşünmeye değer bir konudur. İslâm ilimlerine ait birçok yazma nüshanın halen Batı kütüphanelerinde olduğunu bu çalışmalarla daha iyi görmekteyiz.

B. MAKALELER

1. Auszüge aus der Suna oder der mündlichen Ueberlieferung Mohammeds⁷¹ – Sünnetten Kesitler/ Muhammed'in Hadisleri

Diplomat ve oryantalist olarak bilinen Hammer,⁷² eserinde Kur'ân, sünnet, icmâ ve kıyâsın İslâm'ın temel kaynaklarından olduğunu belirterek, sünnetin de müslümanlar için Kur'ân gibi ilâhi boyutu olduğunu vurgulamaktadır. Hz. Peygamber'in dindeki konumunun Kur'ân ayetleriyle tasdiklendiğine değinen müellif, makalesinde Buhârî ve Müslîm ile birlikte Sünen'lere de değinmektedir. Buhârî'nin *Câmi*'sine ağırlık verilerek klasik kaynaklarımızda Buhârî hakkında bilinen genel mâlumatlar aktarılmaktadır.

⁷¹ Joseph Hammer, "Auszüge aus der mündlichen Überlieferung Mohammeds", *Fundgruben des Orients* I, Viyana, 1809. "Doğunun Hazinesi" adıyla çevirebileceğimiz dergi Joseph von Hammer Purgstall editörlüğünde 1809-1818 yılları arasında yayımlanan Avrupa'nın en eski oryantalist dergisidir. Dergiye Bayern eyaletinin şehir kütüphanesi vasıtasıyla dijital ortamda erişim sağlanmaktadır. Bu derginin kapak kısmında Arapça Bakara sûresinin 142. ayeti yer almaktadır. "De ki: "Doğu da, Batı da Allah'ındır. Allah, dilediği kimseyi doğru yola iletir." Bkz.: http://reader.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb10210779_00009.html, (14.11.2017)

⁷² 9. Haziran 1774 yılında Avusturya'nın Graz şehrinde doğan Joseph von Hammer-Purgstall Diplomat ve Oryantalisttir. 15 yaşında Viyana'da İmparatorluğa bağlı krallık akademisinde oryantalistik dillerinde eğitim almaya başlamıştır. Bu beş (on diyenler de vardır) yıllık eğitimi sürecinde Avusturya'nın o dönemki Dış İşleri Bakanı ile birlikte Türkçe, Farsça, Arapça, İtalyanca, Fransızca, Latince ve Yunanca dillerini öğrenmiştir. Böylece 1790 yılında Osmanlı'nın Viyana'daki delegasyonunda tercümanlığa başlamıştır. Resmi görevler için İstanbul'da bulunup, birçok eseri bu vasıta ile toparlamıştır. En önemli eserleri arasında Osmanlı'nın kuruluşundan 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'na kadar olan dönemle ilgili yazdığı "*Geschichte des Osmanischen Reiches-Osmanlı İmparatorluğunun Tarihi*" yer almaktadır. 1856 yılında vefat etmiştir. Daha fazla bilgi için bak., İlber Ortaylı, "Hammer-Purgstall", *DİA*, 1997, XV, ss.491-494.

Yazar kısa ve öz olarak sünnetin İslâm dinindeki yerine değinerek, Buhârî'den 700 hadisi sadece tercüme olarak verir. Müellifin hadislerle ilgili müsteşriklerin görüşlerine değinmediği, İslâmi kaynaklardan genel bir tanıtım yaptığı gözlenmektedir.

2. Ueber den Sahîh des Buchârî⁷³- Buhârî'nin Sahîh'i Hakkında

Ludolf Krehl⁷⁴ tarafından çok erken bir tarihte yazılan bu makalede, Buhârî'nin *Sahîh*'i ele almıştır. Kendisinden önce yazılan yazılarda daha çok polemiksel ve tarihsel açıdan değerlendirmeler yapıldığına değinen müellif, bu tarz çalışmaların artması gerektiğine değinmiştir.

Ayrıca Krehl'den önce Fransız meslektaşı Louis Jules Dollfus Leipzig şehrinde bulunan bir yazma eserle Buhârî'nin *Sahîh*'ine dair araştırmaya başlamıştır. Ancak vefatından dolayı yarım kaldığı için tamamlanamamıştır. Krehl'de onun yazma nüshada yaptığı çalışmaları temin ederek bu makaleyi kaleme almıştır. Makalenin araştırılmasında baş vurulan ana kaynaklar arasında Kâtib Çelebi'nin (ö. 1067/1657) bibliyografik eseri *Keşfü'z-zunûn*'dan faydalanılmıştır. Bu eserden yola çıkarak Buhârî'nin şerhlerine göz atılmıştır. Krehl, İslâm literatüründe Buhârî üzerine ciddi çalışmaların yapıldığının altını çizerek, buna rağmen *Sahîh*'in otantikliğine inanmadığını açıkça belirtmektedir. Ona göre İslâm'ın birçok alanında olduğu gibi hadis literatüründe de önceki din ve kültürlerden çokça alıntılar mevcuttur.⁷⁵

Yazar *Sahîh* hakkında kendi görüşlerine yer verdikten sonra, Buhârî'nin hayatına kısaca değinmektedir. Ayrıca Buhârî'nin eserinin Avrupa kütüphanelerinde bulunan yazma nüshaların müellif tarafından sıralanmaktadır. Nüshalarının ortak yanı genelde eksik kısımlarının olmasıdır. Son olarak bu nüshalar hakkında detaylı bilgiler aktarılmaktadır. Makale 33 sayfadan oluşmaktadır.

3. Ueber das Traditionswesen bei den Arabern⁷⁶ – Araplarda Rivâyet Geleneği Üzerine

⁷³ Ludolf Krehl, "Ueber den Sahîh des Buchârî", *ZDMG*, IV.baskı, 1850, ss.1-32.

⁷⁴ 1784 yılında doğan Krehl, Leipzig, Tübingen ve Paris üniversitelerinde oryantalist diller okumuştur. İslâm üzerine birçok çalışmalar yapmıştır. Bunlar arasında "*Über die Religion der vorİslâmischen Araber. Leipzig 1863., (Cahiliyye'de Din), Über die koranische Lehre von der Prädestination. Leipzig 1870., (Kur'an'ın Kader Doktrini Üzerine)* gibi eserlerini zikredebiliriz. Ludolf Krehl 1855 yılında vefat etmiştir., <http://partners.academic.ru/dic.nsf/dewiki/883490>, (12.11.2017)

⁷⁵ Krehl, "Ueber den Sahîh des Buchârî", s.4.

⁷⁶ Aloys Sprenger, "Ueber das Traditionswesen bei den Arabern", *ZDMG*, 1856, ss.1-17.

Batılı oryantalistler arasında önemli bir konumu olan ve “tarih felsefesi” açısından olaylara yaklaşan Sprenger,⁷⁷ İslâm’ın oluşumunu zamanın ruhunun (*Zeitgeist*) yarattığı bir oluşum⁷⁸ olarak görmektedir. Batıda çok erken tarihte hadislere karşı eleştirel bir yaklaşımla karşımıza çıkan ilk simâlardandır. Goldziher öncesinde rivâyetlere yönelik reddedici bir tavırla yazılar kaleme alan Sprenger’in sünnete yönelik uzunca görüşlerini dile getirdiği eseri, *Leben und Lehre des Mohammed* (Muhammed’in Hayatı ve Öğretisi) adlı çalışmadır. Aloys Sprenger kendisinden sonra gelecek oryantalistlerin üzerinde etkili olan bir isim olmuştur.

Sprenger’in makalesinin ilk sayfasında hadislere eleştirel bir bakış açısı benimsediği belirgindir. İsnâd ile alakalı övgüleri iğneyelen müellif, Batılı oryantalistlerin çok azının bu sistemi takdir ettiğini ve anladığını ifade etmektedir. Yazara göre, Kur’ân’ın müslümanların dini veya toplumsal yaşamla ilgili bütün sorularına cevap verememesi, yetersiz kalması üzerine Peygamber’in sünneti devreye sokulur ve pek çok rivâyet gündeme gelir. Hatta halîfelerin hüküm vermeleri gereken bazı durumlarda, hadisin ikinci bir şahidi sorulur, o hadisin başka şahidi bulunduğu da hüküm verilirdi. Buda Sprenger’e göre hadis rivâyetinin başlama döneminin sahabeye kadar gitmesi demektir. Fetihlerin artmasıyla birlikte müslümanların birçok sorunla karşılaştığına değinen yazar, genişleyen İslâm coğrafyası içinde Kur’ân’ın cevaplayamadığı sorulara rivâyetlerin kurtarıcı olarak yetiştiğine inanmaktadır.

Yazar makalesinde temel olarak ilk dönemde hadislerin hafızalarda korusunması, rivâyetlerin tedvîni gibi meselelere Arapça kaynaklardan birebir yaptığı uzun alıntılarla

⁷⁷ 1813 yılında Avusturya’da Tirol şehrinde dünyaya geldi. Lise döneminde yabancı dillere olan ilgisiyle Grekçe, Latince, İngilizce, İtalyanca ve İspanyolca öğrendi. Yine bu dönemde Doğu dillerine merak saldı ve İbranice’yi öğrendi. İlahiyat tahsili alan abilerinin kendisi üzerinde etkisi olduğu tahmin edilmektedir. Viyana Üniversitesi’nde tıp, fen bilimleri ve doğu dilleri üzerine eğitim gördü. Asya araştırmalarına meraklı olan Sprenger, Arapça el yazmalarıyla ilgili birçok çalışma hazırladı. 1841 yılında Leiden Üniversitesi’nde tıp alanında doktora çalışmasını tamamladı. 1843 yılında Hindistan’a hekim olarak gitti. Bu görevi “Hint dilini ve kültürünü öğrenerek İngiliz sömürge yönetiminin asimilasyon atmosferinde idare ve eğitim alanlarında önemli roller” üstlenmesini sağladı. Hindistan’da ki eğitim kurumlarında da ciddi çalışmaları olan Sprenger, Delhi medresesi müdürlüğünde bulundu. Burada İslâm Eğitim Sistemi konusunda incelemeler yaptı. Dönemin Hindistan valisi Sir Henry M. Eliot’in (1808-1853) sunduğu bir takım kolaylıklarla, İslâm hakimiyeti dönemindeki Hindistan’ın tarihiyle alakalı Delhi’de bulunan önemli kaynakları derlenmesiyle alakalı bir çalışma yürütmek istese de hayata geçiremedi. Sprenger’in önemli çalışmalarından bazıları Hint alimlerle beraber Suyûti’nin *el-İtkân*, et-Tûsî’nin *Fihrist Kutub eş-Şi’â*, Necmuddin el-Kâtibi’nin *Mântık*’ı ve Zemâhşeri’nin *Keşşâf*’ının yayımına katkı sağlaması olmuştur. Hindistan’dan Avrupa’ya döndüğünde çok miktarda yazma nüshayı da getiren Aloys Sprenger, bunları Berlin Kütüphanesine kazandırdı. 1893 yılında vefat etti. Bkz.: İlhan Erdem, “Aloys Sprenger”, *DİA*, 2009, XXXVII, ss. 421-422; Nimetullah Akın, *Alman Oryantalizmi*, ss. 104-105.

⁷⁸ Akın, *a.g.e.*, s.105.

yer vermektedir. Hadislerin yazılması konusunu da gündemine alan Sprenger'in şu sözleri rivâyetlerin yazımı konusunda dikkat çekmektedir: "Hicretten önce ilk 120 yılda neredeyse hiç kitap yazılmadığını severek itiraf etsem de, tüm hadislerin rivâyetinin tekrar edilegelen kıraat ya da ezberle öğrenilip zihinlerde kalması ve hiç bir yazılı kaynağa sahip olunmamasına inanılması, büyük bir hatadır/yanılgıdır."⁷⁹ Bundan hareketle Sprenger, hadislerin yazılmasıyla ilgili leh ve aleyhte olan rivâyetlere yer vermektedir.

Makalede genişçe hadis tarihine ait ilk dönem meselelerine yer verilmekte ve bunlar uzunca açıklanmaktadır. Aloys Sprenger'in çalışmasında birebir birincil kaynakları kullanması ve tercümelerinin isabetli olması dikkat çekmektedir. Birçok ana kaynaktan hadisle ilgili bilgileri araştıran Sprenger, kendisinden sonraki haleflerinin yüz yıllarca tekrarlayacağı ve Batıda tabir-i câizse tutarsız hadis algısının oluşumun halen günümüzde etkisini hissettireceği bir algının oluşumunda başat rol oynamıştır.

4. Ibn Ishâq ist kein redlicher Geschichtsschreiber⁸⁰ – İbn İshâk (ö. 151/768) Dürüst Bir Tarihçi Değildir.

Sprenger, sözüne İbn İshâk'ın Hz. Peygamber'in biyografisini en erken tarihte kaleme alan yazar olduğu cümlesiyle başlamaktadır. Heinrich Ferdinand Wüstenfeld tarafından İbn İshâk'ın eserinin büyük bir titizlik ve beceriyle Almancaya⁸¹ neşredildiğine değinen müellif, makalesinde bir takım tenkitler yapmaktadır.

İbn İshâk'ın kendisinden sonra gelen bütün İslâm tarihçilerine kaynaklık ettiğinin altını çizen müellife göre, İbn İshâk'ın ilmi kaidelerden uzak bir zamanda, sahte tavırlarla ve sîrenin yüceltilerek kaleme aldığı eseri güvenilir değildir. Çok kısa olan bu yazıda eserin fihristinde İbn İshâk'la ilgili yazılan kısa bir yazı paylaşılmaktadır. İlgili yazı Arapça olarakda makalede paylaşılmaktadır. Çalışma İbn İshâk hakkında pek çok uygunsuz ifade de içermektedir.

⁷⁹ Sprenger, "Ueber das Traditionswesen bei den Arabern", s.5.

⁸⁰ Aloys Sprenger, "Ibn Ishâq ist kein redlicher Geschichtsschreiber", *ZDMG* 14, Wiesbaden, 1860, ss.288-290.

⁸¹ "Das Leben Mohammed's nach Muhammed Ibn Ishâk bearbeitet von Abd al-Malik Ibn Hishâm (İbn Hişâm'ın es-Sîretü'n-nebeviyye'sinin neşridir, I-II, Göttingen 1858- 1860; Leipzig 1890; Frankfurt 1961; esere geniş bir giriş, İbn İshak ve İbn Hişâm'ın hayatları hakkında bilgi ve ayrıntılı bir fihrist eklenmiştir." Hilal Görgün, "Heinrich Ferdinand Wüstenfeld", *DİA*, 2013, XLIII, ss.166-168.

5. Beschreibung einer alten Handschrift von Abû ‘Obaid’s Garîb- al-hadîth⁸² – Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm’ın *Garîbü’l-Hadis*’i

Bu çalışma, M.J. de Goeje⁸³ tarafından Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm’ın (ö. 224/838)⁸⁴ hadislerde geçen nâdir kelimelere dair eseri üzerine hazırlanmıştır. Eserin el yazma nüshasının Leiden Üniversite’sinden temin edildiği belirtilmektedir. Makale 30 sayfadan oluşmaktadır.

Garîbü’l-hadîs alanındaki ilk eserlerden olan ve ayrıca el yazma nüshalar arasında en eski tarihlisi olduğu tahmin edilen bu kitabın tanıtımında Goeje, ilk olarak Ebû Ubeyd’in hayatına yer vermektedir. Goeje, Ebû Ubeyd’in birçok eserini makalesinde sıralamakta⁸⁵ ve onun çok yönlü bir âlim olduğunun altı çizilmektedir. Ayrıca yazma nüshanın bazı kısımlarının eksikliklerine de dikkat çekilmektedir. Müellif makalede *Garîbü’l-hadîs*’ten Arapça metinlere uzunca yer vermektedir. Çalışmada bazı kelimelerle ilgili açıklamalar ve yorumlar da yer almaktadır. Örneğin Ümmü Zerr hadisini aktaran müellif rivâyetin orijinal metnine yer vererek Ebû Ubeyd’in bu hadisle ilgili verdiği bilgileri aktarmaktadır.⁸⁶

6. Muhammedanische Traditionen über den Grabesort des Josua⁸⁷ - Yüşa’nın Kabrinin Yeri Hakkındaki Rivâyetler

Batı’da oryantalistlerin hocası olarak bilinen Ignaz Goldziher tarafından kaleme alınan bu kısa makalede Yüşa’nın (a.s) kabrinin yeri hakkında bilgi verilmektedir. Müellif böyle bir makale kaleme alma gerekçesini yazının girişinde belirtmektedir. Onu bu

⁸² Michael Jan de Goeje, “Beschreibung einer alten Handschrift von Abû ‘Obaid’s Garîb”, *ZDMG*, c.18, 1864.

⁸³ 13 Ağustos 1836 yılında doğan M.J. de Goeje, Hollandalı Oryantalist ve İslâm bilimcisidir. Leiden Üniversite’sinde eğitim görevlisi olarak bulunan Goeje aynı zamanda *Encyclopaedia of Islam*’ın (İslâm Ansiklopedisi) editörlüğünü yapmıştır. İslâm’la ilgili birçok eser neşreden müellif 17 Mayıs 1909 yılında Leiden’da ölmüştür. Hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. <http://deacademic.com/dic.nsf/dewiki/309086>, (23.11.2017)

⁸⁴ Ebû Ubeyd’in *Garîbü’l-hadîs* adlı eseri Muhammed Abdülmüid Han’ın idaresinde Muhammed Azimüddin tarafından Haydarâbâd’da (1964-1967 yıllarında) dört cilt; Hüseyin Muhammed Şeref tarafından da iki cilt olarak Mısır’da (Kahire 1984) neşredilmiştir. Eser hakkında daha fazla bilgi için, M. Yaşar Kandemir, “Garîbü’l-Hadis”, *DİA*, 1996, XIII, ss.378-379. Ebû Ubeyd’in hayatı için bk. Zülfikar Tüccar, “Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm”, *DİA*, 1994, X, ss.244-246.

⁸⁵ *Kitâbü’l-emsâl*, *Garîbü’l-musannef*, *Kitâbü’l-emsâl*, *en-Neseb* gibi eserleri zikredilen çalışmalardan bazılarıdır.

⁸⁶ Buhârî, *Nikâh*, 82; Müslîm, *Fedâilü’s-sahâbe*, 92.

⁸⁷ Ignaz Goldziher, “Muhammedanische Traditionen über den Grabesort des Josua”, *Zeitschrift des Deutschen Palästina Vereins (ZDPV)*, 2, 1879.

araştırmaya sevk eden temel etken, döneminde Yûşa (a.s) hakkında yapılan bir takım tesbitlerdir. Goldziher yapılan bir takım yanlış tespitlerdir. Goldziher yapılan tesbit ve açıklamaların kendisini İslâmi kaynaklardan Hz. Yûşa'yı araştırmaya yönelttiğini belirtmektedir.

Goldziher'in İslâm ve hadislere karşı tutumu net olarak bilinmektedir. Müellifin makalenin henüz girişinde kullandığı "*muhammedanische Volkstradition*" kelimesi dikkat çekmektedir. "*Muhammedi halk geleneği*" olarak dilimize çevirebileceğimiz bu kavramın, müellifin hadisler hakkındaki genel kanaatini yansıttığı söylenebilir. Bir çok Batılı araştırmacının bu tarz yaklaşımlar benimsediğini de unutmamak gerekmektedir. Goldziher, peygamberlerin, ünlü âlim ve İslâm büyüklerinin kabirlerinin tesbitinde temel olarak şu eserlerden faydalanılabileceğini belirtmektedir: Ali b. Ebû Bekir Herevî'nin (ö. 611/1215) *Kitâbü'l-İşârât ila ma'rifeti'z-ziyârât*'⁸⁸ İbnü'l- Havrânî'nin (ö. ?) *Kitâbü'l-İşârât ilâ Emâkini'z-Ziyârât*'⁸⁹ İsmâil b. Abdülganî Nablusî'nin (ö. 1062/1652) *Kitâbü'l- hakikat ve'l- mecâz fî rihlet bilâd eş-Şâm ve'l-Mısr ve'l-Hicâz*'⁹⁰ Bunun yanısıra ünlü âlimlerce kaleme alınan seyahâtnâmeleri de kaynak gösteren müellif, bunların bir çoğunun Avrupa kütüphanelerinde olduğunu ifade etmektedir. Müellif yukarda saydığımız kaynaklar arasında en fazla İbnü'l Nablusî'nin eserinden faydalandığını belirtmektedir. Hem seyâhatnâme hemde hac yolculuğuna eserinde yer veren Nablusî'nin peygamberlerin kabir yerleri hakkında da bolca mâlumata yer verdiği bildirilmektedir.⁹¹ Ignaz Goldziher, Nablusî'nin söz konusu eserine ait Leipzig kütüphanesinde bulunan yazma bir nüshaya ulaşarak, çalışmasında istifade etmiştir.

Yazar, yukarda adı geçen kaynaklardan yola çıkarak Yûşa'ın (a.s.) kabrinin Suriye, Belka, Salt gibi yerlerden söz etmektedir. Goldziher ayrıca Yahudilikte yer alan bilgilerde yer vererek makalesini sonlandırmaktadır. Ayrıca iki dinin kaynaklarında da bazı ortak kabir yerlerinden bahsedilmesi, müellifin altını çizdiği noktalardandır.

Makelenin çok yüzeysel olarak Yûşa'ın (a.s) kabrinin bulunduğu yeri incelediğini söyleyebiliriz. Yûşa (a.s) hakkında herhangi bir bilgiye yer verilmemekte, onun İslâm

⁸⁸ Ali b. Ebû Bekir Herevî, *Kitâbü'l-İşârât ila ma'rifeti'z-ziyârât*, thk. Janine Sourdell- Thomine, Dımaşk, 1953.

⁸⁹ Eserin künye bilgilerine ulaşamadık.

⁹⁰ İsmâil b. Abdülganî Nablusî, *Kitâbü'l- hakikat ve'l- mecâz fî rihlet bilâd eş-Şâm ve'l-Mısr ve'l-Hicâz*, Dımaşk, 1299; Kahire, 1324; Dâru'l-kütübi'l-Mısriyye, nşr. Ahmed Abdülmecit Herîdî, Kahire 1986; nşr. Riyâd Abdülhamid Murad, Dımaşk, 1410/ 1989.

⁹¹ Goldziher, "Muhammedanische Traditionen über den Grabesort des Josua", s.14.

veya Yahudilikte'ki konumu ele alınmamaktadır. Dikkatimizi celb eden bir noktada şudur: Makalenin başlığından müellifin daha çok Hz. Yûşa'nın kabri ile alakalı hadis kaynaklarına baş vurup rivâyetlere yer vereceği izlenimi verilmektedir. Ancak yazının içeriğini incelediğimizde daha çok *Ziyârât*, *Seyâhatnâme* gibi eserlerin kaynak olarak alındığını görmekteyiz.

7. Neue Materialien zur Literatur des Ueberlieferungswesens bei den Muhammedanern⁹² - Müslümanları Hadis Rivâyeti Geleneği Hakkında Yeni Materyaller

1896 gibi çok erken tarihte Goldziher tarafından kaleme alınan makalede, hadis rivâyet geleneğiyle alakalı bazı malzemelere yer verilmektedir. Müellif, kanonik hadis literatür edebiyatına dair bazı eserlerin litografya (taş basması) şeklinde ulaşılabilirliğini belirterek, bunların ekseriyetle oryantalistler tarafından musannef koleksiyonlar olarak adlandırıldığını söylemektedir.

Goldziher'e göre VI.yüzyıla kadar Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201) olmak üzere, *Üsdü'l-ğabe* müellifi İbnü'l- Esir (ö. 630/1233), Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), Tayalîsî (ö. 204/819) ve Ebû Ya'la el-Mevsîlî (ö. 307/919) gibi isimlerin müsnedlerinden istifade etmişlerdir. Ancak ilerleyen zamanda müsnedlerin doğrudan bu şekilde kullanımı azalmıştır. Doğu'da hadis edebiyat literatürünün müsned tarzı el yazmalarının çok az kısmının eksiksiz olduğunun da altı çizilmektedir.

Bu açıklamalardan sonra Goldziher, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'i hakkında bilgiler vermektedir. Berlin Kütüphanesinde bulunan yazma el nüshadan uzunca Arapça alıntılara yer verilmektedir. *Müsned* tarzı eserlerin özellikleri yine müellif tarafından uzunca örneklerle açıklanmaktadır. Çalışmanın ilerleyen kısmında Goldziher, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'ine bir takım tenkitler yapmaktadır. Ona göre *Müsned* gibi hadis edebiyat literatüründe önemli bir yeri olan malzeme incelendiğinde, eserin içinde gizlenemeyecek kadar sahtekarlık ve uydurmalar bulunmaktadır.⁹³ Buhârî ve Müslîm gibi hadis ilminde otorite isimlerin hadis aldığı, Ahmed b. Hanbel'in eserindeki bu durum Goldziher'e göre düşündürücüdür.

⁹² Ignaz Goldziher, "Neue Materialien zur Literatur des Ueberlieferungswesens bei den Muhammedanern", *ZDMG*, 50, 1896, ss.465-506.

⁹³ Goldziher, "a.g.m.", s.485.

Goldziher'in kendi görüşünü desteklemek gayesiyle bir takım rivâyetleri seçerek, düşüncesine hizmet edecek doğrultuda yorumladığı ve neticede tüm hadis edebiyat literatürüne şüpheli yaklaştığı görülmektedir.

8. Kämpfe um die Stellung des Hadît im Islam⁹⁴ - İslâm'da Hadisin Konumu İle İlgili Tartışmalar

Goldziher'in birçok önemli eserinin yanı sıra zengin bir makale külliyatı da vardır. Yazarın 1870 yılından itibaren farklı dillerde kaleme aldığı bu yazılar öğrencisi J.De Somogyi tarafından *Gesammelte Schriften* (toplanmış yazılar) ismiyle neşredilmiştir.⁹⁵ Biz çalışmamızda Goldziher'in hadis alanıyla ilgili önemli makalelerine de yer vermeye çalışacağız.

Goldziher hadis diye adlandırılan sözlerin Hz. Peygamber'e aidiyetinin söz konusu olmadığını, Osman b. Affân (ö. 35/656), Abdullah b. Ömer (ö. 73/692) gibi isimlerden hadis adı altında rivâyetler yapılmadığı hatta onların bu konuda çok çekingen olduklarını belirtmektedir. Abdullah b. Ömer gibi muksîrundan olan bir ismin böyle zikredilmesi, Goldziher'in hadislerin sonradan uydurulduğu görüşünden yola çıkarak söylenmektedir.

Müellifin genel olarak hadis hakkında ortaya attığı iddialar arasında siyasi gelişmelerin sonucunda rivâyetlerin uydurulduğu ve Hz. Peygamber ile ilgisinin bulunmadıklarıdır.

9. Neuplatonische und gnostische Elemente im Hadît⁹⁶- Hadiste Yeni Eflatuncu ve Gnostik Unsurlar

Goldziher, makalesinin ilk cümlesine “hadis formunda aktarılan zengin rivâyetlerin içinde yeni eflatuncu ve gnostik unsurların olduğunu” söyleyerek başlamaktadır.

Müellife göre ekserîyetle sûfî akımlar içinde gnostik ve yeni eflatuncu unsurlar bulunmaktadır. Sûfî anlayışı benimseyenler kendi ideolojilerini meşrûlaştırmak için hadis

⁹⁴ Ignaz Goldziher, “Kämpfe um die Stellung des Hadît im Islam“, *ZDMG* 61, 1907.

⁹⁵ Goldziher, *Gesammelte Schriften*, Georg Olms Hildesheim.

⁹⁶ Ignaz Goldziher, “Neuplatonische und gnostische Elemente im Hadît“, *Zeitschrift für Assyriologie und verwandten Gebiete*, 22, 1909, ss.317-344.

uydurmacılığına başvurmuşlardır. Goldziher, sûfilerin yanı sıra İhvân-ı Safâ ve İsmâîliler’inde kendi fikirlerini savunmak için ortaya birçok rivâyet attıklarına değinmektedir. Bu çevrelerden sayısız hadisler aktarılmıştır. Bunların çoğuda gnostik ve eflatuncu fikirlerle örtüşmektedir. Goldziher iddiasını delillendirmek için ilgili hadisleri makalede aktarmaktadır. Örneğin müellif “akıl”⁹⁷ ile ilgili meşhur rivâyete yer vererek, bunun kaynağını Aristoteles’in öğretisine dayandırmaktadır.⁹⁸ Söz konusu rivâyeti hadis alimlerinin çoğu zayıf hatta bâtıl görmektedirler. Ancak müellifin çalışmasından sanki hadislerin büyük bir bölümünün bu tür rivâyetlerden oluştuğu izlenimi uyanmaktadır.

Goldziher’in çalışmasında dikkat çekici noktalar bulunmaktadır. Öncelikle seçilen rivâyetlerin sıhhat durumuna hiç yer verilmeyerek, hadis alimlerinin bu rivâyetlerle alakalı görüşlerine başvurulmamıştır. Akademik ve ilmî bir makale özelliği taşıyan bu yazıda müellif sırf kendi görüşleri doğrultusunda malzeme toparlamıştır. Bunun üzerinden de genelleme yaparak, hadislerin uydurma olduğu izlenimi vermeye çalışmıştır. Bu açıdan Ignaz Goldziher’in tüm eserlerinde ve yazılarında yansıttığı taraflı tutumu burada da gösterdiği söylenebilir.

10. Murgitische und anti murgitische Tendenztraditionen in Sujuti's al la'ali al masn⁹⁹- Süyûtî'nin *el-Le'âlû'l Masnû'â fi'l- Ahâdî'l-Mevzû'â*'sında Mürcî ve Anti-Mürcî Geleneğın Etkisi

Friedrich Kern, sözlerine müslüman teologlar tarafından *ircâ* kelimesi hakkında net bir resim çizilmediğiyle başlamaktadır. Ona göre *ircâ* kavramına zamanla farklı anlamlar yüklenmiştir. İlk dönemlerde büyük günah işleyenlerin durumlarını Allah'a

⁹⁷ Ebû Nuaym el-İsfahâni (ö. 430/1038), *Hilyetü'l-Evliyâ*, Dar'ul-kitâbu'l-ilmiyye, Beyrût, h.1409, VII, s.318. Hadis şudur: ما أول ما خلق الله العقل فقال له : أقبِلْ فأقبل ثم قال له : أدبِرْ فادبِرْ ، ثم قال الله عزَّ وجلَّ : وعزَّيْتي وجلالي ما خلقت خلقاً أكرمَ عليَّ منك ، بك أأخذ ، وبك أعطي وبك أؤيِّب ، وبك أعاقبُ خلقتُ خلقاً أكرمَ عليَّ منك ، بك أأخذ ، وبك أعطي وبك أؤيِّب ، وبك أعاقبُ

⁹⁸ Goldziher, “Neuplatonische und gnostische Elemente im Hadît”, s.319.

⁹⁹ Friedrich Kern, “Murgitische und antimurgitische Tendenztraditionen in Sujuti's al la'ali al masn”, *Zeitschrift für Assyriologie und Vorderasiatische Archäologie (ZA)*, Bd.26, 1912, ss.169-174. Yunan yeni latin bilimi ve ön Asya Arkeoloji dergisi 1886 yılında ilk sayısı yayınlanan en ünlü Asya araştırmaları dergilerdendir. Her yıl bir sayı basan dergi, en son 1919 yılında sayısını neşretmiştir. Dergide tenkitler, makaleler ve oryantalistik araştırmalar yer almaktadır. Almanca, Fransızca ve İngilizce yayınlar yapılmaktadır. Editörleri arasında Carl Bezold, Heinrich Zimmer gibi isimler yer almaktadır. Derginin 35.sayısından sonra farklı bir formatla yayınlarına devam edildiği bilinmektedir.Şuana kadar neşredilen makalelere internet ortamından erişim sağlanmaktadır. Bkz.: <http://menadoc.bibliothek.uni-halle.de/dmg/periodical/structure/2374>, (18.12.2017)

bırakanlar olarak adlandırılan Mürcie'nin öğretileri zamanla “sadece uhrevî mutluluk” olarak görülmüştür.

Müellif, Mürcie'den gelen rivâyetlerin çoğunun hadis ulemâsının ekseriyetinin görüşüne göre kabul edilmediğini belirtmektedir. Kern, çok yüzeysel olarak adlandırılabilir makalesinde, Süyûtî'nin *el-Le'âlü'l-masnû'â* adlı eserinde yer alan ve Mürciî râvilerden gelen on rivâyeti sıralamaktadır. Bu rivâyetlerin konusu yoğunlukla imanın artıp eksilmesiyle alakalı haberlerdir.¹⁰⁰ Çalışmanın son iki sayfasında anti-mürciî olarak adlandırılan karşıt haberler yer almaktadır. Bu kısımda ise imanın kalple tasdik, dil ile ikrâr ve amel olduğuna dair yedi rivâyet aktarılmaktadır.

Yazarın makalesi çok kısadır ve konuya yabancı olanlar açısından doyurucu değildir. Mürcie hakkında çok fazla mâlumata yer verilmemiştir. İlgili hadislerin neden Mürcie'den geldiği ve bu rivâyetlerin bu akım için önemine hiç değinilmemiştir. Beş sayfadan ibaren olan makalenin, başlıkta zikredilen konuyu tam manası ile işleyemediği söylenebilir.

11. Hadît Musalsal¹⁰¹ – Müselsel Hadîs

*Der Islam*¹⁰² dergisinde çok kısa olarak kaleme alınan bu makale de hadisin tanımı yapılmaktadır. Hadisle ilgili herhangi bir değerlendirilme yapılmamaktadır. Horovitz¹⁰³ dipnotta bu hadisin Arapça metnide de yer vermektedir.

¹⁰⁰ Örneğin şu rivâyet Kern'nin makalesinde yer almaktadır. “Al Hâkim von ...Abû Mutî al Balhî von Hammâd b. Salama von Abu'l Muhazzam von Abû Huraira, daß eine Gesandtschaft der Taqif zum Propheten kam und ihn über den Glauben fragte, ob er zu- und abhenme. Da sagte er: Nein: seine Zunahme ist Unglaube und seine Abnahme Vielgötterei.” (El Hâkim ...Ebû Mutî el-Belhi'den o da Hammâd b. Seleme'den, o da Ebû'l- Muhazzem'den o da Ebû Hureyre'den tahdis etti ve dedi ki: “Ta'if'den bir grup elçi Hz. Peygamber'e gelip imanın artıp eksilmesiyle ilgili soru sordular. Hz. Peygamber dedi ki: “Hayır, iman artıp eksilmez. Onun artması imansızlık, eksilmesi de putperestliktir.” Kern, “Murgitische und antimurgitische Tendenztraditionen in Sujuti's al la'ali al masn”, s. 170.

¹⁰¹ Josef Horovitz, “Hadis Musalsal”, *Der Islam*, c.VIII, 1918.

¹⁰² 1910 gibi erken bir tarihte Carl Heinrich Becker tarafından kurulan dergi İslâm tarihi, kültürü ve şarkiyatla ilgili araştırmaları yayınlamaktadır. Almanca, Fransızca Arapça ve İngilizce dillerinde makaleler yayınlayan dergi 94 ciltlik bir hacme ulaşmıştır. Bak. <https://www.degruyter.com/view/j/islam>, (05.11.2017)

¹⁰³ 1874 yılında Lauenburg'da doğan Horovitz ünlü bir oryantalisttir. Geleneklerine sıkıca bağlı olan Yahudi bir ailede büyümüştür. Berlin Üniversitesi'nde Oryantalistik dilleri ve literatürü okumuştur. Şarkiyat araştırmaları için Kahire, Şam ve İstanbul'a seyahatler yapmıştır. Aligarh Reform üniversitesinde Arapça ve Tarih dersleri veren ilk Avrupalıdır. Kur'ân üzerine araştırmaları olmuştur. 1931 yılında vefat etmiştir. <http://frankfurter-personenlexikon.de/node/3576>, (15.11.2017)

12. Alter und Ursprung des İsnâd¹⁰⁴ - İsnâdın Yaşı ve Kökeni

Josef Horovitz¹⁰⁵ tarafından kaleme alınan bu makalede hadis ilminde önemli bir konumu olan isnâd sistemi incelenmektedir. Müsteşriklerin ortak iddialarından birisi hadis alimlerinin isnâda önem verip, metin tenkidini göz ardı ettikleri yönündedir. Horovitz isnâd üzere bu incelemeyi erken denilecek bir tarihte yapmıştır. Esasen sîret literatürü ile ilgili çalışmalarıyla bilinen müellif, İbn İshâk'ın *Megâzi* isimli eserindeki isnâd kullanımdan yola çıkarak bir takım neticelere varmaktadır.¹⁰⁶ Sîret ile hadisin birbiri ile güçlü bağları olduğuna değinen yazar, daha sonra hadis ilmindeki “isnâd sistemini yahudilikteki rivâyetlerin teyit sistemine benzeterek isnâdın menşeinin Yahudilik”¹⁰⁷ olduğunu savunmaktadır. Daha sonra isnâdın kusursuz hale dönüştürülmesi sebebiyle onun Yahudilerce taklid edilmeye başladığını da belirtmektedir.

Müellifin makalesinde dikkat çeken noktolardan birisi isnâdı Yahudiliğe benzetirken ortaya attığı şu iddiadır: Yahudi sözlü edebiyatını içeren Talmud ile yazılı edebiyatı ihtivâ eden Tevrat arasındaki ilişki Kur'ân ve hadisler içinde söylenebilir. O'na göre yazılı edebiyat Kur'ân, şifahi rivâyette hadisler olmaktadır.¹⁰⁸ Horovitz iddiasını kanıtlayacak hiç bir ispat getiremediği için Batı'da çok ciddiye alınmamıştır.¹⁰⁹

13. Noch einmal die Herkunft des İsnâds¹¹⁰ – Tekrar İsnâdın Menşei Üzerine

İsnâd ilmine yönelik araştırma ve tenkitleriyle bilinen Josef Horovitz *Alter und Ursprung des İsnads* (İsnâdın Yaşı ve Kökeni) adlı makalesini neşrettikten sonra, bu çalışmasına Nöldeke'nin *Geschichte des Quran* (Kur'ân'ın Tarihi) adlı eserini yeniden düzenleyen Friedrich Schwally tarafından bir takım tenkitler yapılmıştır.

Belirttiğimiz üzere makalede Horovitz'in en temel iddiası, isnâdın Yahudilik menşei olduğuudur. İsnâd sistemini Yahudilikteki rivâyetin teyit sistemine

¹⁰⁴ Josef Horovitz, “Alter und Ursprung des İsnâd”, *Der Islam*, 1918, ss.39-47.

¹⁰⁵ 1874 yılında Lauenburg'da doğan Horovitz ünlü bir oryantalisttir. Geleneklerine sıkıca bağlı olan Yahudi bir ailede büyümüştür. Berlin Üniversitesi'nde Oryantalistik dilleri ve literatürü okumuştur. Şarkiyat araştırmaları için Kahire, Şam ve İstanbul'a seyahatler yapmıştır. Aligarh Reform üniversitesinde Arapça ve Tarih dersleri veren ilk Avrupalıdır. Kur'ân üzerine araştırmaları olmuştur. 1931 yılında vefat etmiştir. <http://frankfurter-personenlexikon.de/node/3576>, (15.11.2017)

¹⁰⁶ Horovitz, “a.g.m.”, s.40.

¹⁰⁷ Horovitz, “a.g.m.”, s.44., Raşit Küçük, “İsnad”, *DİA*, XXIII, s.156.

¹⁰⁸ Horovitz, “a.g.m.”, ss.44-47.

¹⁰⁹ Bu iddialara reddiyelerde yazılmıştır. Bkz.: M. Tayyip Okiç, *Bazı Hadis Meseleleri Üzerinde Tetkikler*, Osman Yalçın Matbaası, İstanbul, 1959, s. 252.

¹¹⁰ Josef Horovitz, “Noch einmal die Herkunft des İsnâds”, *Der Islam*, c.11, 1921.

benzetmektedir. Bundan hareketle hadis ilminin bel kemiği niteliğinde olan isnâdın İslâm kökenli olduğunu reddetmektedir. Schwally, Josef Horovitz'i şu noktalarda tenkit etmektedir: *Zeugenkette* (şahidlik/isnâd zinciri) Yahudilikte hiç bir zaman İslâm'da hadis ilminde olduğu kadar önemli bir rol oynamamıştır. İkincisi, Yahudilikte gelenek-görenek olarak var olan her şeyin tarihi bir arka planı vardır ve kökeni yabancı bir unsura dayanabilir. Schwally'in Horovitz'i eleştirdiği son mesele, Isnâd'ı İslâm öncesi Arap literatüründe olan bir takım tuhafliklarla bağlantılı ele alıp, tarihsel olarak inceleyerek aslından koparılamayacağıdır. Horovitz'in iddialarını ispatlayacak deliller bulamadığı bu çalışmada da tekrar görülmektedir.

Müellifin isnâda Yahudilik eksenli yaklaşımı kuru bir iddiadan öteye gidememiştir. Kendisine yazılan tenkitlere binâen ele aldığı bu kısa makalesinde de yazar, ilk olarak söz konusu iddialarını kaleme aldığı yazısını tekrara düşmekten kaçmamıştır. Horovitz'in isnâd konusundaki bir diğer iddiası, isnâdın şiirlerin aktarılmasından kendisine bir çıkış kapısı bulduğu daha sonra Hz. Peygamber'in sözlerinin de bu sistem altında aktarılarak, hadis ve sîret ilmiyle bağlantılı hale getirildiğidir.¹¹¹

14. Über die Zahlensprüche in Bochârî¹¹² – Buhârî Rivâyetlerinde Geçen Sayılar

Osman Reşer¹¹³ olarak da bilinen mühtedi Alman şarkiyatçısı Oskar Rescher tarafından hazırlanan bu makalede Buhârî'de geçen rivâyetlerdeki sayılar incelenmektedir. Daha önce böyle bir çalışmanın Talmud ve Mişna üzerine yapıldığına değinen müellif, kendisinin Buhârî'nin eserine yönelik bu tarz bir incelemeyi yaptığını belirtmektedir.

¹¹¹ Horovitz, "Noch einmal die Herkunft des Isnâds", ss.264-265.

¹¹² Oskar Rescher, "Über die Zahlensprüche in Bochârî", *Zeitschrift für Semitistik* (Sami dilleri ve edebiyatları bilimi dergisi) 1, 1922, ss. 10. Semistik dergisi DMG önderliğinde Leipzig'de kurulup, 1922 yılında ilk sayını neşretmiştir. Derginin en son sayısı 1935'de yayınlanmıştır. Yayınlanan sayılara internet üzerinden erişim sağlanmaktadır. <http://menadoc.bibliothek.uni-halle.de/dmg/periodical/structure/2341>, (24.12.2017)

¹¹³ 1883 yılında Stuttgart'da doğdu. Yahudi bir aileye mensup olan Rescher, iyi bir tahsil almıştır. Doktora çalışması Arap dil bilim alimi İbn Cinnî üzerinedir (1909). 1925 yılında profesör olan yazar, ani bir kararla 1928 yılında İstanbul'a taşındı ve burda İslâmiyet'i seçti. İstanbul'da bulunan yazma eserler üzerine ciddi gayretleri oldu. Çalışmaları çok fazla basılmadığı için çok tanınmadı. İstanbul İmam Hatip Okulu'nda ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Arapça dersleri verdi. Eserlerini 100. doğum senesi anısına Biblio Yayınevi düzenleyip neşretmiştir. Osman Reşer çok sayıda eserin Almanca'ya çevrilmesinde önemli bir yer teşkil etmektedir. 1972 yılında İstanbul'da vefat etti. Detaylı bilgi için: Sedat Şensoy, "Osman Reşer", *DİA*, 2008, XXXV, ss. 10-11.

Makalede Buhârî’de metinde iki, üç, dört, beş, altı, yedi ve kırk sayılarının geçtiği rivâyetler sadece tercümeleriyle yetinilerek aktarılmaktadır. İki sayısı ile ilgili örneğin Abdullah ibni Mes’ûd’dan (ö. 32/652-53) gelen şu hadis aktarılmaktadır: “Yalnız şu iki kişiye gıpta edilmelidir: Biri, Allah'ın kendisine verdiği malı hak yolunda harcayıp tüketen kimse, diğeri, Allah'ın kendisine verdiği ilimle yerli yerince hükmeden ve onu başkalarına öğreten kimse.”¹¹⁴ Rescher rivâyetlerin farklı tarihlerine de yer vermektedir. Aynı zamanda tercüme ettiği bazı kelimelerin tam anlaşılabilmesi için bazı yerlerde ek parantezler açarak kelimenin Almanca’da hangi manaları kapsayabileceğini belirtmiştir.

Müellifin sadece sayılarla alakalı rivâyetleri aktardığı makale kısa ve çok yüzeyseldir. Rescher’in hadislerle alakalı yorumlarına pek rastlanmamaktadır. Ayrıca Rescher’in makalesinde Buhârî’nin eserinde geçen bütün rivâyetleri inceleyip incelemediğine dair bir bilgi bulunmamaktadır. Çalışmanın kısa olmasından ve bununla ilgili bir açıklama bulunmamasından hareketle, kanaatimizce müellif sadece yukarıda zikredilen sayılarla alakalı hadisleri aktarmakla yetinmiştir.

15. Das sogenannte Hadît gudsî¹¹⁵ - Kudsî Hadis

S.M Zwemer tarafından tamamen ideolojik bir perspektifle kaleme alınan makalede vurgulanan “kudsî hadis” kavramı, Hristiyan kaynaklarında bulunan Tanrı’nın sözleri olarak lanse edilmektedir. Goldziher’in görüşleriyle sözlerine başlayan müellif, İslâm’ın Hristiyanlıktan etkilendiğini ve Hz. Peygamber’in yeme-içme adâbı, tıbb-ı nebevi ve mucizelerinin Hz. İsâ’dan esinlendiğini ispata çalışmaktadır.

Zwemer hatta Ebû’d- Derdâ’dan (ö. 32/652 [?]) rivâyet olunan ve Ebû Dâvûd’da (ö. 275/889) geçen bir hadisin İncil’den alıntı olduğunu iddia ederek örnekler vermektedir.¹¹⁶ Yazara göre her ne kadar “hadis nabawînin” Resullâh’ın dilinden döküldüğüne inanılsa da tamamen diğer din ve geleneklerden alınmıştır. Zwemer yazısında yirmi beşe yakın kudsî rivâyetin sadece tercümesine yer vererek, bu hadislerin Tevrat ve İncil’de geçtiğini isbatlamaya çalışmaktadır.¹¹⁷

¹¹⁴ Buhârî, *İlim*, 15.

¹¹⁵ S.M. Zwemer, “Das sogenannte Hadît gudsî”, *Der Islam* dergisi 13, 1923., ss.53-64.

¹¹⁶ Ebû Davûd, *Kitabû’t-tub*, 19 (3892 nolu hadis).

¹¹⁷ Alman oryantalist Zwemer kudsî hadisler mevzusunda klasik kaynaklar arasında en geniş olan Muhammed b. Mahmud el-Medenî’ye (Trabzonî) ait *el-İthâfatü’s-seniyye fi’l-ehâdisi’l-kudsiyye* adlı eserden istifa etmiştir. Bu eserdeki hadislerin bir kısmını makalesinde incelemiştir. Bu eser Ali Fikri

16. Goldene Worte Mohammeds¹¹⁸ – Muhammed’in Altın Sözlere

Anton Hartmann¹¹⁹ tarafından kaleme alınan makale, İslâm’ın insanlığın gelişimine katkısının inkar edilemeyeceği ve Hz. Muhammed (s.a.v.)’e övgülerle başlamaktadır. Çalışmada İslâmiyet ile ahlâk ve edebî arttığı ve kardeşlik bağlarının güçlendiğine değinilir. Müellif hadisleri, tercümeleri ve kaynakları olmadan aktarmaktadır. Bazı hadislere de yorumlar yapmaktadır.

İlmî kaidelere uyulmadan kaynaklar göz ardı edilerek, hadisin sıhhatiyle ilgili bilgi verilmeden hazırlanan bu çalışma, daha çok tasavvufî tarzda hazırlanan risâleleri anımsatmaktadır.

17. Beiträge zur Überlieferungsgeschichte von Buhârî’s Traditionssammlung¹²⁰ – Buhârî’nin *Sahîh*’inin Rivâyet Tarihine Katkıları

Batı’da İslâm hakkında ortaya koyduğu kıymetli çalışmalarla bilinen Johann Fück,¹²¹ hadislerle ilgili görüşleriyle de önemli bir yer tutmaktadır. Fück’ün gerek Hz. Peygamber gerekse hadislerle ilgili çalışmaları oryantalistler arasında ayrı bir konuma

tarafından *Kırk Kudsi Hadis* adıyla yayımlanmıştır. (İstanbul 1981) Bkz.: Hayati Yılmaz, “Kudsi Hadis”, *DİA*, 2002, XXVI, ss.318-320.

¹¹⁸ Anton Hartmann, *Goldene Worte Mohammeds*, Moslemische Revue MR (Müslüman Resimli Dergisi), c.VI, 1930. ss.75-78. Bu dergi Ahmediyya öncülüğünde 1924 yılında kurulan bir dergidir. 15 cilde ulaşan dergi 1940 yılında yayınlarına son vermiştir. <http://berlin.ahmadiyya.org/m-rev/>, (15.11.2017)

¹¹⁹ Yazarın hayatıyla ilgili mâlumata ulaşamadık.

¹²⁰ Johann Fück, “Beiträge zur Überlieferungsgeschichte von Buhârî’s Traditionssammlung”, *ZDGM* 92, 1938, ss.60-87.

¹²¹ 8 Temmuz 1894 yılında Almanya’nın Frankfurt şehrinde doğdu. Halle, Berlin ve Frankfurt am Main üniversitelerinde 1914-1918 yılları arasında şarkiyat ve filoloji tahsil etti. *1921’de Muhammed Ibn Ishaq, Literaturhistorische Untersuchungen* (Muhammed İbn İshâk: Tarihsel Literatür Araştırması) adlı teziyle doktorasını tamamladı. 1930 yılına kadar öğretmenlik yaptı ve 1929 senesinde doçentliğini tamamladı. Doğu bilimlerine özel ilgisi olan Fück, lise döneminde Arapça ve İbranice dillerini öğrendi. 1930-35 yılları arasında Dakka Üniversitesi’nde Arap dili ve İslâm araştırmaları profesörü olarak bulundu. Fück tekrar Almanya’ya döndükten sonra Halle Üniversitesi’nden aldığı özel davet ile hocası olan Hans Bauer’in yerine Semitik Filoloji ve İslâm ilimleri kürsüsünün başına geçti. Müellif araştırmalarıyla meşhur olan DGM’inde kütüphane yöneticiliğini yaptı ve fahri üyesi oldu. 1962 senesinde emekli olan Fück, 1974 yılında Halle an der Saale şehrinde öldü. Müellifin araştırmaları ve izlediği dengeli yol onun Doğu ve İslâm araştırmalarında “gerçek bir pedagojik formasyona sahip” sahip olduğunu göstermektedir. Dil eğitimine verdiği önemle Fück’ün ayrı bir yeri vardır. H. Ahmed Schmiede, “W. Johann Fück”, *DİA*, XIII, 1996, s.247-248. Erciyes Üniversitesi’nde çalışılan yüksek lisans tezinde Fück’ün hayatı, ilmi kariyeri ve çalışmaları özel bir bölümde incelenmiştir. Bkz.: Ezer, Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Sünnet ve Hadis Hakkındaki Çalışmaları, ss. 61-138.

sahiptir. Fück, seleflerinin aksine İslâm incelemelerinde her zaman mutedil bir çizgide kalmayı tercih etmiştir. Müellifin yine önemli bir özelliği tartışmalı konularda polemığe girmeden tutumunu net olarak belli etmesidir. Fück, İslâm medeniyetinin Yunan izleri taşıdığı fikrini değerlendirirken aşırıya kaçılmaması gerektiğini vurgulamıştır.¹²²

Batıda Fück öncesinde ve sonra Buhârî'nin eserine özel bir önem atfedilmiş ve *Sahîh* hakkında yüzlerce çalışma kaleme alınmıştır. *Sahîh*'in rivâyet süreci, diğer hadis mecmûaları arasındaki konumu, eserin muhtevâsı, Buhârî'nin hoca ve talebeleri gibi konular Batılı araştırmacılar tarafından incelenmiştir. Johann Fück'de bu konuda kalem oynatanlardan biridir. Müellif bu çalışmasında Buhârî'nin *Sahîh*'ini tafsilatlı olarak incelemekte ve onun rivâyet tarihine olan katkılarını araştırmaktadır. Müellif sözlerine *Sahîh*'in İslâm dünyasında Kur'ân'dan sonra en güvenilir kitap olarak hürmet görmesiyle başlar. Hatta medreselerin vazgeçilmez kitabı olan bu eserin baştan sonra okutulduğunda kutlamalar yapıldığına, sıkıntılı anlarda okunulduğuna ve Doğu bölgelerinde mûcizevî bir eser olarak görüldüğüne değinir. Fück'e göre Buhârî'nin eseri en az Kur'ân kadar bir itibara sahiptir. *Sahîh*'in bu kadar kıymetli olmasının nedeninde müellife göre sahîh ve sıkı bir tenkit süzgecinden geçmiş rivâyetleri içermesidir. *Kütüb-ü sitte* arasında *el-Câmiû's-sahîh*'in en seçkin eser olmasının sebebi de Johann Fück'e göre, *Sahîh*'in İslâm dünyasında hadise dair yazılan binlerce eser içinde sünneti en iyi şekilde temsil etmesidir.¹²³ Bu yanıla Buhârî kendisinden sonra hadis derlemeleri kaleme alanları geride bırakmıştır. Örneğin Müslîm bile ondan geride kalmıştır. Bununda sebebi Buhârî'nin eserinin çok yönlü öğretici olması, aynı rivâyeti uygun bulduğu çok yerde tekrarlaması ve tenkit açısından kuvvetli olmasıdır.

Müellif makalenin ilerleyen kısmında Buhârî'nin *Sâhîh*'inin rivâyetlerine yer vermektedir. Eserin rivâyet tarihine dair genişçe bilgiler aktarılmaktadır. Fück, İslâm alimlerinin Sahîh'i, İmam Buhârî'den 90.000 kişinin yazdığını bildirir. İbn Hacer, Aynî (ö. 855/1451) ve Kastallâni'nin (ö. 923/1517) *Sahîh* üzerine yaptıkları şerhlerinde, Buhârî'nin talebelerinden çok az kişinin *Sahîh*'i rivâyet etmek için gayret gösterdiği bildirilir.¹²⁴ Makalede müellifin söz konusu râvileri üç kısma ayırarak incelediğini görmekteyiz. Öncelikle *Sahîh*'i birebir Buhârî'den dinleyenler, ikinci olarak Firebrî'den

¹²² H. Ahmed Schmiede, "W. Johann Fück", *DİA*, XIII, 1996, s.247.

¹²³ Johann Fück, "Beiträge zur Überlieferungsgeschichte", s.60.

¹²⁴ Fück, "a.g.m.", s.62.

(ö.320/932) dinleyenler ve tabaka olarak *Sahîh*'i Firebrî'nin talebelerinden dinleyenler.¹²⁵ Müellifin Buhârî'nin eserinin râvilerini incelerken makalesinde yer verdiği rivâyet tabloları da çok dikkat çekici ve incelemeye değerdir.

Fück, makalesinde son olarak *Sahîh*'in şerhlerine de yer vererek çalışmasını bitirmektedir. Bu kısımda Buhârî'nin eserinin önemli şârihleri zikredilmektedir. Müellif'in değindiği bir önemli noktaysa nüshalar arasında bulunan farklılıklardır. Fück'ün nüshalarla ilgili yaptığı şu açıklama ilginçtir. Müellife göre kim bu farklı nüshalar arasında büyük metin değişiklikleri beklerse hayal kırıklığına uğrayacaktır. Fück'e göre söz konusu değişiklikler *Sahîh*'in muhtevâsına yönelik değildir. Bu değişiklikler ekserî olarak rivâyetlerin metinleriyle alakalı olmayıp dış kısım ve teferruatlarla ilgilidir. Eserin bablarının girişlerinde ve başlıklarında da bazı değişimler söz konusudur. İsnâdlarla ilgili değişikliklerdeyse nadiren rivâyetteki anlama etki söz konusudur.

Fück'ün tüm bu araştırmaları neticesinde şu sonuca ulaştığını görmekteyiz: "...Bu yüzden Buhârî metninin eleştirel yazarı eğer eski nüshalar iyi bir şekilde elinde bulunsa, sekiz yüz yıl önce Buhârî metinlerini araştırmış olan İbn-i Hâyır'ın zikrettiği aynı sonuca varır: "Bütün bu nüshalar birbirine yakın durmaktadır."¹²⁶

18. Die Rolle des Traditionalismus im Islam¹²⁷ – İslâm'da Gelenekçiliğin/ Hadisçiliğin Rolü

Fück, sözlerine İslâm'ın çıktığı coğrafyadan cazibeli bir şekilde bambaşka yerlere ve topluluklara hızla yayılışı ve İslâm birliğinin oluşumuyla ilgili sorular sorarak başlamaktadır. İslâm inancı ve Kur'ân mesajının etkisinin yanısıra İslâm'ın bu hızla yayılışı ve birlik şuurunun oluşmasında Fück'e göre Hz. Peygamber'in örnek oluşu temel tesîr olarak karşımıza çıkmaktadır. Müellif, sünnetin birleştirici yönünün altını ayrıca çizmektedir.

Kur'ân'dan iktibaslar yaparak Allah Rasulü'nün hayatının müslümanlar için güzel örneklik içerdiğine değinen müellif, Hz. Peygamber'in vefatından sonra sünnete verilen önemin altını çizer. Fück, Medine'den Mekke'ye hac ziyaretleri ve diğer İslâm

¹²⁵ Fück, "a.g.m.", ss. 62-83.

¹²⁶ Fück, "Beiträge zur Überlieferungsgeschichte", s.60; Ayrıca aynı tesbit için bakınız; Ezer, Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Sünnet ve Hadis Hakkındaki Çalışmaları, s 121.

¹²⁷ Johann Fück, "Die Rolle des Traditionalismus im Islam", *ZDMG* 93, 1939, ss.1-32.

coğrafyalarına yapılan seyahatlerle rivâyetlerin ve İslâm geleneğinin yayıldığını düşünür. Mesela Urve b. Zübeyr (ö. 94/713) bu gelenekçiliğin aktarılmasında önemli rol oynayan isimlerden birisidir. Müellif, kısaca onun hayatı hakkında bilgi verdikten sonra, Urve'nin Hz. Aişe'ye (ö. 58/678) yakınlığı ve hadisçiliğe kendini adanmış olmasından bu ilimde ciddi rol aldığı altını çizer. Urve b. Zübeyr'in öğrencisi olan İbn Şihâb ez-Zührî'de (ö. 124/742) Füçk'ün çalışmasında zikrettiği diğer önemli hadisçilerdendir. Müellif, onun hadislerin tedvininde oynadığı önemli rolü zikreder. Abdullah b. Mübârek'i (ö. 181/797) de çalışmasında ayrıca ele alan Johann Füçk, makalenin ilerleyen kısımlarında Hicaz, Mısır, Suriye, Bağdat gibi dönemin önemli İslâm bölgelerinde bulunan muhaddislere yer vererek, onları tanıtmaktadır. Onların İslâm medeniyet tarihinde oynadığı rol anlatılmakta ve hadisçilerin sünnetin anlatılması, yaşanması ve aktarımında sarf ettikleri çabalar belirtilmektedir.

Müellif, hadis tarihinin önemli muhaddislerini tanıttıktan sonra şu tespitleri yapmaktadır: Aynı zihni yapıya sahip olan muhaddisler, farklı İslâm coğrafyalarına yaptıkları seyahatlerle, uzak diyarlardaki İslâm bölgelerinde bir birlik unsuru taşıyan kültürü oluşturmuşlardır.¹²⁸

Füçk, çalışmasında son olarak sünnetin bağlılığına dikkat çeken isimlerden bahsetmektedir. Bu noktada İbn Teymiyye'ye (ö. 728/1328) yer verilerek, onun Kur'ân ve sünnet ile kurtuluşa erileceği görüşü aktarılmaktadır. Daha sonraki süreçte Muhammed b. Abdülvehhab'ın (ö. 1206/1792) İbn Teymiyye'nin mesajı ile ortaya çıktığı ve sünnete vurgu yaparak bir takım faaliyetlerde bulunduğu bildirilmektedir.¹²⁹ Füçk'ün, Selefilik'in temel referanslarından biri olan İbn Teymiyye ve Vehhâbîlik'in kurucusu olan Muhammed b. Abdülvehhâb'a dair eserinde bilgiler vermesi ilginçtir.

C. DOKTORA TEZLERİ

1. Beiträge zur Kenntnis Arabischer Eigennamen¹³⁰ - Arap Özel İsimlerine (Râviler) Dair Malûmat

¹²⁸ Füçk, "Die Rolle", s.9.

¹²⁹ Füçk, "a.g.m", s.32.

¹³⁰ Traugott Mann, *Beiträge zur Kenntnis Arabischer Eigennamen*, Berlin Friedrich-Wilhelms Üniversitesi, Felsefe Fakültesi, E.J. BRILL Yayınevi, Leiden 1904, Leiden'da 1905 yılında kitap olarak yayımlanmıştır.

Traugott Heinrich Mann¹³¹ tarafından hazırlanan çalışma Berlin kütüphanesinde İbn Hatîbüddehşe'ye (ö. 834/1431) ait bulunan el yazması nüshanın teminiyle yapılmıştır. "Muhammedi hadis kritiğinin" isnâd gibi şekli olarak bir takım ilkelere dayandığını belirten yazar, marifetü'r-ricâl ilimlerinin erken zamanda teşkil ettiğini bildirmektedir. Berlin'de bulunan nüshada yazarın kimliği ve eserin başlığının sonradan ilave edilmesinden dolayı Mann Britanya müzesinde bulunan asıl nüshaya dayanarak eserini hazırlamıştır. "*Tuhfa dawî'l-arab*"¹³² isimli eserin nadir bilinen râviler hakkında bilgi vermesi ve zengin literatür kaynaklarının bulunmasından dolayı kıymetli olduğu belirtilmektedir. Eserde, *el-Muvatta* ve *Sahîhayn*'da geçen isimlerin ve nisbelerin okunuşu ele alınmaktadır.¹³³ Bu eserle ilgili yine Muhammed İdrîs Zübeyr de İngiltere'de bir doktora çalışması hazırlamıştır.¹³⁴ Eserin son kısmında el yazma nüshada yer alan Arapça isim fihristine genişçe yer verilmiştir. Kitap toplam 49 sayfadan müteşekkildir.

2. Mohammedanische Traditionen über das jüngste Gericht. Eine vergleichende Studie zur jüdisch-christlichen und mohammedanischen Eschatologie¹³⁵- Ahiret Üzerine Hadisler: Yahudilik-Hristiyanlık ve Muhammediliğe Göre Ölüm Sonrası Hakkında Mukayeseli Bir İnceleme

Leszynsky¹³⁶ hazırlanan bir doktora çalışmasıdır. Eserde üç büyük dinin literatürleri kapsamında ölüm sonrası hayat incelenmektedir. Kullanılan temel kaynaklar arasında Kur'ân'la beraber Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Kitâbü'z-Zühd* ve Gazzâlî (ö.505/1111)'nin *İhyâ-u ulûmid-dîn*, *Kimyâ-u saadet* gibi eserleri dikkat çekmektedir.

Yahudilik, Hristiyanlık ve onun tabiriyle Muhammediliğe göre üç dinde de ölüm sonrası hayatla ilgili birçok paralellik bulunmaktadır. Diğer iki dinin genel isimlendirilmeleriyle anılıp İslâm'ın "*Muhammedilik*" olarak zikredilmesi kanaatimizce

¹³¹ 1881 yılında Almanya'nın Bielefeld şehrinde doğmuştur. Protestan olan Traugott Mann protestan ailede yetişmiştir. Teoloji ve oryantalistik alanlarında çalışmaları bulunmaktadır.

¹³³ İ.Hakkı Ünal, "İbn Hatîbüddehşe", *DİA*, 1999, XX, ss.30-31., "Tuhfetü zevi'l-ereb(ireb) fi müşkili'l-esmâ ve'l-ensâb" bizde bilinen isimdir.

¹³⁴ Muhammed İdris Zübeyr, University of Glasgow, Scotland, United Kingdom.

¹³⁵ Rudolf Leszynsky, *Mohammedanische Traditionen über das jüngste Gericht*, Heidelberg Üniversitesi Felsefe Fakültesi, baskı: Max Schmervov, Kirchhain N.-L. 1909, doktora tezidir.

¹³⁶ 10. Kasım 1884'de Berlin'de doğan müellif Yahudidir. Berlin Üniversitesi'nde oryantalistik dillerinin yanı sıra tarih ve felsefe eğitimi alan Leszynsky ayrıca Yahudilikle ilgili teolojik araştırmalar yapmıştır.

kasıtlı seçilmiştir.¹³⁷ Çalışmanın sonunda *Kitâbü 'z-zühd'* den Arapça uzunca pasajlar yer almaktadır.

3. Ka'b al- Ahbâr und seine Stellung im Hadît und in der İslâmischen Legendenliteratur¹³⁸ - Kâ'b el-Ahbâr: Hadiste ve İslâmi Efsane Literatüründe Yeri

Bu çalışma 1933 yılında Kudüslü bir Yahudi-oryantalist olan Israel Wolfensohn tarafından Johann-Wolfgang Goethe-Üniversitesi Felsefe Fakültesi'nde doktora çalışması olarak sunulmuştur. Almanya'nın Frankfurt şehrinde doktora ünvanı verilen bu çalışma üniversitenin ilk/açılış doktora çalışması olması bakımından önemlidir.

Çalışmanın içeriğine göz attığımızda ilk olarak giriş kısmı “İslâm geleneğinde yahudi mühtedi râviler” ile başlamaktadır. Önsöz niteliği taşıyan bu kısımda Wolfensohn Kur'ân ve hadis üzerine Geiger, Goldziher (1850 -1921) ve Horovitz gibi kişiler tarafından incelemeler yapıldığına değinerek İslâm'ın Yahudi-Hristiyanlıktan etkilendiğinin ispat edildiği iddiasıyla başlamaktadır. Müellif “İslâm literatüründe kurtarıcılar” olarak adlandırdığı K'âb el-Ahbâr (ö. 32/652-53 [?])¹³⁹ gibi mühtedilerin daha fazla araştırılarak, bunlardan gelen rivâyetlerin Yahudilik-Hristiyanlık ile karşılaştırılması gerektiğini belirtmektedir.

Önsöz kısmında “İslâmın kurtarıcıları” başlığı adı altında Yahudi mühtedilerin zikredilerek, bunlardan gelen rivâyetlere gerek tefsirlerde gerekse hadis ve dinin birçok alanında yer verildiğinin vurgulanması sanki İslâm dininde birçok rivâyetin bunlardan geldiği izlenimini vermektedir. Böyle bir başlığın atılması ayrıca düşündürücüdür.¹⁴⁰

Israel Wolfensohn doktora çalışmasında Hz. Ömer'in (ö. 23/644) hilâfeti döneminde Yemen'den Medine'ye gelerek müslüman olan ve Hz. Peygamber'in ashâbından birçok kişi ile görüşerek parlak kişiliklerden sayıldığını belirttiği, israiliyâta ait birçok rivâyeti yayan Kâ'b el-Ahbâr'ın otoretisinin yanı sıra onun İslâm üzerindeki

¹³⁷ Batıda “İslâm” kelimesinin yerine daha çok “Muhammedilik” ifadesinin kullanılması kasıtlı bir tercihtir. Hz. Peygamber'in İslâm'ı Yahudilik, Hristiyanlık gibi dinlerden esinlenerek uydurduğu iddiasına binâen “Muhammedilik, Muhammedi gelenek” gibi tabirlerin kullanıldığını düşünüyoruz.

¹³⁸ Israel Wolfensohn, *Ka'b al- Ahbâr und seine Stellung im Hadît und in der İslâmischen Legendenliteratur*, Johann-Wolfgang Goethe Üniversitesi, Felsefe Fakültesi, Frankfurt am Main, 1933(doktora çalışması), ayrıca bu çalışmaya Köln Üniversitesi kütüphanesinde ulaşılabilir.

¹³⁹ M. Kandemir Kandemir, “Kâ'b el-Ahbâr”, *DİA*, 2001, XXIV, ss.1-3.

¹⁴⁰ Wolfensohn, *Ka'b al- Ahbâr*, s.7-12.

etkisini incelemektedir. Müellif Kâ'b el-Ahbâr ile birlikte Abdullah b. Selâm (ö. 43/663-64)¹⁴¹, Ebû Sa'âd b. Vehb, Muhammed b. Kâ'b el-Kureyzi ve Vehb b. Münebbih (ö. 114/732) gibi birçok Yahudi mühtedilerden bahsetmektedir. Hatta Abdullah b. Selâm'ın Hz. Peygamber'in seçkin ashâbından olduğunu vurgulayan müellif, birçok tefsirlerde ona ait rivâyetlere yer verildiğine değinmektedir.

Wolfensohn Hz. Peygamber'in Medine'ye hicret etmesiyle birlikte orda yaşayanlardan ilk ağızdan İncil'den ve Yahudilik'ten birçok şey dinlediklerini söylemektedir. Kur'ân'da İncil'den bir takım benzerlikler olduğuna dikkat çeken müellif, ayrıca Hz. Peygamber'in Medine döneminde Kur'ân ile birlikte Mişna ve Talmud'u da kullandığını iddia etmektedir. Bu bölümde önemle İslâm'ın Medine döneminde gerek mühtedi Yahudilerden gerekse orda yaşayan Yahudi milletlerden etkilendikleri ısrarla vurgulanmaktadır.

Kâ'b el-Ahbâr ile ilgili aktardığı bir rivâyet dikkat çekicidir. Bilhassa onun Kur'ân'ın tefsirinde önemli rol oynadığını belirterek onun keskin zekasını şöyle aktarmaktadır: Kâ'b bir sahâbîden Bakâra sûresini öğrenmektedir. Sûrenin bir kısmında sahâbî ayeti yanlış aktarır ve Kâ'b onu uyarır, ancak başka sahâbî gelip onun hatasını düzeltene kadar sahâbî durumu kabullenmez.¹⁴² İlgili bölümlerin içeriğine göz attığımızda bariz şekilde Kâ'b'ın İsrâiliyât bilgisinin İslâm üzerinde her alanda etkileri vurgulanmaktadır. Müellif bu doğrultuda bir çalışmayı ispatlamaya çalışmaktadır.¹⁴³

Son bölüm olan beşinci kısımda Kâ'b el-Ahbâr'ın diğer literatürlerde anlatılan peygamber kıssalarına yer verilmektedir: İran'da ve Şii'lerde Kâ'b, Morisco¹⁴⁴ literatüründe Kâ'b olmakla birlikte Yahudi literatürünün peygamber kıssalarında onun rolüne değinilmektedir.

Wolfensohn çalışmasında değişik kültür literatürlerde Kâ'b el-Ahbâr'ın konumuna değinerek örnekler vermektedir. Örneğin onun en fazla Hz. Yusuf'un kıssasına dair rivâyetleriyle meşhur olmasına değinir. Şiâ içinde de önemli konumu olduğunu söylediği Kâ'b el-Ahbâr'ın hatta şiî bir şâir tarafından Muhammed b. Hanefiyye'ye (ö. 81/700) yazılan methiyelerde Kâ'b'ı "Mehdi'nin kardeşi" olarak övdüğünü iddia etmektedir.

¹⁴¹ Mustafa Fayda, "Abdullah b. Selâm", *DİA*, 1988, I, ss.134-135.

¹⁴² Wolfensohn, *Ka'b al-Ahbâr*, s.37.

¹⁴³ Wolfensohn, *Ka'b al-Ahbâr*, ss.36-62.

¹⁴⁴ Kuzey Afrika'da yaşayan Hristiyanlığa geçen bir topluluk, berberiler, bkz: Almanca-Türkçe sözlük PONS.

Bu çalışma her ne kadar “Kâ'b'ın hadiste konumu” başlığı taşısa da yoğunluk olarak İslâm'ın bütün alanında etkisine değinmekle birlikte Kâb'ın diğer din ve topluluklardaki etkisini de incelemektedir. Kâb'ın hadis rivâyetlerinin olduğu belirtilmekle birlikte diğer ilmî alanlara etkisi de vurgulanmaktadır.

D. ANSİKLOPEDİ MADDELERİ

1. Handwörterbuch des Islam (Sunna)¹⁴⁵– İslâm El Sözlüğü

a. “Sünnet” Maddesi

Bu çalışma Wensinck ve Kramers isimli iki oryantalist tarafından hazırlanmıştır. İslâm hakkında pekçok çalışmasıyla tanınan Wensinck¹⁴⁶ bilhassa hadise dair ilgili iki önemli çalışması olan *A Handbook of Early Muhammadan Tradition* ve *Concordance* ile hakkında çok konuşulan isimlerdendir. Arent Jan Wensinck'in muâsırı olan Johannes Heindrik Kramers¹⁴⁷ ise *The Encyclopaedia of Islam* adlı meşhur çalışmanın editörlerindedir.

Sözlük Wensinck'in *The Encyclopaedia of Islam*'ın Almanca muhtasârı olarak 1937 yılında neşrini başlattığı bir eserdir. Kendisinin bitiremediği bu çalışma Kramers tarafından tamamlanmıştır. İslâm el sözlüğünde sünnet maddesini ünlü oryantalist

¹⁴⁵ A. J Wensinck, J.H. Kramers, *Handwörterbuch des Islam*, Brill Verlag, Leiden, 1941, ss.704.706.

¹⁴⁶ Hollandalı şarkiyatçı 7 Ağustos 1882 yılında Aarlanderveen şehrinde doğmuştur. Dindar reformcu kiliseye mensup olan rahip babasının yolundan giderek klasik dilleri öğrenmiştir. Hollanda Utrecht Üniversitesi'nde kısa bir dönem teoloji tahsili almıştır. Daha sonra Sami dillerine yönelen Wensinck, Kramers'in editörlüğünde bulunduğu *The Encyclopaedia of Islam*'ın hazırlayıcılarından olan Martinus Theodorus Houtsma ile beraber çalışmıştır. Daha sonra Almanya'nın Leiden şehrine geçerek buradaki üniversitede çalışmalarına devam etmiştir. Ünlü oryantalistlerden Goeje ve Hurgronje gibi isimlerden ders almıştır. 1908 yılında *Mohammed en de Joden te Medina* adlı Yahudiliğin İslâm'a etkisini incelediği teziyle doktor ünvanını almıştır. Birçok üniversitede Sami dilleri ve teoloji hocalığı yapan Wensinck, daha sonra İslâm araştırmalarına yönelmiştir. Hadiste genelde Goldziher geleneğine bağlı kalan yazar, hadislerin İslâm tarihinde çıkan kavga ve ihtilaflar sonrası uydurulduğunu iddia etmiştir. Wensinck'in İslâm dünyası için en önemli çalışması *Concordance*' adlı hadis sözlüğüdür. 1939 yılında vefat etmiştir. Bkz.: Fatma Kızıl, “Arent Jan Wensinck”, *DİA*, 2013, XLIII, ss. 158.159.

¹⁴⁷ Hollanda'nın Rotterdam şehrinde 1891 yılında zengin bir ailenin çocuğu olarak doğmuştur. Hollanda'daki lise tahsilinden sonra Almanya'nın Leiden şehrinde Hukuk Fakültesi'ne geçmiştir. Türkiye'de Hollandalılara uygulanan ceza hukuku meselesinde doktora tezini tamamlamıştır. Doktora eğitiminin ardından İstanbul Hollanda konsolosluğunda tercüman olarak çalışmaya başlamıştır. Leiden Üniversitesi'nde 1922 yılında Farsça ve Türkçe dersleri vermeye başlamıştır. 1939 yılında Arapça profesörü olan Kramers, Wensinck'in vefatı üzerine Leiden Üniversitesi Arapça ve İslâmî Kurumlar kürsüsü başkanı olmuştur. Arapça, İslâm bilimleri, Farsça, Türkçe, Habeşçe hatta Ermenice dillerinde hocalık yapan Kramers, İslâmî ilimler alanına da ilgi duymuştur. Vefatından sonra yayımlanan en önemli eseri Hollandaca Kur'an tercümesidir. (De Koran, Amsterdam 1956) 1951 yılında vefat etmiştir. Kemal Kahraman, “Johannes Heindrik Kramers”, *DİA*, 2002, XXVI, ss.287-288.

Juynboll kaleme almıştır. Sünnet terimi ilk olarak şu dört kelime ile ifade olunmaktadır: *Gewohnheit* (örf-adet, gelenek-görenek, adet huy, anane, alışkanlık), *Handel* (muâmele, iş, davranış), *Wandel* (yaşam tarzı, geleneksel davranış, değişim, değişiklik) ve *Satzung* (yasa, hüküm, nizam, talimât, beraberlik örneği vs.) Müellif sünnet kavramının daha iyi anlaşılması için siyâk- sibâkın önemli olduğunu belirtmektedir. Muhtelif pekçok manaya gelen bu terimin anlaşılmasında Kur’ân’da geçen “*sunnat al-awwalîn*”¹⁴⁸ ve “*sunnat Allâh*”¹⁴⁹ gibi yerlere de atıf yapılmaktadır. Sünnetin genel manasına değinildikten sonra klasik hadis usulü eserlerinde yapılan tanımlamada olduğu gibi “Hz. Peygamber’in söz, fiil ve takrirleri” olarak tanımlanmaktadır.

Söz konusu maddenin dikkat çeken yanı “ehl-i sünne ve’l-cemâa” kavramının Sünnîliğin Şîa’dan ayrılabilmesi için ortaya atıldığı iddiasıdır. Sünnetle ilgili detaylı bilgi verilerek, İslâm açısından sünnetin dindeki konumuna değinilmektedir. Bu kavramın açıklanmasında birçok hadise yer verilmiştir.

Klasik kaynaklarımızdaki sünnet kavramının açıklanması ve Juynboll’un sünneti anlatımında farklılıklar bulunmaktadır. Daha geniş bir perspektifle ele alınan kavram, alanının ötesinde de birçok şeyle bağlantılı hale getirilmiştir. Sünnet açıklanırken Şia, Vehhâbilik gibi ayrımların altı çizilmekle beraber genişçe mâlumata yer verildiği de görülür.

Sözlük 833 sayfadan, “Sünnet” maddesi ise 3 sayfadan oluşmaktadır.

b. “Hadis” Maddesi

İslâmî kavramların muhtasar olarak açıklandığı eserde, hadîs maddesine de yer verilmektedir. Maddede hadîsin karşılığı olarak *Überlieferung* (rivâyet, gelenek, anane) kelimesi tercih edilmiştir. Juynboll hadis kavramını “Dini veya din dışı olarak Peygamber ve ashâbının fiil, söz ve mesajı” olarak tanımlamaktadır. *Muhammediler* için bütün bunların kutsî olduğunun da altı çizilerek, bu ilim dalına *ilm al-hadîth* denilmektedir.

Hadis kavramını açıklarken müellif, hadisin içeriği ve özelliği, cerh-tâ’ dil ilmi, isnâdın konumu, hadis çeşitleri ve literatürüne genişçe yer vermektedirler. Hadisin içeriğine dair muhtevânın anlatıldığı bölümde, sahabî, tabiûn ve sonraki nesillere

¹⁴⁸ el-Hicr 15/13.

¹⁴⁹ el-Fâtır 35/43.

değ inilmektedir. Sünnet kavramı kısaca açıklanarak, cahiliyye Araplarında ataların izinden gidilmesinin ve erdemli davranışların da bir nevî sünnet olduğu ifade edilmektedir. Söz konusu maddede en çok dikkat çeken noktalardan birisi Juynboll'un Goldziher'in izinden giderek, hadislerin Hz. Peygamber tarafından Yahudilik, Hristiyanlık dinlerinden ve bir takım felsefî eserlerden alındığı ve yine Hz. Peygamber'in vefatından sonra zuhur eden ihtilaflarla bir kısmının da uydurulduğunu ifade etmesidir.¹⁵⁰

Genel manada klasik hadis ilminden bilgilerin aktarıldığı maddede, Juynboll'un sık sık Goldziher ve onun haleflerinin eserlerine atıfta bulunduğu gözlemlenmektedir. Ansiklopedik bir eserin özeti mâhiyetinde yazılan bir sözlükte müellifin daha fazla ilgili konudaki kişisel kanaatlerini destekleyecek görüşlere yer vermesi düşündürücüdür. Müellifin kendi fikirlerini haklı çıkarma gayreti de açıkça sezilmektedir. Yine bu eser vesilesi ile Batıda çok az araştırmacının objektif çalışmalar yaptığını belirtebiliriz. Bilhassa erken dönemde yazılan Batılı oryantalistlere ait eserlerde tarafsız kaleme alınan çalışmaların çok az olduğu söylenebilir.

1950 yılı öncesinde yapılan oryantalist çalışmalar incelendiğinde Goldziher başta olmak üzere, onun halef ve seleflerince ekseriyetle olumsuz bir bakış açısı, insafsızca tutum ve saldırgan bir tavır benimsendiği görülmektedir. Kaleme alınan eserlerin üslubunda da net gözükeceği üzere İslam Peygamber'ine çeşitli iftiralar atıldığı, ilmi kaidelere uymayan ve ilim ahlakından uzak bir yöntem benimsendiği dikkatleri çekmektedir. Geleneksel oryantalist çalışmalarda göze çarpan önemli noktalardan bir diğ eri de müsteşriklerin seleflerinin çizgisini birebir takip etmeleridir. Goldziher'de bu nokta kendisini açıkça göstermektedir. Abraham Geiger'in eserlerinde kaleme aldığı görüşlerinin tekrarı Ignaz Goldziher'in kitabında da devam etmektedir. Goldziher halefleri de aynı şeyi sürdürerek, geleneksel olarak birbirini takip eden görüşler silsilesini devam ettirmişlerdir.

Yine bu dönem çalışmalarında dikkatimizi celb eden noktalardan birisi müelliflerin kendi görüşlerini destekler mahiyette rivâyetlere yer vererek, siyak-sibak ilişkisine dikkat etmemeleridir. Çalışmanın bu bölümündeki karakterist özellik *tarafli hadisçilik* olarak da adlandırılabilir. Müelliflerin yoğunlaştığı konular hadislerin

¹⁵⁰ Wensinck, Kramers, *Handwörterbuch des Islam*, s.147.

otantikliği, diğer dinlerden alıntı olup olmadığı vb. konulara odaklanmaktadır. Yine tesbit edilen noktalardan birisi de söz konusu dönemde akademik çalışmalardan ziyade müstakil eserlerin sayısının fazla olmasıdır.

II. BÖLÜM

ORYANTALİST ÇİZGİDE FARKLI YAKLAŞIMLAR

Geleneksel oryantlizmin etkisini gösterdiği uzun yılların ardından Batı’da bu çizgide bazı kırılmalar yaşanmıştır. Avrupa’da İslam kürsilerinin kurulması, ilahiyat fakültelerinin açılması, müslüman bilim adamlarının üniversitelerde yer alması, mühtedi sayısının artması vb. etkilerle akademik çalışmalarda farklı bir hava kendini göstermeye başlamıştır.

Yaşanılan gelişmelere rağmen günümüzde Batı’daki hadis araştırmalarına yönelik bazı tesbitler yer almaktadır. “Batı’daki hadis araştırmaları açısından gelinen durum ve bir gelecek projeksiyonu yapmak gerekirse; isnad-metin analizinin uygulandığı doktora çalışmaları ve makalelerde bir artış olsa da revizyonistlerin neden olduğu aşırı şüpheciliğin oryantalist paradigmanın hâkim tonu olmaya devam edeceğini öngörmek mümkündür.”¹⁵¹ Yukarıda da belirtildiği üzere Batı’da müslümanların varlığı yeni bir eğilim ve araştırmacı grubu da beraberinde getirmiştir: “Bugün, Batı’da yeni ve sayıları artan bir araştırmacı grubundan da söz edilmelidir. Bunlar, Jonathan A.C. Brown, Scott C. Lucas gibi iyi üniversitelerden mezun olmuş Batılı mühtediler ile yine bu üniversitelerde oryantalist epistemik cemaat içerisinde yetişen müslüman ya ikinci veya üçüncü nesil göçmenlerdir. Öte taraftan M. J. Kister, Michael Lecker veya Lena Salaymeh gibi İsraili İslâm araştırmacıları söz konusudur. Bu durum, artık ‘oryantalist’i“ gayri müslim Batılı” yerine “oryantalist paradigmaya mensup kişi” şeklinde tanımlamak gerektiğini göstermektedir.”¹⁵²

Bahsi geçen gelişmelerle oryantalist çalışmalara bakıldığında ilk dönemki çalışmalara nazaran bazı farklılıklar görülmektedir. Çalışmamızın bu kısmında, muhtevalarını inceleyip tanıttığımız eserlerin, ilk dönem yazılan eserlere nazaran kısmen daha ılımlı, akademik uslûba uygun, birincil kaynakların kullanılması açısından farklı olduğu görülmektedir. Johann Fück, Harald Motzki gibi isimler başta olmak üzere müsteşrikerce hazırlanan çalışmalarda Goldziher ve sonrasına göre, eserlerde

¹⁵¹ Fatma Kızıl, “Oryantalistlerin Akademik Hadis Araştırmaları”, s.223.

¹⁵² Kızıl, “a.g.m”, s.225.

tarafgilliliğin azaldığı, bazı ağır ithamların yer almadığı ve yine seleflerine itirazların yer aldığı incelenmektedir.

A. KİTAPLAR

1. Muhammad ibn Hibbân's Kitâb masâhir 'ulamâ al- amsâr¹⁵³ – Muhammed b. Hibbân'ın (ö. 354/965) *Meşâhîru 'ulemâ'i'l- emsâr* Adlı Kitabı

Manfred Fleischhammer,¹⁵⁴ ünlü hadis ve fıkıh âlimi Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el- Büstî'nin *Meşâhîru' ulemâ'i'l-emsâr* adlı eserini tashîh ederek yayımlamıştır. Bu eser, İbn Hibbân'ın *es-Sikât*'ı “sahâbe, tâbîin, tebu't-tâbîinden daha çok fıkıh, tefsir, hadis ve kıraat ilimlerinde meşhur olan, ibadet ve zühd yönüyle ün kazanan 1602 âlimin yaşadıkları şehir ve bölgelere göre biyografileriyle, yer yer rivâyet ehliyetlerine de işaret edilerek” tanıtıldığı bir kitaptır.¹⁵⁵

Fleischhammer, “*Die Berühmten Traditionarier der İslâmischen Länder (İslâm dünyasının meşhur râvileri)*” adıyla tercüme ettiği esere dört sayfalık bir giriş yazmıştır. İbn Hibbân'ın eserinin cerh- tâ' dîl ilmindeki yeri ve önemine değinen yazar, *Meşâhîru 'ulemâ'i'l-emsâr*'ın klasik eserler tarzında metin muhtevâsına sahip olup, râvileri sahâbe, tabi'ün, etbâût tabîin sıralamasıyla ele aldığını bildirmektedir. Buna rağmen eserin tümünde tam olarak bir düzene uyulmadığını da belirtmektedir. Kitabın tashîhi yapılırken İbn Sâ'd'ın (ö. 230/845) *Tabâkat*, İbnü'l- Esîr'in (ö. 630/1233) *Üsdü'l-gâbe* ve İbn Hacer'in (ö. 852/1449) *el-İsâbe* gibi eserlerden istifade ettiğini bildirmektedir.

Yazar kitapta 75 râviyi tespit edemediğini belirterek bunların numaralarını girişte aktarmaktadır.

¹⁵³ Manfred Fleischhammer, *Muhammad ibn Hibbân's Kitâb masâhir 'ulamâ al- amsâr*, Bibliotheca Islamica, DMG, Internationalen Gesellschaft für Orientforschung, ed. Hellmut Ritter, Albert Dietrich, b:22, Franz Steiner Verlag, Wiesbaden, 1959.

¹⁵⁴ Fleischhammer 1928 yılında Halle'da (Saale) doğdu. Halle- Wittenberg Martin- Luther Üniversitesi'nde İlahiyat, Sami dilleri ve İslâm bilimleri okudu. 1965 yılında doçent, 1970 yılında da Sami dilleri ve İslâm bilimleri profesörü oldu. Johann Fück, danışmanlığını yapmış ve üzerinde etkisi olmuştur. Fleischhammer'in ilgi alanları cerh- tâ'dile yönelik olmuştur. Tanıttığımız çalışma aynı zamanda yazarın doktora tezidir. İslâm alanında birçok araştırması vardır. Henüz hayatta olduğu bilinmektedir. Eserleri arasında Ebü'l-Ferec el- İsfahânî'nin (ö. 356/967) *el-Eğâni*'nin kaynakları üzerine yaptığı araştırma da zikredilebilir. *Die Quellen des Kitab al- Agani*, Harrassowitz, 2004. <http://www.orientphil.uni-halle.de/sais/geschichte-fleischhammer.php>, (13.12.2017)

¹⁵⁵ Mehmet Ali Sönmez, “İbn Hibbân”, *DİA*, 1999, XX, s.64.

Fleischhammer'in tashihe hazırladığı nüsha Leipzig Üniversitesi kütüphanesinden temin edilmiştir. El yazma nüshaya dair bilgiler aktarıldıktan sonra, eserin Arapça metnine yer verilmektedir. Kitap 259 sayfadan oluşmaktadır.

2. Geschichte des Arabischen Schrifttums¹⁵⁶ - Arap Literatür Edebiyatı

Fuat Sezgin tarafından Arapça yazma eserler literatürü hakkında yapılan bu çalışma, M. Hamidullah'a göre Brockelmann'ın başlattığı işin bazı ilmî yeniliklerin eklenerek tamamlanması ve onun görme imkanı bulamadığı bazı kütüphaneleri ziyaret edilerek taranmasıdır. "Faysal Armağanı"na layık görülen Fuat Sezgin¹⁵⁷ kadar Brockelmann'a karşıda vefâlı olmamızın vurgulanması dikkat çekici bir detaydır.¹⁵⁸

İslâm medeniyet tarihinin başından bu yana bütün literatürü ele alan *Geschichte des Arabischen Schrifttums (GAS)*'in XI. yüzyılın ilk çeyreğine kadar olan dönemi ihtivâ

¹⁵⁶ Fuat Sezgin, *Geschichte des Arabischen Schrifttums*, E.J.Brill Yayınevi, 1967, I, Leiden.

¹⁵⁷ "24 Ekim 1924'te Bitlis'te doğdu. 1943-1951 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Şarkiyat Enstitüsü'nde İslâmî Bilimler ve Orientalistik alanında öncü bir yere sahip olan Alman orientalist Hellmut Ritter (1892 - 1971)'in yanında öğrenim gördü. Hocasının, bilimlerin temelini İslâm bilimlerine dayandığını söylemesiyle bu alana yöneldi. 1954'te Arap Dili ve Edebiyatı bölümünde Buhari'nin Kaynakları adlı doktora tezini tamamladı. Bu teziyle o, hadis kaynağı olarak İslâm kültüründe önemli bir yere sahip olan Buhari (810-870)'nin biraraya getirdiği hadislerde bilinegeldiğinin aksine sözlü kaynaklara değil İslâm'ın erken dönemine, hatta 7. yüzyıla kadar geri giden yazılı kaynaklara dayandığı tezini ortaya attı. Bu tez Avrupa merkezli orientalist çevrelerde hala tartışılmaktadır. 1954 yılında İslâm Araştırmaları Enstitüsü'nde doçent oldu. Burada Zeki Velidi Togan ile çalıştı. 27 Mayıs 1960 askeri darbesi sırasında üniversiteden uzaklaştırılan ve 147'likler diye bilinen akademisyenler arasındaydı. 1961 yılında Almanya'ya giden Fuat Sezgin Frankfurt Üniversitesi'nde önce misafir doçent olarak dersler verdi. 1965 yılında Frankfurt Üniversitesi'nde profesör oldu. Oradaki bilimsel çalışmalarının ağırlık noktası Arap-İslâm kültür çevresinde tabii bilimler tarihi alanı olmuştur ve bu alanda 1965 yılında habilitasyon çalışmasını yapmıştır. Henüz İstanbul'da iken başladığı 7./14. yüzyıldan itibaren gelişen Arap-İslâm edebiyatı tarihi çalışmasına (*Geschichte des arabischen Schrifttums*) Almanya'da da devam ederek, orientalistik çalışmaları için kaynak eser haline gelmiş ve hala aşılamamış 13 ciltlik eserinin ilk cildini 1967 son cildini ise 2000 yılında yayınladı. *Geschichte des arabischen Schrifttums* İslâm'ın ilk döneminde uğraşmış, dini ve tarihi edebiyattan coğrafya ve haritacılığa kadar bütün ana ve yan bilim dallarını konu edinmektedir. Prof. Sezgin Suudi Arabistan Kralı Faysal Vakfı'nın İslâmî bilimler ödülünü 1978 yılında ilk alan kişidir. Bu ve başka desteklerle Sezgin, 1982 yılında J.W.Goethe Üniversitesi'ne bağlı Arap-İslâm Bilimleri Tarihi Enstitüsü'nü ve 1983'de buranın müzesini kurdu, buranın halen direktörlüğünü yürütmektedir. Enstitüye bağlı olarak kurduğu müzede Sezgin, İslâm kültür çevresinde Müslüman bilginler tarafından yapılmış aletlerin ve bilimsel araç ve gereçlerin yazılı kaynaklara dayanarak yaptırıldığı numunelerini sergilemektedir. Müzede bulunan objeleri tanıtmak ve İslâm kültür çevresindeki bilimsel gelişmeyi göstermek için hazırladığı *Wissenschaft und Technik im Islam* isimli kataloğu 2003 yılında yayınladığı. Fransızcası da yayınlanmış olan bu kataloğun Arapça, İngilizce ve Türkçesi yayınlanmak üzeredir. Prof. Dr. Fuat Sezgin son olarak, Arap-İslâm Bilimleri Enstitüsü için hazırladığı bilimsel araç ve gereçlerin benzerlerini yaptırarak, açılışını 25 Mayıs 2008 tarihinde Başbakan Tayyip Erdoğan'ın yaptığı İstanbul İslâm, Bilim ve Teknoloji Müzesi'nin açılmasına önyak olmuştur. Prof. Dr. Fuat Sezgin meslektaşları Dr. Ursula Sezgin'le evlidir ve birlikte Frankfurt'a yakın bir yerde ikamet etmektedirler. Onların kızı Hilal Sezgin, Almanya'da yaşayan bir gazeteci ve yazardır." <http://www.ibttm.gov.tr/TR,84344/prof-dr-fuat-sezgin.html>, (12.11.2018)

¹⁵⁸ Hamidullah, "Carl Brockelmann" s.242.

eden ilk dokuz cildi yayınlanmakla (Leiden 1967-1984) birlikte sonraki dönemleri kapsayan kısmı henüz çalışılmaya devam etmektedir.¹⁵⁹

Eserin ilk cildinde Kur'ân ilimlerinden sonra hadise yer ayrılmıştır. Tezimiz açısından önem teşkil eden kısımda burasıdır. Mukaddime niteliği taşıyan bir kısım sözlerine başlayan yazar, modern dönemde sadece Goldziher'in görüşleriyle yetinildiğini eleştirmektedir. Goldziher'in hadis araştırmaları Sprenger'den etkilenmeler olarak değerlendirilerek, tenkid edilmektedir. Müellif hadis hakkında tarafsızlıktan uzak söylenenlere cevap verdikten sonra hadis literatürünün gelişim sürecini mukaddime kısmında aktarmaktadır. Hadis tarihi özelliği taşıyan bu kısımda hadis ilimleriyle ilgili önemli bilgilerin aktarılması okuyucuya bu eseri incelemeye bir şema sağlaması açısından önemlidir. Hadis edebiyatının ilk dönemlerinden başlayarak müellif, Emevîler ve Abbâsîler dönemindeki literatürü genişçe tanıtmaktadır.¹⁶⁰

Almanya'da yaşayan müslüman bir alimin yine o ülkede yapılan oryantalist çalışmalara kendi dilleriyle cevap mâhiyeti taşıyan bu eser, İslâm kültürü ve medeniyetine yapılan büyük katkılardandır. Ayrıca bu çalışma vasıtasıyla erken döneme ait yapılan literatür taraması bize hadis yazımının sandığımızdan daha erken dönemlere kadar uzandığını göstermiştir. Bu da oryantalistlerin hadisler hakkında ortaya attığı asılsız iddialarına cevap niteliğindedir.

3. Wahb b. Munabbih¹⁶¹ - Vehb b. Münebbih (ö. 114/732)¹⁶²

Raif Georges Khoury tarafından yazılan eser Almanya'nın Heidelberg şehrinde başlatılan bir proje kapsamında hazırlanmıştır. Heidelberg'de başlatılan bu projeye daha çok eski Mısırlıların kullandığı papirüs adındaki bir bitkinin saplarından yapılan kağıtlara yazılan kitapları ve birçok eski kütüphanelerde bulunan verileri dijital ortama aktarma planlanmaktadır.

¹⁵⁹ Çalışma hakkında detaylı bilgi için, İsmail Baliç, "Geschichte des Arabischen Schrifttums", *DİA*, 1996, XIV, ss.37-38.

¹⁶⁰ Sezgin, *Geschichte des Arabischen Schrifttums*, ss.53-233.

¹⁶¹ Raif Georges Khoury, *Wahb b. Munabbih*, Der Heidelberger Papyrus PSR Heid Arab 23, Otto Harrassowitz- Wiesbaden Almanya, 1972, Raif Georges Khoury Almanya Heidelberg Üniversitesi'nde İslâmî ilimler, dil ve kültür alanında Profesör ünvanıyla ders vermiştir. Kendisi İslâm öncesi ve modern Arap literatüründe papirüs bilimlerini inceleyerek birçok çalışma hazırlamıştır. 2. Şubat. 2017 yılında vefat etmiştir. Lübnan kökenlidir.

¹⁶² Mahmut Demir, "Vehb b. Münebbih", *DİA*, 2012, XLI, ss.608-610.

Vehb b.Münebbih'in seçilmesinin sebepsiz olmadığını belirten müellif, onun Arap literatüründe önemli bir konum ve döneme sahip olmasına rağmen arka planda kaldığını ifade etmektedir. Bu Vehb b. Münebbih ile ilgili hazırlanmış bir biyografi çalışmasıdır. Çalışmada onunla ilgili bilgiler derlenmiştir. Ayrıca onun İncil'e, İsrâiliyata ve kıssalara dair bilgisinin yanı sıra hadis râvisi olarak konumu incelenmektedir. Ayrıca bu eserde Vehb b. Münebbih ile alakalı Hristiyanlık ve Yahudilik'de bulunan mâlumatlarda incelenmiştir.

Eser Alman oryantalizmi açısından, mühtedî isimlerin İslâm'da ki konumunu inceler mahiyetteki çalışmalardan biridir. Kanaatimizce mühtedîler üzerinde çok durulmasının sebebi hadis külliyyatına müsteşriklerce sokulan şüphelerdir.

4. Abdarrahmân al-Auzâi- ein Rechtsgelehrterdes 2. Jahrhunderts d.H. und sein Beitragzu den Siyar¹⁶³ – Abdurrahman el-Evzâi: (ö. 157/774) Hicri 2.Yüzyıl Hukukçusu ve Siyere Olan Katkıları

Anke Bouzenita¹⁶⁴ tarafından kaleme alınan eserde ünlü fıkıh ve hadis âlimi Ebû Amr Abdurrahmân b. Amr b. Yuhmid el-Evzâi'nin hayatı, ilmî kariyeri, hadis, fıkıh ve siyer ilmindeki konumu incelenmektedir. Müellif, Batı'da Evzâi hakkında yeterli çalışmanın yapılmadığı kanaatindedir. Yazara göre bunun en önemli nedeni, Evzâi'nin kurduğu Evzaîyye mezhebinin unutulması ve kaynaklara ulaşımın zor olmasıdır.

Eserde temel olarak Evzâi'nin hayatının incelenmesinin yanısıra onun fâkih ve muhâddis oluşu, Evzâiyye mezhebinin oluşumu ve siyasi tutumu incelenmektedir. Bouzenita, kitabında siyer ilminin teşekkül ve gelişim sürecinide özel olarak ele almaktadır. Evzâi'nin hayatı araştırılırken, Arapça kaynaklarla beraber, Evzâi'nin kendi kitapları, talebelerinden gelen rivâyetler, modern dönemde Arapça kaleme alınan çalışmalar ve Batı'da onunla ilgili çalışmalardan bir hayli istifade edildiği görülmektedir. Anke Bouzenita'nın bu yönüyle eserin oluşumunda ciddi bir kaynak taraması yaptığı belli olmaktadır. Bu sebeple çalışmanın zengin ve tafsilatlı olarak Evzâi'yi ele aldığı söylenebilir.

¹⁶³ Anke Bouzenita, *Abdarrahmân al-Auzâi- ein Rechtsgelehrter des 2. Jahrhunderts d.H. und sein Beitrag zu den Siyar*, Klaus Schwarz Verlag, Berlin, 2001, ss.1-397.

¹⁶⁴ Anke Sandra Bouzenita'nın hayatı hakkında bilgiye ulaşamadık. Kendisi Malezya Uluslararası İslâm Üniversitesi'nde Fıkıh ve Usulü Fıkıh bölümünde profesör olarak görev yapmaktadır.

Müellifin kitabında bizim için dikkat çeken noktalardan birisi, onun Abdurrahman el-Evzâî'nin hicri 2. yüzyılın fakîh ve muhaddisi olarak incelendiği kısımdır. Bu bölümde Evzâî'nin muhaddis yanı sıra araştırılmaktadır. Onun hadîs ilmine olan katkısı, rivâyetleri kategorize etmesi, râvilerin güvenilirliği, rivâyet yöntemi ve Evzâî için isnâdın anlamı ele alınmaktadır.¹⁶⁵ Alimlerin Evzâî hakkındaki övgü dolu sözlerinin aktarımıyla onun muhaddîs yönünün altı çizilmektedir. Müellifin Evzâî'nin hadîs ilmindeki konumunu anlatırken, birincil kaynaklardan bilgi derlemiş olması dikkate şayandır. Örneğin, rivâyetlerin aktarımında hangi hadîs tahammül yollarını tercih ettiğine değinen müellif, Evzâî'nin hadîs derslerinde öğrencilere rivâyetleri aktarırken kıraat ve semâyı tercih ettiğini ifade etmekte ve bunu örnekleriyle açıklamaktadır. Yine Evzâî'nin kıraat ve semâ arasında ilk ayırım yapan âlim olduğu da altı çizilen noktalardandır. Bouzenita'nın Evzâî'nin hadîstekî yeri ve muhaddis olarak konumunu incelediği bu bölümde çok doyurucu bilgiler yer almaktadır. Müellif, Evzâî'nin hadîs tahdisinde hangi lafızları tercih ettiğini bile eserinde anlatmaktadır.¹⁶⁶ Eserin son kısmında *Kitâbü'r-red ale's-siyeri'l-Evzâî* incelenmektedir.

Müellifin eserine genel olarak bakıldığında, Batı'da Almanca olarak Evzâî'nin hayatını detaylı, birincil kaynaklardan birebir inceleyen ve doyurucu malumata sahip bir eser olduğu söylenebilir. Anke Bouzenita'nın bu kitabı ciddi bir emeğin ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır.

5. Mohammed - Muhammed¹⁶⁷

Hiz. Peygamber'in hayatının ele alındığı eserin ikinci kısmında hadîs ve sünnet ele alınmaktadır. Uzun olmayacak şekilde ayetlerden alıntı yaparak müellif hadîs ve sünnet ile ilgili bilgiler sunmaktadır. Müellif hadîslerin oluşumu, şekli ve yapısı ile ilgili örneklere eserinde yer vermektedir. Birebir kendisinin Kur'an'dan tercüme yapılarak da, Hiz. Muhammed'in hayatına dair bilgiler aktardığını belirten Bobzin¹⁶⁸, İslâmî kaynakların çok tafsilatlı olması ve zor olmasından dolayı uzun yıllar bu çalışmasını neşremediğini belirtmektedir.

¹⁶⁵ Bouzenita, Abdurrahmân al-Auzâî, ss.32-62.

¹⁶⁶ Bouzenita, *a.g.e.*, s.57-62.

¹⁶⁷ Hartmut Bobzin, *Mohammed*, C.H.Beck Yayınevi, III.baskı, Münih, 2006.

¹⁶⁸ 1946 yılında Bremen şehrinde doğan Bobzin Alman oryantalisttir. Birçok şarkiyata dair araştırmalar yapan yazarın ayrıca Kur'an tercümesi de bulunmaktadır.

6. Abu Huraira: Ursache und Wirkung seiner Überlieferungen¹⁶⁹ - Ebû Hûreyre: Rivayetlerinin Gerekçe ve Etkisi

Şîâ mensubu bir müellifin kaleme aldığı bu eser, Josef Anton Dierl tarafından Almanca'ya tercüme edilmiştir. Eserin aslı Arapça olup İngilizce'nin yanında farklı dillere de çevrilmiştir.

Bu çalışma Sünnî gelenek için hadis ilminde önemli bir konumu olan ve muksîrûndan sayılan Ebû Hureyre üzerine hazırlanmıştır. Müellif eserinin ilk kısmında Ebû Hureyre'nin hayatına genişçe yer vermektedir. Onun hangi kabileden geldiği, isminin anlamı, önceki hayatı ve müslüman olduktan sonraki yaşamı, Hz. Peygamber'in yanında olduğu dönem, halifeler ve Emevîler döneminde Ebû Hureyre olmak üzere geniş bir biçimde ele alınmaktadır. Çalışmanın içeriğinde “Ebû Hureyre'nin düzenbazlığından(!) ötürü Ebû Bekir ve Ömer dönemlerinde kırbaçlanması” gibi bir başlıkta dikkat çekmektedir. İlerleyen kısımda Ebû Hureyre'nin hadis rivâyeti ele alınmaktadır. Şîâ mensûbu olan müellif bunu, inanılmaz derece fazla olarak vasıflandırmaktadır. Yazar seçtiği kırk hadis üzerinden Ebû Hureyre'nin rivâyetleri uydurduğunu ve asılsız olduğunu ispatlamaya çalışmaktadır.

Eseri neşre hazırlayan müellifin önsöz kısmında kitabın sahibi Seyyid Musawi'ye övgüler yağdırılmaktadır. Onun ilim erbâbı oluşu, Kur'ân ve sünnet ilimlerine vûkufiyeti sıralanmaktadır. Seyyid Musawi'nin böyle bir kitabı kaleme alması, Peygamber'e çok yakın isimler varken nasıl olurda sonradan müslüman olan birisinin bu kadar hadis rivâyet etmesinin mümkün olacağını sorgulamaktır. Ayrıca ondan gelen rivâyetler İslâm'ın birçok alanında kullanılmakta ve buna göre hükümler verilmektedir. Bundan ötürü Ebû Hureyre (r.a.) Şîâ'da ona olan genel tutuma göre ele alınmakta ve tenkit edilmekte, hatta dahada ileri gidilerek birçok iftira ve ithâm altında bırakılmaktadır. Tamamen mezhep mensûbiyeti etkisinde ele alınan bu eser, Şîâ'nın genel olarak ehl-i sünnet hadis ilimlerine karşı olumsuz tavrının bir yansıması mahiyetindedir.

¹⁶⁹ Sayyid Abdalhussain Scharaffuddin al-Musawi, *Abu Huraira: Ursache und Wirkung seiner Überlieferungen*, çev. Josef Anton Dierl, M-Haditec, Bremen, 2006.

7. Einführung in die Hadîthwissenschaften¹⁷⁰ - Hadis İlimlerine Giriş

Ferid Heider¹⁷¹ tarafından hadis usulü kitabı olarak hazırlanmıştır. Eserin Almanca başlığın üst kısmında “مدخل الى علوم الحديث” başlığı yer almaktadır.

Heider eserin giriş kısmında bazı Arap harflerinin nasıl telaffuz edileceğine dair bilgiler sunmaktadır. Müellifin önsözünde aktardığı üzere bu çalışma kendisinin uzaktan eğitim olarak okuduğu Ezher üniversitesine teslim etmesi gereken bitirme tezidir.¹⁷² Zengin bir literatüre sahip olan İslâmî ilimlerin varlığı ve Almanca bu alanda eserlerin çok az olduğundan Heider bitirme tezini Arapça-Almanca hazırlamayı tahsil gördüğü üniversiteye teklif ettiğini bildirmektedir.

“Hadis ilimlerine giriş” isimli çalışmasıyla Heider dil eksikliğinden dolayı klasik İslâmî kaynaklara ulaşamayanların bu önemli alanla ilgili bilgi edinmelerini hedeflemektedir. Ayrıca müellif bu çalışmayla ulemânın İslâm dininin ikinci temel kaynağı olan hadis ilmine ne kadar önem verdiklerinin idrâk edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bir diğer bahsedilmesi gereken özellikse Arap diline vâkıf olan kişilerin eserden daha fazla faydalanması ve zaman kaybetmemesi için konuyla ilgili hadislerin ve bir takım alıntılarının dipnotta Arapça olarak verilmesidir. Bu özelliğiyle eser Arap dilini bilenlere ayrıca bir yarar sağlamaktadır.

Klasik hadis usûlü kısımlarının yer verildiği eserde kanaatimizce hadis ilminin gelişim sürecinin dönemlendirilmesi önemlidir. Hadisin gelişim süreci eserde yedi döneme ayrılmaktadır. Her dönem uzun detaylarla açıklanmaktadır.

- Sahabe dönemi (hıfz)
- Hicretten sonra ikinci yüzyılda başında başlayıp üçüncü yüzyılın başında biten dönem (tedvîn-kitâbet)
- Hicretten sonra üçüncü yüzyıl ile dördüncü yüzyılın yarısını kapsayan dönem (kitâbet, ayrıca hadis ilminin altın çağıdır bu dönem, Buhârî, Müslîm ile beraber birçok temel hadis eserlerin yazıldığı dönemdir)

¹⁷⁰ Ferid Heider, *Einführung in die Hadîthwissenschaften*, Berlin-Almanya 2007, Deutscher Informationsdienst über den Islam(DIdI) e.V Karlsruhe.

¹⁷¹ Heider Irak-Polanya kökenlidir. Almanya’da lise eğitimini tamamladıktan sonra Arap Dili ve Edebiyatı bölümünü bitirerek, el- Ezher’de usul-ü şeriâ kısmını uzaktan eğitim şeklinde tamamlamıştır. Uzun yıllar imamlık görevi yapmakla birlikte, Almanya’da çeşitli İslâm kültür merkezlerinde hadis-fıkıh usûlü dersleri vermektedir. Bk. <http://www.veroint-im-İslâm.de/ferid-heider/>, (22.10.2017).

¹⁷² Heider Ezher Üniversitesi’ni yaygın eğitim olarak “Institut Européen des Sciences Humaines” adıyla bilinen Fransa’da bir kurum üzerinden okumuştur. Bkz.: Önsöz.

- Hicretten sonra dördüncü yüzyılın yarısıyla başlayıp yedinci yüzyıl ile biten dönem (Râmeihürmüzî'nin (ö.360/971) *el-Muhâddisü'l-fâsıl*, Hatîb el Bağdâdî'nin (ö.463/1071) *el-Kifâye*, Kâdî İyâz'ın *el-İlmâ* gibi hadis usûlü eserleri yazılmıştır.)
- Hicretten sonra yedi ve onuncu yüzyılları kapsayan dönem (İbnü's- Salâh'ın (ö.643/1245) *Ulûmü'l-hadis*, Nevevî'nin (ö. 676/1277) *el-İrşâd* eserleri yazılmıştır.)
- Onuncu yüzyıl ile başlayıp on üçüncü yüzyıla biten dönem (Aliyyü'l- Kâri'nin *Şerh-i Nüzhetü'n-Nazar* gibi eserleri yazılmıştır.)
- Son yüzyılın başlangıcından günümüze kadar devam eden dönem¹⁷³

Yine eseri incelediğimizde bizim açımızdan farklılık teşil eden bir diğler unsur usûl çalışması olan eserde hadis edebiyatına yer verilmesidir. Tasnif sistemleri göz önüne alınarak ale'l-ebvâb ve ale'r-ricâl eserlerle birlikte birçok hadis edebiyat literatürü tanıtılmaktadır. Eserde hadîs usûlü kısımları Arapça olarak verildiği için günümüz Almanya'sında ki çeşitli dernek ve kültür merkezlerinde ders kitabı olarak okutulmaktadır.

8. Erläuterungen zu Riyad as-Salihin von Imam An-Nawawi¹⁷⁴- İmam Nevevî' nin (ö. 676/1277) Riyâzü's-Sâlihîn Eseri Hakkında Açıklamalar

Samir Mourad¹⁷⁵ bu çalışmada *Riyâzü's-Sâlihîn*'in şerhi olan *Nüzhetü'l-muttakîn*'den faydalanmıştır. Hadislerin Arapça metni verilip, Almanca tercümesinin yanı sıra hadisten öğrenilen muhteva, maddeler halinde sıralanmaktadır.

Bu eserde bizim açımızdan önemli olan, İslâm terminolojisine dair bazı kavramların açıklandığı kısımda hadis, sahîh hadis ve sünnet gibi hadis ilmiyle alakalı kelimelerin de açıklamalarına yer verilmesidir. Örneğin sünnet kavramının hadis

¹⁷³ Heider, *Einführung in die Hadîthwissenschaften*, ss.19-37.

¹⁷⁴ Mustafa Saîd el-Hin, Mustafa el-Buga, Muhyiddin Mestû, Ali eş-Şürbecî, Muhammed Emîn Lutfi, çeviren: Samir Mourad, *Erläuterungen zu Riyad as-Salihin von Imam An-Nawawi*, An-nur yayinevi, I.baskı,Karlsruhe, 2007.

¹⁷⁵ Samir Mourad Almanya'da "Deutscher Informationsdienst über den Islam e.V- İslâm hakkında Alman danışma servisi/ bürosu" derneğinin başkanıdır. Almanca birçok eseri olan Mourad, başkanlığını yaptığı dernek üzerinden ilmi çalışmalarını sürdürmektedir. "Fetva" niteliğinde açıklamalarına derneğin internet sitesi üzerinden ulaşmak mümkündür. Bilgi için: <http://www.didi-info.de/texte-a-informationen/stellungnahmen>, (08.11.2007)

alimlerine, usul-ü fıkha ve fıkıh alimlerine göre ne manaya geldiği gibi genel açıklamalara yer vermektedir.¹⁷⁶ İlk baskısıyla eser büyük rağbet görmüş ve eğitimcilere, öğrencilere ve ilim adamlarına da hitap etmiştir. Müellifin aktarımına göre kitaptaki açıklamaların kolay anlaşılabilirliği ve pedagojik açıdan yazım tarzının uygunluğu takdir toplamıştır.

9. Hadith. Urkunde der Islâmischen Tradition¹⁷⁷ – Hadis: İslâm Geleneğinin Vesikaları

Çalışmamızda Khoury'un¹⁷⁸ beş cilt olarak planladığı ve rivâyetleri Arapça'dan birebir seçip tercüme ettiği eserlerini zikretmeyi uygun bulduk. Almanca dilinde yapılan en tafsilatlı ve ilmi kaidelere uygun olan hadis derlemelerini ihtivâ eden bu çalışmanın ilk cildinde Khoury “*Der Glaube- İmân*” konusuyla ilgili derlediği hadisleri aktarmaktadır.

Eserin birinci cildinde İslâm inanç esaslarının bilinmesine ve hadislerin bu doğrultuda seçilmesine gayret edilmiştir. Her toplumun İslâm'ın iman ve inanç esaslarıyla ilgili temel prensiplerini bilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Yazar eserin ilk cildinde on sayfaya yakın hadis ve hadis ilminin ne olduğuna dair açıklamalar yapmıştır. Hadis ilimlerine giriş niteliği taşıyan bu kısımda sünnet, hadis gibi kavramların açıklamalarına değinildikten sonra, hadislerin İslâm dininin Kur'ân'dan sonra ikinci temel kaynağı olduğu bildirilerek ilgili rivâyetler ele alınmaktadır.

Müellif 2008 yılında yayımlanan çalışmasının ikinci cildinde “*Die Grundpflichten und Riten. Askese, Tugenden- Temel Sorumluluklar, Anane, ve İffet*”; üçüncü ciltte “*Ehe und Familie. Soziale Beziehungen. Einsatz für die Sache des Islams- Evlilik ve Aile.*

¹⁷⁶ Mourad, *Erläuterungen zu Riyad as-Salihin*, ss.20-23.

¹⁷⁷ Adel Theodor Khoury, *Hadith. Urkunde der Islâmischen Tradition*, Gütersloh: GHV, 2008.

¹⁷⁸ A.T. Khoury 26 Mart 1930 yılında Lübnan'da dünyaya geldi. Kendisi katolik papaz, teolog, İslâm bilimcisi, Kur'ân mütercimi ve öğretim görevlisi olarak bilinmektedir. Hristiyanlık ve İslâm üzerine araştırmalarıyla bilinmektedir. Almanca en meşhur Kur'ân tercümesi Khoury tarafından yapılmıştır. (1987) İran, müellifin Kur'ân tercümesini İslâm araştırmalarında “*Buch des Jahres- Yılın Kitabı*” olarak gördüğünü açıklamıştır. Halen hayatta olan Khoury, ilmi çalışmalarını da sürdürmektedir. İslâm hakkında yüzlerce eser yazan müellifin eseleri arasında şunları zikredebiliriz: *Toleranz im Islam (İslâm'da Tolerans)*, Grünewald, München/Mainz, 1980.; *Der Islam: sein Glaube, seine Lebensordnung, sein Anspruch (İslâm: İnanç Esasları, Yaşam Düzeni, İddiası)*, Herder, Freiburg im Breisgau/Basel/Wien, 1988.; *Was sagt der Koran zum Heiligen Krieg (Kur'ân Kutsal Savaş (Cihâd) Hakkında Ne Diyor?)*, Gütersloher Verlagshaus, Gütersloh, 1991.; *Dürfen Muslime auf Dauer in einem nicht-Islâmischen Land leben? Zu einer Dimension der Integration muslimischer Mitbürger in eine nicht-Islâmische Gesellschaftsordnung (Müslümanlar Süresiz Olarak Gayr-i Müslîm Bir Ülkede Yaşayabilirler mi?)*, Würzburg: Echter Verlag, Yazar bu eseri Ludwig Hagemann ile beraber neşretmiştir.

Sosyal İlişkiler (2009)” ve en son yayınlanan dördüncü ciltte Batıda en çok konuşulan meselelerden “*Djihâd- Cihâd*” konusuna yer verilmiştir.

Khoury'nin çalışmasındaki önemli noktalardan bazıları, eserin sadece Arapça'dan tercüme olması değildir. Seçilen hadislerin kanonik olarak görülen Buhârî, Müslîm ve Kütüb-ü Sitte'nin diğer müelliflerinin kitaplarından seçilmiş olmasıdır. Hadisler seçilirken titiz davranılmış ve sahih rivâyetlerin alınmasına özen gösterilmiştir. Yazarın yine bazı rivâyetleri aktarmadan önce ilgili hadisle bağlantılı Kur'ân âyetlerini de başta zikretmesi dikkat çekmektedir. Hadislerin kaynakları hemen tercümenin altında yer almaktadır. Ayrıca müellif, dipnotta anlaşılmayan bazı terimlere dair açıklamalarda bulunmaktadır. Eserde Hz. Peygamber'in İslâm'da konumu ve hadislerin önemini net olarak belirtilmiştir. Khoury'nin çalışmasının belirttiğimiz üzere ilmi esaslara itibar edilerek kaleme alınmasından dolayı, İslâm bilimcilerine ve İlahiyat talebelerine hitap etmektedir. Eserin konu bazında alınmasıyla, ilgili meselelerde hadislere kolayca ulaşılması okuyucuya kolaylık sağlamaktadır.

10. Hadîthstudien- Die Überlieferungen des Propheten im Gespräch¹⁷⁹ - Hadis Araştırmaları: Peygamber Rivâyetleri Hakkında Müzakere

Alman oryantalisti Tilman Nagel anısına hazırlanan bu çalışma Rüdiger Lohlker¹⁸⁰ öncülüğünde hadis araştırmaları dergisinde yayınlanmıştır. Sekiz farklı isimin yer aldığı bu çalışmada Kur'ân, hadis ve İslâmi ilimlerle ilgili makaleler yer almaktadır.

Önsöz de T.Nagel'in İslâm'ın tüm alanında yaptığı çalışmalardan övgüyle bahsedilerek, onun talebi üzere artık “hadislerin sırf doğruluğunu sorgulamak” yerine onun “Kur'ân'la ortak özel bir literatür çeşidi” olduğuna katkı yapacak bir çalışma denemesi olduğunu vurgulaması dikkat çekmektedir. Hemen ardından artık İslâm literatürüyle ilgili farklı araştırmaların yapılmasının beklendiği ifade edilmektedir.¹⁸¹ Batılı oryantalistlerin uzun yıllar boyunca ‘hadislerin gerçekliğini’ sorguladıkları önemli

¹⁷⁹ Rüdiger Lohlker, *Hadîthstudien- Die Überlieferungen des Propheten im Gespräch*, Dr. Kovac Yayınevi, Hamburg, 2009.

¹⁸⁰ 1959 yılında Almanya'da doğan Rüdiger Lohlker bir İslâm bilimcisidir. Halen Viyana Üniversitesi Oryantalistik bölümünde kültür bilimleri- filoloji Fakülte'sinde profesör olarak ders vermektedir. <https://www.religionandtransformation.at/ueber-uns/mitglieder/wissenschaftlerinnen/ruediger-lohlker/> (31.10.2017)

¹⁸¹ Lohlker, *a.g.e.*, ss.1-2.

bir gerçektir. Son dönemlerde bilhassa hadise bir “tradisyon ürünü” olarak yaklaşmaları kanaatimizce müellifin yukardaki sözleriyle bağlantılıdır.

11. Hadithe der rechtlichen Bestimmungen mit Erläuterungen Gottesdienstliche Handlungen und Handelsrecht¹⁸² - İbadet ve Muâmelata Dair Açıklamalarıyla Ahkam Hadisleri

Samir Mourad tarafından hazırlanan bu önemli çalışmada ahkam hadisleri ele alınmaktadır. Alman okurların hüküm bildiren konulara dair tafsilatlı bilgi bulabileceği bir eserdir. Eser temizlik (tahâret) bölümü ile başlayarak, namaz (salât), giyim-kuşam, ölüm-kabir hayatı, zekât, oruç, umre-hacc, ticaret hukuku ve fâiz konularını içermektedir.

Müellif her konuya girişinde ilk olarak hadis metnini Arapça olarak vermiş, daha sonra da tercümesine yer vermiştir. Ayrıca hadisin geçtiği başka kaynaklar varsa bunlara da dikkat çekilmektedir. Hemen ardından hadisle ilgili hükümler sıralanmaktadır. Eser bu tarzıyla klasik kaynaklarımızdaki yöntemi anımsatmaktadır. Eserde hadislerin kaynağının dipnotta verilmeside okuyucunun bilgi edinmesi açısından önemlidir.

Müellif bu eser vesilesiyle ilim tâliblerinin, alimlerin ve mezhep imamlarının ahkâm hadislerde farklı görüş ve ictihâdlara nasıl ulaşıldığının anlaşılmasının kolaylaşacağını belirtmektedir.

Bu çalışma Avrupa’da İslâmi ilimler fakültelerinde okutulabilecek ders kitabı niteliği taşıdığı için önemlidir. Avrupa’da İslâm ilimleri tahsil edenlerin bizzat ciddi kaynak sıkıntıları çektiği bilinmektedir. Tarafsız ve ilmî kaidelere uygun literatüre dair ihtiyacı karşılaması açısından bu tarz çalışmalar çok önemlidir.

¹⁸² Samir Mourad, *Hadithe der rechtlichen Bestimmungen mit Erläuterungen Gottesdienstliche Handlungen und Handelsrecht*, Deutscher Informationsdienst über den Islam (DIdI) e.V. Karlsruhe, I.baskı 2006, gözden geçirilmiş ikinci baskı 2009. Bu çalışma *Bulûğu’l-merâm’ın şerhi Sübûlü’s-selâm*’dan istifade edilerek hazırlanmıştır.

12. Islam, Eine Einführung¹⁸³ – İslâm (Bir Giriş)

Ralf Elger¹⁸⁴ tarafından kaleme alınan eser İslâm dininin inanç esasları, uyumlu ve çelişkili olarak gözüken meseleleri, hukuk ve günlük hayatla beraber bazı konuları derinlemesine ele almaktadır.

Müellifin *Glaube und Leben der Muslime* (İnanç ve Müslümanın Yaşamı) başlığı altında ele aldığı konular arasında; Allah ve Hz. Muhammed, Kur’ân-Peygamber’den gelen rivâyetler ve müslümanların temel görevleri yer almaktadır. Yazarın ilgili kısımda yoğunlukla Kur’ân’ın vahiy sürecini ele aldığını görmekteyiz. Vahyin başlangıcı, geliş şekilleri, Kur’ân’ın muhtevâsı ve ayetlerle ilgili bilgiler aktarılmaktadır.

Her ne kadar hadislerle ilgili bir başlığa yer verilmişse de çok az hadise temas edilerek konu yüzeysel bırakılmıştır. Okuyucuların, aktarılan bilgilerden hadis, rivâyet gibi kavramlar hakkında bilgi edinemeyeceklerini söyleyebiliriz. Başlık açısından da konu hakkında yetersiz bulduğumuz eseri, buna rağmen burada zikretmeyi uygun gördük.

13. Hadiith- Sammlung Imaam Al-Buchaari¹⁸⁵ - İmam Buhârî’nin Hadis Koleksiyonu

Amir Zaidan tarafından Arapça hadis metinlerine de yer verilerek hazırlanmıştır. Buhârî’nin “*el-Câmi’ûs-sahîh*” isimli eserinin bu tercümesinde, eserin sekiz cilt olması planlanmakla birlikte ilk cildi neşredilmiştir. İlk cildinde 1004 hadis ihtivâ eden eserin bizim çalışmamız açısından önem teşkil eden yanı hadis usûlüne ait bilgilere yer vermesidir.

Müellif eserinde hadis ilmine ait temel terminolojinin kullanılmasının yanı sıra hadislerle ilgili farklı yorumlara yer verilmesi gibi İslâmî ilimlerin disiplinlerinin de göz ardı edilmemesinden dolayı, eserin Alman okurlarına dinin temel kaynaklarına ulaşımını kolaylaştıracağını vurgulamaktadır. Ayrıca eserin içeriğine göz attığımızda ilk olarak

¹⁸³ Ralf Elger, *Islam Eine Einführung*, Fischer Yayınevi, Frankfurt am Main, 2012.

¹⁸⁴ Elger’in hayatıyla ilgili çok fazla malumata ulaşamamakla birlikte, şunları zikredebiliriz. Müellif Halle-Wittenberg Martin-Luther Üniversitesi’nde Oryantalistik Enstitüsü’nde Arap dili edebiyatı ve İslâm bilimcisi olarak profesör unvanıyla görev yapmaktadır. Ralf Elger’in araştırmalarının ağırlık merkezini erken dönem Arap literatürü, modern dönem İslâm hareketleri, İslâm mistizmi ve oryantalist gezi notlarının incelenmesi oluşturmaktadır.

¹⁸⁵ Amir Muhammad Adiiib Zaidan, *Hadiith- Sammlung Imaam Al-Buchaariy* (İmam Buhârî’nin Hadis Koleksiyonu, el- Câmi’ûs- Sahîh eserinin Almanca diline yapılmış tercümesi), CPI-books GmbH 2013, ed: Islamologisches Institut Viyana.

müellif bir takım teknik bilgilerle birlikte Arap harflerinin transkripsiyonuyla ilgili açıklamalar yapmaktadır.

Amir Zaidan'ın eserine besmele, hamdele ve salvele ile başlayarak klasik kaynaklarımızda olduğu gibi giriş yapması dikkat çekicidir. Ayrıca yine Islamologisches Institut Viyana editörlüğünde hazırlanan bir diğer öncü çalışma olan on iki ciltlik Almanca İslâm Ansiklopedisi'nden söz edilmektedir. Dokuzuncu cildinde “*Uluumul-Hadiith*” başlığıyla “*Hadis İlmine Giriş*” kısmına yer verildiğinden bahseden Zaidan, ansiklopedinin öneminden bahsetmektedir. Eserin başlangıcında değinilen hadis usûlü bilgilerinin bahsi geçen ansiklopediden alındığı anlaşılmaktadır.

Bu tarz çalışmaların yapılması vesilesiyle gayri Müslîm toplumlarda Allah Rasûlü'nün sünnetinin daha iyi anlaşılacağını vurgulayan müellif, ayrıca sünnete yönelik artan suçlama ve iftiralara da bir cevap olacağını bildirmektedir. Eserin tercümesinde hadis ilminin kaidelerine ve Arap dilinin inceliklerine dikkat edildiği önsöz kısmında bildirilmektedir. Almanca'ya tercüme edilen hadislerle gerekli kısımlarda şerhlere başvuran Zaidan, *Sahîh-i Buhârî*'nin şarihlerinden de istifade etmiştir. Bunlar arasında İbni Battal (ö. 449/1057), İbn Hacer (ö. 852/1449), İbn Receb (ö. 795/1393), Bedruttin el-Aynî (ö. 855/1451) ve Zekeriyya el- Ensârî (ö. 926/1520) gibi isimler yer almaktadır. Eser bu yönüyle klasik kaynaklara başvurmasıylada farklılık arz etmektedir.

Amir Zaidan'ın önsöz kısmında yaptığı bazı açıklamalar kanaatimizce dikkat çekicidir. Sadece hadisleri okuyarak ilim ehli olmayanların bir takım fetvalar vermesinin ne kadar tehlikeli olduğunu vurgulayan müellif, rivâyetlerin doğru anlaşılması için İslâm ilminin tahsiliyle birlikte hadis ve usûl-ü fıkıh alanında ihtisas sahibi olunması gerektiğini belirtmektedir. Avrupa'da bilhassa zahiri/literal okumaların etkisiyle bir takım radikal eğilimlere yönelen müslümanlar/mühtedîlerin sayısı dikkat çektiği bilinmektedir. Böyle bir uyarının yapılması yerinde olmakla birlikte çok da önemlidir. Hadislerin anlaşılmasında ayetlerin de göz ardı edilmemesi gerektiğine değinen Zaidan, ayrıca mensûh rivâyetlere de dikkat edilmesi gerektiğini vurgulayarak İslâmî ilimler içinde usûlün bilinmesinin önemini vurgulamaktadır.

Elimizde bulunan hadis usûlü kitaplarında olan yönteme benzer şekilde hazırlanan çalışma zengin içerikli bilgiler aktarmaktadır. Müellif ilgili eserde on sayfaya yakın usûl bilgisine yer vermektedir.

Çalışma henüz bitmemiştir.

14. Wie glaubwürdig sind die Hadithe? Die klassische İslâmische Hadith-Kritik im Licht moderner Wissenschaft¹⁸⁶ – Hadisler Ne Kadar Güvenilir? Modern Bilimin Işığında Klasik İslâm Hadis Kriği

Motzki,¹⁸⁷ çalışmasına batılı seleflerinin 19. ve 20. yüzyıllarda hadis araştırmalarında genellikle hadislerin otantikliği konusunda olumsuz tavır benimsedikleriyle sözlerine başlar ve onların hadis ilmine karşı negatif tutum takındıklarını da belirtir. Yine bu araştırmacıların, hadislerin uydurma olduğu konusundaların izler bırakarak yayıldığıının altını çizer. Günümüzde de bu görüşlerin desteklendiğine değinen müellif, çalışmasında kendi amacının müslümanalimlerin hadis ilmindeki çabalarını takdir etmek olduğunu ve hadislerin güvenilirliğini değerlendirmeye olarak, sahih ile zayıfı birbirinden ayırmak olduğunu altını çizer. Ayrıca bu çalışmanın bir diğer hedefi de modern bilimin ışığında klasik hadis tenkidinin değerlendirmesi olduğunu zikreder. Motzki'ye göre hadis ilminde modern bilimin zayıf gördüğu noktalar ortaya çıkarılacak ve bu yönüyle çalışma günümüz alimlerine ve ilim sahiplerine tartışma malzemesi sunacaktır.

Motzki'nin bu makalesi şu üç kısımdan oluşmaktadır: *Die Hadithe als Quelle des Gesetzes* (İslâm hukukunun kaynağı olarak hadisler), *Die Hadithe in der klassischen İslâmischen Hadith-Kritik* (Klasik Dönemde Hadis Tenkidinde Rivâyetler), *Die klassische İslâmische Hadith-Kritik im Licht der westlichen Islamwissenschaft* (Modern İslâm Bilimi Işığında Klasik Dönem Hadis Tenkidi/ Kriği).

İslâm hukukunun kaynağı olarak hadislerin ele alındığı ilk kısımda müellif, genel olarak hadis, sünnetin tanımını yaparak sözlerine başlamaktadır. Hadislerin

¹⁸⁶ Harald Motzki, *Wie glaubwürdig sind die Hadithe? Die klassische İslâmische Hadith-Kritik im Licht moderner Wissenschaft*, Springer, Wiesbaden 2014. Bu makale kitap olarak basılmıştır. 25 sayfadan oluşmaktadır. Motzki'nin makalesi 2010 yılında *Islamverherrlichung* (İslâmî Yüceltme/ Övme) adlı eserde yayımlanmıştır. Koleksiyon / toplayıcı bant olma özelliği taşıyan *Islamverherrlichung*'un editörlüğünü Thorsten Gerald yapmaktadır.

¹⁸⁷ "25.08.1948'de Berlin'de doğan Harald Motzki, "*Din Bilimi Terminolojisinde Problem Olarak Şamanizm*" adıyla mastırını tamamladı (1974). Kolonyalizm döneminde Avrupa ve İslâm azınlıkları meselesi hakkındaki doktorası (1978), Almanya Bilim ve Kültür Bakanlığı tarafından verilen "Heinz-Maier-Leibnitz" ödülünü kazandı (1980). Motzki, 1978-81 yılları arasında Bremen Üniversitesi'nde İslâmî Araştırmalar ve Arapça bölümünde misafir öğretim görevlisi olarak; 1983-89 yılları arasında ise Hamburg Üniversitesi'nde yardımcı doçent olarak atandı. O, 1991'den itibaren doçent oldu. 2000-2011 yılları arasında Nijmegen Üniversitesi'nde İslâmî ilimlerdeki faaliyetlerini devam ettirdi. Motzki, 2011 yılında sağlık sorunları nedeniyle emekliye ayrıldı." <https://www.iz.com.tr/harald-motzki#>, (15.11.2017), Ayrıca: Harald Motzki, *Batıda, Hadis Çalışmalarının Tarihi Seyri*, ed. Bülent Uçar, Hadisevi, İstanbul 2006. Eserin sonuç kısmında Bülent Uçar'ın Motzki ile olan röportajında yazarın hayatı, ilmi kariyeri ve fikirleri uzunca yer almaktadır. Bkz.: ss.295-348; Akın, *Alman Oryantalizmi*, ss. 156-159.

müslümanlar için sadece günlük yaşamlarına yön veren metinler olmadığına değinen müellif, hadis ilmini diğer dinlerdeki Peygamber sözlerinden ayıran bir özellik olan vahyi gayri metlöv olmasının altını çizer. Vahyin bir parçası olarak görülen bu rivâyetler kural koyucudur ve İslâm'ın ikinci temel kaynağıdır. Böyle önemli bir konumu olan hadislerin sıhhati de şüphesiz Müslüman âlimler için önem arz etmiştir. Rivâyetlerin sıhhatini kontrol altına almak için isnâd sistemi geliştirilmiş ve senedde kopukluk olup olmamasına göre de hadislere sıhhat derecesi biçilmiştir. Yazarın bu bölümde bazı sözleri dikkat çekmektedir: “Özetle tespit edilmektedir ki, klasik İslâm alimleri, hadislerin güvenilirliğinin tespiti çok az durumda mümkün olduğu için, genellikle az yada çok güvenilir olduğuna inanılan rivâyetlerle yetinmiştir. Birçok Müslüman, hadislerin de Kur'ân gibi *ewig (sonsuz, ebedi, devamlı)* kaynaklar olduğuna inanmaktadır. Oysa İslâm hukukçularının açıklamalarına göre böyle değildir. Rivâyetlerin sıhhatinin tespiti zaten fukahânın değil hadis mutahassıslarının görevidir. (Onlar rivâyetlerin sıhhatini tespitte hadis alimleri gibi değillerdir.)”¹⁸⁸

Motzki, *Klasik Dönemde Hadis Tenkidinde Rivâyetler* başlığı altında muhaddisler tarafından hadislerle ilgili geliştirilen ilmü'l-hâdise dair bilgilere yer vermektedir. Batıda buna pek fazla değinilmediğini belirten müellif, müsteşriklerin ele aldığı mevzunun ekseriyetle hadis tenkidi olduğunu vurgulamaktadır. Bu bölümde kısaca *gläubwürdig* (sahîh), *gut/ akzeptabel* (hasên) ve *schwach* (zayıf) hadislerden bahsedilerek bunların açıklaması yapılmaktadır. İbn Salâh'ın da hadis ilminde önemi belirtilmektedir. Râvide bulunması gereken özelliklerde bu kısımda ele alınmaktadır. Müellifin bazı terimlerin tercümesinde Almanca kullanılan kelimelerin yetersiz geldiğini bildirmesi kanaatimizce önemli bir uyarı olarak karşımıza çıkmaktadır. Motzki, özetle klasik hadis kritiğinde rivâyetlerin güvenilirliği ve sahîh hadislerin ayıklanmasında rasyonel metodların uygulandığını belirtmektedir. Isnâd sistemiyle bu sağlanmaya çalışılmıştır. Klasik hadis kritiğinin yüksek standartlarla hareket ettiğine değinen müellif, bunlarla kesin ilim elde edilip edilmeyeceğinin bir soru işareti olarak ortada durduğunu da söyler.

Modern İslâm Bilimi Işığında Klasik Dönem Hadis Tenkidi başlığı altında Motzki, İbnü's Salâh eş-Şehrezûri'nin hadislerin tashîh ve tahsînine yönelik bazı görüşlerine yer

¹⁸⁸ Motzki, *Wie glaubwürdig sind die Hadithe?*, s.5.

vermektedir.¹⁸⁹ Müellif, bu tutumu tenkid ederek bunun varolan bir sorunu görmezlikten gelip, akli çözümlerin göz ardı edilmesi olduğunu bildirir. İbnü's- Salâh'ın hadislere dair bu düşüncesi aynı zamanda Motzki'ye göre taklid ile yetinmek ve tenkit/kritik etmeden almaktır. "Batı ilim prensiplerine göre bu kabul edilemez, çünkü bu görüş, alimlerin ilim özgürlüklerini kısıtlamakta, yeni ilmi hükümleri engellemektedir..."¹⁹⁰ Yazar, çalışmasında ilgili meseleyi uzunca ele almakta ve modern bilimin ışığında kendine göre bir takım değerlendirmelerde bulunmaktadır.

15. Einführung in die Wissenschaften des Hadith, seine Überlieferungsgeschichte und Literatur¹⁹¹ - Hadis İlimlerine Giriş, Rivâyet Tarihi ve Literatürü

Bonn Üniversitesi'nde çalışan Mohammed Gharaibeh¹⁹² aid eserin önemli özelliklerinden biri, yazarın bu çalışmasının Almanya'da İlahiyat fakültelerinde ve İslâmi ilimler bölümünde hadis derslerinde okutulan ders kitaplarından olmasıdır.

Müellif eserin giriş kısmında eserin oluşumu ve içeriği hakkında özet bilgiler sunmaktadır. Üç bölümden oluşan eserin ilk kısmında, İslâm'ın ilk dönemiyle birlikte hadislerin tedvini ele alınmaktadır. Kısaca Hz. Peygamber dönemi hakkında bilgiler veren yazar, sahabe döneminin yanı sıra musannef, müsned gibi eserlerin gelişim sürecini anlatmaktadır. Daha sonra mevzû hadislerin ortaya çıkışıyla birlikte cerh-tâ'dîl ilminin oluşumu ve metin kritiğine değinilmektedir. Yine bu kısımda sahîh hadisleri ihtivâ eden

¹⁸⁹ Bu konuda daha fazla bilgi için bak: Erdoğan Tunahan, "Hadiste İctihad Kapısı Kapanmış mıdır?" V. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi 12-15 Mayıs 2016, *Isparta Bildiriler Kitabı III*, 2016, s. 37-55

¹⁹⁰ Motzki, *Wie glaubwürdig sind die Hadithe?*, s.14.

¹⁹¹ Mohammed Gharaibeh, *Einführung in die Wissenschaften des Hadith, seine Überlieferungsgeschichte und Literatur*, Kalam Yayınevi, Freiburg 2016. 2016 yılında Almanya'da kış sömestrinin başlangıcında yayımlanan eser, ders kitabı olma özelliğini taşımaktadır. Seri olarak neşredilen bu çalışma öncesinde, 3 ciltlik İlahiyat Fakültesi ders kitabı niteliğinde eserler de yayımlanmıştır. Farklı müellifler tarafından kaleme alınan eserler arasında şunlar vardır. Amir Dziri, "*Sira- Einführung in die Prophetenbiografie*" (Sire- Peygamberin Hayatına Giriş), Kalam Verlag, Freiburg 2014.; Ali Ghandour, "*Fiqh- Einführung in die Islâmische Normenlehre*" (Fıkıh, İslâm Hukukuna Giriş), Kalam Verlag, Freiburg, 2015; Raid Al-Daghistanı, "*Falsafa- Einführung in die klassische arabisch- Islâmische Philosophie*" (Felsefe- Klasik Arap-İslâm Felsefesine Giriş), Kalam, Freiburg 2016.

¹⁹² Bonn Üniversite'sinde diplomaların tercümesi ile meşgul olan Mohammed Gharaibeh hakkında çok fazla bilgiye ulaşamadık. Araştırma alanları İslâm bilimleri tarihi, ilahiyat ve İslâm hukukudur. Suudi Arabistan üzerine araştırmaları ile bilinen Gharaibeh'in doktora tezi "*Zur Attributenlehre bei der Wahhabiya unter besonderer Berücksichtigung der Schriften Ibn Uthaimin* (İbn Useymin'in Yazıları Göz Önünde Bulundurularak Vehhabilerde Allah'ın Sıfatları)" isimli kelama dair bir çalışmadır.

eserlerin usulü ve metoduna değinilmektedir. Bunların yanı sıra müstahreç, etraf gibi diğer hadis edebiyatına ait literatüre de dikkat çekilmektedir.

Müellif eserin ikinci kısmında ulûmü'l-hadîs, ricâl literatürü gibi temel hadis ilmine ait konuları ele almaktadır. Bu kısımda artık bir ilim haline gelen hadise dair temel bilgiler aktarılmaktadır. Hadis rivâyet tarihine genişçe yer verilmekle beraber, hadis tahammül yolları, isnâd gibi konular ele alınmaktadır.

Gharaibeh, eserinin son kısmında modern dönemde hadis rivâyetini ele almaktadır. Yazar İslâm'a reformcu zihniyetle yaklaşanların hadisler hakkındaki görüşlerine de yer verdikten sonra eserini bitirmektedir.

Eser 191 sayfadan müteşekkildir. Batıda yazılan hadis ilmine ait önemli bir eser olma özelliğini taşımaktadır. Türkiye'de ilahiyat fakültelerinde Hadis I-II derslerinde okutulan eserlerle mukayese edildiğinde, eserin doyurucu bir çalışma olduğu ve zengin bir literatür bilgisi sunduğu söylenebilir.

16. Der Hadith¹⁹³ – Hadis

İslâm el kitabı niteliğinde yayınlanan *Islam-Einheit und Vielfalt einer Weltreligion* (İslâm: Bir Dünya Dininin Birlik ve Çeşitliliği) adlı eserde İslâm'ın birçok alanıyla ilgili farklı müelliflerin yazıları yer almaktadır. Konularda ele alınan başlıklardan birkaçı şunlardır: Hz. Muhammed, Kur'ân, felsefe, İslâm'da eğitim ve etik (ahlak).

Jens Scheiner'in¹⁹⁴ makalesi hadis mevzusunu incelemektedir. Müellif ilk olarak rivâyetlerin şekli yapısı ve oluşumundan bahsederek sözlerine başlar. İsnâd sistemi ve hadisin metin yapısına dair bilgiler sunar. Hadislerin muhtevâlarına değinen Scheiner, rivâyetlerin İslâm'ın birçok alanına dair bilgiler içerdiğine değinir. Müslümanların günlük hayatta yapmaları ve yapmamaları gereken birçok şeyi rivâyetlerden öğrendiklerinin altı çizilir. Müellif, Kur'ân'da Hz. Muhammed'e itaatin emredildiği ve onun güzel örnek oluşunu ayetlerden iktibâslar yaparak gösterir. Makalenin ilerleyen

¹⁹³ Jens Scheiner, *Der Hadith*, Islam Einheit und Vielfalt einer Weltreligion, ed.Rainer Brunner, Kohlhammer Yayınevi, Stuttgart, 2016.

¹⁹⁴ 1976 yılında Romanya'da doğdu. Edinburg ve Tübingen Eberhard-Karls Üniversitesi'nde 1997-2003 yılları arasında İslâm bilimi, politika- toplum tarihi ve kamu hukuku okudu. 2008-2010 yılları arasında Berlin Üniversitesi'nde asistan olarak çalışmaya başladı. 2009 yılında Hollanda Nijmegen Radboud Üniversitesi'nde İslam ilimleri alanında doktora yaptı. 2010 yılından beri Göttingen Georg-August Üniversitesi'nde profesör olarak görev yapmaktadır. Farklı ülkelerde eğitim görevlisi olarak bulunmuştur.

kısımında hadislerin nasıl oluştuğu ele alınmaktadır. Sahâbe ve tabîun neslinin rivâyetlerdeki önemli rolüne değinen müellif, ilerleyen zamanla oluşan hadis meclislerine değinir. Rivâyetlerin manen ve lafzen aktarılmasına da değinen Scheiner, genel olarak hadis rivâyeti hakkında doyurucu bilgiler aktarır. Scheiner'in isnâdın dindeki yerine vurguları dikkat çeker. Müellif ilerleyen kısımda hadislerin korunmasını ele alır. İlk olarak *sahife* olarak adlandırılan hadis eserlerine değinir. Daha sonra kanonik olarak görülen *kütüb-i sitte* eserlerine dair bilgilere değinen yazar, hadis edebiyat literatürü eserlerine genişçe yer verir. Sünnî ve Şîî hadis edebiyatının ayırımına da dikkat çeker.

Müellifin makalesinde bir diğer önemli kısım, rivâyetlerin otantikliğinin incelendiği bölümdür. Hadislerin güvenilirliği konusunda sorular olduğuna değinen yazar, rivâyetlerin aktarıldığı gibi Hz. Peygamber'in ağzından çıkmış olduğundan emin olunmayacağını bildirir. Hadis uydurmacılığının başlamasıyla birlikte İslâm alimlerinin isnâd sistemini geliştirdiğine değinen müellif, hadislerin sıhhatlerinin araştırılması ve tasnifi ile ilgili genişçe açıklamalara yer verir. Sahih, hasen, zayıf hadislerle alakalı uzunca izahlar yapılır. Makalede dikkat çekici açıklamalardan birisi de vehhâbî-selefi eğilimin hadis anlayışına dair bilgilerin sunulmasıdır. Bu noktada Nasruddin Elbânî örnek olarak zikredilmektedir.

Makalenin genel olarak içerik ve yapısına baktığımızda müellifin Hz. Peygamber döneminden başlayarak genel bir hadis tarihi incelemesi yaptığı görülür. Müellif rivâyetlerle ilgili konuları kronolojik tarihi bakış açısı ile ele almakta, son olarakta modern dönemde oluşan hadis algısı üzerine açıklamalar yapmaktadır. Sünnî-Şîî hadis anlayışına değinilmesi de müellifin makalesinde bir zenginlik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Batıda hadise dair kaleme alınan makaleler arasında Schneiner'in çalışmasını genel olarak değerlendirdiğimizde, müellifin yazısının kronolojik olarak doyurucu bir hadis tarihi ve usulü bilgisi sunduğunu söyleyebiliriz. Schneiner'in yazısının okuyucunun hadisle ilgili birçok sorusuna cevap bulabileceği bir çalışma olduğunu belirtebiliriz.

17. Islam Religion, Geschichte und Kultur¹⁹⁵ – İslâm: Din, Tarih ve Kültürü

¹⁹⁵ Gudrun Krämer, *Islam Religion, Geschichte und Kultur*, Zeit Akademie, Zeitverlag, Hamburg, ts.

Almanya’da üniversitelerde ders olarak verilen seminerlerin derlendiği bu eser İslâm tarihi, kültürüyle birlikte birçok farklı alana ışık tutmaktadır. Eserin önsöz kısmını ele alan Matthias Naß’ın bazı ifadeleri dikkat çekmektedir. Uzun zamandır yaşadığımız toplumun politikada, sanatta ve günlük yaşamda dine geri dönüş yaşadığını belirten müellif, bu doğrultuda İslâm dinine de ilginin arttığını anlatmaktadır. Ancak bunun yanı sıra toplumda İslâm’a karşı olan ön yargıların da mevcut olduğunu altını çizmektedir. Naß, bunların aşılmasının İslâm dininin doğru tanıtılması ve idrâk edilmesiyle olacağını belirtir.

Gudrun Krämer¹⁹⁶ tarafından eserin dördüncü kısmı *Prophet und Sunna* (Peygamber ve Sünnet) başlığına ayrılmıştır. Kelime-i şhadete yer vererek Hz. Peygamber’in İslâm’da ki konumunu altını çizen müellif, onun örnekliği (*usve-î hasene*) ve dinde Kur’ân’dan sonra teşrî kaynağı oluşunu vurgular. Batıda sıkça müslümanlar için kullanılan “*Mohammedaner (Muhammediler)*” kavramının da kabul edilmediğine değinen Krämer, İslâm dinine mensup olanların kendilerini daha çok “*Muslimen (Müslüman)*” kelimesi ile vasıflandırdıklarını bildirir. Sünnet teriminin anlamına değinen yazar, müslümanların Hz. Peygamber’in uygulamalarına bağlılığına değinerek, Hz. Muhammed’e yapılan her saldırının İslâm’a ve mensuplarına yapılmış kabul edildiğinin altını çizer. Tüm bunlar aktarıldıktan sonra Budizm veya Hristiyanlık öğretisinde hakim olan anlayışın aksine İslâm Peygamberi’nin bir insan ve ölümlü olduğu belirtilir.¹⁹⁷

Müellifin makalesinde incelediği önemli bir başka alt başlık *Prophetenverehrung* (Peygamberin kutsallaştırılması) meselesidir. Kur’ân’ın Hz. Peygamber’in ölümlü olduğunu vurgulamasına¹⁹⁸ rağmen, ilerleyen zamanlarda farklı toplumlarda Hz. Peygamber’i yüceltmede ölçüyü kaçıranlar olduğu aktarılır. Müellif buna örnek olarakda Türk toplumunda daha çok ön plana çıkan Kutlu Doğum Haftası etkinliklerini zikreder.

¹⁹⁶ 3 Ağustos 1953 yılında Almanya’nın Marburg şehrinde doğdu. 1972-78 yılları arasında Heidelberg Üniversitesi’nde Tarih, İslâm ve Siyaset Bilimi tahsil etti. 1981 yılında doktorasını yaptı. 1994 senesinde doçent olan müellif, aynı senede Bonn Üniversitesi’nde kürsü başkanı oldu. Krämer, 1996 yılından beri Berlin FU Berlin İslâmî İlimler Enstitüsü’nde başkanlık yapmaktadır. Almanya’da meşhur İslâm bilimcisi olarak bilinmekle birlikte birçok radyo ve televizyon yayınlarına katılmaktadır. Müellifin araştırmalarının ağırlık noktası İslâm Dini, hukuku, politikası ve modern toplumda İslâm’dır. <http://www.geschkult.fu-berlin.de/e/İslâmwiss/mitarbeiterinnen/professorinnen/Kraemer/>, (03.02.2018) Müellifin bazı İslâmî meselelerde ılımlı tavırları bilinmekle birlikte, müslüman değildir. Almanya’da ünlü İslâm bilimcilerindedir.

¹⁹⁷ Krämer, *Islam Religion, Geschichte und Kultur*, s.32.

¹⁹⁸ Âl-i İmrân 3/144.

Yazar son olarak hadislerle ilgili çok kısa bilgi aktararak, rivâyetlerin asırlar boyu nasıl muhafaza edildiğine dair yüzeysel bilgiler verir.

18. Handbuch des Hadît¹⁹⁹ - Hadis El Kitabı

Amerika’da İngilizce olarak hazırlanıp daha sonra Almanca’ya tercüme edilen bu çalışma mühtedilerin hadislerle ilgili sorularına cevap bulmaları ve bilgi edinmeleri amacıyla hazırlanmıştır. Hindistan’da Mirza Gulâm Ahmed Kadiyâni (ö. 1908) öncülüğünde kurulan Kâdiyânîlik²⁰⁰ hareketinin bir alt kolu olan Ahmediyya’nın mensubu olan müellif, uzun yıllar mezhebin önderlerinden ders aldığını belirterek sünnet ve hadisin anlaşılması için böyle bir eser yazdığını söylemektedir. Yazar *Hadis El Kitabı* ile Buhârî’nin Sahîh’ini temel alarak seçme hadislerle muhtasar bir şekilde bir müslümanın günlük hayatının nasıl olması gerektiğini anlatmayı hedeflemektedir.

Eser Petra Faschinger tarafından Almanca’ya çevrilmiştir.

19. Medizinratgeber des Propheten Muhammad (s.)²⁰¹ – Tıbb-ı Nebevî

Şîi yazarlarca kaleme alınan eser, kendi kaynaklar doğrultusunda ele alınmıştır. Eserde bizim açımızdan önem teşkil eden noktalar, ilk kısımda hadis ilmine dair verilen malumatlarla tıbb-ı nebevî konusuna dair aktarılan rivâyetlerdir.

Şîa usûlü doğrultusunda birinci bölümde genel olarak hadis kavramı, rivâyetlerin oluşumu, isnâd, hadislerin kategorize edilişi ve hadislerin değerlendirilmesine yer verilmektedir. Müellifler kısaca “*prophetische Medizin- tıbb-ı nebevî*” kavramını hem bedenen hemde ruhen şifa bulmak olarak açıklamaktadırlar. Bundan ötürü eserde Hz. Peygamber’in tıbbi anlayışına göre temizlik, sağlığa dair dış-iç etkenler, hastalık-şifa, cinsel hayat ve sosyal ilişkiler ele alınmaktadır. Eserde yer verilen rivâyetlerin tamamen Şîa’nın kendi kaynaklarından olması da önemli bir nokta olarak karşımıza çıkmaktadır. *Kenzü’l-Ummân*, *Kâfi* ve *Bihârü’l-envâr* gibi kaynaklardan da rivâyetlere yer

¹⁹⁹ Maulana Muhammed Ali, M.A, LL.B, trc. Petra Fachinger, *Handbuch des Hadît*, Ahmadiyya Anjuman Ishaat Islam(Lahore), U.S.A, ts.

²⁰⁰ Ethem Ruhi Fığlalı, “Kâdiyânîlik”, *DİA*, 2001, XXIV, ss.137-139.

²⁰¹ Latif Raschedi, Saeed Raschedi, *Medizinratgeber des Propheten Muhammad (s.)*, m-haditec yayınevi, Bremen, thrsz., ss.1-167. Eser Farsça’dan Nima Mehrabi tarafından tercüme edilmiştir. Birebir tercüme edildiğinde “Muhammed (s.a.v.)’den Tıbbi Öğütler” de denilebilir. Müelliflerin hayatlarına dair bir mâlumata ulaşamadık

verilmektedir. Suyla ilgili verilen rivâyeti burada zikredebiliriz: “Peygamber (s.a.v.) şöyle dedi: “Banyodan sonra ayakların soğuk suyla yıkanması, baş ağrısına karşı bir korunmadır.”²⁰²

Müelliflerin Şîh olması hasebiyle seçilen rivâyetlerin sünni eserlerden olmaması şaşılacak bir durum değildir. Ancak hadis olarak seçilen rivâyetlerin uydurma sayılacak rivayetler arasında seçilmesi de karşımıza çıkan önemli bir detaydır.

B. MAKALELER

1. Eine Handschrift Der Sunan Von Sa’id Ibn Mansûr des Lehrers von Muslim²⁰³ – Müslîm’in Hocası Saîd b. Mansûr’un Yazma Nüsha Halindeki Sünen’i

²⁰² *Kenzü’l-ummân*, 10, 48; Latif Raschedi, Saeed Raschedi, *Medizinratgeber des Propheten Muhammad*, s.120.

²⁰³ Muhammed Hamidullah, “Eine Handschrift Der Sunan Von Sa’id Ibn Mansûr des Lehrers von Muslim”, *Die Welt des Islams WI* (İslâm dünyası dergisi), Brill Yayınevi, c.VIII, Paris, 1962. *Die Welt des Islams* dergisi der Islam dergisi ile aynı zamanlara yakın tarihte yayımlanmaya başlamıştır. 1913 yılında Prof. Dr. Georg Kampffmeyer tarafından yayımlanan ilk sayısında (Band I, Heft I) şu konulara yer verilmiştir: İslâm Boşanma Hukuku, Avusturya’nın İslâm’ı Hanefi Mezhebi Bağlamında Resmi Din Olarak Kabul Etmesi, Doğu Afrika İslâmı’nın Edebi Karakteri, Balkan Yarımadası ve Avusturya’da Muhammedilere Dair İstatistikler, Muhammedilerin Balkanlardan Göçü gibi Der Islam dergisi ile aynı muhtevâda konular ele alınmıştır. Baktığımızda iki derginin de önemli ortak yanı o dönem Almanya’da İslâm ve Müslümanlar üzerine yazıları olmasıdır. Bu iki derginin sömürge politikasına hizmet eden dergiler olduğu Özcan Taşçı tarafından şöyle ifade edilmektedir: “Der Islam ve Die Welt des Islams, Almanya’nın siyasi birliğini sağladıktan sonra özellikle İslâm coğrafyasında sömürgeler elde etmek için geliştirdiği politikaları desteklemek amacıyla neşredilen dergiler olarak karşımıza çıkmaktadır. Oryentalistler tarafından İslâm ülkelerinden elde edilen veriler, ilk önce bu dergilerde yayımlanıyor, daha sonra tartışılıyor, en sonunda da birer politik teoriler haline getiriliyordu. Bu süreç ikinci dünya savaşına kadar bu şekilde devam etmiş, ikinci dünya savaşından sonra ise Almanya’nın mağlup olmasıyla birlikte sömürge elde etme politikası başarısızlıkla sonuçlanması bu dergilerin yayın politikasına da yansımıştır. Dergilerde yayımlanan kelami ve mezhepler tarihi ile alakalı konuların ise daha ziyade Ehl-i Sünnet tarafından bid’at olarak görülen fırka ve mezhepler ekseninde yoğunlaştığı tespit edilmektedir.”, Bak.: “Der Islam” ve “Die Welt Des Islams”ta Yayımlanan Kelamla Alakalı Yazıların Değerlendirilmesi”, *Kelam Araştırmaları* 9:1 (2011), ss.41-46., Bu dergiye Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi kütüphanesi üzerinden “JSTOR” hizmetiyle ulaşım sağlanmaktadır.

Muhammed Hamidullah²⁰⁴ kendisinden önce İstanbul kütüphanelerinde yazma nüshalarla ilgili araştırma yapan Weisweiler'in²⁰⁵ bu nüshayı İstanbul Köprülü yazma eser kütüphanesinde görmüş olduğunu ancak Saîd b. Mansûr'un (ö. 227 /842) *Sünen*'i olduğunu fark etmediğini belirtmektedir. Yazar Weisweiler'in kütüphane kataloglarında bulunan nüshalara dair verdiği numaralarda 439 numaralı nüshanın Sünen olduğunu tesbit etmiştir. Kütüphanenin müdürünün daveti üzerine İstanbul'a gelen Hamidullah, İslâm dünyası için çok önemli bir eseri gün yüzüne çıkarmıştır. Bu makalesinde eserin tesbit edilmesinde izlediği yönteme değinen müellif, *Sünen-i Saîd b. Mansûr*'un önemini anlatmaktadır.

Muhammed Hamidullah erken döneme ait nüshaların eksikliğinin Goldziher gibi müsteşriklerin hadise karşı asılsız iddialar ortaya atmasına ve müslümanlar için Kur'ân'dan sonra temel sayılan kaynaklara (Buhârî, Müslîm) uydurma denilmesine sebep olduğunu belirtir. Ayrıca Müslîm'de hocası olan Saîd b. Mansûr'un bu eserine ulaşılmasıyla Müslîm'in Sahîh'inin gerçekliğini de kontrol etme imkanımızın doğduğu aktarılmaktadır. Hamidullah'ın ortaya çıkardığı nüsha tabir-i câizse oryantalistlerin asırlardır tekrarlanan şüpheli yaklaşımlarına cevap niteliği taşımaktadır.

Bu eserin ferâiz ve cihad bölümlerini ihtivâ eden kısmı Habîbürrahman el-A'zamî tarafından neşre hazırlanıp, Hamidullah'ın giriş yazısıyla beraber yayınlanmıştır.²⁰⁶

²⁰⁴ 19 Şubat 1908 senesinde Hindistan'ın Haydarâbad şehrinde doğdu. İlmi geleneğe sahip bir ailede yetişen Muhammed Hamidullah dini eğitimini Câmia Nizâmiyye'de tamamlayarak yüksek lisans seviyesine denk gelen "mevlevî kâmil" ünvanını aldı. Osmâniye Üniversitesi Hukuk Fakültesinde devletler hukuku alanında yüksek lisans eğitimini tamamladı. Asistanlık yaptığı üniversite tarafından Almanya'nın Bonn şehrinde Rheinische Friedrich Willhelms Üniversite'sine doktora eğitimini tamamlamak için gönderildi. Mekke, Medine, Yemen, Şam, Kahire, İstanbul ve Beyrut'a ilmi araştırmalar için gitti. Fransızca, Almanca olmak üzere yabancı dillerde İslâm hakkında birçok eser te'lif etmiştir. "Le saint Coran" adıyla Kur'ân-ı Kerim'in tercümesini Fransızca yapan ilk kişi olma ünvanını taşımaktadır. İslâm'a birçok hizmeti bulunan ve önde gelen alimlerden olan Muhammed Hamidullah, 2002 yılında vefat etmiştir. Hayatı hakkında detaylı bilgi için bak: Salih Tuğ - M. Kâmil Yaşaroğlu, "Muhammed Hamidullah", *DİA*, 2005, XXX, ss.534-537.

²⁰⁵ Max Weisweiler, *Istanbul Handschriftenstudien zur Arabischen Traditionsliteratur*, Deutsche Morgenländische Gesellschaft, Bibliotheca Islamica, Leipzig, 1937.

²⁰⁶ Mehmet Efendioğlu, "Saîd b. Mansûr", *DİA*, XXXV, s.562. Ayrıca 1992 yılında Ali Akyüz tarafından Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde "Saîd b. Mansûr'un Musannef'inin Yeniden İnşası" adlı bir doktora tezi çalışması yapılmıştır.

2. Neutestamentliche Elemente in der Traditionsliteratur des Islam²⁰⁷ – Hadis Kültüründe Yer Alan İncil Parçaları²⁰⁸

Goldziher'in *Muhammedanische Studien* adlı meşhur eserinin III. cildinde hadise dair görüşlerine genişçe yer verdiğiine değinmiştik. Eserin ikinci cildinde bulunan ek kısımda “*Hadis ve Yeni Ahid*”²⁰⁹ başlığı altında müellifin konuyla ilgili bir takım açıklamaları bulunmaktadır.

Makalede “Yeni Ahid'in öğretilerinin hadis edebiyatında Muhammed'in sözleri olarak zikredildiği, hatta Yeni Ahid'e özgü ifade tarzlarının Peygamber ve arkadaşlarının sözlerine karıştırıldığı ve İslâm dinine yerleştiğine dair bazı örnekler bir araya getirilmiştir.”²¹⁰

Ignaz Goldziher'in söz konusu iddialarının tutarsız olduğunu vurgulamamız gerekmektedir. Goldziher İslâm dininin oluşum sürecinde Yahudilik, Hristiyanlık ve diğer kültürlerden etkilendiği iddiasını delillendirmek için bir takım örnekler seçmiştir. Makaleyi dilimize çeviren Sami Şahin'in de vurguladığı üzere bazı kavram veya kelimelerin benzemesi, birbirinin aynısı olduğu veya birisinin diğerinden etkilendiği manasına gelmemelidir. Yine unutulmaması gereken önemli noktalardan biriside semavî dinlerin kaynağının bir olmasından dolayı bazı benzerlik ve ortak noktaların olması normaldir.²¹¹

3. Ein Profetenwort gegen die Totenbeweinung²¹² – Ölüye Ağıt Yakma Meselesinde Peygamberin Sözü

Fritz Meier²¹³ tarafından kaleme alınan makalede birçok rivâyette yasaklanan ve İslâm'ın sakındırdığı bir husus olan ölüye ağıt meselesi ele alınmaktadır. Meier, İslâm

²⁰⁷ Ignaz Goldziher, “Neutestamentliche Elemente in der Traditionsliteratur des Islam“, *Oriens Christianus* 2, 1902, ss.390-397. Goldziher'in eserlerinin derlendiği *Gesammelte Schriften*'in IV.cildinde yayımlanmıştır. Hildesheim, Olms, 1970, ss.315-322.

²⁰⁸ Bu makalenin çevirisi için bkz.; Ignaz Goldziher, “Hadis Kültüründe Yer Alan İncil Parçaları”, çeviren: Sami Şahin, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2008, cilt: XII, sayı: 1, ss. 485-491.

²⁰⁹ Ignaz Goldziher, *Muhammedanische Studien*, Max Niemeyer Yayınevi, II, Halle 1890, ss. 382-401.

²¹⁰ Şahin, “Hadis Kültüründe Yer Alan İncil Parçaları”, s.486.

²¹¹ Şahin, “a.g.m.”, s.491.

²¹² Fritz Meier, “Ein Profetenwort gegen die Totenbeweinung”, *Der Islam* 50, Basel, 1973.

²¹³ 10 Haziran 1912 senesinde Basel'de doğdu. Basel Üniversitesi'nde Yunan filolojisi, Sami dilleri ve Latin bilimleri okudu. Daha sonra İslâmistik bölümüne geçiş yapan Meier, aynı üniversitede doktorasını tamamladı. Hellmut Ritter'dan birçok yönden istifade etti. İslâm tasavvufu ile ilgili

dininde her konuda Allah'a yönelip, ölünün kutsallaştırılmasından sakınıldığı için ağıt yakmanın da genel olarak yasaklandığı bilgisini vermektedir. Hz. Peygamber'in ölünün ardından mersiye ve bir takım şiirlerin de kaleme alınmasını nehyettiğine değinen müellif, buna rağmen Hz. Peygamber'in vefatından sonra bu takım şeylerin yapıldığı ifade edilmektedir.

Makalede ağıt türlerine de değinilmektedir. *Nihâye* ile *bukâ* türünün aynı şey olmadığına değinen yazar, nihâyenin Arap toplumunda gelenekselleşip, bu tür ağıt yakmayı meslek haline getiren insanlar tarafından yapıldığını söyler. Allah Rasûlü bundan müslümanları net olarak sakındırmıştır. İslâm'ın bu tür ağıt şeklini net olarak yasakladığına değinen müellif, üzerini yırtmadan, bağırıp isyan etmeden normal olarak ağlamanın İslâm'da yasak olup olmadığı sorusu ile çalışmasının temel konusunu genişçe ele almaktadır. Müellif ölen birisinin ardından isyan içermeyen ağlamakla ilgili rivâyetlere yer vererek rivâyetin sıhhat durumuna da değinmektedir. Hz. Peygamber'in oğlu İbrâhim'in cenazesinde ağlaması da zikredilen rivâyetler arasındadır.²¹⁴ İslâm dininde de birçok mezhep tarafından tartışılan Hz. Aişe'den rivâyet edilen ölünün ardından ağlanmasıyla azap göreceği hadisi²¹⁵ makalede müellifin genişçe ele aldığı rivâyetlerdendir. Meier ilgili hadisle alakalı birçok tartışmaya yer vererek, bunun Kur'ân ile tutarlılığını makalesinde tartışmaktadır.

Müellif diğer dinlerde ve kültürlerde ölüye ağıt meselesine de makalenin ilerleyen kısımlarında yer vermektedir. Bununla birlikte diğer dinlerde de ölüye ağıdın yasaklanıp yasaklanmaması ve bunun İslâm ile uyumu tartışılan konular arasındadır.

çalışmalarıyla dikkat çekti. Ayrıca İslâm el yazmalarının yanı sıra Fars el yazma nüshalarını da inceledi. 1998 yılında vefat etmiştir.

²¹⁴ Gözümüzden yaş akar, kalbimize hüzn çökerama dilimiz Allah'ın rızasına aykırı bir söz söylemez. İbn Mâce, *Cenâiz*, 60; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1, 204.

²¹⁵ Buhârî, *Cenâiz*, 32; Ebû Dâvûd, *Cenâiz*, 25.

4. Die frühİslâmische Geschichtsüberlieferung zu Hudaibiya²¹⁶ – Hudeybiye Hakkında Erken Dönem Rivâyetleri

Andreas Görke²¹⁷ tarafından hazırlanan bu çalışmada İslâm tarihinde önemli bir konumu olan Hudeybiye olayı incelenmektedir. Daha önce birçok çalışmada bu konunun incelenip araştırıldığına değinen müellif, yapılan çalışmaların çoğunlukla Hudeybiye vakâsının akla ve mantığa uygunluk açısından değerlendirilmiş olmasına dikkat çekmektedir. Yazarın değindiği bir diğer nokta, daha önceki çalışmalarda güvenilirlik açısından ele alınan Hudeybiye’yi anlamak için İbn Hişam (ö. 218/833), Vâkidi (ö.270/823), İbn Sâ’d (ö. 230/845), Taberi (ö. 310/923) eserlerinde yer alan bilgilerle Kur’ân’dan bazı ayetleri bağlantılı hale getirmeye çalışmaktadır.

Müellif çalışmasına başlarken kısaca Hudeybiye hakkında tarihi bilgiler vererek, olayın ne olduğunu aktarmaya çalışır. Görke, tarihi verilerden hareketle Hudeybiye hakkında aktarılan rivâyetlerde bir takım sıkıntılar olduğunu düşünmektedir. Ona göre rivâyetler arasındaki farklar bilinmemekte, hangi rivâyetin nerede geçtiğine dair yapılan çalışmalarda da bilgi verilmemektedir. Daha çok tarihi bir vakâ olarak görülüp bir takım İslâm tarihi ve siyer kaynaklarından alıntılarla olaya yer verilmesi yazarın problemleri gördüğü meselelerdendir. Görke, buradan hareketle çalışmasında Hudeybiye ile ilgili rivâyetlere yönelik bir “*rekonstruktionsversuch*” (*yeniden inşa denemesi*) yapmaktadır. Bu konuda mevcûden erken tarihli rivâyetler bir araya getirilmektedir. En eski rivâyetlerde ve ilgili kaynaklarda anlatılan Hudeybiye’ye yönelik bir mukayese yapılmaktadır. Görke’nin çalışmasında Hudeybiye ilgili bulunan tüm malzeme incelenmemektedir. Çalışmanın yoğunluğunu Urve b. Zübeyr’den gelen rivâyetlere yönelik bir rekonstrüksiyon denemesi oluşturmaktadır. Yazar neden Urve’den gelen rivâyetleri incelediğini de sebepleriyle çalışmasında açıklamaktadır.

Görke çalışmasında Urve b. Zübeyr’den gelen rivâyetlerin Hudeybiye vakâsıyla ilgili en erken ve içerik olarak olayın yeniden inşasına en uygun haberler olduğunu tespit

²¹⁶ Andreas Görke, “Die frühİslâmische Geschichtsüberlieferung zu Hudaibiya”, *Der Islam*, bd. 74, 1997, ss.193-237. Bu çalışma Görke’nin Hamburg Üniversitesi’nde yüksek lisans tezinin makale olarak yayımlanmış halidir.

²¹⁷ 1969 yılında doğan Görke, Lübnan’da büyüdü. Hamburg Üniversitesi’nde İslâm bilimleri okudu. Aynı üniversitede doktorasını yaptı. Basel Üniversitesi’nde İslâm bilimleri alanında doçentlik eğitimini tamamladı. Hamburg, Berlin ve Basel üniversitelerinde öğretim görevlisi olarak bulundu. 2006 yılından beri İslâm bilimi danışmanı olarak çalışmaktadır.

etmektedir. Yazar çalışmasında ciddi bir kaynak taraması yapmıştır. Çalışma birinci elden kaynakların kullanımıyla dikkat çekmektedir.

5. Abû Ya'lâ al-Mausi Leben und Lehrerverzeichnis Kitâb al-Mu'ğam²¹⁸- Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, Hayatı ve Kitâbu'l-Mû'cem

Heinrich Schützingen tarafından yazılan bu makalede Ebû Ya'lâ el-Mevsilî (ö.307/919)'nin hayatı, eseri ve rivâyette konumu ele alınmıştır. Ayrıca hocalarını alfabetik olarak sıralayan ilk kişi olması (mücemu'ş-şuyûh) sebebiyle onun, önemine işaret edilmektedir.

Schützingen bu çalışmasını hazırlarken Mevsilî'nin eserinin iki farklı el yazma nüshasını temin etmiştir. Bunlardan birisi Kahire'de Dar'ül-kutûb kütüphanesinde, diğeri ise İrlanda'nın başkenti Dublin'de Chester Beatty kütüphanesinde bulunan nüshadır. Yazar iki farklı nüshayı karşılaştırarak aralarında bulunan farklılıklara dikkat çekmektedir. Ayrıca iki nüshanın ele aldığı konuları transkripsiyon şeklinde vermektedir. Yine *Kitâbu'l-Mû'cem*'in rivâyet tarihi ve râvileri eserde incelemekte ve Ebû Ya'lâ el-Mevsilî'nin ortak talebeleri vasıtasıyla aktarıldığı tespit edilmektedir.

Müellifin, Mevsilî'nin hayatını araştırırken yoğunlukla Arapça kaynaklara başvurmuş olması kanaatimizce Arapça'ya vukûfiyetinin çok iyi olduğunu göstermektedir. Heinrich Schützingen'in makalesi on altı sayfadan müteşekkildir.

6. Die Frage der schriftlichen oder mündlichen Überlieferung der Wissenschaften im frühen Islam²¹⁹ - İslâmın Erken Döneminde Bilimlerin Yazılı ve Sözlü Aktarımı Sorunu

Batılı müsteşriklerin ekseriyeti, tasnif dönemi müelliflerinin eserlerini ne tür kaynaklardan oluşturduklarını, rivâyetlerin yazılı mı sözlü mü nakledildiğini gündeme

²¹⁸ Heinrich Schützingen, "Abû Ya'lâ al-Mausi Leben und Lehrerverzeichnis", *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft-ZDMG* 131, 1981, Bonn., Almanya'da oryantalist çalışmalar dergisi diye tercüme edebileceğimiz ZDMG, 1847 yılından beri oryantalist çalışmalar kapsamında makaleler neşretmektedir. Editörlüğünü Prof. Dr. Floerian C.Reiter yapmaktadır. 2014'de dergi 164 cilde ulaşmıştır. Detaylı bilgi için: https://www.dmg-web.de/page/zdmg_de, (10.11.2017)

²¹⁹ Gregor Schöler, "Die Frage der schriftlichen oder mündlichen Überlieferung der Wissenschaften im frühen Islam", *Der Islam* 62, 1985 , ss.231-251.

getirerek tartışırlar.²²⁰ Gregor Schöler’de²²¹ bu mevzûda çokça kalem oynatan Batılı oryantalistlerden birisidir.

Bu konu ilk olarak Goldziher tarafından ele alınmıştır. Ona göre Mâlik b. Enes’in (ö. 179/795) *Muvatta*’sı, İbn İshâk’ın (ö.151/768) *el-Meğâzi*’si, Buhârî ve Müslîm’in *Sahîh*’leri, Ebü’l-Ferec el-İsfehânî’nin (ö.356/967) *el-Eğani*’si ve Taberî’nin (ö.310/923) *Tarih ve Tefsîr*’i gibi 8. ve 9.asra ait eserler temel olarak şifâhidir. Söz konusu iddiaya karşılık Fuat Sezgin ve Nabia Abbott tarafından yapılan çalışmalarla “tasnif dönemi eserlerinin İslâm literatürünün ilk yazılı kaynakları olmadığı daha öncesinde yazılı kaynakların bulunduğu ve bunların yeniden inşa yolu ile ortaya çıkabileceği iddia edilmiştir. Sadece iddia etmekle kalmayıp, bu müellifler söz konusu yeniden inşa çalışması için yöntemler önermiş ve bir dizi erken dönem kaynağının bilgisini” sunmuşlardır.²²² Schöler’de makalesinde bu iddialara yer vererek bir takım tespitler yapmaktadır.

Müellif ilgili tartışmalara altı çözüm önerisi sunmaktadır. Bunlardan birisinde Schöler şunları aktarmaktadır: İslâm’ın kendine has olarak ifade ettiği rivâyet sistemi, Yahudilikte olan icâzet sisteminden etkilenmiştir. Bununla beraber İslâm rivâyet geleneği Schöler’e göre cahiliye dönemi Arap edebiyatındaki şiirlerin aktarımında kullanılan rivâyet geleneği ve geç antik çağ dönem felsefe ve tıbbında kullanılan rivâyet sisteminden de etkilenmiştir.²²³

²²⁰ Akın, *Alman Oryantalizmi*, s.178.

²²¹ 1944 yılında doğan İsviçreli oryantalist Schöler Arap dili edebiyatçısı ve İslâm bilimcisidir. Özellikle Hz. Peygamber’in hayatıyla ilgili araştırmalar yapmaktadır. İslâm ve Hz. Muhammed hakkında ciddi sayıda eserleri bulunmaktadır. Halen Basel Üniversite’sinde profesör ünvanıyla dersler vermektedir. “Erken dönem hadis rivayeti konusunda birden çok kitap ve makalesi bulunan Schoeler’in hadislerin kitabiligi ve şifahiligi meselesine dair yazdığı *Ecrire et transmettre dans les débuts de l’Islam* (Paris 2002) isimli eseri Académie des Inscriptions et Bel/es-Lettres anı Institut de France tarafından Der Prix Delalande-Guérineau nişanı ile ödüllendirildi. Şu anda İsviçre Milli Fonu’nun desteği ile siyer-i Nebilerle ilgili bir proje yürütmektedir.” Nimetullah Akın, “a.g.m.”, s.61. (https://www.researchgate.net/profile/Gregor_Schoeler, https://de.wikipedia.org/wiki/Gregor_Schoeler, 05.11.2017)

²²² Akın, a.g.e., s.178.

²²³ Schöler, “Die Frage der schriftlichen oder mündlichen Überlieferung der Wissenschaften im frühen Islam”, ss. 228-230. Detaylı bilgi için bkz.; Akın, *a.g.e.*, ss. 169-183.

7. Ein Altes Dokument Über Hadîtfabrikationen in der Frühen Medinensischen Jurisprudenz²²⁴ – Erken Dönem Medine Hukukunda Hadis İmâli Üzerine Eski Bir Vesikâ

Miklós Muranyi,²²⁵ makelesinde musannef- müsned gibi erken dönemde tasnif edilen ve hadis ilimleri için önemli olan literatürün oluşumunun ardından, *Hadît-Kritik* (Hadis Kriği/Cerh-Tâ'dil) ilminin sonraki dönemlerde ortaya çıkışına değinmektedir. Müslüman âlimlerin rivâyetlerin metinlerinin analizleriyle çok az meşgul olduğu şeklindeki klasik oryantalistik iddiayı burada da dillendiren yazar, senedde ismi geçen râvilerle âlimlerin daha çok ehemniyet verdiklerini ve ricâl ilmine de ciddi önem atfettiklerini belirtmektedir.

Yazarın çalışmasında dikkat çekici noktalardan birisi, ilk dönem ricâl ilmine dair eserlerin çok iyi bilinmediği ve üzerine derin araştırmalar yapılmadığıdır. Müellife göre ilk dönem eserlerinden sonra mârifetü'r-ricâl konusunda oluşturulan literatür ciddi eksiklikler içermektedir. Kimisi uzun uzun râvi isimlerini sıralayarak sıkıcı bir hal almakta, kimisi de sadece rivâyetleri aktaran isimleri alfabetik olarak sıralamaktadır. Muranyi, bu çalışmasında hakkında farklı fikirler belirtilen bir râviyi seçerek ilmi'r-ricâl ile ilgili bakış açısını yansıtmayı hedeflemektedir. Makalede yazar râvilerin kritiğinde arka planı daha yakından incelenmeye çalışılmaktadır. Yazarın seçtiği temsili râvi dikkat

²²⁴ Miklos Muranyi, “Ein Altes Dokument Über Hadîtfabrikationen in der Frühen Medinensischen Jurisprudenz”, *Jerusalem Studies in Arabic and Islam* (JSA), s.10, 1987, ss.119-127. JSA İslâm ilimleri ve Arap dili üzerine araştırmalarıyla bilinen, Yohanan Friedmann öncülüğünde kurulan bir dergidir. Derginin editör ve yayıncılığını Kudüs’de bulunan Herbew Üniversitesi yürütmektedir.

²²⁵ Muranyi 26 Eylül 1943’de Macaristan’da doğdu. Alman Oryantalist ve İslâm bilimcisi olarak bilinir. Bonn Rheinischen Friedrich- Wilhelms Üniversite’sinde *Die Prophetengenossen in der frühİslâmischen Geschichte* (Erken Dönem İslâm Tarihinde Peygamber’in Ashâbi) konulu teziyle doktorasını tamamladı. *Arabica* ve *DMG* dergilerinde Hz. Ebû Bekir hakkındaki yazılarıyla bilinen Muranyi, Medine alimlerinden سلمة الماجشون ve عبد العزيز بن عبد الله بن أبي سلمة التتوخي İslâm hukukçuları olarak bilinen isimler üzerine özel çalışmalar yapmıştır. Doktora eğitimini tamamladığı Bonn Rheinischen Friedrich- Wilhelms Üniversite’sinde Oryantalistik diller bölümünde dersler vermiştir. 1992-1996 yılları arasında hazırladığı Mısırlı hukukçu Abdullah ibn Vehb’in (743-812) dört ciltlik Kur’ân ilimleri ve Kur’ân tefsiri adlı eserini yayımlamıştır. Almanya’da İslâm dini ve hadis üzere çalışmalarıyla bilinen Muranyi, halen hayattadır ve ilmi çalışmalarını sürdürmektedir. Çalışmaları arasında “Ein neuer Bericht über die Wahl des ersten Kalifen Abû Bakr”, In: *Arabica*. 25 (1978), ss.233–26. (İlk Halife Ebû Bekir’in Seçimi Hakkında Yeni Bir Teblig); “Die Auslieferungsklausel des Vertrages von al-Ĥudaibiya und ihre Folgen”, In: *Arabica*. 23 (1976), ss.275–295. (Hudeybiye Antlaşmasına Göre Esirlerin İadesi ve Etkileri); “Materialien zur mâlikitischen Rechtsliteratur”, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden 1984. (Mâliki Literatürü Materyalleri); “Neue Materialien zur Tafsîr-Forschung in der Bibliothek von Qairawân”, In: Stefan Wild (Hrsg.): *The Qu’ran as Text*. Brill (Verlag), Leiden 1996. (Tunus’un Kayravan Kütüphanesinde Tefsir Araştırmalarına Dair Materyaller) gibi eserleri zikredilebilir. Hakkında ayrıntılı bilgi için bk. http://www.linkfang.de/wiki/Miklos_Muranyi, (07.12.2017).

çeken bir isimdir.²²⁶ Medine ulemâsından Mâlik b. Enes'e (ö. 179/795) yakın birisi tercih edilmiştir. Seçtiği râvi hakkında cerh ve tâ'dil ulemâsının farklı farklı görüşlerini aktaran Muranyi, İbn Hacer'in (ö. 852/1449) bu isim konusunda mü'tedil davranmasının altını çizmektedir. Bu da boşuna değildir, zirâ İbn Hacer'in de Medine'de İmam Mâlik'in ilim meclislerine katılmış isme “kezzâb” ya da “sikâ değildir” gibi eleştiri yapması demek, başta Mâlik b. Enes olmakla beraber birçok râviyi tâ'an altında bırakacaktır.

Makalede vurgulanan ana konu, hadis kritiğinde bir takım sıkıntıların olduğudur. Bilhassa müellife göre râvi tenkidinde birbirine zıd görüşlerin olması, Kur'ân'dan sonra İslâm hukukunun ikinci temel kaynağı olan hadisin otantikliğinde şüphelere yol açmaktadır. Muranyi'nin bu makalesinde söz konusu râvinin rivâyetlerinin incelediğini ve hakkında birçok ricâl ilmiyle alakalı önemli kaynaklara başvurduğunu görmekteyiz. Müellifin çalışması akademik uslûb açısından uygunluğu ile dikkat çekmekle birlikte, göz ardı edilmemesi gereken bir nokta kanaatimizce şudur: Tek bir râvi seçilerek ve bilhassa Mâlik b. Enes ile irtibatı üzerinden ricâl ilmiyle alakalı değerlendirme yapılması tarafsızlıktan uzaktır. Muranyi'nin söz konusu râvinin bazen hadis uydurduğu ile alakalı makalede yer alan rivâyeti ayrıca sıhhat değeri açısından da tartışmaya açıktır.

Batılı oryantalistlerin kendi görüşlerini destekler nitelikte rivâyetleri seçerek, aksine dair delilleri göz ardı etmeleri bilinen bir gerçektir.

8. Mündliche Thora und Hadît: Überlieferung, Schreibverbot, Redaktion²²⁷ **– Sözlü Tevrat ve Hadis: Rivayetlerin Yazım Yasağı ve Redaksiyon**

Müellif sözlerine Horovitz'in hadisin Kur'ân ile bağımlı “Yahudi sözlü edebiyatı Talmud ile yazılı edebiyatı Tevrat arasındaki ilişkiye” benzeten teorisine yer vererek başlamaktadır.²²⁸ Schöler'e göre bu iddia göz ardı edilecek kadar temelsiz değildir. İki dinin edebiyat literatürü arasında bir mukayese yapıldığında, Yahudilikteki sözlü ve

²²⁶ Mâlik b. Enes'in yeğeni olan İsmâil b. Abdullah b. Abdullah b. Uveys b. Mâlik b. Ebî Amir el-Esbâhi.

²²⁷ Gregor Schöler, “Mündliche Thora und Hadît: Überlieferung, Schreibverbot, Redaktion”, *Der Islam* 66, 1989, ss.213-251. Ayrıca makalenin çevirisi için bk.; Gregor Schöler, “Sözlü Tora ve Hadis: Rivâyet, Yazım Yasağı, Redaksiyon”, çeviren: Hüseyin Akgün, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 2008, cilt: VI, sayı: 1, ss. 135-173. Hüseyin Akgün tarafından Schöler'in siyer ve meğâzi ile alakalı iki farklı makaleside Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Bkz. “Musa b. Ukbe'nin Meğazisi”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2011, cilt: IX, sayı: 18, ss. 103-136; “Mûsâ b. Ukbe'nin Kitâbü'l-Meğâzi'si ile İlgili Yeni Bulgular”, *İSTEM: İslâm Sanat, Tarih, Edebiyat ve Musikisi Dergisi*, 2013, cilt: XI, sayı: 22, ss. 11-21.

²²⁸ Josef Horovitz, “Alter und Ursprung des İsnâd”, *Der Islam*, 1918, ss.44-47; Akın, *Alman Oryantalizmi*, s.171.

yazılı gelenek arasındaki farklılıklar İslâm'daki ile kısmen örtüşmekte ve paralellik arz etmektedir.

Yazar ilk olarak Goldziher'in hadislerin yazım yasağıyla ilgili fikirlerine bir takım açıklamalar sunmakta ve iki din arasındaki rivâyet geleneğiyle alakalı şu tespitleri yapmaktadır: Yahudilikte de İslâm'da da derslerde aktarılan rivâyetler belli malzemelere not ediliyordu. Yahudilikte örneğin döneme has yazı tahtası veya not defterleri (*pinaqsiyoth*) vardı. Muhaddislerinde kullandıkları buna benzer araç gereçler mevcuttu (*sabbûrat veya kurrasa*). Bunlar hafızaya yardımcı olması için yapılan şeylerdi. Kimi alimler yazdırdıkları şeylerin ölümünden sonra yakılmasını veya yok edilmesini vasiyyet ediyorlardı. Yazıya karşı olanlar bile hafızaya yardım niteliğinde buna karşı çıkmıyorlardı. Bu iki dindedeki mevcut olan bir durumdu. Yine tutulan notlara kesinlikle rivâyetlerin kimden geldiğinin belli olması için hocaların ismi yazılmıştır. İki toplumda da yazıya karşı olumsuz tutum olmasına rağmen, İslâm'da hadislerin kitâbeti bir şekilde devam edegelmiştir. Yahudilikte de sözlü geleneğin yazıyla kayıt altına alınması, yasak oluşuna rağmen pratikte buna uyulmamış ve yazının varlığı devam etmiştir. Diğer bir paralellik arzedenden durumsa yazı ile kayıt altına alınan şeyler hiç bir zaman iki dinde de kitap olarak yayımlanmamış, şahıslara özgü kalmıştır.²²⁹

Schöler makalenin ilerleyen kısmında çok ilginç bulduğu bir soruyu değerlendirmeye almaktadır: “Yahudilik ve İslâm rivâyet geleneğinde (teorik olarak) neden çok uzun süre hafızaya bağlı kalınmıştır?” Bu soruya müellif ilk olarak hadislerde yazının yasaklanması ve izin verilmesiyle alakalı rivâyetleri aktararak cevap vermeye çalışmaktadır. Hadislerin yazım yasağının sebepleri Schöler'e göre şunlardır:

1- Kur'ân'dan sonra onun gibi ikinci bir kitabın ortaya çıkma korkusu ve bilhassa vahiy süreci devam ederken hadislerin Kur'ân ile karıştırılması endişesi.

2- Yazılı rivâyet malzemesinin insanları Kur'ân'dan uzak tutma korkusu ve Yahudi/Hristiyanlarda olduğu gibi kendilerine indirilen vahiy bırakıp başka şeyleri vahiy gibi görmeleri korkusu,

3- Yazıya aşırı güvenilerek dikkate alınması gereken şeylerin göz ardı edilmesi,

4- Yazılan malzemenin işin ehli olmayanların eline geçmesi endişesi. Birçok muhaddis bu korkudan dolayı kendisinden sonra kitaplarının yakılmasını emretmiştir.²³⁰

²²⁹ Schöler, “Mündliche Thora und Hadît”, ss.216-221.

²³⁰ Schöler, “a.g.m.”, ss. 222-223.

Schöler İslâm açısından yazının yasaklanmasıyla ilgili fikirlerini beyan ettikten sonra, Yahudilikte yazım karşıtı söylemin sebeplerini de sıralamaktadır. Ona göre Yahudi geleneğinde sözlü edebiyatın yasak olmasının sebepleri şunlardır:

- 1- Yahudi hukukuna ait şeylerin sadece işin ehli ve değerli alimlerde kalması,
- 2- Mistik bir düşünceyle Tevrat'ın tek yazılı kitap olarak kalması,
- 3- Heretik sapmalara karşı tedbir olması ve bu sapkın heretik özelliklerde olan eserlerin akademiye girmesinin engellenmesi,
- 4- Yazının şifahi rivâyetler kadar güvenilir olmaması.²³¹

Bu ortak noktalardan yola çıkarak Schöler, İslâm rivâyet geleneğinin Yahudilikten etkilendiğini bir kez daha vurgulamaktadır. Diğer yandan hadisler Yahudilikte ki sözlü geleneği, Kur'an ise Tevrât gibi yazılı olmasıyla Yahudi geleneğe benzetilmektedir. Müellifin makalesinde yer verdiği konu Yunan felsefesinde de yazıya karşı olumsuz bir bakış açısı olduğudur. Yahudilik, İslâm ve Yunan felsefesinin yazıya karşı bu tavrı birçok paralellikler arz etmektedir.

Her ne kadar Schöler'in bu benzetmede bulunsa da ne Kur'an yazılı geleneğin ürünü olarak Tevrat'a benzemekte, ne de hadisler sözlü kültüre benzemektedir. Çünkü Kur'an'ın gerek yazıya geçirilmesi gerekse sonraki kuşaklara aktarılması Tevrat ile kıyaslanamayacak ölçüde güvenilir yollarla yapılmıştır. Bu sebeple de günümüze dek tahriften, eksikliklerden muhafaza edilmiştir. Aynı şekilde hadisler de gerek yazılı kaynaklara erken dönemden itibaren geçirmeye başlanmaları gerekse isnâd sistemi gibi orijinal ve güvenilir bir aktarım usulüyle sonraki kuşaklara aktarılmaları, Yahudilerin sözlü kültürüyle kıyaslanamayacak derecede ileri aşamdadır.

9. Weiteres zur Frage der schriftlichen oder mündlichen Überlieferung der Wissenschaften im frühen Islam²³² -İslâmın Erken Döneminde Bilimlerin Yazı ve Sözlü Aktarımı Sorunu II

1985 yılında *Der Islam* dergisinde bu çalışmanın ilk makalesini kaleme alan Schöler, bazı yeni ilâvelerle tasnif dönemi eserlerinin kitâbeti ve şifâhiliği ile ilgili tekrar

²³¹ Schöler, "Mündliche Thora und Hadît", s.225.

²³² Gregor Schöler, "Weiteres zur Frage der schriftlichen oder mündlichen Überlieferung der Wissenschaften im frühen Islam", *Der Islam* 66, 1989, ss.38-67.

bir çalışma yapmıştır.²³³ İlk çalışmasına yukarıda yer verdiğimiz Schöler, çalışmasında söz konusu alanla ilgili araştırmalarını daha ileriye götürdüğünü ve isnâdı bir tradisyon ilmi olarak görmeyen bilimlere dayandırarak bu makaleyi kaleme aldığını bildirmektedir. Bu yapılırken bazı redaksiyon tarzında rivâyetlerle ilgili kitapların göz önünde bulundurulduğu aktarılmaktadır.

Çalışmanın ihtivâ ettiği konular arasında İslâm rivâyet geleneği ve geç antik dönem öğretim sisteminin ortak noktaları, Arap grameri ve sözlüğünde ilim/rivâyet sistemi ve son olarak da İslâm rivâyet metodunun geç dönem felsefe ve tıbb derslerine olan tesiri ele alınmıştır. Schöler, seçtiği konulardan hareketle birçok örnek ve birincil kaynaklardan alıntılara yer vererek, bazı ortak yanlar ve farklılıkları ortaya çıkarmaktadır. Schöler'in bazı ifadeleri şunlardır: Hadis tahammül yollarından olan *semâ* geleneği içerisinde geç antik çağ dönemi eğitim yöntemlerinden birçok eğilim görülmektedir. *Defâtir*, *kutûb* gibi talebelerin hocalarından tuttuğu notların yer aldığı şeyler, geç antik çağ dönemi ders metodunda yer alan *Vorlesungsnachschriften -apo phones* (aynı anda hem dinleyip hem yazmak) sistemine benzetilmektedir. Yine en büyük benzerliklerden birisi ilk dönem Kur'ân tefsirinde gözükmektedir. Geç antik dönem metodlarından en büyük benzerlik taşıyan noktalardan birisi, müslüman talebelerin hocalarından duydukları ayetlerle ilgili yorumları not etmeleridir.²³⁴ Geç antik dönem ve İslâm rivâyet geleneği arasında her ne kadar benzerlikler olsada, Schöler yine de bunun abartılmaması taraftarıdır. Üstelik ona göre geç antik dönem geleneğinde *semâ* tarzı bir yöntem, İslâm'da olduğu kadar büyük önem taşımamıştır. Doğrudan da *semâ* ve *kırâat* yönteminin onlarda olduğuda kesinlikle ifade edilemez. Ancak bir takım benzerliklerin varlığı söz konusu olmuştur.

Schöler, İslâm eğitim metodunun harici hiçbir etki olmadan ihtiyaca binâen oluşup oluşmadığını sorgulayarak şu sonuca varmaktadır: Buhârî'nin *Kitâbu'l-ilm*'i müslümanlarda ilmin elde edilişi ile ilgili tafsilatlı bilgiler sunmaktadır. Hz. Peygamber'in ashabıyla mescidde bir halkada oturarak, kendisini dinleyenlere sözünü anlamaları için üç defa tekrar etmesi örneği, ilimin aktarımıyla ilgili bilgi sunmaktadır. Ancak tüm bu rivâyetlerden yola çıkarak Schöler'in üzerinde durduğu önemli nokta daha öncede ifade edildiği üzere, İslâm rivâyet geleneğinin cahiliye dönemi şiirlerinin

²³³ Schöler, "Die Frage der schriftlichen oder mündlichen Überlieferung der Wissenschaften im frühen Islam", *Der Islam* 62, 1985, ss.231-251.

²³⁴ Schöler, "Weiteres zur Frage", s.42.

aktarımından, Yahudilikte olan icazet sisteminden ve geç antik dönemden etkilenmesidir. Bu etkileri İslâm geleneğine taşıyanlarda Mevâli olarak görülmektedir.²³⁵

10. Gemeinsamkeiten muslimischer und orientalistischer Ḥadīṭ-Kritik - Ibn Al-Ğauzīs Kategorien der Ḥadīṭ-Fälscher²³⁶ – Müslüman ve Oryantalist Hadis Kitiğinin Ortak Yönleri- İbnü'l-Cevzî'nin Hadis Sahtekârları Kategorisi

Albrecht Noth²³⁷ tarafından kaleme alınan makale Abdoldjavad Falaturi'nin²³⁸ 65.doğum gününe ithafen yayımlanmıştır. Müellif makalesinde müslüman âlimler ve oryantalistlerin hadis kitiğine yaklaşımlarını ele almaktadır.

Müslümanların hadis kitiğinde temel olarak isnâdı aldıklarını belirten Noth, oryantalistlerin hadis araştırmalarında ise ana objelerinin metin olduğunu vurgulamaktadır. İsnâdında hadislerin tarihlendirilmesinde oryantalist araştırmacılarca göz önünde bulundurulduğu bildirilmektedir. Müellif, müslüman alimlere göre hadis uydurmacılığının istisnâi olarak görüldüğünü belirtmektedir. Buna mukâbil müsteşriklere hadis uydurmacılığını yaygın ve hep var olan bir durum olarak görmektedirler. Albrecht Noth konuya dair bilgileri aktardıktan sonra, hadis alimleri ve oryantalistlerin hadis kitiğinde ortak yönlerinin olmadığını ifade etmektedir. Müellife göre iki grubunda rivâyetlerin uydurma olup olmadığında kullandıkları ispat metodu farklılık arz etmektedir.²³⁹

²³⁵ Schöler, "Weiteres zur Frage", s.45.

²³⁶ Albrecht Noth, "Gemeinsamkeiten muslimischer und orientalistischer Ḥadīṭ-Kritik, Ibn Al-Ğauzīs Kategorien der Ḥadīṭ-Fälscher", Gottes ist der Orient - Gottesist der Okzident – *Festschrift für Abdoldjavad Falaturi* zum 65. Geburtstag. Hg. Udo Tworuschka, *Böhlau Verlag*, Köln, 1991. ss. 40-46.

²³⁷ 23 Eylül 1937 yılında Almanya'da doğdu. Bonn Üniversitesi'nde Ortaçağ tarihi ve İslâm ilimleri okudu. 1964 yılında "*Heiliger Krieg und heiliger Kampf in Islam und Christentum: Beiträge zur Vorgeschichte und Geschichte der Kreuzzüge* (İslâm ve Hristiyanlıkta Kutsal Savaş ve Mücadele: Haçlı Sefelerinin Prehistorya ve Tarihi) adlı çalışmasıyla doktora unvanını aldı. Bu çalışması 1965 yılında Bonn üniversitesi tarafından ödüllendirilmiştir. Doçentliğini de aynı üniversitede tamamlayan Noth, 1971 yılına kadar Bonn Üniversitesi'nde Oryantalistik dilleri bölümünde profesör olarak dersler vermiştir. Noth, Kaliforniya, Los Angeles, Sana, Ezher üniversitelerinde misafir öğretim görevlisi olarak bulunmuştur. Birçok derginin editörlüğünde bulunan müellif, aynı zamanda İslâm araştırmaları hakkında birçok eser ve makale kaleme almıştır. 1999 yılında ölmüştür.

²³⁸ Abdoldjavad Falaturi, İran kökenli İslâm bilimcisidir. 1926 yılında İsfahan'da dünyaya gelip, 1996 yılında Berlin'de vefat etmiştir. Çalışmaları ekseriyetle Şiâ üzerine olmuştur. Almanya'da birçok bilimsel araştırmalarda bulunmuştur.

²³⁹ Noth, "Gemeinsamkeiten muslimischer und orientalistischer Ḥadīṭ-Kritik, Ibn Al-Ğauzīs Kategorien der Ḥadīṭ-Fälscher", s.41.

Müellif makalenin ilerleyen kısmında hadis alimlerininisnâdla ilgili araştırmaları ve hadis uydurmacılığına tedbir amaçlı mevzuât kitaplarının kaleme alındığını aktarmakta ve Ebü'l-Ferec İbnü'l Cevzî'nin (ö. 597/1201) *Kitâbü'l-Mevzuât*'ına da yer vermektedir. İbnü'l- Cevzi'nin hadis uyduranları kaç gruba ayırdığı ve bunların kimler olduğu, müellif tarafından makalede zikredilmektedir.

11. Schreiben und Veröffentlichen zu Verwendung und Funktion der Schrift in den ersten İslâmischen Jahrhunderten²⁴⁰ – Yazmak ve Yayınlamak: İslâmın İlk Yüzyılında Yazının İşlevi

Schöler, sözlerine ilk olarak Câhız'dan (ö. 255/869) şu alıntıyla başlar: "...İslâm öncesinde kişilerden, yaptıkları işbirliği ve ateşkes anlaşmalarını yazı ile kayıt altına almaları talep edilirdi. Bu yolla o anlaşmalar önem kazanıp taraflara, güven ve itimat telkin ettiği gibi unutulup gitmekten kurtarılmış olurdu."²⁴¹ Câhız'ın bu sözünden yola çıkarak müellif, İslâm öncesi yazının varlığını ifade etmektedir. Ayrıca Kur'ân-ı Kerim'de borçluların yazılarını kaydetmelerini tavsiye eden âyet-i kerîmeyi de zikretmektedir.²⁴²

Müellif, cahiliye ve sonrası şiirlerinden alıntılar yaparak anlaşmalarda yazının kullanıldığını delillendirmektedir.²⁴³ Ayrıca Mekke döneminde uygulanan boykotun Kabe duvarlarına asılması, Hudeybiye anlaşmasının da yazılı olarak kayda alınması müellifin zikrettiği diğer örneklerdendir. Böylece İslâm öncesi cahiliye döneminde bir takım yazılı vesikâların olduğu Schöler tarafından açıkça belirtilmektedir.

Müellif cahiliye döneminde şiir, eyyâmu'l- arab ve şecere gibi alanlarda uzun müddet şifâhi rivâyetin hâkim olduğunu, buna rağmen yazının var olmadığını da iddia edilemeyeceğini bildirir. Bütün bunları aktardıktan sonra Schöler, kitap yazmanın o döneme ters düşeceğini bildirmektedir.²⁴⁴ Zira Arap geleneğinde hâkim olan hafızadan rivâyettir. Ezbere nazaran yazı her zaman bir alt mertebe olarak görülmüştür. Yazılı kaynaklar ise daha çok ders notları mahiyetinde olup, kitab neşretme gibi

²⁴⁰ Gregor Schöler, "Schreiben und Veröffentlichen zu Verwendung und Funktion der Schrift in den ersten İslâmischen Jahrhunderten", *Der Islam* 69, 1992, ss.1-43.

²⁴¹ Schöler, "a.g.m.", s.1, Akın, *Alman Oryantalizmi*, s.175.

²⁴² el-Bakara, 2/282.

²⁴³ Hassân b. Sâbit'in (ö. 60/680[?]) *Divân*'ından Abdulmuttalib'in Huzâ'a kabilesiyle yaptığı anlaşma örnek olarak verilmektedir.

²⁴⁴ Schöler, "a.g.m.", ss.15-16.

düşünülmemiştir. Schöler Abbâsî halifesi Mansûr'un emriyle hazırlanan Mufaddaled-Dabbî 'nin (ö. 178/794 [?]) *Mufaddaliyât*'ı ve İbn İshâk'ın *Kitâb el-Kebîr*'ini o dönemin kısıtlı ortamında kitap olarak sayılabilecek eserlerden olduğunu bildirmektedir.

Schöler'e göre İslâm literatüründe kitap olarak adlandırılacak örnekler şunlardır: Sapkın mezheplere yazılan reddiyelerle ilgili olanlar. Örneğin; Hasan el-Basrî'nin *Kitâbü'l-Kader*'i, Muhammed el-Hanefiyye'nin *Kitâbü'l-İrcâ*'sı. İkinci tür ise hâkim olan yönetim veya halifenin emri doğrultusunda yazılan eserlerdir. Örneğin Ebû Yusuf'un *Kitâbü'l-Harac*'ı risale özelliğinde kaleme alınmıştır. Son olarak da sarayın isteğiyle bir hoca tarafından kitap formatında tutulan notların kitap olarak sunulmasıdır. Bunun örneği de Schöler'in yukarıda da belirttiği Mufaddal ed-Dabbî'nin *Mufaddaliyât*'ı ve İbn İshâk'ın *Kitâb el-Kebîr*'idir.²⁴⁵

12. Hadît-oder: Die Vernichtung der Geschichte²⁴⁶ – Hadis ya da Tarihin İmhası

Tilman Nagel²⁴⁷ bu makalede hadisleri tarihsel açıdan ele alarak rivâyetlerin şifâhî olarak aktarılmasında isnâdın uygulanmasının ikinci asrın ortalarında yaygın durumda olduğunu belirtmektedir. Abdullah b. Zübeyr el-Humeydi'nin (ö. 218) Müsned'in de bulunan rivâyetlerden bazıları bu çalışmanın ana malzemesini oluşturmaktadır. Müellif Süfyân b. 'Uyeyne'nin Zühri'den Peygamber'in kible yönüne def-i hâcetten nefyetmesi ile ilgili rivâyeti alıp, kendisine senedin muttasıl olmadığı yönündeki itirazlar yapılnca, "o, ibarenin bu şekliyle, yani ravi zinciri olmaksızın, Zührî'den yazılıp İbn Cureyc (ö.150) tarafından rivayet olundukları Mekke'ye getirilen rivayetlerden olduğu açıklamasında bulunur." Bu ve benzeri rivâyetlerden yola çıkarak "Öyleyse ikinci asrın ikinci yarısında tam bir rivayet zinciri (isnâd) henüz önem kazanmış değildir; aksine Peygamber'e kadar

²⁴⁵ Schöler, "Schreiben und Veröffentlichen", ss.17-19.

²⁴⁶ Tilman Nagel, "Hadît-oder: Die Vernichtung der Geschichte", *ZDMG*, Supplement, 10, 1994, Göttingen. Nagel'in bu makalesi XXV.Alman-Oryantalistler gününde sunulmuştur. Ayrıca bu maktele Ali Dere tarafından da tercüme edilmiştir. Bkz.: Tilman Nagel, "Hadis ya da Tarihin İmhası", çeviren: Ali Dere, *İslâmî Araştırmalar*, 1997, cilt: X, sayı: 1-2-3, s. 163-167.

²⁴⁷ T.Nagel 1942 yılında doğdu. Bonn Üniversitesi'nde İslâm ve mukayeseli din bilimleri okudu. Aynı üniversitede doktorasını tamamladıktan sonra oryantalist dilleri eğitimi verdi. Göttingen Üniversitesi'nde profesör olarak Arap dili ve İslâm bilimleri derslerine girdi. İslâm kritiği ve tenkitleriyle bilinen Nagel, Hz. Muhammed'in hayatı hakkında da uzunca biyografi kaleme almıştır. Halen hayattadır ve Göttingen Üniversite'sinde çalışmalarına devam etmektedir.(2012).https://anthrowiki.at/Tilman_Nagel, (15.11.2017)

uzanan muttasıl bir isnâd, Muhammed'in ilgili sözünün değişmezliğini hiç de garanti etmiyordu.” demektedir.²⁴⁸

Nagel'e göre birçok hikmetli söz hadise dönüştürülmüştür. Yine yazara göre bu hikmetli sözlerin senaryolara dönüştürülmesinden amaç asr-ı saâdeti bu zamana taşımaktır. Bu da ona göre tarihin imhası anlamına gelmektedir. Müellifin hadisler hakkında ki son iddiası “hadislerin ümmeti kaynaştıran bir araç olmasıdır. Ümmet hadis sayesinde, sürekli yeniden, başlangıçtaki asr-ı saadeti temin ediyor ve gerçekten ilk kez dini inananlar topluluğu olarak, diğer rakip dinlerin mensuplarının karşısına çıkıyordu.”²⁴⁹

13. Dokumente Zum Hadît In Schrifttum und Unterricht aus Damaskus Im 6./12. JHDT.²⁵⁰ – 6./12. Asırda Şam'da Hadîs Edebiyatı ve Ders Belgeleri

Müellif²⁵¹ yazısına Şam'da bulunan hadîs edebiyatı literatürü ve ders belgelerinin çok önemli bir yer tuttuğuna değinerek başlamaktadır. Bu yazılar vesilesiyle âlimlerin dini düşünceleri ve çalışma prensiplerini gözlemleme imkanının olduğunu da aktarmaktadır. Leder makalesinin giriş kısmında isnâdın hadîs ilmindeki önemini İbnü's-Salâh'ın açıklamaları ve Abdullâh b. Mübârek'in bilinen meşhur sözüyle aktarmaktadır.²⁵² Yazar, hicrî 549 (m.1154) yılında Şâm'ı ele geçiren Nûreddin Mahmud Zengî'nin kendi adına yaptırdığı Dârü'l-hadîsi'n-Nûriyye'nin kuruluşuyla beraber Dımaşk'de hadis ilimlerinin altın döneminin yaşandığını ve İbn Asâkir'in (ö. 571/1176) de bu dönemde önemli rol oynadığını aktarmaktadır.

Makalede Şam'da kurulan dârü'l-hadisler ve üstâdlarına yer verilerek, buralarda sayısız yazma eserlerin varlığından söz edilmektedir. Müellif, bu yazma nüshalar arasında küçük hacimli eserler olduğu gibi, zengin içerikli ve kapsamlı eserlerin varlığından da söz etmektedir. Hadis tahammül yollarından semâ, icâzet gibi usullerle hadis

²⁴⁸ Nagel, “Hadît-oder: Die Vernichtung der Geschichte”, s.120; Dere, “Hadis ya da Tarihin İmhası”, s.164.

²⁴⁹ Nagel, “a.g.m.”, ss.127-128; Dere, “a.g.m.”, ss.166-167.

²⁵⁰ Stefan Leder, “Dokumente Zum Hadît In Schrifttum und Unterricht aus Damaskus Im 6./12. JHDT.”, *Oriens*, vol.34, 1994, ss.57-75. Oriens: Zeitschrift der internationalen Gesellschaft für Orientforschung, Milletlerarasi Şark Tetkikleri Cemiyeti Mecmuası adıyla tercüme edilen dergi Hellmut Ritter'in öncülüğünde 1948 yılında yayımlanmaya başlamıştır. İngilizce, Fransızca ve Almanca dillerinde makaleler neşredilmektedir. En son sayısı 2013 yılında yayımlanmıştır.

²⁵¹ Müellifin hayatı hakkında bilgi bulamadık.

²⁵² “İsnâd dindendir. Eğer isnâd olmasaydı, dileyen dilediğini söylerdi.” Leknevî, Ebü'l-Hasenat Muhammed Abdülhay b. Muhammed Abdilhalîm b. Muhammed Emînillah es-Sihâlevî el-Leknevî (ö.1304/1886-87), *el-Ecvibetü'l-fâzıla li'l-esiletü'l-aşeretü'l-kâmile*, Mektebu'l-Matbuâtü'l-İslâmiyye, nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde, Halep, 1384/ 1964, s.21.

meclislerinde bulunanların aktardığı edebiyat literatürü makalenin temel konusunu oluşturmaktadır. “*Ecza*” adı verilen kısımlarda çoğunlukla hadis ile ilgili metinlerin olduğunu aktaran Leder, bu yazıların daha çok hadis ilmi tahsil edenlere hocaları tarafından derslerde aktarıldığını bildirmektedir. Semâ yoluyla alınan rivâyetlerin tüm İslâm ve Arap kültüründe yayıldıklarını anlatan müellif, bunların daha çok şifâhi yolla aktarıldıktan sonra kayıt altına alındığına değinmektedir. Hadis meclislerinde semâ halkalarıyla alınan rivâyetlerin daha sonra yazılarak nesilden nesile aktarıldığını anlatan yazar, bazı isimleri zikrederek bunların semâ meclislerinde oluşturdukları küçük hacimli risalelere dikkat çekmektedir.²⁵³

Makalede Şâm’da oluşan hadis edebiyatı ve önemli isimler hakkında detaylı bilgiler bulmak mümkündür. Yazarın bu çalışmasında kullandığı kitapların Arapça temel kaynaklar olması ayrıca dikkat çekicidir. Müellifin hem konusuna hem de Arap diline vâkıf olduğu makalenin seyrinden açıkça anlaşılmaktadır. Batılı araştırmacıların İslâm dini araştırmalarında temel kaynaklarımıza ulaşarak ilk elden metinlere ulaşmaları ve dile olan hakimiyetleri gerçekten dikkate şayân bir durumdur.

14. Charakter und Authentie der muslimischen Überlieferung über das Leben Mohammeds²⁵⁴ – Hz. Muhammed’in Hayatı Hakkındaki Rivâyet Geleneğinin Karakteristik Özelliği ve Otantikliği

Avrupa’da meşhur olan İslâm ve şarkiyat üzerine araştırmalar yapan “Der Islam” dergisinin editörlüğünde yayınlanan bu yazı, Schöler tarafından on yıl gibi uzun sürede hazırlanan doçentlik çalışmasıdır. “Batılı İslâm araştırmacıları arasında erken dönem Arap-İslâm biliminin rivâyetinde yazının fonksiyonu ve kullanımı konusunda en yoğun mesai harcayan ve konuyu en geniş şekilde ele alan kişi”²⁵⁵ olarak nitelendirilen Schöler bu çalışmasında İslâm rivâyet geleneğinin özelliği ve sahihliğini Medine’de önemli rol oynayan Urve b. Zübeyr (ö. 94/713), İbn Şihâb ez-Zührî (ö. 124/742) gibi isimler

²⁵³ Meselâ Abdulgani ibn Abdulvahîd ismi zikredilir. Onun sema halkalarında aldığı rivâyetlerden oluşan “*al-Amr bil-ma’rûf wan-nahy’ani’l-munkar*” adlı eserinden bahsedilmektedir.

²⁵⁴ Gregor Schöler, *Charakter und Authentie der muslimischen Überlieferung über das Leben Mohammeds*, İslâm şark dili, tarihi ve kültürü araştırmaları adıyla Der İslâm dergisinde yayınlanmıştır, editör: Albrecht Noth, Walter de Gruyter Yayınevi, Berlin, New York, 1996, c.14. Ayrıca Schöler’in görüşlerinin incelendiği makale için bak: .”, Nimetullah Akın, “Hadislerin Yazılı Kaydı ve Literatür Esaslı Bir Disiplin Olma Süreci: A. Sprenger, I. Goldziher ve G. Schoeler’in Yaklaşımları”, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 2008, cilt: VI, sayı: 1, s. 61-70.

²⁵⁵ Nimetullah Akın, “a.g.m.”, s.61.

üzerinden incelenmektedir. İslâm'ın ilk yıllarında öğrenme ve yazı metodunun yanı sıra İfk hadisesine de detaylıca yer verilmektedir. Schöler'in ilgili konuda *Der Islam* dergisinde seri olarak dört makalesi yayımlanmıştır.²⁵⁶ Ayrıca Fransızca kaleme aldığı bir eseride mevcuttur.²⁵⁷

İlk bölümde müellif Medine'de rivâyet geleneğinde önemli rol oynayan isimlerle birlikte, öğrenme metodlarını ele aldıktan sonra ikinci kısımda vahyin geliş süreciyle ilgili haberlere yer vermektedir. Bu kısımda Zühri ve Urve'den gelen rivâyetlere de tenkitler yapmaktadır.

Eserin son kısmında İfk olayı genişçe ele alınarak, ilgili hadisenin geçtiği kaynaklara yönelik incelemeler yapılmaktadır. Kısaca bu çalışmada râviler ele alınmaktadır. Râviler üzerinden de hadisin otantikliği hakkında değerlendirmeler yapılmaktadır.

Alman oryantizmi ve hadise dair çalışmaları hakkında araştırmalarıyla bilinen Nimetullah Akın, Schöler'in hadis ilmiyle ilgili bütün çalışmalarının değerlendirilmesiyle şu sonuca ulaşılacağını bildirmektedir: “ Schöler'in çalışmalarının bütünü göz önüne aldığımızda onun hadis edebiyatının oluşumu ve bu oluşumda yazının rolü konusundaki görüşlerini üç temel başlık altında toplamak mümkün gözükmektedir.

1. Hadis rivâyetinde yazım karşıtı söylemin analizi.
2. Erken Dönem Arap Bilimlerinde Yazının Kullanımı ve Kitap Kavramı.
3. Literar Süreçte Hadis Edebiyatının Yazılılık ve Sözlülük Sorunu.”²⁵⁸

15. Ein Überblick über Entwicklung des Hadit und seinen formalen Aspekt²⁵⁹- Hadisin Gelişim Süreci ve Sistemine Bakış Açısı

Ali Dere makalesinde Oryantalist çalışmaların hadise yönelttiği eleştirilerden bahsederek hadis malzemesinin ve disiplininin gelişim sürecini ele almaktadır.

²⁵⁶ Schoeler, "Die Frage der schriftlichen oder mündlichen Überlieferung der Wissenschaften im frühen Islam", *Der Islam* 62 (1985), 201.-230; "Weiteres zur Frage der schriftlichen oder mündlichen Überlieferung der Wissenschaften im Islam", *Der Islam* 66 (1989), 38- 67; "Mündliche Thora und Hadit Überlieferung, Schreibverbot, Redaktion", *Der Islam*, 66, 1989, 213-251; "Schreiben und Veröffentlichen. Zu Venvendung und Funktion der Schrift in den ersten Islamisehen Jahrhunderten", *Der Islam*, 69 (1992), 1-43.

²⁵⁷ Schoeler, Gregor, *Ecrire et trans1nettre dans /es debuts de l'İslônz*, Paris: Presses Universitaire de France, Islamique 2002.

²⁵⁸ Akın, *Alman Oryantalizmi*, s. 171.

²⁵⁹ Ali Dere, "Ein Überblick über Entwicklung des Hadit und seinen formalen Aspekt", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1997, XXXVI, ss.423-441.

Oryantalistlerin Batıda kendi kutsal metinlerine uyguladıkları ‘tarih tenkidi’ metodunu hadislere uygulayarak iki asırlık rivâyet malzemesini tamamen reddetmeleri ve hadis usulünün subjektif değerlendirmelerden oluştuğu iddiaları ele alınmaktadır. Usul kitaplarında hadisin kullanımı ve yorumlanması hakkında yetersiz olduğunu belirten yazar, tespitlerini makale çerçevesinde aktarmaktadır.

**16. Das Kitâb Musnad Hadît Mâlik b. Anas von Ismâ’îl b. Ishâq al-Qâdi
(199/815- 282/895)²⁶⁰ – İsmâ’îl b. İshâk el-Kâdi’nın Mâlik b. Enes’ten
Gelen Rivayetleri Derlediği Kitâbı**

Tunus ve Fas’ta el yazma eserlere yönelik yaptığı araştırmalarla bilinen Miklos Muranyi, Mâlikî mezhebine yönelik literatürün iyi bilinmemesinden bahsetmektedir. Kayrevan’da İslâmi literatürle ilgili birçok yazma nüshanın olduğuna değinen müellif, bu yazmaların raflarda kaybolup gitmesinden şikayetçidir.

Bu çalışmanın ana malzemesini Tunus’un Kayrevan şehrinde bulunan ve Mâlik b. Enes’in *Müsned*’inin rivâyetlerinden olduğu tesbit edilen yazma nüsha oluşturmaktadır. Eserin râvisi ve yaşı hakkında detaylı bilgi aktaran Muranyi, nüshanın sahibinin Muhammed b. Ebi’l-Manzûr el-Kâdi olduğunu bildirmektedir. Muranyi, kitabın râvisinin hayatına yönelik detaylı bilgiler vermektedir. Onun hocaları, talebeleri, ilim yolculuklarına değinilerek, güvenilir râvilerden ve Mâlikî mezhebinin önemli savunucularından olduğu kaynaklardan alıntılarla bildirilmektedir.

Nüshanın içeriğine dair Muranyi uzunca açıklamalarda bulunmaktadır. Eser Mâlik b. Enes’in hocalarına göre derlenmiştir. El yazma nüshanın temin edilen kısımları Muvatta’nın râvilerinden Yahya b. Yahya, İbn Ziyâd ve Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî’nin rivâyetleriyle mukayese edildiğinde uyum arz etmektedir. Muranyi’ye göre tesbit edilen bu eserle Muvatta daha da sağlamlaşmıştır.

²⁶⁰ Miklos Muranyi, “Das Kitâb Musnad Hadît Mâlik b. Anas von Ismâ’îl b. Ishâq al-Qâdi“, Qairawâner Miszellaneen II, *ZDMG* 138, 1988, ss.128-147.

17. Narrativitat und Authentizitat: Die Geschichte vom weisen Propheten, dem dreisten Dieb und dem koranfesten Glaubiger²⁶¹ – Sözlü Anlatım ve Otantiklik: Ermiş Peygamber, Curetkar Hırsız ve Dindar Kişinin Hikayeleri

Irene Schneider²⁶² kaleme aldığı bu yazıda Harald Motzki tarafından kendisine yazılan tenkitlere cevap vererek, hadise dair bazı meseleleri ele almaktadır.²⁶³ Müellif Motzki'nin kendisinin eserinde ele aldığı bazı meselelere farklı yaklaşımına ve rivayetleri zamansal ve bölgesel olarak farklı tarihlendirmesine değinerek sözlerine başlamaktadır.²⁶⁴

Schneider, eserinde kullandığı rivayetlerde tutarlı yaklaşmadığını tenkit eden Harald Motzki'nin söz konusu rivayetlerde kullandığı *isnad-cum-matn Analyse* (isnad ve metin analizi) metodunu şu şekilde eleştirmektedir; “söz konusu metot ve rivayetlerin tarihlendirilmesiyle gerçekten hadislerin Hz. Peygamber'e dayandırılması mümkün mudur?”. Müellif Motzki'nin bu yaklaşım tarzının bazı sorunları içerdiğini bildirmektedir. Ayrıca şu soruları sormaktadır: Motzki'nin kullandığı isnad ve metin analizi yönteminde yeni olan nedir? Kendisinin kullandığı mutun ve asanid analiz metodundan farkı nedir ve Motzki tarafından elde edilenler ne kadar güvenilirdir? İkinci bir ayrı madde olarak müellif, Motzki'ye şunları sormaktadır: Bu metotla ne kadar geriye

²⁶¹ Irene Schneider, “Narrativitat und Authentizitat: Die Geschichte vom weisen Propheten, dem dreisten Dieb und dem koranfesten Glaubiger”, *Der Islam*, 77, 2000, ss.84-115.

²⁶² Schneider 1959 yılında Almanya'nın Waldkirch şehrinde doğdu. İlk ve ortaogreniminin ardından 1977-1983 yılları arasında Freiburg, Göttingen ve Tübingen niversitesi'lerinde İslam bilimleri, tarih ve sosyoloji okudu. Tübingen niversitesi'nde yüksek lisans eğitimini tamamladı. 1986-87 yıllarında Frankfurt'ta Arap-İslam Tarih Bilimi'nde asistan olarak çalıştı. Daha sonra 1987-89 senelerinde Köln niversitesi'nde Oryantalistik bolumunde asistanlık görevinde bulundu. Irene Schneider 1989 senesinde aynı zamanda “*Das Bild des Richters in der Adab Al-Qadi-Literatur* (Edeb el-Kadi Literatüründe Hakim Resmi)” isimli çalışmasıyla Tübingen niversitesi'nde doktorasını tamamladı. 1996 yılında *Kinderverkauf und Schuldknechtschaft. Untersuchungen zur frühen Phase des Islamischen Rechts*, (ocuk Satıcılığı ve Esaret: Erken Dönem İslam Hukukuna Dair Araştırma) adlı çalışmasıyla doçent oldu. Uzun yıllar Köln niversitesi'nde çalıştı. Almanya'nın farklı üniversitelerinde oğretim görevlisi olarak bulundu. İnan olmak üzere birçok farklı ülkelere araştırmalar için gitti. Göttingen Georg-August niversitesi'nde dekanlık görevinde bulunan Schneider, 2003 yılından beri aynı niversitede Arap dili edebiyatı ve İslam bilimleri profesrluğu yapmaktadır. <https://www.uni-goettingen.de/de/prof.+dr.+irene+schneider/537114.html>, 10.02.2018.

²⁶³ Harald Motzki'nin söz konusu yazısına çalışmamızda yer vermiştik. Bkz: Harald Motzki, “Der Prophet und die Schuldner. Eine Hadit- Untersuchung auf dem Prüfstand”, *Der Islam*, 77, 2000, ss. 1-83.

²⁶⁴ Söz konusu eseri temin edemediğimiz için çalışmamızda yer alan “*Ulaşamadığımız alışmalar*” kısmında zikrettik. Müellifin eseri için bk. Irene Schneider, *Kinderverkauf und Schuldknechtschaft. Untersuchungen zur frühen Phase des Islamischen Rechts*, (ocuk Satıcılığı ve Esaret: Erken Dönem İslam Hukukuna Dair Araştırma), Harrassowitz, Wiesbaden, 1999.

gidilebilir ve tüm hadis araştırmalarında ilk dönem rivâyetlerine kadar götürülebilir mi? Hadisin bir kısmı alınıp *common link* gibi yaklaşımlarla Hz. Peygamber'e dayandığı (*rekonstruieren*-yeniden oluşturma) ve otantikliğı tespit edilebilir mi?

Müellif, söz konusu soruları aktardıktan sonra Harald Motzki'nin eserinde kullandığı rivâyetlere yönelik tenkitlerine cevap vererek yazısına devam etmektedir. Schneider öncelikle Motzki tarafından en fazla eleştiri aldığı Surraq²⁶⁵ hadisine yönelik bilgileri paylaşarak sözlerine başlar. Yazar, rivâyetin muhtevasını aktararak farklı tarihlerde bulunan farklılıklara değinir. Yazının ilerleyen kısmında Motzki'nin isnâd-metin analizi ele alınmaktadır. Müellif, Motzki'nin kullandığı isnâdla ilgili yöntemde kendi araştırmasından farklı bir sonuç elde etmediğini iddia etmektedir.²⁶⁶ Ayrıca Motzki'nin kendisine yönelttiğı tenkit yazısında “rivâyetlerin şifahi anlaşımı” ile ilgili tutumuna olumsuz yaklaşmaktadır. Söz konusu rivâyetin anlaşılmasında bütün olarak sözlü varyantlarının göz önünde bulunup kavranılması gerektiğine değinen Motzki'yi bu yönüyle eleştirir ve bunun hadislerin otantikliğıyle ilgisi olmadığının altını çizer.

Sonuç olarak müellif Motzki tarafından yeni bir metot gibi kullanılan isnâd-cum-matn analizinin yeni birşey olmadığını, aksine Motzki'nin kullandığı isnâdla rivâyetlerin tarihlendirilmesinin Schacht'ın *common link* teorisinden farklı olmadığını iddia eder. Yine Irene Schneider, Motzki'nin söz konusu rivâyette isnâd- metin incelemesiyle kendisinden farklı bir sonuç elde etmediğini belirtir.²⁶⁷

18. Der Prophet und die Schuldner. Eine Hadît- Untersuchung auf dem Prüfstand²⁶⁸- Peygamber ve Borçlu Kimse: Bir Hadis İncelemesinin Tedkiki

Harald Motzki bu çalışmasında Irene Schneider'in *Kinderverkauf und Schuldknechtschaft. Untersuchungen zur frühen Phase des İslâmischen Rechts*²⁶⁹ (Çocuk

²⁶⁵ Söz konusu hadisin kaynağına ulaşamadık. Rivâyete göre bir hırsız Hz. Peygamber tarafından bir sahâbiye pazarda satılması için gönderilir. Sahabi tarafından pazara götürülen hırsız orada satılır. Ancak yeni sahibi onu özgür bırakır (...) Irene Schneider, “Narrativität und Authentizität”, *Der Islam*, 77, 2000, s.86.

²⁶⁶ Irene Schneider, “Narrativität und Authentizität: Die Geschichte vom weisen Propheten, dem dreisten Dieb und dem koranfesten Gläubiger”, s.92.

²⁶⁷ Schneider, “Narrativität und Authentizität”, s.112.

²⁶⁸ Harald Motzki, “Der Prophet und die Schuldner. Eine Hadît- Untersuchung auf dem Prüfstand”, *Der Islam*, 77, 2000, ss. 1-83.

²⁶⁹ Irene Schneider'in yazdığı eser DMG tarafından 1999 yılında Stuttgart'da basılmıştır. İslâm'da kölelik ile ilgili yazılmış en geniş eserlerdendir. Eser 443 sayfadan oluşmaktadır.

Satıcılığı ve Esaret: Erken Dönem İslâm Hukukuna Dair Araştırma) adlı eserinin inceleme ve tahlilini yapmaktadır.

Yazar sözlerine Atâ b. Ebû Rebâh'ın (ö. 114/732) “Hür olan köle olmaz” ifadesine yer vererek başlamaktadır. Daha sonra İslâm hukukunda bunun kölelik meselesinde esas olduğu ifade edilmektedir. Motzki, İslâm'da kölelik ve esaret konularıyla ilgili Batı'daki çalışmaların eksikliğine değinerek Irene Schneider'in eserinin bu alanda yapılan nadir çalışmalardan olduğunu ifade etmektedir. Yazar makalesinde genel olarak ilgili eseri tanıttıktan sonra, kitabın ana bölümünü oluşturan ikinci kısımda bolca rivâyetlere yer verildiğini ve bu rivâyetlerin sonraki dönem klasik İslâm hukuk ekolleriyle tamamen zıd olduğunu tespit etmektedir. Rivâyetlerin sonraki dönem İslâm hukukunda kölelik ve esaretle ilgili meselelerin hilâfına seçilmesi Schneider'in eserinde büyük bir yöntem problemi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu yaklaşımı da yazarı İslâm'ın köleliği, esareti ve özgürlüğün kaybını desteklediği gibi asılsız iddialara götürmektedir. Motzki esere yönelik tenkitlerini ve kullanılan yöntemin yanlışlığını bu çalışmasında uzunca kaleme almaktadır.

Makalenin ana teması Motzki'nin Schneider'in kullandığı bir rivâyete dair uzunca kaleme aldığı tenkitiyle ön plana çıkmaktadır. Schneider eserinde “Surraq” diye adlandırılan bir hadise yer vererek genişçe açıklamalar yapmaktadır. Söz konusu hadis ne Sahîhayn ne de kütüb-i sittede mevcuttur. Kütüb-i Sitte eserlerinde mevcut olmadığı bilinen bu hadis üzerinden kölelik ve esaretin İslâm'da ki yeri farklı bir yaklaşımla ele alınmaktadır. Motzki, Scheider'in ilgili hadiste kullandığı yöntemine dair uzunca açıklamalar yaparak bu metodunu tenkit etmektedir.

19. Methoden zur Datierung von İslâmischen Überlieferungen²⁷⁰ - Hadislerin Tarihlendirmesinde Metod

Sözlerine “ne Kur'ân metninin ne zaman olduğu, ne de Hz. Muhammed'in ne zaman ve nerede yaşadığı kesin olarak belli değildir” diye şüpheli bir yaklaşımla başlayan Motzki, hadislerin otantikliğinin tesbiti için İslâm rivâyet tarihinin ciddi bir kaynak tenkidinden (*Quellenkritik*) geçmesi gerektiğini belirtmektedir. Müsteşriklerin bir

²⁷⁰ Motzki, “Methoden zur Datierung von İslâmischen Überlieferungen”, Müellif bu makaleyi 9 Şubat 2001 yılında Hollanda Nijmegen Katolik Üniversitesi Felsefe Fakültesinde İslâm araştırmaları profesörlüğüne tayini sırasında Hollandaca sunmuştur. Ayrıca Bülent Uçar tarafından bu makale Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Bkz: Motzki, “Batıda Hadis Çalışmalarının Tarihi Seyri”.

kısmı İslâm kaynaklarının daha geç teşekkül ettiğini düşünerek, hadisleri de tarihi veri olarak görmekteyiler.²⁷¹ İslâm dininin aslî kaynakları olan rivâyetler oryantalistlerce kendi dini metinlerine uyguladıkları bir takım metodlara tâbiî tutulmaktadır.

Motzki rivâyetlerin tarihlendirilmesinde metine dayalı, metinleri ihtiva eden külliyatları esas alan, metinlere ilave olan isnâd bilgisini esas alan, hem metin hemde isnâda dayalı olan ve son olarakda başka kriterlere dayalı yöntemler olduğuna değinmektedir. Yazar ilk dört yöntemi makalesinde detaylıca açıklayarak erken dönem İslâm hakkındaki rivâyetleri tarihlendirme için Batılı müsteşrikler ve İslâm araştırmacılarınca geliştiren metodları tanıtmaktadır. Yine XIX. yüzyılın sonundan günümüze kadar bu yöntemlerde büyük ölçülerde düzeltmeler olduğu tesbitini yapmaktadır. Bundan yola çıkarak Motzki, metin esaslı tarihlendirme metodunun en zayıf yöntem olduğunu belirterek, başka kriterlerin mevcûd olmadığı durumlarda bu yönteme başvurulması gerektiği kanaatindedir. Külliyat temelinde tarihlendirme “*e silentio*” yönteminin de çok zayıf temeller üzere kurulduğunu belirten Motzki, bu yöntemin ekserî olarak geç tarihlendirmeyi mümkün kılacağını savunmaktadır. Isnâd ve Schacht’ın geliştirdiği *common link* analizine dayalı metodla yapılan tarihlendirmenin isnâd analizini metin varyantlarının sinoptik araştırmasıyla birleştirip kontrol eden yöntemden daha zayıf olduğunu belirtmektedir.²⁷²

Motzki’nin tercih ettiği tarihlendirme metodunun metin ve isnâdın her ikisini temel alan yöntem olduğunu görmekteyiz. Ona göre bu metodun işlerliği şöyledir: “Önce bir hadisin mevcut olan bütün varyantları bir araya getirilir. Sonra birbirine benzeyen hadis metinleri 'sinoptik karşılaştırma (*synoptical comparison*) yapılarak gruplara ayrılır. Ardından isnâdda bulunan ortak raviler (*common link*) tesbit edilerek, isnâdı ve metni birbirine yakın olan hadislerin örtüşüp örtüşmediğine bakılır. Şayet örtüşüyorsa hangi metinlerin isnâdda yer alan ortak raviler kanalıyla nakledildiği tesbit edilir ve böylece metindeki değişikliklere hangi ravinin sebep olduğu anlaşılabilir olur. Motzki'ye göre, bu

²⁷¹ Bu konuyla ilgili ayrıca şu kaynaklara göz atılabilir: Harald Motzki'nin konuyla ilgili dört makalesini ve yazarın değerlendirmelerinin yer aldığı eser: Harald Motzki, *İsnad ve Metin Bağlamında Hadis Tarihlendirme Metodları*, Bekir Kuzudişli, İz Yayıncılık, I.baskı, İstanbul 2011, Yine Schacht, Junyboll ve Harald Motzki'nin çalışmalarını kapsayan *İsnâd Analiz Yöntemleri*, Der. Ve çeviren Salih Özer, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2005., Motzki, Batıda, Hadis Çalışmalarının Tarihi Seyri. Özcan Hıdır, “Şarkiyatçıların Hadisi Tarihlendirme Metodları”, Hadis Tetkikleri Dergisi, 2003, cilt: I, sayı: 1, s. 97-115.

²⁷² Motzki, “Methoden zur Datierung von İslâmischen Überlieferungen”, ss.4-23, Uçar, *a.g.e.*, s.143.

yöntemle isnâd analizi sonucu yapılan tarihlendirmenin de sağlaması yapılmış olur. Şayet isnâd analizi metin analizi ile teyit edilirse, tarihlendirmede esas alınan rivâyetin common link olan ravinin yaşadığı dönemde tarihlendirilmesi mümkün olabilir. Aksi takdirde sadece isnâd analizine dayanan tarihlendirme, oldukça şüpheli ve güvenilmez olacaktır. Zira ona göre, isnâd ile metnin her ikisini birden temel alan tarihlendirmede zorla bir *common link* ortaya çıkarmaya çalışma gibi bir çaba söz konusu olmayacaktır.”²⁷³

20. Gulam Halîl und das *Kitâb Sarh as-sunna*²⁷⁴ – Gulam Halîl ve *Şerhü's-Sünne*

Bu makalede Ali b. Halef el-Berbehâri'nin (ö. 329/940-41) Ahmed Gulâm Halîl (ö. 275/ 888-89) tarafından *Kitâbü's-Sünne* adlı eserine yapılan çalışma ele alınmaktadır.

Encyclopaedia of Islam'da sünnetin gelişiminin anlaşılması için bu esere atıf yapıldığına ve öneminin vurgulandığına değinen müellifler, ayrıca sünnî inanç esaslarının kavranmasında da bu eserin mühim bir rol oynadığını bildirmekteydiler. Müellife göre bu eser, müslümanlar arasında oluşan ehl-i sünnet ayrımına da zaman açısından şahitlik etmektedir. *Kitâbü's-Sünne*'ye yönelik araştırmada genel olarak şu tespitlerin yapıldığı bildirilmektedir: Eser üzerine yapılan çalışma Ebû Ya'lâ el-Ferrâ'nın (ö. 458/1066) *Tabakâtü'l-Hanâbile*'de verdiği bilgileri içererek yapılmamıştır. (Yani sırf bu eserdeki bilgilere bağlı kalınmamıştır.)

Şam'da bulunan eserin bir yazma nüshası temel alınarak yapılmıştır. 4/10. yüzyılın ilk yarısında yaşayan Ali b. Halef el-Berbehâri *Kitâbü's-Sünne*'nin müellifi değildir. Aksine 3/9. Yüzyılda etkili olan alim Gulâm Halîl'dir. İslâm ilimlerinde Gulam Hâlil'in otantikliği ile ilgili şüpheler biyografik eserlere dair bulunan yazma nüshalar ile ortadan kalkmaktadır. Bu kişi Basra ve Bağdat'ta Hanbelî ekolüne yakınlığıyla bilinen, etkili bir alim ve hatiptir. *Kitâbü's-Sünne* ile ilgili yapılan bir önemli tespit de, eserin tamamen geleneksel ehl-i sünnet anlayışını yansıtmasıdır. Ayrıca bu nüsha, sünni inanç esaslarını içeren en eski yazılardan birisi olarak değerlendirilmektedir. Diğer bir önemli

²⁷³ Özcan, “Şarkiyatçıların Hadisi Tarihlendirme Metotları”, ss. 113-114.

²⁷⁴ Maher Jarrar, Sebastian Günther, “Gulam Halîl und das Kitâb Sarh as-sunna”, *ZDMG* 153, 2003, ss.1-33. Makalenin yazarlarından Maher Jarrar hakkında bilgiye ulaşamadık. Sebastian Günther 1961 yılında Almanya'da doğdu. Halle-Wittenberg Martin-Luther Üniversitesi'nde Arap dili edebiyatı ve İslâm bilimleri okudu. Aynı üniversitede doktorasını tamamladı. 1991 yılında misafir olarak Mısır el-Ezher Üniversitesi'nde bulundu. Orada ilmi araştırmalarda bulundu. Göttingen Üniversitesi'nde profesör olarak çalışmaktadır.

özellikle Ahmed b. Hanbel'in eseriyle bu nüsha mukayese edildiğinde benzerlikler içermesidir. Bu yönüyle de nüshaya bakıldığında İslâm'da gelenekselliği/muhafazâkârlığı incelemeye yönelik malzeme kaynağı olmaktadır.

Makalede genel olarak *Kitâbü's-Sünne*'nin içeriği, yazarının kişiliği ve ilim hayatı, geleneksel kritikte Gulâm Halîl hakkında yer alan bilgiler, hükümdarlarla olan ilişkisine dair uzunca açıklamalar yer almaktadır. Ayrıca nüshadan Arapça alıntılarda dikkat çekmektedir. Makalenin sonunda *Kitâbü's-Sünne*'nin yazarı konusunda ortaya çıkan ihtilafa da yer verilmektedir. İlgili nüshaya dair genişçe bilginin yer aldığı bu çalışma 33 sayfadan oluşmaktadır.

21. Der Muwatta'- Komentar des Andalusiers al- Qanâzi (st. 413/1022) Ein Beitrag zum andalusischen Überlieferungswesen²⁷⁵ – Endülüslü el-Kanâzi'nin (ö. 413/1022) Muvatta Şerhi ve Endülüs Rivâyetine Katkıları

Tunus, Fas gibi bölgelerde yaptığı araştırmalarıyla bilinen Muranyi, çalışmasında Mâlikî mezhebinin hukuk literatüründe günümüze kadar hiç kullanılmamış iki el yazma nüshasını bulduğu Mâlik b. Enes'in *Muvatta* adlı eserinin şerhinden bahsetmektedir.

Fas'ın Rabat şehrinde *Hizâna al-Âmma* 64 H katalog numarası ile Muvatta'nın şerhi olan bir nüsha Miklos Muranyi tarafından tesbit edilmiştir. Bu el yazması nüshanın sadece birkaç eksik sayfası eksiktir. Diğer el yazma eserin nüshası, müellif tarafından 1998 yılında Tunus'un Kayrevan şehrinde Raqqada camii kütüphanesinde bulunmuştur. Yazarın şu ifadesi dikkat çekicidir. “Bu nüshayı camii kütüphanesinde karma karışık kağıtlar ve kitap yığınları arasında buldum.”²⁷⁶

Çalışmanın devamında Muranyi, söz konusu nüshaların fiziksel özelliklerinden olan kaç sayfadan müteşekkil olduğu, kağıdı, ebadı hakkında bilgiler aktarmaktadır. Fuat Sezgin'in *GAS*'ında Rabat'da bulunan nüshayı ilgili yerde vermediğinin altı da çizilmektedir. Genel bilgilerden sonra müellif eserlerin içeriği ve rivâyet tekniği hakkında muhtevâyâ dair bir şema çizmektedir. Örneğin; Rabat nüshası Muvattâ'da geçen “râf'ûl-yedeyn fi's-sâlat” konusu hakkında açıklamalarla başlamaktadır. Yine nüshanın sonunda tefsir bâbının eksik olduğu gözlemlenmektedir. Ayrıca eser tüm bâbları tek tek ele

²⁷⁵ Miklos Muranyi, “Der Muwatta'- Komentar des Andalusiers al- Qanâzi (st. 413/1022) Ein Beitrag zum andalusischen Überlieferungswesen”, *Der Islam*, bd. 82, 2005, ss.52-105.

²⁷⁶ Muranyi, “a.g.m.”, s.52.

almamaktadır. Muranyi bundan hareketle bazı kısımların eksik olduğunu belirtmektedir. Kayrevan'da bulunan nüshaya dair de genel bilgiler aktarıldıktan sonra, el yazma nüshanın müellfinin Ebû'l-Mutarraf el-Qanâzi²⁷⁷ olduğu tesbit edilmektedir. Rabat nüshasının da Ebû'l-Muarraf'den alınmış olma ihtimali bildirilmektedir.

Muranyi iki el yazma nüsha arasında mukayeseler yaparak farklılıklara değinir. Eserlerdeki rivâyetler incelenerek makale ekseninde Endülüs hadis rivâyet özelliği de ele alınır. Söz konusu çalışma incelendiğinde Batılı oryantalistlerin İslâm araştırmaları için ciddi gayret sarfettikleri görülmektedir. Fas, İslâm medeniyet tarihinde önemini koruyan bir şehirdir. İslâm literatür tarihiyle ilgili zengin el yazma eserleriyle bilinen Fas'a Batılı bir oryantalistin giderek incelemelerde bulunması ve Mâlikî mezhebi açısından çok fazla bilinmeyen nüshaları tespit etmesi müslümanların kendi zenginliklerinin farkında olmadığını göstermektedir. Birçok yazma nüshalarda müsteşriklerin bizlerden önce davrandıklarını bu çalışma vesilesiyle bir kez daha görmekteyiz. Bu noktada sorgulanması gereken bazı noktalar vardır: Bir Batılı araştıracının müslümanlar için önemli olan eserlere bizden önce ulaşması onun sadece gayretli olduğunu mu gösterir? Yada müslümanların kendi topraklarındaki kaynaklara ulaşamaması tembelliklerine mi delalet eder? Müslüman coğrafyalarında katliamlar yapılırken, tam manası ile kaos ortamının yaşandığını hergün gözlemlemekteyiz. Müslümanlar tabir-i câizse canlarını muhafaza edebilmenin endişesi içinde yaşarken, bir Batılının rahatça İslâm ülkelerine ait kütüphaneleri gezerek, önemli el yazmalara ulaşması bu açıdan bakıldığında çokta şaşıracağımız bir durum değildir.

22. "Gebt acht auf Gott und Seinen Gesandten...!"(Koran 8/20) – Wie (unterschiedlich) Muslime ihrem Propheten folgen²⁷⁸ – “Allah'a ve Rasulü'ne itaat edin...” Müslümanlar Peygamberlerine Nasıl (Farklılıklarla) İtaat Ediyorlar

²⁷⁷ Bu şahıs hakkında bilgiye ulaşamadık.

²⁷⁸ Yaşar Sarıkaya, “Gebt acht auf Gott und Seinen Gesandten...! (Koran 8/20) – Wie (unterschiedlich) Muslime ihrem Propheten folgen”, *Islam im europäischen Kontext*, ed. Bülent Uçar, Peter Lang, ts., ss. 225-234. “Avrupa Bağlamında İslam” diye çevirebileceğimiz *Islam im europäischen Kontext* adlı çalışma, Osnabrück Üniversitesi'nin İlahiyat alanında çıkardığı serilerden birisidir.

Giessen Justus-Liebig Üniversitesi'nde görev yapan Yaşar Sarıkaya hadis ve sünnet alanında yazdığı yazılarıyla bilinmektedir. Müellif kaleme aldığı bu makalesinde de sünnetin dindeki yerini anlatmaktadır.

Sarıkaya'nın çalışmasının giriş cümlesi çok önemli bir meseleye ışık tutmaktadır. Batıda bilhassa İslâm ile ilgili eserlerde “*Mohammedaner (Muhammediler)*” ifadesine bolca yer verilmektedir. Kur'an tercümelerinde dahi bu tarz ifadeler kullanılmaktadır. Kanaatimizce bu kasıtlı seçilmiş bir kavramdır. Hristiyanlıkta ki Tanrı-oğul imajının yansıtılması gibidir. Sarıkaya'da makalesinde müslümanların bu kavramı reddettiklerini bildirmektedir. Bunun en önemli nedeni müslümanların Hz. Muhammed'i ilâh olarak görmemeleridir.²⁷⁹ Müellif hemen bunun ardından Allah Rasûlü'nün örnekliğini, ilâhi mesajın yaşayıcısı oluşunu ve müslümanların Hz. Peygamber'e verdikleri önemin altını çizmektedir. Sarıkaya İslâm'da Allah Rasûlü'ne itaatı anlatırken ayet ve hadislerden çokça iktibâslara yer vermektedir. Makalenin değindiği diğer bir noktada hadislerin otantikliği meselesidir. Müellif, ulemânın rivâyetleri alırken ve aktarırken ne kadar titiz davrandıklarını zikretmektedir. Hadis ilimlerinde bir takım kaidelerde bu doğrultuda belirtilmektedir. Âlimler rivâyetlerin derecelerine göre tasniflere giderek, hadislerin sıhhatinin belirlenmesinde mütevâtir, ahâd, zayıf vb. birçok ayrıma gitmişlerdir. Sarıkaya çalışmasının son kısmında hadis-hermotiği ile ilgili bir başlığada yer vermektedir.

Müellifin çalışmasında elde ettiği netice şudur: Müslümanların fikrî, tarihî zihin yapıları ve sünnete yaklaşımları, ilerleyen süreçte lafızlara bağlılığıyla bilinen ehl-i hadis ile akıl ve mantığın ön planda olduğu ehl-i rey ayrımını ortaya çıkarmıştır.²⁸⁰

23. Das Hadith-und Sunnaverständnis von Ibâdîten²⁸¹ - İbâzilerde Hadis ve Sünnet Anlayışı

²⁷⁹ Sarıkaya, “Gebt acht auf Gott und Seinen Gesandten...! (Koran 8/20) – Wie (unterschiedlich) Muslime ihrem Propheten folgen”, *Islam im europäischen Kontext.*, s.225.

²⁸⁰ Sarıkaya, “a.g.m.”, s.233.

²⁸¹ İbrahim Usta, “Das Hadith-und Sunnaverständnis von Ibâdîten”, Viyana Üniversitesi Doğu Bilimleri(Orientalistik) Fakültesi, *Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü, Kelam Araştırmaları Dergisi (KADER)*, 2011, c.9, s.2, ss.183-194. Kader dergisi 2003 yılında yayımlanmaya başlamıştır. Senede iki cilt olarak basılan dergi en son sayısını 2016 yılında çıkartmıştır. Kalam ile ilgili araştırmalar yapan dergi farklı dilde makalelere de yer vermektedir. Bk: <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/kader/index>, (17.11.2017).

İbrahim Usta bu araştırmasında Hâricî fıkraların en mutedili olup günümüze kadar ulaşan İbâziyye fikrasının sünnet anlayışı, hadise karşı yaklaşımları ve Ehl-i sünnet mezheplerine karşı tutumlarını incelenmektedir.

Kısaca İbâziyye hakkında bilgiler veren müellif, ehl-i sünnetin İbâziyye'ye karşı tutumu ve yaklaşımını da makalesinde ele almaktadır. İbâzilerin sahabe hakkında fikirleri de bu incelemede ele alınan konulardandır. Akıcı bir dille kaleme alınan bu çalışma İbâziyye hakkında muhtasar bilgi sunmaktadır.

24. Der Hadith als Quelle für den Islâmischen Religionsunterricht²⁸² – Islâm Din Derslerinde Kaynak Olarak Hadis

Yaşar Sarıkaya²⁸³ tarafından kaleme alınan makalede Almanya'da müslüman ailelerin çocuklarına yönelik okullarda sunulan İslâm derslerinde hadisin kaynak değeri ve konumu ele alınmaktadır.

Müellif, hadislerin Kur'ân'ı Kerim'den sonra ikinci ana kaynak olduğunu ifade ederek, din derslerinin ve İslâm biliminin tesisinde önemli rol oynadığını belirtmektedir. Ancak tüm bunlara rağmen din pedagojisi perspektifine yönelik çok fazla çalışma olmadığının altı çizilmektedir. Sarıkaya, Frankfurt Goethe Üniversitesi'nde bu konuyla ilgili bir konferans sunumu olduğunu bildirmektedir.²⁸⁴ Bu çalışması ilgili mevzuyu daha derinlemesine ele almayı hedeflemektedir. Yazar makalesinde öncelikle Hz. Peygamber'in konumuna ve sünnetin dinde ki değerine yer vermektedir. Ayetlerden iktibâslar yapılarak Hz. Peygamber'in “usve-î hasene” oluşu vurgulanmaktadır.²⁸⁵ Yine hadislerin eğitici yanının altı çizilmektedir. Müellif klasik dönemde ve günümüzde hadis eğitimi arasında karşılaştırma yaparak bazı meselelere ışık tutmaktadır. Medreselerde,

²⁸² Yaşar Sarıkaya, “Der Hadith als Quelle für den Islâmischen Religionsunterricht”, *Journal für Religionskultur* 150, ed. Edmund Weber, 2011, ss.1-9.

²⁸³ 1965 yılında Türkiye'de doğan Yaşar Sarıkaya Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi mezunudur. Bochum Ruhr Üniversitesi'nde oryantalistik, İslâm bilimleri ve pedagoji okumuştur. Frankfurt Johann Wolfgang Goethe Üniversitesi'nde dersler vermiştir. Halen Almanya'nın Giessen şehrinde Justus Liebig Üniversite'sinde profesör olarak görev yapmaktadır. Araştırma alanları Hz. Peygamber'in hayatı ve hadisler olmak üzere, pedagojik açıdan din dersleri ve İslâmî eğitimidir. İslâm hakkında birçok eser neşretmiştir. Ayrıca Almanya'da İslâm derslerinin kitaplarının hazırlanmasında bilirkişi(uzman) olarak görev almıştır. <http://www.uni-giessen.de/fbz/fb04/institute/İslâmtheo/personen/sarikaya-yasar>, (10.11.2017).

²⁸⁴ 05.07.2009'da müellifin Geistiges Erbe des Islam III (İslâmın Akli Mirası) sempozyumunda sunumu “Der Hadith im Islamunterricht- didaktische und methodische Kriterien (Islam Derslerinde Hadis-Didaktik ve Metodik Kriterler)” adını taşımaktadır.

²⁸⁵ el-Ahzâb 33/21.

ilim halkalarında ve dini eğitim tahsilinde ulûmu'l-hadîsin önemli bir yeri olduğu bildirmektedir.

Yaşar Sarıkaya'nın günümüz açısından önemle vurguladığı bazı noktalar dikkat çekmektedir. Müslümanların yaşam standartlarının değişimi, seküler hayata geçiş veya modern dönemde ortaya çıkan farklı rivâyet tenkit metodları, hiçbir zaman hadisin önemini gündemden düşürmemiştir. Hadise karşı olumsuz tutum sergileyen teologların dahi, fikirlerini ispatlamak için rivâyetlere başvurduğuna değinen müellif, müslümanın günlük hayatında dahi birçok şeyi hadislerden aldığını belirtmektedir.

Müellif “*kein Islamunterricht ohne Hadith*”²⁸⁶ (hadissiz İslâm dersi olmaz)” diyerek bu konuda duruşunu belli etmektedir. Yaşar Sarıkaya'nın makalesinin Avrupa'da din derslerinde hadise yapılan vurguyu öne çıkarması açısından kanaatimizce önem taşımaktadır.

25. Die Sicht auf Nichtmuslime in Hadît und Sunna²⁸⁷ – Hadîs ve Sünnette Gayri Müslümlere Bakış

Mirza Tokpınar²⁸⁸ tarafından kaleme alınan bu makalede Yahudi ve Hristiyanlara karşı hadis ve sünnetten yola çıkarak tutumumuzun nasıl olması gerektiği ele alınmıştır. Makalede yazarın “Yahudi ve Hristiyanlara Uymayı Yasaklayan Hadislerin Tahlil ve Tenkidi” konulu yüksek lisans tezinin özeti mâhiyetinde hazırlanmıştır. Ayet ve hadislerde İslâm'ın bu iki din mensûblarına karşı yaklaşımı konu edinilmiştir.²⁸⁹

²⁸⁶ Sarıkaya, “Der Hadîth als Quelle für den Islâmischen Religionsunterricht”, s.6.

²⁸⁷ Mirza Tokpınar, “Die Sicht auf Nichtmuslime in Hadît und Sunna”, Peter Lang Yayınevi, Frankfurt, 2011. *Reihe für Osnabrücker Islamstudien* (Osnabrück İslâm Araştırmaları Serisi), c.I, ed. Bülent Uçar, İsmail H. Yavuzcan, ss.161-183. Osnabrück Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin öncülüğünde çıkarılan Osnabrück İslâm araştırmaları serisi 28 cilde ulaşmıştır. Farklı başlıklarla yayınlanan eserlerde çeşitli isimler tarafından makaleler sunulmuştur. Güncel meseleleri de konu alan araştırmalar Avrupa'da İslâmi ilim tahsil edenlere faydalı olmaktadır.

²⁸⁸ “Tokpınar, 1956 yılında Afyon Bolvadin'de doğdu. 1978 yılında İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'nden mezun oldu. İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Hadis Anabilim Dalı'nda, “Yahudi ve Hristiyanlara Uymayı Yasaklayan Hadislerin Tahlil ve Tenkidi” konulu teziyle, 1992 yılında Yüksek lisansını tamamladı. Aynı üniversitede başladığı doktora çalışmasını “Abdurrazzak b. Hemmam ve Musannafı” adlı teziyle 1998 yılında bitirdi. 1999 yılında Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Yardımcı Doçentliğe atandı. Bu üniversitede çalışmalarını sürdürmektedir. Evli ve iki çocuk babasıdır. Hadis anabilim dalı öğretim üyesi olan Mirza Tokpınar'ın çalışmaları hadis ve rical tenkidi, hadis tarihi ve bazı metodoloji konuları üzerinedir.”, <http://members.comu.edu.tr/mtokpinar/ozgecmis.htm>, (15.11.2017).

²⁸⁹ Benzer çalışma olarak yine yazar tarafından kaleme alınan şu çalışmada incelenebilir. Bkz.: Mirza Tokpınar, ‘Men teşebbehe bi-kavmin fe-hüve minhüm’ Hadisi Üzerine Bir İnceleme, Hadis Tetkikleri Dergisi, 2005, cilt: III, sayı: 2, s. 85-109.

26. Die Authentizität des al-Ğâmi' as-Sahîh: Eine Skizze der Klassischen Hadîtkritik an dem Sahîh von al-Buhârî²⁹⁰ – el-Câmiû's-Sahîh'in Güvenirliği: Buhârî'nin Sahîh'ine Yapılan Klasik Bir Hadis Kritisđi

Sahîh-i Buhârî'nin otantikliğini konu alan Yaşar Sarıkaya bu makalesine Buhârî'nin *Sahîh*'inin Kur'ân'dan sonra İslâm'da en güvenilir kaynak olduğunu ifade ederek başlamaktadır. İbnü's-Salâh'ın Buhârî'nin güvenirliği ile ilgili görüşünden sonra bilhassa *Sahîh*'e yönelik eleştirisi ve tenkit olmadığına değinen müellif, İbnü's-Salâh (ö. 643/1245) öncesinde İbn Hazm (ö. 456/1064) gibi isimlerin onun eserine tenkitler getirdiğine değinir.

Sarıkaya çalışmasında İslâm âlimleri içerisinde Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071) gibi alimlerin Buhârî ile birlikte Müslîm'in bazı râvilerini tenkit ettiğini, ilgili haberlere yer vererek anlatmaktadır. Bu çalışma kanaatimizce Buhârî ve Müslîm (ö. 261/875) başta olmak üzere tüm kaynaklarımızın araştırılmadan “sahîh” kabul edildiğine cevap niteliğindedir. İslâm ulemâsının isnâd kadar metinlerde yeri geldiğinde bir takım itirazlar yönelttiğini göstermektedir. Ayrıca âlimlerimizin ne kadar hassas davrandıklarını görmekteyiz.

Yazar Buhârî'ye yapılan tenkitleri kronolojik olarak ele alarak, araştırmasında hadis alimlerinin isnâda yönelik ciddi kurallar koyduklarını, rivâyetleri alırken ne kadar hassas davrandıklarını göstermektedir.

27. Methoden und Verhalten bei Erwerb und Tradierung von Ahâdît am Beispiel Abî Tâhir as-Silafîs²⁹¹- Ebû Tâhir es-Silefî Örneğinde Hadislerin Rivâyeti, Alınması ve Metodu

²⁹⁰ Yaşar Sarıkaya, “Die Authentizität des al-Ğâmi' as-Sahîh: Eine Skizze der Klassischen Hadîtkritik an dem Sahîh von al-Buhârî”, *Zeitschrift für Islamische Studien ZIS* (İslâm Araştırmaları Dergisi), III. sayı, Mayıs 2012, Frankfurt, ZIS dergisi Frankfurt Goethe Üniversitesi öncülüğünde İslâmi alanda eğitim gören öğrenciler için çıkartılmıştır. En son 2014 yılında beşinci sayısını yayınlayan dergide İslâm ile ilgili farklı müelliflerce te'lif edilen makaleler neşredilmektedir.,<http://www.İslâmische-studien.de/>, (12.11.2017).

²⁹¹ Swantje Boulouh Bartschat, “Methoden und Verhalten bei Erwerb und Tradierung von Ahâdît am Beispiel Abî Tâhir as-Silafîs”, *Jahrbuch für İslâmische Theologie und Religionspädagogik 1* (İslâm pedagojisi ve ilahiyatı yıllık kitabı), Kalam Verlag für İslâmische Theologie und Religionspädagogik KG, ed. Milad Karimi und Mouhanad Khorchide, 2012, ss.123-142.

Bartschat,²⁹² çalışmasına hadis kavramını açıklayarak başlamaktadır. Kur'ân-ı Kerim'den sonra İslâm'da ikinci temel kaynak olarak görülen hadislerin aktarımı ve tedvînin belli süreçlerden geçtiğine değinen müellif, hadis ilim meclislerinin rivâyetlerin alınmasında önemli bir rol oynadığına işaret eder. Bu meclislere gelenlerin sayısının ise günümüz teknoloji devrinde bile akılla kavranılmayacak sayılar olduğunu altı çizilmektedir. İslâm'da ilme olan teşvik, hadis meclislerine olan bu rağbette önemli rol oynamıştır.

Bartschat makalesinde Ebû Tâhir es-Silefi örneğinden çıkararak hadis hocalarının metodlarını ve hadisleri talebelerine aktarırken uyguladıkları yöntemlerini açıklamaktadır. Kısaca hadis hocasında bulunması gereken vasıflar aktarıldıktan sonra makalede, es-Silefi özelinde rivâyetlerin toplanması ve aktarmında kullanılan metodlar genişçe ele alınmaktadır. Çalışmada es-Silefi'nin biyografisine yer verildikten sonra, onun hadis ilmindeki konumu aktarılmaktadır. Makalenin ana teması Ebû Tâhir es-Silefi özelinde alimlerin hadislerin aktarılmasında hangi yolları kullandığını açıklamaktır. Buda hadis tahammül yollarının teker teker ele alınmasıyla yapılmaktadır.

28. Zur Soziologie der Hadithe²⁹³ – Hadislerin Sosyolojisi

Johannes Twardella²⁹⁴ tarafından yazılan bu makale vahyin Hirâ mağrasındaki geliş sürecini İbn İshâk'ın (ö. 151/768) eserinden istifade ederek, anlatımıyla başlamaktadır. Yazar, Hz. Peygamber'in vefatından sonra bir takım sorunlarla karşılaşan müslümanların Kur'ân'dan çözümler bulamadığının altını çizmektedir.

²⁹² Swantje Boulouh Bartschat 1984 yılında doğdu. Münster Wilhelm Üniversitesi'nde 2004-2010 yılları arasında Arap dili ve edebiyatı, İslâm, Din bilimleri, Halk bilimi ve Avrupa etnolojisi okudu. 2010 yılından beri aynı üniversitede doktora eğitimine devam etmekle birlikte, "Günümüzde ve Geçmişte İslâm'da Cihad" konusunda araştırmacı asistan olarak çalışmaktadır.

²⁹³ Johannes Twardelle, "Zur Soziologie der Hadithe", *Zeitschrift Sozialersinn* (dergi), Heft 2 (II.baskı), Lucius&Lucius Yayınevi, 2013 Stuttgart, ss.199-214. Bu makale müellifin Frankfurt Johann-Wolfgang-Üniversitesi'nde Tilman Allert ile beraber sunduğu bir seminerden oluşmuştur. *Sozialsinn* 2000 yılında kurulan ve kavram ilişkilerini anlamaya ve kültür bilimlerine yönelik sosyolojik araştırmalar yapan bir dergidir. Editörlüğünü Stefan Kutzner, Chantal Magnin, Claudia Scheid gibi isimler yapmaktadır. 2017 yılında dergi 18.sayısını neşretmiştir. Dergi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. <http://www.sozialer-sinn.com/> (23.11.2017).

²⁹⁴ 1963 yılında doğan Twardelle Frankfurt ve Münster Üniversite'lerinde Alman Filolojisi, Sosyal bilimler ve resim pedagojisi okumuştur. Frankfurt'ta Alman Fen Lisesinde öğretmen olarak çalışan müellif, aynı zamanda Frankfurt Johann-Wolfgang-Üniversitesi'nde Pedagog olarak görev yapmaktadır. Hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.perlentaucher.de/autor/johannes-twardella.html>, (23.11.2017).

Müellif makalesinde hadislerin gelişim sürecini sosyolojik bir perspektifle ele almaktadır. Bu doğrultuda Cibril hadisi²⁹⁵ örnek olarak seçilerek analiz edilmektedir. Twardella, hadis edebiyatının ortaya çıkmasının nedenini, Kur'ân'ın yapısı gereği müslümanların sorularına cevap verememesi olarak görmektedir. Ona göre bu yapısal sorundan ötürü Peygamber'e ithaf edilen ve meşrû olarak görülen hadisler kurtarıcı olmuştur. Cibril hadisinin seçilmesinin sebebi onun vahiy ve Kur'ân esaslarıyla olan bağlantısı ve İslâm'ın birebir özünü yansıtmasıdır. 16 sayfadan müteşekkil bu çalışmayı ilginç kılan nokta, Cibril hadisinden yola çıkarak Max Weber'in din sosyolojisine ait iddialarının İslâm ve ilk dönem Müslümanları üzerinden ispatlanmaya çalışılmasıdır.²⁹⁶

29. Hadith-Kritik am Bespiel der mawdû'ât-Literatur²⁹⁷ – Mevzûât Literatürü Örneğinde Hadis Kitiği

Tübingen Eberhard Karls Üniversitesi'nde Kur'ân ilimlerinde öğretim görevlisi olarak çalışan Omar Hamdan,²⁹⁸ kaleme aldığı bu makalede kısaca mevzûât literatürü örneğinde hadis kitiğine yer vermektedir.

Hamdan, sözlerine rivâyetlerin Kur'ân gibi birebir lafzen aktarılmadığı için ilerleyen süreç içerisinde hadis uydurmacılığının başladığını ifade ederek başlar. Âlimler hadis uydurmacılığına karşı önlemler alıp rivâyetlerin sıhhatini tesbit etmeye yönelik bir takım çalışmalar yapmışlardır. Hadis kitiği de bu önlemlerden biridir. İsnâdın, hadis metinlerinin ve râvilerin incelenmesinde Hamdan'a göre bunun bir parçası olmuştur. Müellif, bunları aktardıktan sonra mevzûât literatürü ile ilgili önemli bir tespitte bulunur: “Mevzûât literatürüyle modern İslâm dünyası yeteri kadar ilgilenmemiş ve ona gereken ihtimamı göstermemiştir. Müslüman alimler gibi oryantalist araştırmacılar da mevzûât

²⁹⁵ Buhârî, *İman*, 1; Müslîm, *İman*, 1.

²⁹⁶ Max Weber (1864-1920)'in İslâm hakkındaki görüşleri için: Abdurrahman Kurt, “Weber'in İslâm Görüşü Üzerine Bir Değerlendirme”, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. 19, s. 1, 2010, ss.1-23., Bryan S. Turner, Max Weber ve İslâm, çev.: Yasin Atay, Vadi Yayınları, II.baskı.

²⁹⁷ Omar Hamdan, “Hadith-Kritik am Bespiel der mawdû'ât-Literatur”, *HIKMA*, 4/6, Osnabrück, 2013, ss. 34-42.

²⁹⁸ 1963 yılında Filistin'in Tira şehrinde doğdu. Kudüs Üniversitesi'nde İslâm ilimleri, Arap dili ve edebiyatı okudu. Daha sonra Almanya'ya giden Hamdan Tübingen Üniversitesi'nde karşılaştırmaları din bilimleri okudu. 1995 yılında Josef van Ess'in danışmanlığında doktora tezini tamamladı. Bonn ve Berlin üniversitelerinde görev aldı. 2011 yılından beri Tübingen Üniversitesi'nde yönetici ve profesör olarak görev yapmaktadır. Kur'ân araştırmaları ile bilinmektedir. https://de.wikipedia.org/wiki/Omar_Hamdan, (02.02.18).

literatürünü önemsememiş ve bu alana yönelik neredeyse hiç araştırma yapmamışlardır.”²⁹⁹

Müellifin, makalesinde son olarak mevzûât literatüründe yer alan Muâviye ile ilgili bir hadise yer verilerek, rivâyetin kritiğini yapılmakta ve netice olarak onun otantik olduğu tesbit edilmektedir. Hamdan, tarafından çalışmada altı çizilen nokta, mevzûât eserlerinin daha çok araştırılıp üzerinde durulmasıdır.

30. Die Rolle der Prophetenüberlieferung (Hadith) im Islam³⁰⁰ – Hadisin İslâm'da Rolü

Daha çok yaptığı nitelikli çalışmalarla ve lise döneminde aldığı eğitiminden tenkitçi karakteri ile bilinen Motzki, Katolik inancına mesafeli olmasıyla bilinmektedir.³⁰¹ Harald Motzki, Goldziher, Schacht gibi ünlü oryantalistlerin İslâm ve hadislerle ilgili bazı görüşlerine eleştiri ve tenkitleriyle bilinmektedir. O, hadislerin Goldziher'in iddiasının aksine daha erken tarihlerde varlığından söz etmektedir. Seleflerinin hadislere yaklaşımında bazı metodlarını da yanlış bulduğunu belirtmektedir.³⁰²

Motzki bu makalesine Kur'ân'ın müslüman olmayanlar arasında bilindiğine değinerek, "Prophetenüberlieferung" (hadis) kavramının tam olarak anlaşılmadığı ve bilinmediğine değinmektedir. Yazar buna binâen genel olarak hadisin ne olduğu, muhtevâsı, kudsiyeti olup olmadığı, otantikliği ve rivâyetlerin mezhep alimlerince nasıl delil olarak kullanıldığını açıklayarak genel bilgiler aktarmaktadır.

Motzki, Kur'ân'dan sonra dini kaidelerin belirlenmesinde sünnetin ikinci temel kaynak olarak alınmasının sıkıntılı olduğunu düşünmektedir. Hz. Peygamber'in vefatından sonra birçok siyasi olayların vukû bulmasıyla, Peygamberin otoritesine sığınılarak hadis uydurulduğunun altını çizer. İmamların hadisleri alırken titiz davranarak bilhassa isnâda çok önem verdiklerine değinmesine rağmen, rivâyetlerin otantikliğinde bunun da yeterli olmadığını altı çizilir.

²⁹⁹ Omar Hamdan, "Hadith-Kritik", s.35.

³⁰⁰ Harald Motzki, "Die Rolle der Prophetenüberlieferung (Hadith) im Islam", ed.Peter Gemeinhardt, Tübingen, 2016, ss.227-244. Göttingen Georg-August Üniversitesi'nde 2013/2014 yılının kış semestir döneminin başlangıcında konferans olarak sunulmuştur.

³⁰¹ Özcan Hıdır, "Harald Motzki: Hayatı, İlmi Şahsiyeti, Çalışmaları ve The Orijins of Islamic Jurisprudence Adlı Eseri", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, s.4, 2004, s.275-283,

³⁰² Motzki, "a.g.m.", s.34.

Motzki, Goldziher ve Schacht gibi net olarak hadislerin tamamen uydurulduğunu ifade etmese de, hadislerin tedvini meselesi ve otantikliğinde ciddi sorunlar görmektedir.³⁰³

31. Tilman Nagels Kritik an der İsnâd-cum-matn- Analyse. Eine Replik³⁰⁴ – Tilman Nagel’in İsnâd-Metin Kitiği Hakkında Analizi. Tilman’a Cevap

Andreas Görke ve Harald Motzki yayımladıkları ortak makalede Tilman’ın isnâd-metin kitiğine yönelik eleştirilerine cevap vermektedirler. Nagel Tilman “*Authentizität in der Leben- Mohammed Forschung (Muhammed’in Hayatının Otantikliği Araştırmaları)*” isimli yazısında Hz. Muhammed’in hayatına yönelik araştırmalarda isnâd ve metin analizinin şekilci bir yaklaşım olduğunu düşünerek, tarihi olarak Hz. Peygamber hakkında hiç bir bilgi veremeyeceğini iddia etmektedir. İsnâd ve metine yönelik bu kitiği, Tilman’ı günümüze kadar yapılan Hz. Peygamber ile ilgili araştırmaların tamamen ilerleme kaydetmeyen, kötü bir gidişata sahip tetkikler olarak değerlendirmesine yol açmaktadır.

Tilman söz konusu yazısında Gregor Schöler³⁰⁵ ve Harald Motzki gibi isimlerin isnâd-metin kitiğine yönelik incelemelerine de tenkitler yapmaktadır. Andreas Görke, Tilman’ın isnâd-metin kitiğine yönelik iddialarını beş madde olarak ele almakta ve bunlara teker teker cevaplar verilmektedir. Tilman’ın iddialarından bazıları şunlardır:

1- İsnâdın onayıyla bazı rivâyetlerin otantikliğinin tesbit edilmesi şekilci bir yaklaşım ve sadece bir denemedir. İsnâd-metin analiziyle otantiklik tesbit edilemez.

2- İsnâd ve metin analizi hadis ve sireyi yanlış bir şekilde özdeşleştirmekte ve sadece muttasıl senetle geldiğine inanılan rivâyetleri göz önünde bulundurmaktadır. Bu rivâyetler ise sünnî dindarların sonradan oluşturduğu Muhammed profiline dair bize bir resim çizmektedir. Söz konusu rivâyetler tarihi Muhammed hakkında hiçbir şey dememektedir. Hülâsa olarak isnâd-metin analizi, sünnîlerin çizdiği Muhammed imajıyla özdeşleşmektedir.

³⁰³ Motzki, “Die Rolle”, s.234.

³⁰⁴ Andreas Görke, Harald Motzki, “Tilman Nagels Kritik an der İsnâd-cum-matn- Analyse. Eine Replik”, *Asia*, 2014, 68(2), ss.497-518.

³⁰⁵ Schöler, Nagel Tilman’ın kendisine yönelttiği eleştirilere yönelik bir reddiye kaleme almıştır. Schöler, “Tilman Nagels “Authentizität” in der Leben- Mohammed- Forschung. Eine Antwort – Tilman Nagel’in Muhammed’in Hayatının Otantikliği Araştırması. Nagel Tilman’a Cevap.”, *Asia*, ss. 469-496. Bu makaleye ulaşım sağlayamadık.

Andreas Görke söz konusu iddialara yönelik tenkitlerini yaparak, Tilman Nagel'in metodunda sıkıntılı gördüğü noktaları eleştirmektedir.

Makalenin ilerleyen kısmında Harald Motzki, Tilman'ın kendi araştırmalarına yönelik yaptığı kritiğe cevap vermektedir. Tilman Nagel yazısında, Motzki'nin isnâd ve metinle ilgili metodundan hareketle “tarihi gerçekliğin” bulunması gibi bir yaklaşımdan söz etmektedir. Motzki, Tilman'ın bu cümlesini birebir alıntı yaparak tenkit etmektedir.³⁰⁶ İsnad-metin analizi Motzki'ye göre sadece rivâyetlerin aktarımında hataya karşı tedbir alınması ve haberlerin tarihlendirilmesini sağlamaktadır. Ayrıca bu yöntemle râvilerden aktarılan hadislerin ortaya çıkışı tesbitedilmektedir. Motzki kendisinin hadisleri tarihlendirme yöntemine yine bu noktada değinerek, benimsediği usulü aktarmaktadır.

Motzki, Tilman'ın isnâd-metin kritiği hakkında kullandığı “*formalistisch (şekilci)*” kelimesini de kabul etmemektedir. Harald Motzki'ye göre Tilman bu kelime ile tam olarak neyi kastettiğini açıklamamaktadır. İsnâd-metin kritiği sadece rivâyetin sened zincirine odaklanmamakta, ayrıca metnin muhtevâsına yönelik de analizler yapmaktadır. Tilman'ın iddiası bu noktada asılsızdır. Motzki tarafından birçok noktada Tilman'a tutarlı ve sağlam eleştirilerin yapıldığı görülmektedir.

Makalede yapılan eleştirilerle okuyuculara Tilman'ın isnâd ve metin kritiği konusunda benimsediği yöntemin zayıflığı aktarılmaktadır. Söz konusu çalışma incelendiğinde Motzki ve Görke'nin yönelttiği tenkitlerin daha güçlü olduğu görülecektir.

32. Die kulturelle Biographie einer Buḥārī-Handschrift³⁰⁷ - Buhârî'nin Bir Yazma Nüshası Hakkında Kültürel Biyografi

Stefanie Brinkmann,³⁰⁸ makalesinde Leipzig Üniversitesi'nin kütüphanesinde bulunan Buhârî'nin bir yazma nüshasını incelemektedir. Müellif, söz konusu nüshanın sadece rivâyetleri içerdiği için değil, kenarlarına yazılan ve ikincil tâli kısımlarla önemli olduğunu bildirmektedir.

³⁰⁶ Görke und Motzki, “Tilman Nagels Kritik an der İsnâd-cum-matn- Analyse. Eine Replik”, s.509.

³⁰⁷ Stefanie Brinkmann, “Die kulturelle Biographie einer Buḥārī-Handschrift”, Aus Buchwerkstatt und Bibliothek, Manuskriptkulturen des Mittelalters in Orient und Okzident, ed. Lorenz Korn, Birgitt Hoffmann, Stefanie Stricker, docupoint, Magdeburg, III, 2014, ss.123-172.

³⁰⁸ Müellifin hayatıyla ilgili detaylı bilgiye ulaşamadık. Kendisi Hamburg Üniversitesi Asya-Afrika Enstitüsü'nde İslâm bilimlerinde 2014 yılında beri vekil profesör olarak çalışmaktadır.

Müellif, uzun bir girişten sonra Buhârî'nin hayatı ve *el-Câmiû's-sahîh*'e dair bilgilere yer vererek makalesine devam etmektedir. Hadis tarihiyle alakalı malumatlara da değinen Brinkmann, müslümanların bilhassa Hz. Muhammed'in vefatından sonra Kur'ân'da bazı soru ve sorunlara cevap bulamadıkları için hadislerin ilerleyen dönemlerde tedvîn edilip, temel kanonik olarak görülen eserlerin oluştuğuna değinmektedir. Yazar, Buhârî'nin eserini oluştururken gözettiği kriterler ve hadislerin alımında hassasiyetinden dolayı *Sahîh*'in İslâm dünyasında önemli bir konuma sahip olduğunu ifade etmektedir. Leipzig kütüphanesinde bulunan nüshada da isnâd zincirlerindeki kesinliğin tesbit edildiğine değinilmektedir. Ayrıca söz konusu nüshada Buhârî'nin hangi tahammül yollarını kullandığına Brinkmann makalesinde yer vermektedir. Leipzig'de bulunan yazma eserin biyografisinin tam olarak oluşturulmadığına değinen Brinkmann, nüshanın 1398 yılına ait olduğunu ifade etmektedir. Nüshada yazara ve kitabın ait olduğu yıla dair yer alan bilgide eserin söz konusu tarihte oluştuğu ve yazarının Mahmûd b. Ahmed b. Şirâzî eş-Şâfiî Necm el-Hâfiz olduğu tespit edilmektedir. Hayatı hakkında çok fazla bilgi bulunmamakla birlikte nisbesinin Şirâzî olduğu bilinmektedir. Müellif, bu bilgiler doğrultusunda nüshanın yazarının İrân kökenli olduğunu tahmin etmektedir. Yazar, nüsha hakkında uzunca bilgilere yer verir. Eserin nasıl başladığı, kağıdı, görüntüsü ve hangi mürekkebin kullanıldığı aktarılmakta ve yazma nüshanın fiziksel özellikleri hakkında da bilgiler verilmektedir.

Yazar, makalesinde ayrıca Leipzig nüshasında eserin aktarılmasında kimlere icâzet verildiğine dair bilgilere yer vermektedir. Bunuda eserden birebir alıntılar yaparak sıralamaktadır. Ayrıca çalışmada bu nüshanın Almanya kütüphanelerine gidiş serüveni ve kimler tarafından keşfedildiğide yer almaktadır.³⁰⁹ Brinkmann çalışmanın son kısmında bu nüshaya ait birçok kısmı da paylaşmaktadır.

Almanya kütüphanelerinde genel olarak İslâm medeniyetine ait yüzlerce yazma eserin yer aldığı, bir çoğunun henüz bizler tarafından bilinmediğinin altını çizmemiz gerekmektedir. Kanaatimizce unutulmaması gereken önemli bir husus da İslâm tarihi ve medeniyetine ait birçok eserin Batılılar tarafından müslüman coğrafyalarına yapılan savaşlarda yağmalandığı ve çalındığıdır.

³⁰⁹ Brinkmann, "Die kulturelle Biographie einer Buḥārī-Handschrift", s.140-142.

33. Die Kompilation von Muslim b. Hağğağ al-Qusairî (gest. 261/875) und ihre Stellung in der Hadît-Literatur³¹⁰ – Müslîm b. Haccâc el-Kuşeyrî'nin *Sahîh*'i³¹¹ ve Hadis Literatüründe Yeri

Şuayip Seven³¹² çalışmasında ilk olarak hadis kavramı, rivâyet ilminin gelişimi ve *kütüb-i sitte* hakkında kısaca bilgi vermektedir. Goldziher'le birlikte Batıda hadislerin hangi dönemde ortaya çıktığı, tedvini gibi konularda farklı görüşler ortaya atılmıştır. Yazar ilk hadis eserlerine değindikten sonra Müslîm'in eserini inceleyerek, hadis ilmindeki konumunu araştırmaktadır.

Seven, *kütüb-i sitte* âlimlerinin çoğunun İmam Buhârî'nin öğrencileri olduklarının altını çizerek, bu eserlerin İslâm dünyası için Kur'ân'dan sonra önemli bir yer tuttuğunu aktarmaktadır. Seven, Buhârî'nin *el-Câmi'ûs-sahîh*'inden sonra oluşan Müslîm'in *Sahîh*'inin biyografik eserlerde aktarılan bilgilere göre bazı dikkat çeken yönleri olduğunu söylemektedir. Müellif bundan hareketle Buhârî'nin eseri göz önünde bulundurarak, Müslîm'in *Sahîh*'ine yönelik bir araştırma yapmaktadır. Makalenin temel incelemelerinden birisi de Müslîm'in *Sahîh*'inin, Buhârî'nin *Câmi*'sine tercih edilme sebebidir.³¹³ Müellif, Müslîm'in eserinde senet zincirindeki problemleri olan meselelere değinerek, ulemânın bu konuda yaklaşımını da ele almaktadır.

Yazar çalışmasında Müslîm b. Haccâc'ın hayatına, eserlerine ve hoca-talebelerine de değinmektedir. Bu çalışmayı okuduğumuzda özetle Türkiye'de hadis usulü ve tarihi derslerinde Müslîm b. Haccac'ın *Sahîh*'ine yönelik ders kitaplarında yer alan bilgilerle

³¹⁰ Şuayip Seven, "Die Kompilation von Muslim b. Hağğağ al-Qusairî (gest. 261/875) und ihre Stellung in der Hadît-Literatur", *Jahrbuch für Islâmische Theologie und Religionspädagogik* 3, Kalam Verlag, 2014, ss.13-36.

³¹¹ Müellif Müslîm'in eseri için doğrudan "*Sahîh*" ifadesini kullanmamıştır. Bunun yerine Almanca'da çevirme, dönüştürme, derleme, alıntı yapılarak yazılmış bilimsel değeri olmayan kitap v.b anlamlara gelen "*Kompilation*" kelimesi kullanılmıştır.

³¹² 1977 yılında Çorum Alaca'da doğdu. Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi mezunudur. 2006 yılında Freiburg Albert-Ludwigs Üniversitesi'nde İslâm bilimleri ve katolik teolojisinde master eğitimine başladı. "*Das Zeugnisrecht der Frauen im Islam (İslâm'da Kadının Şahitlik Hakkı)*" adlı teziyle yüksek lisans eğitimini tamamladı. 2017 yılında "*Traditionelle Hadithhermeneutik im Zusammenhang mit modernen Ansätzen der Ankaraner Schule- Modern Ankara Okulu Eğilimi Bağlamında Geleneksel Hadis Hermotiği*" adlı çalışmasıyla doktorasını tamamladı. Ayrıca 2007-2012 yılları arasında Türkisch- Islamischen Union (DİTİB)'de görev aldı. 2012'den beri Münster Üniversitesi'nde İlahiyat alanında hadis, sira ve erken dönem İslâm tarihi alanlarında ders vermektedir. Evli ve iki çocuk babasıdır. https://www.uni-muenster.de/ZIT/Personen/Mitarbeiter/personen_seven_suayip.shtml, (16.01.2018).

³¹³ Seven, "a.g.m.", s.16.

karşılaşmaktayız. Ayrıca Buhârî ve Müslîm'in eserlerinde farklılıklar ve bazı ulemânın Müslîm'in eserini neden Buhârî'nin Sahîh'inden üstün gördüğü gibi bilgiler detaylıca aktarılmakta ve Müslîm'de yer alan bazı isnâdlar tetkik edilmektedir.

Makale, okuyucuya Müslîm b. Haccâc hakkında detaylı ve akıcı bilgi aktaran bir çalışma mahiyetindedir.

34. Die klassischen Haditwissenschaften aus der Sicht der neuen Haditschule in Ankara am Beispiel der Kritik M. Hayri Kırbaşoğlu³¹⁴ – Hayri Kırbaşoğlu Örneğinde Ankara Hadis Okulunun Bakış Açısıyla Klasik Hadis İlimleri

Müellif sözlerine hadisin gelişim süreci, isnâdın önemi, rivâyetlerin tedvîni ve kütüb-i sitte ye dair bazı özet bilgiler vererek başlar. Daha sonra hadis ilminde tarih boyunca “rivâyetlerde aktarılan sözlerin birebir Hz. Peygamber'in ağzından çıkıp çıkmadığı ve bunların onun kavli, fiili ve takrirleri olup olmadığının” sorgulandığını belirtir.

Alimler hadislerin sıhhati için bir takım tedbirler almışlardır. Belirlenen kriterlere görede rivâyetler belli başlı kısımlara ve sıhhat derecelerine ayrılmıştır. Sarıkaya da burada hadis çeşitlerine kısaca değinmektedir. Klasik hadis ilminde isnâdın daha fazla önemsendiği, âlimlerin rivâyetin sıhhatini belirlemede senedleri daha çok incelediği bildirilmektedir. İbnü's-Salâh ile beraber hadislerin tashihinde ictihâd kapısının kapandığı meselesi de müellifin ele aldığı meselelerdendir.³¹⁵ Modern dönemde bu anlayışa tepkilerin oluştuğunu bildiren müellif, bunun örneklerinden olan Hayri Kırbaşoğlu özelinde Ankara Okulu'nu makalesinde değerlendirmektedir. Sarıkaya, Kırbaşoğlu'nun *İslâm Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*³¹⁶ adlı eserinde klasik hadis ilmine yönelttiği tenkitlere de yazısında yer vermektedir.

Müellifin bu makalesi, Kırbaşoğlu'nun eserinde klasik hadis ilmine yöneltilen tenkitleri özet mahiyette aktaran bir çalışmadır. Eserin kısa bir tanıtımından sonra Kırbaşoğlu'nun eleştirileri sıralanmakta ve söz konusu tenkitleri maddeler halinde

³¹⁴ Yaşar Sarıkaya “Die klassischen Haditwissenschaften aus der Sicht der neuen Haditschule in Ankara am Beispiel der Kritik M. Hayri Kırbaşoğlu”, *Geschichtsschreibung zum Frühİslâm* (Erken Dönem İslâm'da Tarih Yazıcılığı), ed. Ömer Özsoy, Ayşe Başol, Ebu Yayınevi, c.I, Berlin, 2014, ss.137-153.

³¹⁵ Sarıkaya, “a.g.m.”, s.170.

³¹⁶ Hayri Kırbaşoğlu, *İslâm Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2006.

kaleme almaktadır. Ele alınan tenkitlerden dikkatimizi çeken bazıları şunlardır: Klasik dönemde herşeyin çözüldüğü inancı ve bu düşüncenin günümüz Müslümanları üzerindeki olumsuz etkileri, isnâd sistemi ve hadislerin kategorize edilmesine dair tenkitler.³¹⁷

Hayri Kırbasoğlu'nun eserinin Almanca'ya özeti mahiyetinde olan bu makalede yer alan bütün eleştirileri burada zikretmeye lüzum görmüyoruz. Makalede son olarakta Hayri Kırbasoğlu'nun “*Yeni Hadis Metodolojisi Talebi*” ele alınmaktadır.

35. İbn Şihâb az-Zuhrî (gest. 124/742), Die Schlüsselfigur der frühen Hadithwissenschaft³¹⁸ – İbn Şihâb ez-Zührî (ö. 124/742): Hadis İliminde Kilit İsim

Müellif makalesinde hadis ilminde otorite isimlerden olan İbn Şihâb ez-Zührî'yi ele almaktadır. “*Schlüsselfigur (kilit isim)*” olarak görülen bu ismin üzerine araştırmaların daha çok Goldziher'in hadis ile ilgili görüşlerini ortaya attıktan sonra yaygınlaştığı bildirilmektedir.

İbn Şihâb'ın kilit isim rolünde olmasının sebebi, müellifinde bildirdiği üzere hadislerin tedvîninin merkezinde olmasıdır. Müellif, İbn Şihâb ez-Zührî'nin Emevî idaresiyle olan bağlantısına rağmen rivâyetlerin tedvin edilip, hadis edebiyat literatüründe yer almasında ve hadis ilminin başlamasında baş aktör olduğunu belirtmektedir. Bilindiği üzere Batılı müsteşriklerin ekserîyeti ez-Zührî hakkında olumsuz bir tavır benimseyerek onu ta'n altında bırakmaktadırlar³¹⁹ Yazar bu meselelerden hareketle makalesinde İbn Şihâb'ın rivâyet malzemesinin derlenmesinde icrâ ettiği görevi, hadislerin derlenmesinin tam olarak nasıl doğru anlaşılacağını, İbn Şihâb'ın Emevî hanedanının emriyle hadisleri tedvîn etmesinde zan ve şüphenin olup olmadığını incelemektedir. Ayrıca sorulması gereken sorulardan bazıları şunlardır: “Emevî iktidarı tedvîn döneminde ez-Zührî'yi etki altında bırakmış mıdır? İbn Şihâb'ın muâsırları, onun Emevî hanedanlığına olan yakınlığına nasıl tepki vermişlerdir? Günümüzde buna yaklaşım nasıldır?” Müellif çalışmasında genişçe bunları ele almaktadır. Klasik kaynaklara ışık tutularak sorulan

³¹⁷ Sarıkaya, “Die klassischen Hadithwissenschaften”, ss.171-179.

³¹⁸ Şuayip Seven, “İbn Şihâb az-Zuhrî (gest. 124/742), Die Schlüsselfigur der frühen Hadithwissenschaft”, *Jahrbuch für Islamische Theologie und Religionspädagogik* 4, Kalam Verlag, 2015, ss. 215-242.

³¹⁹ Şuayib Seven'de makalesinde Goldziher'in İbn Şihâb ez-Zührî'yi “*Emevî iktidarının yararına hadis uyduran avlu alimi*” olarak gördüğüne yer vermektedir. Seven, “a.g.m.”, s.215.

soruların cevapları aranmaktadır. Ayrıca Seven'in altını çizdiği bir noktada şudur: Bu çalışma Zührî'nin, hadisleri ilk olarak yazılı kayıt altına alan kişi olduğunu veya onda bulunan rivâyetlerin kısmen yazılı olarak bulunduğu tezini savunmamaktadır.³²⁰

Makalede genel olarak Zührî'nin hayatına, eserlerine, hadis ilmindeki yerine ve tedvîn meselesine yer verilmektedir. Kanaatimizce Seven'in makalenin son kısmında kendisinin bu konuda net tavrını belli etmesi önem taşımaktadır. Müellif, İbn Şihâb ez-Zührî hadisleri her ne kadar Emevî hanedanının emriyle tedvin etmiş olsada, bunun idarenin hoşuna gidecek rivâyetleri aktardığı anlamına gelmeyeceğini bildirmektedir. Goldziher'in, Zührî'ye karşı takındığı tutum ve fikirlerde isabetli görülmemektedir. Vurgulanan diğer bir noktaysa, âlimlerin devlet kurumlarıyla olan çalışmalarından dolayı dürüstlüğü reddedilecekse, günümüz içinde aynı şey geçerli olması gerektiğidir. Bu sadece hadis literatürünün doğruluğunun sorgulanmasında yapılmamalı, bilakis günümüzde yapılan bütün ilimler içinde soru işareti taşımalıdır. Zührî'nin muâsırlarınca iktidarın etkisi altında kaldığı iddası da gerçeklik payı taşımamaktadır. Yine Zührî'nin sırf Emevî hanedanlığına yakınlığından dolayı tüm tedvin faaliyetinin zan ve şüphe altında bırakılması yersizdir. Böyle bir iddia daha çok kendi görüş ve ideolojisini desteklemeye çalışan bir takım rivâyetlerde aranmalıdır.³²¹

Şuayip Seven'in çalışmasını okuduğunda, makalenin ciddi bir emeğin ürünü olduğunu görmek mümkündür. Almanya'da İlahiyat Fakültesi'nde öğretim görevlisi olan müellifin, bazı oryantalist iddialara akademik camiada cevap vermesi günümüz Avrupası açısından sevindiricidir. Bu tarz eser, makale ve yazılara olan ihtiyaç da unutulmaması gereken bir noktadır.

36. Der Hadith im İslâmischen Religionsunterricht: eine religionspädagogische Herausforderung³²² - İslâm Derslerinde Hadis: Bir Din Pedagojisi Beklentisi

³²⁰ Seven, "İbn Şihâb az-Zuhrî (gest. 124/742), Die Schlüsselfigur der frühen Hadithwissenschaft", *Jahrbuch für Islamische Theologie und Religionspädagogik* 4, s.216.

³²¹ Seven, "a.g.m", s.242.

³²² Yaşar Sarıkaya, "Der Hadith im İslâmischen Religionsunterricht", *Islamische Theologie und Religionspädagogik in Bewegung, Neue Ansätze in Europa*, ed. Zekirija Sejdini, Bielefeld, 2016, ss.101-118. *İslâm Teolojisi ve Din Pedagojisi Hareketleri, Avrupa'da Yeni Fikirler* adıyla çevirebileceğimiz eser, Avrupa'da İslâm ilahiyatının ve din pedagojisinin gelecekteki serüveni ve sahip olması gerektiği konuma dair makaleler içermektedir. Yaşar Sarıkaya tarafından yazılan söz konusu yazı burada yer almaktadır. Eser 182 sayfadan oluşmaktadır.

Müellif sözlerine Hz. Peygamber'in kavî, fiil ve takrîrlerinin İslâmî terbiye ve eğitimin en önemli kaynaklarından olduğuyula başlar. Zira Kur'ân'ın da birçok ayetinde Hz. Muhammed'in örnekliliği ve dindeki konumu vurgulanmaktadır.

Sarıkaya makalesinde kısaca hadis tarihiyle ilgili bazı bilgilere yer verir. Rivâyetlerin tedvîni, muhtevâlarının genişliği ve hayatın her alanına yönelik bilgiler iermesi müellifin altını çizdiği konulardandır. Yazar hadisin bu zengiliğinden ötürü Almanya ve Avusturya'da İslâm derslerinin müfredatlarında yer alması gerektiğini ve müfredatı hazırlayan bilir kişilerin hadislerin eğitim-öğretimde etkisinin farkına varmaları gerektiğini vurgulamaktadır. Müellif, Almanya'nın birçok eyaletinde, hadislerin de Kur'ân ile birlikte İslâm derslerinde yer aldığını bildirir. Bu Avrupa'da müslümanlar için iyi bir gelişmedir. Ancak müellife göre sorun olarak karşımıza çıkan mesele şudur: Hadislerin ne kadarına din derslerinde yer verileceği araştırılmamıştır. Hadis materyalinin ne kadarı din dersleri için uygundur? Herhangi bir branş didaktiği gereklimidir? Pedagojik olarak uygunluk incelenecekse, hangi kriterlere göre yapılmalıdır?

Kendisi din derslerinde rivâyetlerin pedagojik ve dini formata uygun olarak ele alınmasına yönelik çalışmalarda bulunmuştur.³²³ Sarıkaya yazısında rivâyetlerin seçilmesinde ve din derslerinde hadisin yerleştirilmesindeki kriterlerin ne olması gerektiğini tek tek ele almaktadır. Bazıları şunlardır: Rivâyetlerin seçiminde, Kur'ân'ın öğretisiyle uyumu, akıl ve bilimle intibâkı ve çeşitliliği/çokluğu,³²⁴ din derslerinde hadisin oluşumu içinse, anlaşılabilirlik, mantıksallık gibi kriterleri önermektedir.³²⁵

Makalede belirtilen bir nokta kanaatimizce önemlidir. Yazar, zikrettiği kriterlerin İslâm derslerinde hadisin seçimi için göz ardı edilmemesi gerektiğini belirterek, bunların hiç bir zaman hadisin otantikliğini zayıflatmayacağını vurgular. Aksine böyle hassas bir seçim, hadislerin Avrupa'da İslâm derslerinde daha iyi anlaşılıp kavranmasını sağlayacaktır. Kanaatimizce bu isabetli bir yaklaşımdır. Rivâyetlerin doğru anlaşılması ciddi önem arz etmektedir. Avrupa'da yaşıyan müslüman gençlerde bilhassa literal okumanın yaygın olduğu bilinen bir gerçektir. Birtakım radikal akımlarında (selefi,

³²³ Yaşar Sarıkaya, "Der Hadith als Quelle für den Islâmischen Religionsunterricht", *Journal für Religionskultur* 150, ed. Edmund Weber, 2011, ss.1-9. Bu çalışmaya tezimizde yer verdik.

³²⁴ Sarıkaya, "Der Hadith im Islâmischen Religionsunterricht: eine religionspädagogische Herausforderung", ss.105-109.

³²⁵ Sarıkaya, "a.g.m.", ss.109-117.

vehabbi gibi) rivâyet malzemesini hadis ilimlerindeki kaidelere riâyet etmeden kullandıklarını bilmekteyiz. İşid vb. radikal ve şiddet eğilimli gruplara yönelen gençlerin büyük yanılgılarından biri de hadislerin doğru anlaşılmasındır. Bundan dolayı bizce müellifin saydığı kriterlerin ve pedagojik olarak bazı hassasiyetlerinde göz önünde bulundurulması derslerden daha fazla verim elde etmeyi sağlayacak ve hadislerin doğru anlaşılmasını kolaylaştıracaktır.

C. YÜKSEK LİSANS TEZLERİ

1. Die schriftlichen Ursprünge Islâmischen Überlieferungsgutes als eine innerIslâmische Frage³²⁶– Islâmi İlimler İçinde Rivâyetlerin Yazılı Kaynakları

Kadir Sancı tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinde hadislerin yazılmasının yasaklanması, İslâm öncesinde yazı, hadislerin gelişim süreci gibi genel olarak hadis tarihine ve usulüne dair konular ele alınmaktadır. Klasik kaynaklarımıza başvurularak hadislerle ilgili oluşan oryantalist yaklaşımın tutarsızlığına cevap verilmeye çalışılmaktadır.

Bizce bu çalışma, Avrupa’da yaşayan müslümanların hadis ile ilgili sorularına cevap bulabileceği mahiyette bir eserdir.

D. DOKTORA TEZLERİ

1. Topoi und Schemata im Hadît³²⁷- Hadislerin Ana Motif ve Şeması

Hocasının talebi üzere böyle bir konuyu çalışmaya başladığını ifade eden Stetter³²⁸, Buhârî’nin *Sahîh*’i olmak üzere hadis literatüründe aynı tasvirlerde gelen hadislerin ana motifi ve şemasını incelemektedir. Müellif hadislerde yapılan uyarı, sayılar ve tekrarları ele almaktadır. Dil bilgisi açısından da değerlendirmeler yapılmaktadır.

³²⁶ Kadir Sancı, *Die schriftlichen Ursprünge Islâmischen Überlieferungsgutes als eine innerIslâmische Frage*, Johann-Goethe Üniversitesi Protestan Teolojisi bölümü, 2010, yüksek lisans tezidir.

³²⁷ Eckart Stetter, *Topoi und Schemata im Hadît*, Eberhard-Karls- Tübingen Üniversitesi Felsefe Fakültesi, 1965, Bochum Üniversitesi kütüphanesinde mevcuttur, doktora tezidir.

³²⁸ Stetter 1938 yılında Almanya’da doğmuştur. Tübingen Üniversitesi’nde Oryantalistik bölümünün yanı sıra Doğu Avrupa bilimleri okumuştur. Müellifin hayatıyla ilgili daha fazla bilgiye ulaşamadık.

Ayrıca yazarın Brockelmann'ın da belirttiği üzere Arap literatürüne modern dönem metodlarıyla yaklaşmanın yanlışlığının vurgulanması dikkat çekicidir. Çalışmada 100 hadis ele alınarak önemli noktalar özetlenmiştir.

2. Ibn an-Nafis Kompendium über die Wissenschaft von den Grundlagen des Hadît (Muhtasar fî ilm usûl al-hadît)³²⁹- İbnü'n-Nefis: Temel Hadis İlmine Dair Kitabı (el-Muhtasar fi' ilmi usûli'l-hadîsi'n-nebevî)

Hasan Amarat tarafından yapılan bu çalışma İbnü'n- Nefis'in (ö. 687/1288) "*el-Muhtasar fi' ilmi usûli'l-hadîsi'n-nebevî*" adlı eseri esas alınarak hazırlanmıştır. İbnü'n-Nefis'in eserinin tercümesini ihtivâ eden bu çalışmanın bizim için önemi tercümeden önce hadisin gelişim süreci ve tarihine dair bilgiler içermesidir.

Müellifin çalışması 1986 yılında Georg-August Üniversitesi Tarih-Felsefe bilimlerinde doktora çalışması olarak sunulmuş ve kitap olarak basılmıştır. Amarat kitabın giriş kısmında hadislerin yazılması ve yasaklanmasına dair rivâyetlere yer vererek ayrıntılı açıklamalar yapmaktadır. Ayrıca hadis ilminin dönemlerinden bahsetmektedir.³³⁰

Kitap, Mısır kütüphanesinde yazma eser olarak bulunan nüshanın temin edilip çalışılmasıyla oluşmuştur. Sonunda Arapça fihrist ihtivâ etmektedir.

3. Die Hadîtanwendung bei İmam Mâlik b. Anas (-179/795) im Spiegel der an ihn von as-Saibâni (-189/804) und as-Sâfi'i (-204/819) gerichteten Kritik³³¹ – İmam Mâlik'in Hadisleri Kullanma Metodu (Şeybâni ve eş-Şâfi'nin İmam Mâlik'e Yöneltileri Eleştiriler Ekseninde)

Ali Dere tarafından hazırlanan çalışma ehl-i hadis ve ehl-i reyin tanıtımıyla başlayarak İmam Mâlik'in rivâyetleri kullanmada metod ve usûlünü ele almaktadır. Dört mezhebin oluşumunda hadisin rolünün yanı sıra Medine ekolünü temsil eden en önemli isim incelenerek Mâlikî mezhebinin hadislere yaklaşımı değerlendirilmektedir. Bu incelenme yapılırken Şeybânî ve Şâfi'nin Mâlik b. Enes'e yönelttiği eleştirilerde

³²⁹ Hasan Amarat, *Ibn an-Nafis Kompendium über die Wissenschaft von den Grundlagen des Hadît (Muhtasar fî ilm usûl al-hadît)*, Georg Olms Verlag, Hildesheim Almanya, 1986.

³³⁰ Amarat, *a.g.e.*, s.6.

³³¹ Ali Dere, *Die Hadîtanwendung bei İmam Mâlik b. Anas (-179/795) im Spiegel der an ihn von as-Saibâni (-189/804) und as-Sâfi'i (-204/819) gerichteten Kritik*, Göttingen Üniversitesi, Aachen, 1995, Shaker Yayınevi, basılmış doktora tezidir.

doyurucu şekilde aktarılarak Hanefî ve Şafî mezhebinin yöntemlerine ışık tutulmaktadır. Mezheplerin rivâyet kullanımını detaylı örneklerle açıklanmış olup, dil açısından da zengin ve akıcı uslûba sahip güzel bir çalışmadır.³³²

4. Zeugung und pränatale Entwicklung des Menschen nach Schriften mittelalterlicher muslimischer Religionsgelehrter über die “Medizin des Propheten”³³³ - Ortaçağ Müslüman Din Alimlerinin Tıbb-ı Nebevî Üzerine Yazdıkları Yazılarda Döllenme Ve İnsanın Doğum Öncesi Gelişimi

Julia Bummel³³⁴ tarafından hazırlanan bu çalışma 1999 yılında Almanya-Hamburg Üniversitesi Oryantalizm bölümünde doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Müellif insanın ana rahminde gelişimin tarih boyunca her kültür ve milletlerde açıklanmaya çalışıldığına değinerek, müslümanların da Kur’ân ve sünnetten hareketle bu konuyu ele aldıklarını söylemektedir. Bummel’in çalışmasının başında müslüman alimlerin Ortaçağ da döllenme ve insanın ana rahminde gelişiminde sadece dini kaynaklara dayanmayıp, tıbbi verileri de kullandıklarını vurgulaması önemlidir. Hatta müellifin müslüman âlimlerin insanın gelişimini açıklarken deneylere başvurduklarını belirtmesi, üreme ile ilgili bilimsel kaynaklara da başvurduklarını ifade etmesi, kanaatimizce onun çalışmasının objektifliğini ve tarafsızlığını vurgulamaktadır.

Bu çalışmanın amacı, müslüman âlimlerin üreme konusunu açıklarken hangi kaynaklara başvurduklarını göstermektir. Ayrıca döllenme ve doğum öncesi gelişimi açıklarken seküler bilgilerle dini bilgileri nasıl kullandıklarını, seküler bilgiler alınırken hangi sınırlamalar yapıldığını ve tıbb-ı nebevî doğrultusunda nasıl hareket etdiklerini ele almaktadır.³³⁵

³³² Bu çalışma özet mahiyetinde Türkçe olarak yayınlanmıştır. Bkz: Ali Dere, “*İmam Mâlik’in Hadis Metinlerini Değerlendirme Kriterleri Üzerine*”, İslâmî Araştırmalar, 1997, cilt: X, sayı: 1-2-3, s. 69-73.

³³³ Julia Bummel, *Zeugung und pränatale Entwicklung des Menschen nach Schriften mittelalterlicher muslimischer Religionsgelehrter über die “Medizin des Propheten”*, Hamburg Üniversitesi Felsefe Fakültesi basılmamış doktora tezi, 1999.

³³⁴ Bummel 1965 yılında Almanya’da doğmuştur. Hamburg Üniversitesi’nde Felsefe ve İslâmî İlimleri’nin yanı sıra Ekonomi-Toplum tarihi okumuştur. Mısır’da dil eğitimi için bulunmuştur.

³³⁵ Bummel, *a.g.e.*, ss.1-3.

5. Nawâdir al-Usûl des Hakîm at-Tirmidî: Ein Beitrag zur mystischen Hadît-Kommentierung³³⁶ - Hakîm Tirmizî'nin Nevâdirü'l- Usûl Adlı Eserinde Tasavvufî Hadis Yorumları

Abdurrahman Aliy³³⁷ Ruhr Üniversitesi Filoloji Fakülte'sinde Hâkîm et-Tirmîzî (ö. 320/932)'nin *Nevâdirü'l-usûl* adlı eserindeki tasavvufî hadis yorumlarını doktora çalışması olarak incelemiştir.³³⁸ Tirmîzî'nin biyografisi, eserinin isimlendirilmesi ve hadis literatüründeki yerinin incelendiği bir eserdir. *Nevâdirü'l-usûl*'de yer alan 291 hadisten 20'si ele alınıp rivâyetlere Hâkîm'in getirmiş olduğu işâri yorumlar incelenmiştir.

Çalışma Almanca olarak kabul olunmasına rağmen, bir doktora tezinden beklenen nitelikte bir dil ve üslûp seviyesinden farklılık arz etmektedir. Çalışmada ele alınan rivâyetlerle ilgili, genelde müellifin yorumlarına yer verilmiş, yazarın değerlendirmelerine çok fazla rastlanmamıştır. Ayrıca çalışmanın ana konusundan öte çok fazla Nevâdirü'l-usûl'le ilgili bilgilere yer verilmektedir.

E. ANSİKLOPEDİ MADDELERİ

1. Kleines Islam Lexikon (Hadîth)³³⁹ – Küçük İslâm Sözlüğü

a. “Hadîs” Maddesi

El kitabı niteliğinde olan küçük hacimli bu sözlükte genel olarak İslâm ile ilgili birçok kavram ele alınmaktadır. Eserde kısaca hadis terimine de yer verilmektedir.

³³⁶ Abdurrahman Aliy, *Nawâdir al-Usûl des Hakîm at-Tirmidî: Ein Beitrag zur mystischen Hadît-Kommentierung*, Bochum 2003.

³³⁷ 1975'te Ankara'da doğdu. İlk ve ortaöğrenimini Ankara'da tamamladı. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden 1997 yılında mezun oldu. 1998 yılında gittiği Almanya'nın Ruhr Üniversitesi'nde doktora tezini 2003'te tamamladı. Bir süre Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı'nda görev yapan Aliy, 2007-2010 yıllarında TÜBİTAK Bilim ve Toplum Daire Başkanlığında yönetici olarak çalıştı. 2010 yılından bu yana İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü Türk-İslâm Düşünce Tarihi Anabilim Dalı'nda görev yapan Aliy, 2013-2016 yıllarında İslâm Araştırmaları Merkezi Müdürlüğü yapmıştır. Aliy'in, *Teolog Filozof F.D.E. Schleiermacher: Yaşamı, Eserleri, Felsefesi* (Ankara 2011) başlıklı kitap çalışması ve din felsefesi bağlamında makaleleri bulunmaktadır. <http://edebiyat.istanbul.edu.tr/islamarastirmalarimerkezi/?p=6437>, 25.10.2017.

³³⁸ Hâkîm Tirmîzî'nin hayatı bkz, Abdülfettâh Abdullah Bereke, “Hakîm et-Tirmizî”, *DİA*, 1997, XV, ss. 196-199.

³³⁹ Stefan Reichmuth, *Kleines Islam Lexikon. Geschichte- Alltag-Kultur (Hadîth)*, ed. Ralf Elger, Friederike Stolleis, C.H. Beck Yayınevi, München, 2008, ss. 248. Maddenin yazarı Stefan Reichmuth, Bochum Üniversitesi'nde profesör olarak görev yapmaktadır. İslâm bilimcisidir.

Müellif hadis kavramını “*Peygamberin anlatımı, söz ve kuralları ve bunların sahabeye dayandırılması*” olarak açıklamaktadır. Sahâbî ve tabûnun haberleri de hadisin bir parçası olarak ifade edilmektedir. Sonraki nesillerden gelen hadisler için “*haber*” veya “*eser*” kelimesinin de kullanılacağı müellif tarafından belirtilmektedir. Hadislerin Kur’ân’dan sonra İslâm’da temel ikinci kaynak olduğuna dikkat çeken müellif, rivâyetlerin Peygamber’in ölümünden sonra bir takım politik kargaşa ve ihtilaflarla oluşumuna dikkat çekmektedir. Reichmut, makalesinde isnâd sisteminin yanı sıra hadis çeşitlerine de kısaca değinmektedir. Ricâl ilminde önemine değinen müellif, yüzlerce biyografi eserinin kaleme alınışını da burada zikretmektedir. Rivâyetlerin tedvîni meselesine de kısaca yer veren müellif, ilk kanonik olarak görülen hadis eserlerinin yanı sıra hadis usulünün temel kitaplarını da makalesinde saymaktadır.

Reichmut tarafından kaleme alınan hadis maddesinde bilgiler yüzeysel olarak aktarılmakta ve hadislerin otantikliği ya da farklı tartışmalı konulara yer verilmemektedir. Müellifin faydalandığı kişiler arasında Juynboll, Motzki ve Schöler g,b, oryantalistler bulunmaktadır. Böyle bir maddenin kaleme alınmasında klasik kaynaklardan istifade edilmesi kanaatimizce daha doğru olurdu. Sadece Batıda kaleme alınan müsteşriklerin eserlerine bakılması bir eksiklik olarak kendini göstermektedir.

F. SEMPOZYUM ÇALIŞMALARI

1. **Das Prophetenhadît- Dimensionen einer İslâmischen Literaturgattung³⁴⁰- Peygamber Hadisi- İslâmi Bir Literatür Çeşidinin Boyutları**

Hadisler üzerine yapılan bir sempozyum çalışmasıdır. On iki akademisyenin hadisle ilgili farklı dillerde sunumları bir araya getirilmiştir. Çalışmanın önsözünün hadislerin “İslâm edebiyat literatürü içinde yorumu en büyük problem teşkil edenler” şeklinde başlaması farklı bir izlenim uyandırmaktadır. İlerleyen kısımlarda 19. yüzyılda Avrupalı İslâm tarihi ve tenkitçisi araştırmacılarınca hadisin kesinlikle Hz. Peygamber döneminde ortaya çıkmayıp, onun ölümünden çok sonra var olduğunun iddia edilmesi kanaatimizce çalışmanın oryantalist bir zihniyetin ürünü olduğunu açıklar mahiyettedir.

³⁴⁰ C. Gilliot, T. Nagel, *Das Prophetenhadît*, Vandenhoeck- Ruprecht (V&R) Göttingen, 2004, Sempozyum çalışmasıdır. Tilman Nagel 1942 yılında Almanya’da doğmuştur. Alman oryantalisti olan Tilman ayrıca İslâm bilimcisidir. Claude Gilliot Fransız Arap Dili ve Edebiyatçısıdır. İslâm bilimcisi olan Gilliot 1940 yılında doğmuştur ve halen hayattadır.

Hatta elimizde bulunan verilerle hadislerin Hz. Peygamber'e aidiyetinin ispatlanamayacağı, bilâkis Kur'ân'a göre farklı bir dini perspektif yansıttığı ve sonraki dönemde çıkan kargaşalarla Hz. Peygamber'in otoritesine dayanılarak haklılık çabası çıkartmanın ürünü olarak değerlendirilmesi, yine kanaatimizce objektif bir çalışma açısından sıkıntı içermektedir.

Sempozyumda sunulan çalışmalarda Hz. Peygamber'in vefatından seneler sonra Kur'ân ve hadis ayrımı, hadislerin oluşumu ve hadislerde şeytan v.b konuları ele alan sunumlar yer almaktadır.

G. SEMİNER ÖDEVLERİ

1. Die Medizin des Propheten und ihre Bedeutung in der Gegenwart. Traditionelle İslâmische Heilvorstellungen in modernen Fatwas³⁴¹ – Tıbb-ı Nebevî ve Günümüzde Anlamı: Modern Fetvâlarda Geleneksel Sağlık İle İlgili Düşünceler

Claudia Brand³⁴² tarafından hazırlanan seminer ödevinde İslâm dünyasında tıbb-ı nebevînin güncelliği ve modern fetvâlarda yeri ele alınmaktadır.

Çalışmada öncelikle “*Heilung- şifa, iyileşme*” kavramı İslâmi bakış açısına göre ele alınmaktadır. İlk kısımda İslâm’da şifa anlayışı ve Kur’ân’ın tıba bakışını inceleyen müellif, ikinci kısımda tıbb-ı nebevî başlığı altında cahiliyye döneminde tıb anlayışı, hadislerde ve Hz. Peygamber sonrası tıbb-ı nebevîyi aktarmaktadır. Son kısımda günümüzde tıbb-ı nebevî araştırılmaktadır. Bu bölümde Brand, güncel fetvalarda ilgili konuyu aktarmaktadır. Tüm dinlerde hem bedenen hem de ruhen şifa bulmaya önem verildiğine değinen Brand, İncil’de de Hz. İsa’dan nebevî tıba dair bilgilere yer verildiğine değinmektedir. Hz. İsa’nın Pavlus’un yüksek ateşli üvey annesini (Matta, 1,29-30) ve felçlileri iyileştirmesine (Matta, 2, 1-12) yer verilmektedir. Ancak tüm bunlara rağmen Hristiyanlıkta nebevî tıbbın önemi kaybolmuştur. Müellife göre İslâm’da tıbb-ı nebevî güncelliğini korumakta ve hadislerde bu konuyla alakalı yüzlerce rivâyet yer almaktadır. Brand’a göre İslâm’da tıbbi anlayış üç şeye dayanmaktadır: Folklorik tıp, eski Yunan’dan alınan tıp ve Hz. Peygamber’in tıbbı (tıbb-ı nebevî).

Brand’ın çalışması konuyu yüzeysel olarak ele almaktadır. Hacamat, Hz. Peygamber’in diş temizliği gibi bir takım uygulamalara yer verilerek, rivâyetlerden alıntılar yapılmaktadır.

³⁴¹ Claudia Brand, “Die Medizin des Propheten und ihre Bedeutung in der Gegenwart. Traditionelle İslâmische Heilvorstellungen in modernen Fatwas”, Leipzig Üniversitesi Din Bilimleri Enstitüsü, Din Tarihi Bölümü, Seminer ödevi, 2004, ss.1-20.

³⁴² Hayatıyla ilgili bilgiye ulaşamadık.

2. Frauen in der Hadit- Überlieferung- fundamentale Glieder der Kette³⁴³ – Hadis Rivâyetinde Kadınlar- İsnâdın Asıl Parçaları

Carina Bauer'in³⁴⁴ hazırladığı araştırma ödevinde İslâm'da kadınların hadis ilmindeki konumunu hicri 1-8. yüzyılları arasında incelenmektedir. Müelifin çalışması bilhassa Hz. Peygamber döneminde yaşamış kadın râvileri ele almaktadır. Hadisin kısa tanımı, literatürüne değindikten sonra Bauer, ricâl ilminde kadınların önemli rol oynadığının altını çizmektedir. Her ne kadar "ricâl" kelimesinden erkeklerin rivâyetleri anlaşılrsa da, İslâm'da kadınların da rivâyetlerin aktarımında ve hadis ilminde önemli oldukları bildirilmektedir.³⁴⁵

Hadis ilminde sünnî ve şîî iki ana yönün olduğuna değinen Bauer, iki tarafında kullandığı hadis literatür edebiyatının tamamen farklı olduğunu araştırmasında aktarmaktadır. İsnâdın dindeki önemine değindikten sonra yazar, hadis tarihinde kadınlar tarafından aktarılan rivâyetlerinin ilk olarak Hz. Peygamber'in eşlerinden geldiğini tespit etmektedir. Yine Peygamber hanımlarından aktarılan hadislerin sayısını veren Bauer, Hz. Aişe'yi farklı bir başlık altında ele alarak, onun hadis ve diğer ilimlerde oynadığı üstün role değinmektedir. Hz. Aişe hakkındaki mâlumatlardan sonra Hz. Muhammed (s.a.v.) sonrasında İmam Buhârî gibi alimlerin bayan hocalarına yer verilmektedir.

Çalışma çok geniş bir hacme sahip olmamasına rağmen doyurucu ve güzel bilgiler içermektedir. Kadınların hadis ilminde yeri ve katkılarının muhtâsar şekilde ele alındığı faydalı bir eser olduğu söylenebilir.

H. DİĞER ÇALIŞMALAR

1. Ein Tag mit dem Propheten³⁴⁶ – (Peygamberle Bir Gün)

İslâm hakkındaki çalışmalarıyla tanınan Ahmad Deffner, bu eserinde iki yüze yakın hadisi Arapça'dan tercüme etmiştir. Bir müslümanın günlük hayatıyla ilgili

³⁴³ Carina Bauer, "Frauen in der Hadit-Überlieferung – fundamentale Glieder der Kette", Mainz 2007. Mainz Johannes Gutenberg Üniversitesi'nde Şark bilimlerinde araştırma ödevi olarak yapılmıştır. GRIN yayınevi aracılığı ile online olarak Almanya'da yapılan seminer ödevi çalışmalarının yayımlandığı site bulunmaktadır. İlgili çalışmaya erişimimiz buradan sağlanmıştır. Bk: <http://www.grin.com/de/e-book/139537/frauen-in-der-hadit-ueberlieferung-fundamentale-glieder-der-kette>, (12.12.17)

³⁴⁴ Bauer'in hayatı hakkında bilgiye ulaşamadık.

³⁴⁵ Bauer, "a.g.e", s.3.

³⁴⁶ Ahmad Deffner, *Ein Tag mit dem Propheten*, Haus des Islam, 1983.

rivâyetleri kapsayan eser, ibadetin devamlılığıyla ilgili rivâyetle başlamakta ve Allah'ı düşünmekle ilgili hadisle son bulmaktadır.

Rivâyetlerin sadece tercümesini kapsayan eserde, hadislerin hangi kaynaklarda geçtiği de tercüme metninin altında yer almaktadır. Müellifin eserin giriş kısmında sünnetle ilgili açıklamaları dikkat çekicidir. Yazar, Hz. Peygamber'in sünnetinin terim olarak bilinmesine rağmen müslümanların hayat tarzlarının sünnete ne kadar uygun olduğunu sorgulamaktadır.³⁴⁷ Müslümanların çoğunun modern/ batılı hayat tarzını benimsediğini belirten Deffner, sünnetin öneminin dimağlara iyi kavratılması gerektiğini düşünmektedir. Kur'ân'danayetlerden iktibâs yapılarak Hz. Peygamber'e itaatin Allah'ın emirlerinden olduğu bildirilmektedir.

Müellifin eseri bir müslümanın sünnet hakkında başvurması gereken ilgili rivâyetleri kapsamaktadır. Yazar rivâyetleri: Sahîh-i Buhârî, Müslîm, Tirmîzî (ö. 279/892), Ebû Davûd (ö. 275/889), Nesâî (ö. 303/915), İbn Mâce (ö. 273/887)'nin eserleriyle birlikte *Mişkât el-Mesâbih* ve *Riyâzû's- sâlihîn*'den seçtiğini belirtmiştir.

2. Mohammed/ Worte Wie Oasen³⁴⁸ – Muhammed (s.a.v.) / Çölde Vaha Gibi Sözcükler

Almanya'da çocuk ve gençlere yazdığı kitaplarla bilinen Ghazi Abdel-Qadir'in³⁴⁹ kitabının arka kapağında “Sizden biriniz kendisi için istediğini müslüman kardeşi içinde istemedikçe tam manada iman etmiş olmaz.”³⁵⁰ hadisine yer verilmektedir.

Müellif eserini klasik hadis literatüründen seçtiği hadisleri tercüme ederek oluşturmuştur. Kitap altı bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Allah'a övgü ve hamd ile başlanılmış ve tevhid gibi temel inanç esaslarına dair bilgiler verilmiştir. Sonraki bölümün başlığı olarak “İhsân hadisi”³⁵¹ seçilerek dindarlık, takva, günah/tevbe ve namaz

³⁴⁷ Deffner, *a.g.e.*, s.3.

³⁴⁸ Ghazi Abdel-Qadir, *Mohammed/ Worte wie Oasen*, Hender Verlag, Freiburg, 1995.

³⁴⁹ 1948 yılında Filistin'de doğmuştur. Gençlik döneminde maddi zorluklar içinde kalan Ghazi, Ürdün'e gitme imkanı bularak orada lise eğitimini tamamlamış, daha sonra 1975 yılında Almanya'ya gelmiştir. Bonn Üniversitesi'nde Germanistik, İngiliz dili ve edebiyatı, Protestan teolojisi ve İslâmî ilimler tahsilini tamamlamıştır. Eğitim görevlisi görevinin yanı sıra tercümanlıkta yapmıştır. 1988 yılından itibaren kendisini yazarlığa adayın Ghazi'nin birçok Almanca eseri bulunmaktadır. Bu eserler 26 dile çevrilerek yayımlanmıştır. Yazdığı eserlerinde Filistin'e bağlılığını göstermektedir. Müellifin kitapları arasında şunlar zikredilebilir. *Abdallah und Ich (Abdullah ve Ben)*, Beltz und Gelberg, 1991; *Die sprechenden Steine (Konuşan Taşlar)*, Beltz und Gelberg, 1992.; *Sulaiman*, Beltz und Gelberg, 1995. <http://www.literaturpflaster.com/ghazi-abdel-qadir.html>, (12.12.2017)

³⁵⁰ Buhârî, *İmân*, 7; Müslîm, *İmân*, 71,72; Tirmîzî, *Kıyâme*, 59; Nesâî, *İmân* 19, 33.

³⁵¹ Buhârî, *İmân*, 1.

gibi meselelere değinilmiştir. Eser, bir müslümanın hayatının nasıl olması gerektiğiyle ilgili rivâyetleri ele almaktadır.

Bilhassa muhtedilerin çokça istifade edebileceği tarzda yazılan kitap, akıcı bir dil ve anlaşılabilir bir üslup ile kaleme alınmıştır. Rivâyetlerin konu başlıklarıyla uyumu, Hz. Peygamber'in sözlerinin kitabın başlığında olduğu gibi adeta çölde vaha olduğu mesajı okuyucuya doyurucu şekilde aktarılmaktadır. Kitap 126 sayfadan oluşmaktadır.

3. *Lest in der Sunna*-³⁵² *Sünnette Oku*

Ibn Rassoul'un çalışmalarını bu bölümde ele almayı uygun gördük. Almanya'da yazarın eserleri akademik görülmemektedir. Ancak hadise dair birçok kitapları bulunduğu için çalışmamızda yer vermek istedik.

Müellifin el kitabı niteliğindeki bu kısa kitabı, kendisinin Arapça kaleme aldığı çalışmasından Almanca'ya çevrilmiştir. Yazar Kur'ân'dan ayetler vererek, Hz. Muhammed'in ve sünnetin İslâm'da konumunu açıklamaktadır. Dinde sünnetin önemi bizzât Kur'ân ayetleriyle teyid edilmektedir. Sünnetin vahyi gayr-i metlûv boyutuna dikkat çekilmektedir.³⁵³

Kısaca sünnetin dinde teşrî kaynağı oluşu bizâtihi Kur'an-ı kerim ayetleriyle açıklanmaktadır. Kısa ve öz olduğu için hadis ve sünnet hakkında mâlumat almak isteyenlere fayda sağlayacak bir eserdir.

4. *Allahs Gesandter hat gesagt...*³⁵⁴ - *Allah'ın Elçisi dedi ki...*

Pakistan'da uluslararası İslâm Üniversitesi dava akedemisi öncülüğünde hazırlanan bu çalışma, Almanya'da İslâmî çalışmaları ve yazılarıyla meşhur gazeteci-yazar Ahmad von Deffner³⁵⁵ ve diğer isimlerle beraber tercüme edilmiştir. Bilhassa

³⁵² Abû-r-Rida Muhammad Ibn Ahmed Ibn Rassoul, *Lest in der Sunna*, Islamische Bibliothek IB Yayınevi (Islam Kütüphanesi), I.baskı 1997, Köln.

³⁵³ "Sahibiniz (arkadaşınız olan peygamber) sapmadı ve azmadı.O, hevadan (kendi istek, düşünce ve tutkularına göre) konuşmaz. O (söyledikleri)yalnızca vahyolunmakta olan bir vahiydir." (Necm 53/2-4)

³⁵⁴ Ahmad von Deffner (editör), Eva el-Shabassy, Omer el-Shabassy, Amin Waltter, *Allahs Gesandter hat gesagt-The Messenger of Allah has said*, Da'wah Academy, International Islamic University, IRI Press, Islamabad, 1998.

³⁵⁵ 10 Mayıs 1949 yılında Almanya'nın Mönchengladbach şehrinde doğmuştur. Alman- Baltık kökenli bir aileden gelmektedir. Birçok tercüme faaliyetlerinde aktif olan Defnerr'in Almanca dışında diğer dillerde de eserleri bulunmaktadır. Halen Hamburg İslâm merkezinde çalışmaktadır. İslâm merkezinin internet sitesinde İslâm diniyle ilgili fetva niteliğinde açıklamaları vardır. Örneğin Hz. Peygamber'in doğum gününün kutlanmasıyla ilgili yazısında mutedil bir açıklama yapması, yazarın ifrat ve tefritten

Doğu-Orta Avrupa’da İslâmi literatürün ve İslâm’a davet kitaplarının eksikliğinden şikayetlenilerek böyle bir eser tercüme edilmiştir. Bundan hareketle Islamabad merkezli dava akademisi Almanca, İspanyolca, Çince ve Japonca başta olmak üzere Avrupa dillerine tercüme faaliyeti başlatmış ve bu dillerde İslâm’a dair eserleri basmayı hedeflemiştir.

İncelediğimiz eser hadis tarihi ve usulüne dair geniş mâlumatlarla başlamaktadır.³⁵⁶ İlk defa “oryentalisler hariç” Müslümanların Almanca dilinde hacmi bu kadar büyük bir eseri neşrettiğini vurgulanmaktadır. Eserde seçme hadisler ele alınmakta ve bu rivâyetlerde hadis kritiği de göz önünde bulundurulmaktadır.

Bu tarz çalışmaların Avrupa’da giderek büyüyen İslâmofobiyle mücadele niteliğinde olduğu söylenebilir. Orada yaşayan bir müslümanın, yaşadığı ülkenin ana dilinde hazırlanmış, tavsiye edilebilecek İslâmi literatüre dair ihtiyaç her geçen gün artmaktadır. Bu tür eserler, bu ihtiyacı bir nebze de olsa karşılamaya çalışan kıymetli çalışmalardır. Bu tarz çalışmaların Avrupa’da yapılması ciddi önem teşkil etmektedir.

5. Göttliche Lichter in den Heiligen Hadîten-³⁵⁷ الأنوار الربانية في الاحاديث القدسية باللغة الألمانية – Kudsî Hadislerdeki İlâhi Nurlar

“Kudsî hadislerde Rabbani ışıklar” diye de tercüme edebileceğimiz bu eserde müellif³⁵⁸ sadece kudsî hadisleri ihtivâ eden bir çalışma hazırlamıştır. Hadîd sûresiyle eserin giriş kısmı başlamaktadır.³⁵⁹ Kudsî hadislerin Kur’ân’dan bir vahiy olmadığının altını çizen müellif bu tür rivâyetlerin Allah Teâla’dan Hz. Muhammed’e iletildiğini anlatmaktadır. Kırk kudsî hadisi ihtivâ eden eserin dikkat çeken yanı rivâyetlerin Arapça metinlerinin yer almasıdır. Muhammed Ahmet Resûl kütüb-i sitte külliyyatından seçme

uzak bir yaklaşıma sahip olduğunu gösterir. İslâm merkezi Almanya’da yaşayan müslümanlar için Almanca seminerler, Kur’ân eğitimi ve birçok farklı faaliyetler sunmaktadır. Deffner’de merkezde öncülük yapan isimlerdendir. <http://İslâmisches-zentrum-muenchen.de/html/Ahmad%20von%20Denffer.html>, (09.11.2017).

³⁵⁶ Eserde yirmi yedi sayfaya yakın hadis tarihi ve usulü ile ilgili kısım yer almaktadır. Deffner, a.g.e., ss. 9-32.

³⁵⁷ Abû-r-Ridâ Muhammad Ibn Ahmad Ibn Rassoul, *Göttliche Lichter in den Heiligen Hadîten*.³⁵⁷ الأنوار الربانية في الاحاديث القدسية باللغة الألمانية, IB-Islamische Bibliothek Yayınevi, I.baskı, 1998 Köln.

³⁵⁸ Muhammed Ahmet Resul, Almanya’nın Köln ve Düsseldorf şehirlerinde İslâmi literatüre dair birçok eserlerin yayım ve editörlüğünde bulunmuştur. 22 Nisan 1929’da doğup 14 Nisan 2015 yılında vefat etmiştir. Mısırlıdır. Eserleri arasında Almanca “*Handbuch der muslimischen Frau (Müslüman kadının el kitabı)*” da zikredilebilir.

³⁵⁹ el-Hadîd, 57/9 “Sizi karanlıklardan nura çıkarması için kuluna apaçık ayetler indiren O’dur. Şüphesiz Allah, size karşı elbette şefkatli olandır, esirgeyendir.”

hadislerle eserini te'lif etmiştir. Sahîhâyn'dan ekserîyetle rivâyetler aktarılmaktadır. Eserde kıyamet gününe hazırlık, Allah'ın rahmetinin genişliği, ahlâk ve iffetin önemi vb. türden kudsi hadisler ele alınmaktadır. "Allah'ın hasenât ve seyriâtı yazdığı" hadisiyle başlayan kitap, "Allah'ın kıyâmet gününde ilk olarak hesaba çekeceği insanlar" rivâyetiyle bitmektedir. Eserde hadislerin şerhlerine başvurulmamıştır. Bu açıdan tezimizde zikredilmesi gereken bir eser olduğunu düşündük.

Tezimizin ikinci kısmında ele aldığımız oryantalist çizgide farklı çalışmaların genel özelliği olarak bazı noktalar dikkatleri çekmektedir. Bu dönemden sonra kaleme alınan kitap, makale, sempozyum, tez vb. çalışmalarda daha ılımlı bir hava kendisini göstermektedir. İlerleyen yıllarda müslümanların da Avrupa'da bulunan üniversitelerde İslâm kürsilerinde yer almasıyla Hz. Peygamber'e, onun sünnetine ve hadislere yönelik 1950 senesi öncesindeki taraflı ve bağnaz hava yerini daha insafli çalışmalara bırakmıştır. Ayrıca tenkit çalışmalarının artmasıyla da birinci el kaynaklardan hareketle daha tarafsız çalışmalar yapılmıştır. Bunda Avrupa'da farklı üniversitelerde açılan İslam kürsüleri, ilahiyat fakültelerinin etkisi de büyüktür. Bu dönemin temel karakterist özelliği, çalışmalarda akademik hadisçiliğin daha belirgin olmasıdır. Geleneksel oryantalist çalışmalara bakıldığında müstakil eserlerin fazlalığının dikkat çektiğini belirtmiştik. Söz konusu ikinci dönemle birlikte müstakil eserlerin yanı sıra makale, doktora ve yüksek lisans tezlerindeki artış kendisini göstermektedir. Ayrıca Avrupa'da açılan İslam kürsülerinde yer alan Müslüman akademisyenler tarafından da hadislerle ilgili değerli çalışmaların varlığından söz etmek mümkündür. Yine bu akademisyenlerin müsteşiklerin bazı iddialarına yönelik reddiyeler kaleme aldıkları da gözlemlenmektedir. Avrupa'da yaşayan Müslümanların başta İslami ilimlerin tüm alanları olmak üzere hadisle ilgilide yaşadıkları ülkenin dilinde eserler bulabilmelerinin ciddi zorluğunun altını da çizmemiz gerekmektedir.³⁶⁰

³⁶⁰ Söz konusu bölüme dair değerlendirmemize sonuç kısmında detaylıca yer verilecektir.

SONUÇ

Endülüs'ün fethi kadar erken tarihlere götürülen oryantalizm, Doğu'nun diline ve dinine daima ilgi ile yaklaşmıştır. Müslümanların zayıflamasıyla başlayan İslâm coğrafyasında kargaşa ve fitne ortamı, müslüman topraklarının işgal edilmesine, sömürülmesine ve yağmalanmasına sebebiyet vermiştir. İslâm Dini'ne ait birçok eser alınarak Batı kütüphanelerine götürülmüştür.

Almanya, oryantalist faaliyetlere erken tarihte başlayan ülkelerden biridir. Abraham Geiger, Ignaz Goldziher, Schacht gibi ünlü oryantalist isimlerin yetiştiği ülkede sayısız şarkiyat araştırmaları kaleme alınmıştır. 1960 senesinden sonra da Almanya'nın "misafir işçi" kabulüyle Türkiye başta olmak üzere müslüman ülkelerden İslâm dinine mensub insanlar Avrupa'ya işçi olarak gitmişlerdir. Bu tarihten sonra genelde Avrupa'nın farklı ülkelerinde özelde Almanya'da müslümanların varlığı söz konusu olmuştur. Elbette 1960 yılından önce Gustav Weil (1808-1889), Aloys Sprenger (1813-1893) ve William Muir (1819-1905) gibi ünlü müsteşriklerce İslâm'a dair önemli çalışmalar kaleme alınmıştır. İslâm ile ilgili yapılan araştırmalara çalışmamız vesilesiyle genel bir bakış açısına sahip olduğumuzu söyleyebiliriz. 1950 öncesinde hazırlanan çalışmalarda ekseriyetle olumsuz bir bakış açısı, taraflı ve saldırgan bir tutum ve üslubun benimsendiğini tesbit ettik. Hz. Muhammed'in risaletinin inkarı, hadislerin diğer dinlerden alındığı, İslâm dininin Yahudilik veya Hristiyanlığın bir uzantısı olduğu bazı asılsız ve objektif olmayan delillerle ispatlanmaya çalışılmıştır. Abraham Geiger'in tenkitçi ve eleştirel üslubundan etkilenen Ignaz Goldziher, onun görüşleri doğrultusunda bu tavrı eserlerinde açıkça yansıtmaktadır. Yine Goldziher'in halefleride onun kitap ve makelelerinde tekrarladığı İslâm'a karşı olan olumsuz tutumunu tekrarlamaktan öteye gidememişlerdir. 1950 öncesi Almanca hadise dair kaleme alınan çalışmalara baktığımızda müstakil kitapların fazla olması dikkat çekmektedir. Makale, doktora tezleri veya sempozyum çalışmalarının sayısı oldukça azdır.

1950 sonrasında Batıda Almanca hadise dair kaleme alınan çalışmalarda Johann Fück, Harald Motzki v.b isimler önemli roller üstlenmişlerdir. Bilhassa Fück'ün Hz. Peygamber'e, sünnete ve rivâyetlere karşı daha insafli ve ılımlı bir yaklaşım benimsediğini görmekteyiz. Yine bu tarihten sonra şarkiyât araştırmalarının bir disiplin

haline gelmesi, İslâmi ilim, İlahiyat fakültelerinin ve Şarkiyyât kürsülerinin açılmasıyla genelde İslâm'a özelde hadise dair yapılan araştırmaların öncesine nazaran daha kaliteli olduğunu düşünüyoruz. Misafir-işçi olarak Avrupa'ya giden müslüman ailelerin çocuklarının, torunlarının da artık söz konusu fakültelerde eğitim-öğretimde aktif rol üstlenmesinin de bunda etkisi olduğunun altını çizmemiz gerekmektedir. Diğer bir farklılık arzeden nokta kanaatimizce son yıllarda yapılan çalışmalara baktığımızda kaynakların birincil eserlerden faydalanılarak hazırlanması ve objektif olma gayreti ön plana çıkmasıdır. Buda yazılan eserlerdeki kalite ve verinliliği artırmaktadır. Tezimizde de görüldüğü üzere 1950 sonrası yapılan çalışmalarda kitaplarla birlikte, üniversite çatısı altında hazırlanan makale, doktora-yüksek lisans tezleri, seminer ödevlerinin vb. sayısının ciddi derecede artmış olmasıdır.

Tüm bu tesbitlere rağmen altı çizilmesi gereken önemli noktalar bulunmaktadır. Batılıların hadislere karşı olumsuz tavrı yine varlığını ciddi derecede sürdürmektedir. Nerdeyse bütün müsteşriklerce gündeme alınan mesele rivayetlerin otantikliğidir. Kanaatimizce Kur'ân'a müslümanların sarsılmaz bir imanı olması, müsteşrikleri hadislerin sıhhatini sorgulamaya sevketmiştir. Oryentalistlerin bu şüpheli yaklaşımı meyvelerini de vermiştir. Son dönemde müslüman ülkelerde bazı araştırmacılar tarafından rivâyetlere karşı topyekûn şüpheli bir yaklaşım varlığını göstermiştir. "Bize Kur'ân yeter" anlayışı doğrultusunda sünnete karşı olumsuz bir hava kendini göstermektedir.

Son olarak belirtmemiz gereken şudur ki, biz çalışmamızda herhangi bir tarih sınırlandırmasına gitmeden Almanya başta olmak üzere hadise dair Almanca yazılan tüm akademik çalışmaları derlemeyi hedef edindik. Almanya'da birebir bulunarak çalışmalara ulaşmaya çalıştık. Ancak gerek fiyatların fahiş olması, bazı kaynaklarında kütüphane vb. yerlerde olmamasıyla ulaşamadık. Bunları da tezimizin son kısmında liste halinde zikrettik. Çalışmamızda 103 çalışmaya yer verdik ve bunları tanıtmayı hedefledik. Almanca hadise dair kaleme alınan literatürün araştırılmasında tezimizin bir referans kaynağı olacağını ümit etmekteyiz. Türkiye'de akademi camiasında bilinmeyen pekçok eseri de bu vesile ile ülkemize tanıtmış olmayı temenni ediyoruz.

EKLER
BATIDA HADİSE DAİR KALEME ALINAN ALMANCA
AKADEMİK ÇALIŞMALARIN TOPLU LİSTELERİ

A. TEZİMİZDE YER VERDİĞİMİZ ÇALIŞMALARIN TOPLU LİSTESİ

KİTAPLAR

1. Abraham Geiger, *Was hat Mohammed aus dem Judentum aufgenommen?*, (Muhammed Yahudilikten Ne Aldı?), Bonn, Diss. 1833.
2. Heinrich Ferdinand Wüstenfeld, *Über das Leben und die Schriften des Scheich Abu Zakarija al- Nawawi, nach handschriftlichen Quellen*, (El Yazma Kaynaklara Göre Şeyh Ebû Zekeriyâ en-Nevevî'nin Hayatı ve Eserleri), im Verlage der Dieterichschen Buchhandlung, Göttingen, 1849.
3. Aloys Sprenger, *Das Leben und die Lehre des Mohammed, nach bisher grösstentheils unbenutzten Quellen bearbeitet* (Muhammed'in Hayatı ve Öğretisi, Büyük Oranda Bugüne Kadar Kullanılmamış Kaynaklarda Ele Alınmıştır), c. III, Nicolische Verlagsbuchhandlung, Berlin 1869.
4. Alfred von Kremer, *Culturgeschichte des Orients unter den Chalifen*, (Halifelik Döneminde Doğu'nun Kültür Tarihi), Wilhelm Braumüller, Viyana 1875.
5. Friedrich Risch, *Commentar des Izz-ed-Dîn Abu Abdullah über die Kunstausrücke der Traditionswissenschaft*, (İzzeddîn Ebû Abdullah'ın Şerhû'l Kasîdeti'l-Gazeliyye'si), Brill, Leiden, 1885.
6. Ignaz Goldziher, *Muhammedanische Studien*, (İslâm Araştırmaları), Max Niemeyer Yayınevi, II, Halle 1890.
7. C. Graf von Landberg, *K. U. Nylander's Specimenschrift Dalâil El-Nubuwwa*, (K.U. Nylander'in Delâilü'n-Nübüvve Adlı Çalışması Hakkında), Leiden-E.J.Brill, 1892.
8. Herm Reinfried, *Bräuche bei Zauber und Wunder nach Buchari-Beitrag zur altarabischen Religion*, (Buhârî'ye Göre Sihirbazların Adetleri ve Mucizeler), Kommillion Yayınevi, Karlsruhe, 1915.

9. Anton Hartmann, *Goldene Worte Mohammeds*, (Muhammed'in Altın Sözlere), Moslemische Revue MR(Müslüman Resimli Dergisi), c.VI, 1930.
10. Max Weisweiler, *Istanbuler Handschriftenstudien zur Arabischen Traditionsliteratur*, (Arap Literatürüne Dair İstanbul'da Bulunan Yazma Eserler), *Deutsche Morgenländische Gesellschaft*, Bibliotheca Islamica, baskı:Hellmut Ritter, Leipzig, 1937.
11. Carl Brockelmann, *Geschichte der Arabischen Litteratur*, (Arap Literatür Tarihi), E.J. Brill Yayınevi 1937, 1943 baskıları, Leiden, I.cilt ve I.ek zeyl.
12. Raimund Köbert, *Bayân Muskıl Al-Ahâdît Des Ibn Furak*, (İbn Fûrek'in Müşkilü'l-Hadîs'i), Pontificium Institutum Biblicum Roma Piazza Pilotta, 1941.
13. Manfred Fleischhammer, *Muhammad ibn Hibbân's Kitâb masâhir 'ulamâ al-amsâr*, (Muhammed b. Hibbân'ın *Meşâhîru 'ulemâ'i'l-amsâr* Adlı Kitabı), Bibliotheca Islamica, DMG, Internationalen Gesellschaft für Orientforschung, ed. Hellmut Ritter, Albert Dietrich, b:22, Franz Steiner Verlag, Wiesbaden, 1959.
14. Fuat Sezgin, *Geschichte des Arabischen Schrifttums*, (Arap Literatür Edebiyatı), E.J.Brill Yayınevi, I, Leiden, 1967.
15. Raif Georges Khoury, *Wahb b. Munabbih*, (Vehb b. Münebbih (ö. 114/732)) Der Heidelberger Papyrus PSR Heid Arab 23, Otto Harrassowitz- Wiesbaden Almanya, 1972.
16. Anke Bouzenita, *Abdarrahmân al-Auzâi- ein Rechtsgelehrter des 2. Jahrhunderts d.H. und sein Beitrag zu den Siyar*, (Abdurrahman el-Evzâi: (ö. 157/774) Hicri 2.Yüzyıl Hukukçusu ve Siyere Olan Katkıları), Klaus Schwarz Verlag, Berlin, 2001
17. Hartmut Bobzin, *Mohammed*, (Muhammed (s.a.v.)), C.H.Beck Yayınevi, III.baskı, Münih, 2006.
18. Sayyid Abdalhussain Scharaffuddin al-Musawi, *Abu Huraira: Ursache und Wirkung seiner Überlieferungen*, (Ebû Hûreyre: Rivayetlerinin Gerekçe ve Etkisi), çev.Josef Anton Dierl, M-Haditec, Bremen, 2006.
19. Samir Mourad, *Hadithe der rechtlichen Bestimmungen mit Erläuterungen Gottesdienstliche Handlungen und Handelsrecht*, (İbadet ve Muâmelata Dair Açıklamalarıyla Ahkam Hadisleri), Deutscher Informationsdienst über den Islam (DIdl) e.V. Karlsruhe, I.baskı 2006.

20. Ferid Heider, *Einführung in die Hadîthwissenschaften*, (Hadis İlimlerine Giriş), Berlin-Almanya, Deutscher Informationsdienst über den Islam(Dldl) e.V Karlsruhe, 2007
21. Mustafa Saîd el-Hîn, Mustafa el-Buga, Muhyiddin Mestû, Ali eş-Şürbecî, Muhammed Emîn Lutfî, çeviren: Samir Mourad, *Erläuterungen zu Riyad as-Salihin von Imam An-Nawawi*, (İmam Nevevî' nin (ö. 676/1277) Riyâzü's-Sâlihîn Eseri Hakkında Açıklamalar), Karlsruhe, An-nur yayınevi, I.baskı, 2007.
22. Adel Theodor Khoury, *Hadith. Urkunde der İslâmischen Tradition*, (Hadis: İslâm Geleneğinin Vesikaları), Gütersloh: GHV, 2008.
23. Rüdiger Lohlker, *Hadîthstudien- Die Überlieferungen des Propheten im Gespräch*, (Hadis Araştırmaları: Peygamber Rivâyetleri Hakkında Müzakere), Dr. Kovac Yayınevi, Hamburg, 2009.
24. Ralf Elger, *Islam Eine Einführung*, (İslâm (Bir Giriş)), Fischer Yayınevi, Frankfurt am Main, 2012.
25. Amir Muhammad Adîb Zaidan, *Hadiith- Sammlung Imaam Al-Buchaariy* (İmam Buhârî'nin Hadis Koleksiyonu, el- Câmi'ûs- Sahîh eserinin Almanca diline yapılmış tercümesi), CPI-books GmbH, 2013.
26. Harald Motzki, *Wie glaubwürdig sind die Hadithe? Die klassische İslâmische Hadith- Kritik im Licht moderner Wissenschaft*, (Hadisler Ne Kadar Güvenilir? Modern Bilimin Işığında Klasik İslâm Hadis Kitiği), Springer, Wiesbaden, 2014.
27. Mohammed Gharaibeh, *Einführung in die Wissenschaften des Hadith, seine Überlieferungsgeschichte und Literatur*, (Hadis İlimlerine Giriş, Rivâyet Tarihi ve Literatürü), Kalam Yayınevi, Freiburg, 2016.
28. Jens Scheiner, *Der Hadith*, (Hadis), Islam Einheit und Vielfalt einer Weltreligion, ed.Rainer Brunner, Kohlhammer Yayınevi, Stuttgart, 2016.
29. Gudrun Krämer, *Islam Religion, Geschichte und Kultur*, (İslâm: Din, Tarih ve Kültürü), Zeit Akademie, Zeitverlag, Hamburg, ts.
30. Maulana Muhammed Ali, M.A, LL.B, çeviri: Petra Fachinger, *Handbuch des Hadît*, (Hadis El Kitabı), Ahmediyya Anjuman Ishaat Islam(Lahore), U.S.A, ts.
31. Latif Raschedi, Saeed Raschedi, *Medizinratgeber des Propheten Muhammad (s.)*, (Tıbb-ı Nebevî), m-haditec yayınevi, Bremen, ts.

MAKALELER

1. Joseph Hammer, “Auszüge aus der mündlichen Überlieferung Mohammeds”, (Sünnetten Kesitler/ Muhammed’in Hadisleri), *Fundgruben des Orients* I, 1809, Viyana.
2. Ludolf Krehl, “Ueber den Sahîh des Buchârî”, (Buhârî’nin Sahîh’i Hakkında), *ZDMG*, IV.baskı, 1850.
3. Aloys Sprenger, “Ueber das Traditionswesen bei den Arabern”, (Araplarda Rivâyet Geleneği Üzerine), *ZDMG*, 1856
4. Aloys Sprenger, “Ibn Ishâq ist kein redlicher Geschichtsschreiber”, (İbn İshâk (ö. 151/768) Dürüst Bir Tarihçi Değildir), *ZDMG* 14, Wiesbaden, 1860.
5. Michael Jan de Goeje, “Beschreibung einer alten Handschrift von Abû ‘Obaid’s Garîb - al-hadît”, (Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm’ın *Garîbü’l-Hadis*’i), *ZDMG*, c.18, 1864.
6. Ignaz Goldziher, “Muhammedanische Traditionen über den Grabesort des Josua”, (Yüşa’nın Kabrinin Yeri Hakkındaki Rivâyetler), *Zeitschrift des Deutschen Palästina Vereins (ZDPV)*, 2, 1879.
7. Ignaz Goldziher, “Neue Materialien zur Littteratur des Ueberlieferungswesens bei den Muhammedanern”, (Müslümanları Hadis Rivâyeti Geleneği Hakkında Yeni Materyaller), *ZDMG*, 50, 1896.
8. Ignaz Goldziher, “Kämpfe um die Stellung des Hadît im Islam“, (İslâm’da Hadisin Konumu İle İlgili Tartışmalar), *ZDMG* 61, 1907.
9. Goldziher, “Neuplatonische und gnostische Elemente im Hadît”, (Hadiste Yeni Eflatuncu ve Gnostik Unsurlar), *Zeitschrift für Assyriologie und verwandten Gebiete*, 22, 1909.
10. Friedrich Kern, “Murgitische und antimurgitische Tendenztraditionen in Sujuti's al la'ali al masn”, (Süyûtî’nin *el-Le’âlû’l Masnû’â fî’l- Ahâdî’l-Mevzû’â*’sında Mürcî ve Anti-Mürcî Geleneğinin Etkisi), *Zeitschrift für Assyriologie und Vorderasiatische Archäologie (ZA)*, Bd.26, 1912.
11. Josef Horovitz, “Hadis Musalsal”, (Müsel Hadîs), *Der Islam*, c.VIII, 1918.
12. Horovitz, “Alter und Ursprung des İsnâd”, (İsnâdın Yaşı ve Kökeni), *Der Islam*, 1918.

13. Horovitz, “Noch einmal die Herkunft des İsnâds”, (Tekrar İsnâdın Menşei Üzerine), *Der Islam*, c.11, 1921.
14. Oskar Rescher, “Über die Zahlensprüche in Bochârî”, (Buhârî Rivâyetlerinde Geçen Sayılar), *Zeitschrift für Semitistik* (Sami dilleri ve edebiyatları bilimi dergisi) 1, 1922.
15. S.M. Zwemer, “Das sogenannte Hadît gudsî”, (Kudsî Hadîs), *Der Islam* dergisi 13, 1923.
16. Johann Fück, “Beiträge zur Überlieferungsgeschichte von Buhârî’s Traditionssammlung”, (Buhârî’nin *Sahîh*’inin Rivâyet Tarihine Katkıları), *ZDMG* 92, 1938.
17. Fück, “Die Rolle des Traditionalismus im Islam”, (İslâm’da Gelenekçiliğin/Hadîsçiliğin Rolü), *ZDMG* 93, 1939.
18. Muhammed Hamidullah, “Eine Handschrift Der Sunan Von Sa’îd Ibn Mansûr des Lehrers von Muslim”, (Müslîm’in Hocası Saîd b. Mansûr’un Yazma Nûsha Halindeki Sünen’i), *Die Welt des Islams* WI (İslâm dünyası dergisi), Brill Yayınevi, c.VIII, Paris 1962.
19. Ignaz Goldziher, “Neutestamentliche Elemente in der Traditionsliteratur des Islam“, (Hadis Kültüründe Yer Alan İncil Parçaları), *Oriens Christianus* 2, 1902.
20. Fritz Meier, “Ein Profetenwort gegen die Totenbeweinung”, (Ölüye Ağıt Yakma Meselesinde Peygamberin Sözü), *Der Islam* 50, Basel, 1973.
21. Andreas Görke, “Die frühİslâmische Geschichtsüberlieferung zu Hudaibiya”, (Hudeybiye Hakkında Erken Dönem Rivâyetleri), *Der Islam*, bd. 74, 1997.
22. Heinrich Schütziger, “Abû Ya’lâ al-Mausi Leben und Lehrerverzeichnis”, (Ebû Ya’lâ el-Mevsilî, Hayatı ve Kitâbu’l-Mû’cem), *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft-ZDMG* 131, 1981.
23. Gregor Schöler, “Die Frage der schriftlichen oder mündlichen Überlieferung der Wissenschaften im frühen Islam”, *Der Islam* 62, 1985.
24. Miklos Muranyi, “Ein Altes Dokument Über Hadîtfabrikationen in der Frühen Medinensischen Jurisprudenz”, (İslâmın Erken Döneminde Bilimlerin Yazılı ve Sözlü Aktarımı Sorunu), *Jerusalem Studies in Arabic and Islam* (JSA), s.10, 1987.

25. Miklos Muranyi, “Das Kitâb Musnad Hadît Mâlik b. Anas von Ismâ’îl b. Ishâq al-Qâdi“, (İsmâ’îl b. İshâk el-Kâdi’nın Mâlik b. Enes’ten Gelen Rivayetleri Derlediği Kitâbı), Qairawâner Miszellaneen II, *ZDMG* 138, 1988.
26. Gregor Schöler, “Mündliche Thora und Hadît: Überlieferung, Schreibverbot, Redaktion”, (Sözlü Tevrat ve Hadis: Rivayetlerin Yazım Yasağı ve Redaksiyon), *Der Islam* 66, 1989.
27. Schöler, “Weiteres zur Frage der schriftlichen oder mündlichen Überlieferung der Wissenschaften im frühen Islam”, (İslâmın Erken Döneminde Bilimlerin Yazı ve Sözlü Aktarımı Sorunu II), *Der Islam* 66, 1989, ss.38-67.
28. Albrecht Noth, “Gemeinsamkeiten muslimischer und orientalistischer Ḥadîṭ-Kritik, Ibn Al-Ğauzîs Kategorien der Ḥadîṭ-Fälscher”, (Müslüman ve Oryantalist Hadis Kriğiğinin Ortak Yönleri- İbnü’l-Cevzî’nin Hadis Sahtekârları Kategorisi), Gottes ist der Orient - Gottesist der Okzident – *Festschrift für Abdoldjavad Falaturi* zum 65. Geburtstag. Hg. Udo Tworuschka, *Böhlau Verlag*, Köln 1991.
29. Gregor Schöler, “Schreiben und Veröffentlichen zu Verwendung und Funktion der Schrift in den ersten İslâmischen Jahrhunderten”, (Yazmak ve Yayınlamak: İslâmın İlk Yüzyılında Yazının İşlevi), *Der Islam* 69, 1992.
30. Tilman Nagel, “Hadît-oder: Die Vernichtung der Geschichte”, (Hadis ya da Tarihin İmhası), *ZDMG*, Supplement, 10, Göttingen, 1994.
31. Stefan Leder, “Dokumente Zum Hadît In Schrifttum und Unterricht aus Damaskus Im 6./12. JHDT.”, (6./12. Asırda Şam’da Hadis Edebiyatı ve Ders Belgeleri), *Oriens*, vol.34, 1994.
32. Gregor Schöler, “Charakter und Authentie der muslimischen Überlieferung über das Leben Mohammeds”, (Hz. Muhammed’in Hayatı Hakkındaki Rivâyet Geleneğinin Karakteristik Özelliği ve Otantikliği), İslâm şark dili, tarihi ve kültürü araştırmaları adıyla *Der İslâm* dergisinde yayınlanmıştır, editör: Albrecht Noth, Walter de Gruyter Yayınevi, c.14, Berlin, New York, 1996.
33. Ali Dere, “Ein Überblick über Entwicklung des Hadît und seinen formalen Aspekt”, (Hadisin Gelişim Süreci ve Sistemine Bakış Açısı), *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, , XXXVI, 1997.
34. Irene Schneider, “Narrativität und Authentizität: Die Geschichte vom weisen Propheten, dem dreisten Dieb und dem koranfesten Gläubiger”, (Sözlü Anlatım

- ve Otantiklik: Ermiş Peygamber, Cüretkâr Hırsız ve Dindar Kişinin Hikayeleri), *Der Islam*, 77, 2000.
35. Harald Motzki, “Der Prophet und die Schuldner. Eine Hadît- Untersuchung auf dem Prüfstand”, (Peygamber ve Borçlu Kimse: Bir Hadis İncelemesinin Tedkiki), *Der Islam*, 77, 2000.
36. Maher Jarrar, Sebastian Günther, “Gulam Halîl und das Kitâb Sarh as-sunna”, (Gulam Halîl ve Şerhu’s-Sünne), *ZDMG* 153, 2003.
37. Miklos Muranyi, “Der Muwatta’- Kommentar des Andalusiers al- Qanâzi (st. 413/1022) Ein Beitrag zum andalusischen Überlieferungswesen”, (Endülüslü el-Kanâzi’nin (ö. 413/1022) Muvatta Şerhi ve Endülüs Rivâyetine Katkıları), *Der Islam*, bd. 82, 2005.
38. Harald Motzki, “Methoden zur Datierung von İslâmischen Überlieferungen”, (Hadislerin Tarihlendirmesinde Metod), Müellif bu makaleyi 9 Şubat 2001 yılında Hollanda Nijmegen Katolik Üniversitesi Felsefe Fakültesinde İslâm araştırmaları profesörlüğüne tayini sırasında Hollandaca sunmuştur. Ayrıca Bülent Uçar tarafından bu makale Türkçe’ye tercüme edilmiştir. Bak: Motzki, Batıda, Hadis Çalışmalarının Tarihi Seyri, ed. Bülent Uçar, Hadisevi Yayınları, İstanbul 2006.
39. İbrahim Usta, “Das Hadith-und Sunnaverständnis von Ibâdîten”, (İbazilerde Hadis ve Sünnet Anlayışı), Viyana Üniversitesi Doğu Bilimleri (Orientalistik) Fakültesi, *Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü, Kelam Araştırmaları Dergisi (KADER)*, 2011.
40. Yaşar Sarıkaya, “Der Hadith als Quelle für den İslâmischen Religionsunterricht”, (İslâm Din Derslerinde Kaynak Olarak Hadis), *Journal für Religionskultur* 150, ed. Edmund Weber, 2011.
41. Mirza Tokpınar, “Die Sicht auf Nichtmuslime in Hadît und Sunna”, (Hadîs ve Sünnette Gayri Müslümlere Bakış), Peter Lang Yayınevi, Frankfurt, 2011.
42. Yaşar Sarıkaya, “Die Authentizität des al-Ğâmi’ as-Sahîh: Eine Skizze der Klassischen Hadîtkritik an dem Sahîh von al-Buhârî”, (el-Câmiû’s-Sahîh’in Güvenirliği: Buhârî’nin Sahîh’ine Yapılan Klasik Bir Hadis Kitiği), *Zeitschrift für Islamische Studien ZIS* (İslâm Araştırmaları Dergisi), 111.sayı, Mayıs 2012.

43. Swantje Boulouh Bartschat, “Methoden und Verhalten bei Erwerb und Tradierung von Ahâdît am Beispiel Abî Tâhir as-Silâfîs”, (Ebû Tâhir es-Silefî Örneğinde Hadislerin Rivâyeti, Alınması ve Metodu), *Jahrbuch für Islâmische Theologie und Religionspädagogik 1* (İslâm pedagojisi ve ilahiyatı yıllık kitabı), Kalam Verlag für Islâmische Theologie und Religionspädagogik KG, ed. Milad Karimi und Mouhanad Khorchide, 2012.
44. Johannes Twardelle, “Zur Soziologie der Hadithe”, (Hadislerin Sosyolojisi), *Zeitschrift Sozialersinn* (dergi), Heft 2 (II.baskı), Lucius&Lucius Yayınevi, Stuttgart, 2013.
45. Omar Hamdan, “Hadith-Kritik am Beispiel der mawdû’ât-Literatur”, (Mevzûât Literatürü Örneğinde Hadis Kritiği), *HIKMA*, 4/6, Osnabrück 2013.
46. Harald Motzki, “Die Rolle der Prophetenüberlieferung (Hadith) im Islam”, (Hadisin İslâm’da Rolü), ed. Peter Gemeinhardt, Tübingen, 2016.
47. Andreas Görke, Harald Motzki, “Tilman Nagels Kritik an der İsnâd-cum-matn-Analyse.”, (Tilman Nagel’in İsnâd-Metin Kritiği Hakkında Analizi. Tilman’a Cevap), Eine Replik”, *Asia* 68(2), 2014.
48. Stefanie Brinkmann, “Die kulturelle Biographie einer Buḥârî-Handschrift”, (Buḥârî’nin Bir Yazma Nüshası Hakkında Kültürel Biyografi), Aus Buchwerkstatt und Bibliothek, Manuskriptkulturen des Mittelalters in Orient und Okzident, ed. Lorenz Korn, Birgitt Hoffmann, Stefanie Stricker, docupoint, Magdeburg, III, 2014.
49. Şuayip Seven, “Die Kompilation von Muslim b. Hağğâğ al-Qusairî (gest. 261/875) und ihre Stellung in der Hadît-Literatur”, (Müslîm b. Haccâc el-Kuşeyrî’nin Sahih’i ve Hadis Literatüründe Yeri), *Jahrbuch für Islâmische Theologie und Religionspädagogik 3*, Kalam Verlag, 2014.
50. Yaşar Sarıkaya “Die klassischen Haditwissenschaften aus der Sicht der neuen Haditschule in Ankara am Beispiel der Kritik M. Hayri Kırbaşoğlu”, (Hayri Kırbaşoğlu Örneğinde Ankara Hadis Okulunun Bakış Açısıyla Klasik Hadis İlimleri), *Geschichtsschreibung zum Frühİslâm* (Erken Dönem İslâm’da Tarih Yazıcılığı), ed. Ömer Özsoy, Ayşe Başol, Ebu Yayınevi, c.I, Berlin, 2014.
51. Şuayip Seven, “İbn Şihâb az-Zuhrî (gest. 124/742), Die Schlüsselfigur der frühen Hadithwissenschaft”, (İbn Şihâb ez-Zührî (ö. 124/742): Hadis İlminde Kilit İsim),

Jahrbuch für Islamische Theologie und Religionspädagogik 4, Kalam Verlag, 2015.

52. Yaşar Sarıkaya, "Der Hadith im İslâmischen Religionsunterricht: eine religionspädagogische Herausforderung", (İslâm Derslerinde Hadis: Bir Din Pedagojisi Beklentisi), *Islamische Theologie und Religionspädagogik in Bewegung, Neue Ansätze in Europa*, ed. Zekirija Sejdini, Bielefeld, 2016.
53. Yaşar Sarıkaya, "Gebt acht auf Gott und Seinen Gesandten...! (Koran 8/20) – Wie (unterschiedlich) Muslime ihrem Propheten folgen", ("Allah'a ve Rasulü'ne itaat edin..." Müslümanlar Peygamberlerine Nasıl (Farklılıklarla) İtaat Ediyorlar), *Islam im europäischen Kontext*, ed. Bülent Uçar, Peter Lang, ts.

TEZLER

1. Traugott Mann, *Beiträge zur Kenntnis Arabischer Eigennamen*, (Arap Özel İsimlerine (Râviler) Dair Malûmat), Berlin Friedrich-Wilhelms Üniversitesi, Felsefe Fakültesi, E.J. BRILL Yayınevi, Leiden, 1904.
2. Rudolf Leszynsky, *Mohammedanische Traditionen über das jüngste Gericht*, (Ahiret Üzerine Hadisler: Yahudilik-Hristiyanlık ve Muhammediliğe Göre Ölüm Sonrası Hakkında Mukayeseli Bir İnceleme), Heidelberg Üniversitesi Felsefe Fakültesi, baskı:Max Schmerson, Kirchhain N.-L. 1909.
3. Israel Wolfensohn, *Ka'b al- Ahbâr und seine Stellung im Hadît und in der İslâmischen Legendenliteratur*, (Kâ'b el-Ahbâr: Hadiste ve İslâmi Efsane Literatüründe Yeri), Johann-Wolfgang Goethe Üniversitesi, Felsefe Fakültesi, Frankfurt am Main, 1933.
4. Eckart Stetter, *Topoi und Schemata im Hadît*, (Hadislerin Ana Motif ve Şeması), Eberhard-Karls- Tübingen Üniversitesi Felsefe Fakültesi, 1965.
5. Hasan Amarat, *Ibn an-Nafis Kompendium über die Wissenschaft von den Grundlagen des Hadît (Muhtasar fi ilm usûl al-hadît)*, (İbnü'n-Nefis: Temel Hadis İlmine Dair Kitabı (el-Muhtasar fi' ilmi usûli'l-hadîsi'n-nebevî)), Georg Olms Verlag, Hildesheim Almanya, 1986.
6. Ali Dere, *Die Hadîtanwendung bei İmam Mâlik b. Anas (-179/795) im Spiegel der an ihn von as-Saibâni (-189/804) und as-Sâfi'i (-204/819) gerichteten Kritik*, (İmam Mâlik'in Hadisleri Kullanma Metodu (Şeybâni ve eş-Şâfiî'nin İmam

Mâlik'e Yöneltileri Eleştiriler Ekseninde)), Göttingen Üniversitesi, Aachen, 1995.

7. Julia Bummel, *Zeugung und pränatale Entwicklung des Menschen nach Schriften mittelalterlicher muslimischer Religionsgelehrter über die "Medizin des Propheten"*, (Ortaçağ Müslüman Din Alimlerinin Tıbb-ı Nebevî Üzerine Yazdıkları Yazılarda Döllenme Ve İnsanın Doğum Öncesi Gelişimi), Hamburg Üniversitesi Felsefe Fakültesi basılmamış doktora tezi, 1999.
8. Abdurrahman Aliy, *Nawâdir al-Usûl des Hakîm at-Tirmidî: Ein Beitrag zur mystischen Hadît-Kommentierung*, (Hakîm Tirmizî'nin Nevâdirü'l- Usûl Adlı Eserinde Tasavvufî Hadis Yorumları), doktora tezi, Bochum, 2003.
9. Kadir Sancı, *Die schriftlichen Ursprünge Islâmischen Überlieferungsgutes als eine innerIslâmische Frage*, (İslâmî İlimler İçinde Rivâyetlerin Yazılı Kaynakları), Johann-Goethe Üniversitesi Protestan Teolojisi bölümü, 2010, yüksek lisans tezi.

ANSİKLOPEDİ MADDELERİ

1. J Wensinck, J.H. Kramers, *Handwörterbuch des Islam*, (İslâm El Sözlüğü), Brill Verlag, Leiden, 1941.
2. Stefan Reichmuth, *Kleines Islam Lexikon. Geschichte- Alltag-Kultur (Hadîth)*, (Küçük İslâm Sözlüğü), ed. Ralf Elger, Friederike Stolleis, C.H. Beck Yayınevi, München, 2008.

SEMPOZYUM VE SEMİNERLER

1. C. Gilliot, T. Nagel, *Das Prophetenhadît*, (Peygamber Hadisi), Vandenhoeck-Ruprecht (V&R) Göttingen, 2004.
2. Claudia Brand, "Die Medizin des Propheten und ihre Bedeutung in der Gegenwart. Traditionelle Islâmische Heilvorstellungen in modernen Fatwas", (Tıbb-ı Nebevî ve Günümüzde Anlamı: Modern Fetvâlarda Geleneksel Sağlık İle İlgili Düşünceler), Leipzig Üniversitesi Din Bilimleri Enstitüsü, Din Tarihi Bölümü, Seminer ödevi, 2004.
3. Carina Bauer, "Frauen in der Hadit-Überlieferung – fundamentale Glieder der Kette", (Hadis Rivâyetinde Kadınlar- İsnâdın Asıl Parçaları), Mainz, 2007.

DIĞER ÇALIŞMALAR

1. Ahmad Deffner, *Ein Tag mit dem Propheten*, (Peygamberle Bir Gün), Haus des Islam, 1983.
2. Ghazi Abdel-Qadir, *Mohammed/ Worte wie Oasen*, (Muhammed (s.a.v.) / Çölde Vaha Gibi Sözüler), Hender Verlag, Freiburg, 1995.
3. Abû-r-Rida Muhammad Ibn Ahmed Ibn Rassoul, *Lest in der Sunna*, (Sünnette Oku), Islamische Bibliothek IB Yayınevi (Islam Kütüphanesi), I.baskı, Köln 1997.
4. Ahmad von Deffner(editör), Eva el-Shabassy, Omer el-Shabassy, Amin Waltter, *Allahs Gesandter hat gesagt-The Messenger of Allah has said*, (Allah'ın Elçisi dedi ki...), Da'wah Academy, International Islamic University, IRI Press, Islamabad, 1998.
5. Abû-r-Ridâ Muhammad Ibn Ahmad Ibn Rassoul, *Göttliche Lichte in den Heiligen Hadîten- الأنوار الربانية في الاحاديث القدسية باللغة الألمانية*, (Kudsî Hadislerdeki İlâhi Nurlar), IB-Islamische Bibliothek Yayınevi, I.baskı, 1998 Köln.
6. Harald Motzki, “*Quo vadis, Hadît-Forschung? Eine kritische Untersuchung von G.H.A. Juynboll: „Nâfi’ the mawlâ of Ibn ‘Umar, and his position in Muslim Hadît Literature*“³⁶¹, (G.H.A. Juynboll'ün ‘Nâfi’ the Mawla of Ibn ‘Umar, and His Position in Muslim Hadith Literature’ Adlı Çalışmasına Bir Tenkit Denemesi), *Der Islam* 73, 1996.

³⁶¹ Bu çalışmanın tercümesi için bkz: Harald Motzki, *Batıda, Hadis Çalışmalarının Tarihi Seyri*, ed. Bülent Uçar, Hadisevi, İstanbul 2006. Çalışmanın Türkçesi mevcut olduğu için tezimizde sadece ismen zikretmeyi uygun gördük.

B. ULAŞAMADIĞIMIZ ÇALIŞMALARIN LİSTESİ

KİTAPLAR

1. Snouck Hurgonje, *Der Mahdi*, (Mehdi) Leiden, 1885.
2. Leo N Tolstoi, *Aussprüche Mohammeds (die im Koran nicht enthalten sind)*, (Kur'ân'da Yer Almayan Peygamberin Sözleri),çev.Adolf Hess, Deutsche Rundschau 142, Berlin, 1910.
3. Theodor Nöldeke, *Die Tradition über das Leben Muhammeds*, (Hz. Muhammed'in Hayatı İle İlgili Rivâyetler/Tradisyon), *Der Islam* 5, 1914.
4. Samuel Bialoblocki, *Materialien zum Islâmischen und jüdischen Eherecht, mit einer Einleitung über jüdische Einflüsse auf den Hadîth*, (İslâm'da ve Yahudilikte Evlilik Hukuku, Hadiste Yahudi Etkisi Hakkında Bir Giriş), Verlag von A. Töpelmann, Giessen, 1928.
5. Wassel Rasslan, *Mohammed und die Medizin nach den Überlieferungen*, (Rivâyetlerde Hz. Muhammed ve Tıp), Berlin, 1934.
6. A. Mingana, *An important Manuscript of the Traditions of the Traditions of Bukhâri*, Cambridge: Hefferü 1936, Rez.: J. Fück: OLZ 41, 1938, ss.401-407, *Eine wichtige Handschrift der Traditionssammlung des Buhârî*. (Buhârî'nin Önemli Bir El Yazma Nüshası)
7. Rudi Paret, *Die Lücke in der Überlieferung über den Urİslâm*, (En Eski İslâm İle İlkili Rivâyetlerdeki Boşluklar), Festschrift Rudolf Tschudi. Hr. Fritz Meier, Harrassowitz, Wiesbaden, 1954.
8. Josef van Ess, *Zwischen Hadît und Theologie: Studien zum Entstehen prädestinatianischen Überlieferungen*, (Teoloji ve Hadis Arasında: Kaderle İlgili Rivâyetlerin Ortaya Çıkışı Hakkında Araştırmalar), Berlin, De Gruyter, 1975.
9. Marston Speight, *Einführung in die Hadît-Literatur*, (Hadis Literatürüne Giriş) Cibedo, Frankfurt, 1985.
10. Angelika Neuwirth, *Sunna*, (Sünnet) *Evangelisches Kirchenlexikon*, 1987.
11. Mohammed Ahmed Mansour, *Einführung in die Methodik und Terminologie der Hadith-Wissenschaft*, (Hadis İlminin Metot ve Terminolojisine Giriş) Kairo, 1997.

12. Miklos Muranyi, *Beiträge zur Geschichte der Hadīt- und Rechtsgelehrsamkeit der Mālikiyya in Nordafrika bis zum 5. Jh. d. H.: bio-bibliographische Notizen aus der Moscheebibliothek von Qairawān*, (Kayrevan Cami Kütüphanesinden H.5.Yüzyıla Ait Maliki Mezhebiyle İlgili Hadis ve Hukuk Yazıları), Wiesbaden: Harrassowitz, 1997.
13. Irene Schneider, *Kinderverkauf und Schuldknechtschaft. Untersuchungen zur frühen Phase des İslāmischen Rechts*, (Çocuk Satıcılığı ve Esaret: Erken Dönem İslām Hukukuna Dair Araştırma), Harrassowitz, Wiesbaden, 1999.
14. Abd al-Hafidh Wentzel, *Die Sunna: Texte zum Verständnis der unverzichtbaren Bedeutung der prophetischen Tradition im Islam*, (Sünnet: İslām'da Peygamber'in Sünnetinin Vazgeçilmeyeceğine Dair Metinler), Spohr, Kandern 2002.
15. Ahmad Reidegeld, *Handbuch des Islam, Definition der Hadith-Einteilungen*, (İslām El Kitabı, Hadis Kavramının Kısımları), Spohr, Kandern 2008.
16. Muhammad ibn Rassoul, *Quran und Sunna in Relation*, (Kur'an ve Sünnetin Bağı), IB, Köln, 2009.
17. Udo Worschech, *"Ich will Ismael segnen". Gemeinsame Wurzeln in Christentum und Islam*, ("İsmâil'i Kutsamak İstiyorum". Hristiyanlık ve İslâm'ın Ortak Kökü), Lang, Frankfurt 2011.
18. Udo Worschech, *"Ich will Ismael segnen". Gemeinsame Wurzeln in Christentum und Islam*, ("İsmâil'i Kutsamak İstiyorum". Hristiyanlık ve İslâm'ın Ortak Kökü), Lang, Frankfurt, 2011.
19. Marco Schöller, *Tradition. Islamwissenschaftlich*, (Gelenek), Lexion der Bibelhermeneutik, Begriffe-Methoden-Theorien-Konzepte, ed.Oda Wischmeyer, De Gruyter, Berlin, 2013.
20. Hasan Shafiq, *Der İslāmische Weg der Mitte. Themenbezogene Darstellung aus Sichtweise des Koran, der Sunna und der Theologie*, (Kur'an, Sünnet ve Teologi Bağlamında İslâm'ın Orta Yolu) *Jahrbuch für İslāmische Theologie und Religionspädagogik* 3, 2014.
21. Tilman Nagel, *Wirkende Worte. Das Hadīth und die Metaphysik*, (Tesirli Sözcükler. Hadis ve Metafizik), Books and Written Culture of the Islamic World. Studies

Presented to Claude Gilliot on the Occasion of His 75th Birthday. Hg. Andrew Rippin und Roberto Tottoli. Leiden, Brill, 2015.

22. Oskar Rescher, *Kritische Bemerkungen zu Text und Übersetzung von Buhari*, (Buhârî Metni ve Çevirileri Hakkında Kritik Beyanlar), MSOS, ts.
23. Abdullah Khalid, *Sunan für den Alltag*, (Günlük Yaşamla İlgili Sünnetler), Wuppertal, Cordoba, ts.
24. Fuat Sezgin, *Bibliographie der deutschsprachigen Arabistik und Islamkunde*, Institut feur Geschichte der Arabisch- Islamischen Wissenschaften an der Johann Wolfgang Goethe Universiteat, 1992.

MAKALELER

1. Ignaz Goldziher, “Proben muhammedanischer Polemik gegen den Talmud I”, (Talmud Karşıtı Polemik Örnekleri I), *Jeschurun*, VIII, 1872.
2. Ignaz Goldziher, “Proben muhammedanischer Polemik gegen den Talmud II, Ibn Kajjim al-Gauziyye”, (Talmud Karşıtı Polemik Örnekleri I), *Jeschurun* I,1873.
3. Ignaz Goldziher, “Matth. VIII. 5 in der muhammedanischen Literatur”, (İslâm Literatüründe Matta İncili VIII.Ayet”, *ZDMG XXXI*, 1877.
4. Ignaz Goldziher, “Über Bibelcitate in muhammedanischen Schriften”, (İslâm Kaynaklarında Kitâb-ı Mukadedes’ten Alıntılar), *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft* 13, 1893.
5. Friedrich Kern, “Sechs beanstandete Sammlungen von Überlieferungen, Ein Beitrag zur Kenntnis des muhammedanischen Überlieferungswesen”, (Eleştirilen Altı Hadis Mecmuâsı, İslâm’da Hadis Rivâyet Geleneğine Bir Katkı), Festschrift Eduard Schau zum sibzigsten Geburtstage gewidmet von Freunden und Schülern in deren Namen heausgegeben von Gotthold Weil, Verlag von Georg Reiner, Berlin, 1915.
6. Johann Fück, “Eine Konkordanz der kanonischen Tradition des Islams”, (Sahîh Hadis Literatürü İçin Bir İndex), *Orientalische Literaturzeitung (OLZ)* 37, 1934.
7. Fück, “Eine wichtige Handschrift der Traditionssammlung des Buḥārîs”, (Buhârî’nin Sâhîh’inin Önemli Bir Yazması), *OLZ* 41, 1938.

8. Fück, “*Die Rolle der Traditionarier als Träger der İslâmischen Einheitskultur*”, (İslâm Birlik Kültürünün Taşıyıcıları Olarak Hadisçiler), *Actes du 20e Congrès international des orientalistes*, Bruxelles 1938. Louvain, 1940.
9. Albrecht Noth, “Quellenkritische Studien zu Themen, Formen und Tendenzen frühİslâmischer Geschichtsüberlieferung”, (Erken Dönem Tarih Rivâyetlerinin Konusu, Yapısı ve Eğilimleri Üzerine Kaynak Tenkidi Araştırmaları), Bonn, 1973.
10. Johann Fück, “*Spuren des Zindīqtums in der İslâmischen Tradition*”, (Hadiste Zındıklığın Rolü), *Studien zur Geschichte und Kultur des Nahen und Fernen Ostens*. Paul Kahle zum 60. Geburtstag überreicht von Freunden und Schülern aus dem Kreise des Orientalischen Seminars der Universität Bonn. Hg. W. Heffening und W. Kirfel. Leiden: Brill, 1935, ND: Arabische Kultur und Islam im Mittelalter, Weimar Böhlau, 1981.
11. Sander Paul, “Wertvoll oder nutzlos? Gedanken zum Umgang mit den frühen imamitischen Traditionssammlungen”, (Yararlı ya da Yararsız? Erken Dönem Şii Hadis Literatürü İle Uğraşma Üzerine Düşünceler), *ZDMG*, Supplement XI, 1995.
12. Gregor Schöler, “*Theorien zu den Quellen der den Isnād verwendenden kompilatorischen Werke der arabisch-İslâmischen Wissenschaften*”, (Arap-İslâm Bilimlerinde İsnad Sistemi Kullanılarak Yazılan Alıntı Eserlerle İlgili Teoriler) Ibn an-Nadīm und die mittelalterliche arabische Literatur. Beiträge zum 1. Johann Wilhelm-Fück-Kolloquium. Harrassowitz, Wiesbaden, 1996.
13. Tilman Nagel, “Die Inschriften im Felsendom und das İslâmische Glaubensbekenntnis, Der Koran und die Anfänge des Hadît”, (Kubbetü’s-Sahra’da ki Yazılar/Semboller ve İslâmi Doğmalar- Kuran ve Hadislerin Başlangıcı), *Arabica* 47, 2000.
14. Harald Motzki, “Ar-radd ‘ala r-radd- Zur Methodik der Hadît-Analyse”, (Redde Red, Hadis Tahlili Metoduna Dair), *Der Islam* 78, 2001.
15. Ali Dere, “Die Stellenwert der Hadîthe für den muslimischen Glauben. Untersuchungen zur Verhältnisbestimmung von Schrift. Tradition und Vernunft im Islam”, (Müslüman İnancında Hadisin Konumu. Yazının Münasebetinin Bilinmesine Dair Bir Tetkik. İslâm’da Gelenek ve Akıl), *Moderne Zugänge zum*

Islam. Plädoyer für eine dialogische Theologie. Ed. Hamideh Mohagheghie und Klaus von Stosch, Schöningh, Paderborn 2010.

16. Peter Webb, “Muhammad und Ğahiliye: Die vorİslâmische Zeit im prophetischen Hadith”, (Muhammed ve Cahiliyye: Peygamber Hadislerinde İslâm Öncesi Dönem), çev. Marc Wetzler, Denkraum Spätantike. Reflexionen von Antiken im Umfeld des Korans, ed.Nora Schmidt, Nora K. Schmid und Angelika Neuwirth, Harrassowitz, Wiesbaden 2016.
17. Gregor Schöler, “Tilman Nagels “Authentizität” in der Leben- Mohammed-Forschung. Eine Antwort – Tilman Nagel’in Muhammed’in Hayatının Otentikliđi Araştırması. NagelTilman’a Cevap.”, *Asia*, ts.

TEZLER

1. Gabriele von Bülow, *Hadithe über Wunder des Propheten Muhammad insbes. in der Traditionssammlung des Buhârî*, (Buhârî Özelinde Peygamber Muhammed’in Muziceleriyle İlgili Hadisler), Bonn Diss., 1963, doktora tezi.
2. Georg Matern, *Ibn Abi Laila, ein Jurist und Traditionarier*, (İbn Ebî Leylâ, Erken İslâm Döneminde Bir Fâkih ve Muhaddis), Diss. Bonn, 1968, doktora tezi.

KAYNAKÇA

- A. J. Wensinck, J.H. Kramers, *Handwörterbuch des Islam*, Brill Verlag, Leiden 1941.
- Abdurrahman Aliy, Nawâdir al-Usûl des Hakîm at-Tirmidî: Ein Beitrag zur mystischen Hadît-Kommentierung, Bochum 2003.
- Abdülfettâh Abdullah Bereke, “Hakîm et-Tirmizî”, *DİA*, İstanbul, 1997, XV.
- Abraham Geiger, *Was hat Mohammed aus dem Judentum aufgenommen?*, Bonn, Diss. 1833.
- Abû-r-Ridâ Muhammad Ibn Ahmad Ibn Rassoul, *Göttliche Lichter in den Heiligen Hadîten- الأنوار الربانية في الأحاديث القدسية باللغة الألمانية*, IB-Islamische Bibliothek Yayinevi, I.baskı, Köln, 1998.
- _____, *Lest in der Sunna*, Islamische Bibliothek IB Yayinevi (Islam Kütüphanesi), I.baskı, Köln, 1997.
- Adel Theodor Khoury, *Hadith. Urkunde der İslâmischen Tradition*, Gütersloh: GHV, 2008.
- Ahmad Deffner, *Ein Tag mit dem Propheten*, Haus des Islam, 1983.
- Ahmad von Deffner(editör), Eva el-Shabassy, Omer el-Shabassy, Amin Waltter, *Allahs Gesandter hat gesagt-The Messenger of Allah has said*, Da’wah Academy, International Islamic University, IRI Press, Islamabad, 1998.
- Ahmet Yücel, *Hadis Tarihi* (Oryantalilerin Hadise Yaklaşımları), Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları (İFAV), İstanbul, 2016.
- _____, *Oryantalistler ve Hadis*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları (İFAV), İstanbul, 2013.
- _____, *Oryantalistlerin Gözüyle İslâm*, Rağbet Yayınları, Nisan, 2003.
- Albrecht Noth, “Gemeinsamkeiten muslimischer und orientalistischer Hadît-Kritik, Ibn Al-Ğauzîs Kategorien der Hadît-Fälscher”, *Gottes ist der Orient - Gottesist der Okzident – Festschrift für Abdoldjavad Falaturi zum 65. Geburtstag*. Hg. Udo Tworuschka, *Böhlau Verlag*, Köln, 1991.
- Alfred von Kremer, *Culturgeschichte des Oriens unter den Chalifen*, Wilhelm Braumüller, Viyana, 1875.

- Ali Dere, "Ein Überblick über Entwicklung des Hadit und seinen formalen Aspekt", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, , XXXVI, 1997.
- _____, Die Hadîtanwendung bei İmam Mâlik b. Anas (-179/795) im Spiegel der an ihn von as-Saibâni (-189/804) und as-Sâfi'i (-204/819) gerichteten Kritik, Göttingen Üniversitesi, Aachen, 1995.
- Aloys Sprenger, "Ueber das Traditionswesen bei den Arabern", *ZDMG*, 1856.
- _____, *Das Leben und die Lehre des Mohammed, nach bisher grösstentheils unbenutzten Quellen bearbeitet* (Muhammed'in Hayatı ve Öğretisi, Büyük Oranda Bugüne Kadar Kullanılmamış Kaynaklarda Ele Alınmıştır), c. III, Nicolische Verlagsbuchhandlung, Berlin, 1869.
- Anke Bouzenita, Abdarrahmân al-Auzâi- ein Rechtsgelehrter des 2. Jahrhunderts d.H. und sein Beitrag zu den Siyar, Klaus Schwarz Verlag, Berlin, 2001
- Amir Muhammad Adib Zaidan, *Hadiith- Sammlung İmam Al-Buchaariy* (İmam Buhârî'nin Hadis Koleksiyonu, el- Câmî'ûs- Sahîh eserinin Almanca diline yapılmış tercümesi), CPI-books GmbH, 2013.
- Andreas Görke, "Die frühİslâmische Geschichtsüberlieferung zu Hudaibiya", *Der Islam*, bd. 74, 1997.
- Andreas Görke, Harald Motzki, "Tilman Nagels Kritik an der İsnâd-cum-matn- Analyse. Eine Replik", *Asia* 68(2), 2014.
- Anton Hartmann, Goldene Worte Mohammeds, Moslemische Revue MR(Müslüman Resimli Dergisi), c.VI, 1930.
- Ayhan Tekineş, "Müşkilü'l-Hadîs", *DİA*, İstanbul, 2006, XXXII.
- Bekir Ezer, Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Sünnet ve Hadis Hakkındaki Çalışmaları (1900-1950), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2007.
- Bekir Kuzudişli, "Oryantalizm Ve Hadisle İlgilenen Bazı Oryantalistler", İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2003.
- C. Gilliot, T. Nagel, *Das Prophetenhadît*, Vandenhoeck- Ruprecht (V&R) Göttingen, 2004.
- C. Graf von Landberg, K. U. Nylander's Specimenschrift Dalâil El-Nubuwwa, Leiden- E.J.Brill, 1892.

- Carina Bauer, “*Frauen in der Hadit-Überlieferung - fundamentale Glieder der Kette*”, Mainz 2007.
- Carl Brockelmann, “Die Morgenländischen Studien in Deutschland” *ZDMG*, 76.
_____, *Geschichte der Arabischen Litteratur*, E.J. Brill Yayınevi 1937, 1943 baskıları, Leiden, I.cilt ve I.ek zeyl.
- Claudia Brand, “Die Medizin des Propheten und ihre Bedeutung in der Gegenwart. Traditionelle İslâmische Heilvorstellungen in modernen Fatwas”, Leipzig Üniversitesi Din Bilimleri Enstitüsü, Din Tarihi Bölümü, Seminer ödevi, 2004.
- Eckart Stetter, *Topoi und Schemata im Hadît*, Eberhard-Karls- Tübingen Üniversitesi Felsefe Fakültesi, 1965.
- Edward W.Said, *Oryantalizm*, çev. Nezh Uzel, İrfan Yayıncılık, İstanbul, 1998.
- Erdoğan Tunahan, “Hadiste İctihad Kapısı Kapanmış mıdır?” V. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi 12-15 Mayıs 2016, *Isparta Bildiriler Kitabı III*, 2016.
- Fatma Kızıllı, “Arent Jan Wensinck”, *DİA*, İstanbul, 2013, XLIII.
_____, “Türkiye’de Hadis Araştırmaları ve Oryantalizm”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, c.11, s.21.
- Ferid Heider, *Einführung in die Hadîthwissenschaften*, Berlin-Almanya 2007, Deutscher Informationsdienst über den Islam(DIdI) e.V Karlsruhe.
- Friedrich Kern, “Murgitische und antimurgitische Tendenztraditionen in Sujuti's al la'ali al masn”, *Zeitschrift für Assyriologie und Vorderasiatische Archäologie (ZA)*, Bd.26, 1912.
- Friedrich Risch, *Commentar des Izz-ed-Dîn Abu Abdullah über die Kunstausrücke der Traditionswissenschaft*, Brill, Leiden, 1885.
- Fritz Meier, Ein Profetenwort gegen die Totenbeweinung, *Der Islam* 50, Basel, 1973.
- Fuat Sezgin, *Geschichte des Arabischen Schrifttums*, E.J.Brill Yayınevi, I, Leiden, 1967.
- Ghazi Abdel-Qadir, *Mohammed/ Worte wie Oasen*, Hender Verlag, Freiburg, 1995.
- Goldziher, “Neuplatonische und gnostische Elemente im Hadît”, *Zeitschrift für Assyriologie und verwandten Gebiete*, 22, 1909.
- Goldziher, *Gesammelte Schriften*, Georg Olms Hildesheim, trhsz.
- Gregor Schöler, “Die Frage der schriftlichen oder mündlichen Überlieferung der Wissenschaften im frühen Islam”, *Der Islam* 62, 1985.

- _____,“Mündliche Thora und Hadît: Überlieferung, Schreibverbot, Redaktion”, *Der Islam* 66, 1989.
- _____,“Schreiben und Veröffentlichen zu Verwendung und Funktion der Schrift in den ersten İslâmischen Jahrhunderten”, *Der Islam* 69, 1992.
- _____,*Charakter und Authentie der muslimischen Überlieferung über das Leben Mohammeds*, İslâm şark dili, tarihi ve kültürü araştırmaları adıyla Der İslâm dergisinde yayınlanmıştır, editör: Albrecht Noth, Walter de Gruyter Yayınevi, c.14, Berlin, New York, 1996.
- Gudrun Krämer, *Islam Religion, Geschichte und Kultur*, Zeit Akademie, Zeitverlag, Hamburg, trhsz.
- H. Ahmed Schmiede, “W. Johann Fück”, *DİA*, İstanbul, 1996, XIII.
- Harald Motzki, “Der Prophet und die Schuldner. Eine Hadît- Untersuchung auf dem Prüfstand”, *Der Islam*, 77, 2000.
- _____,“Die Rolle der Prophetenüberlieferung (Hadith) im Islam”, ed.Peter Gemeinhardt, Tübingen 2016.
- _____,“Methoden zur Datierung von İslâmischen Überlieferungen”, Müellif bu makaleyi 9 Şubat 2001 yılında Hollanda Nijmegen Katolik Üniversitesi Felsefe Fakültesinde İslâm araştırmaları profösörlüğüne tayini sırasında Hollandaca sunmuştur. Ayrıca Bülent Uçar tarafından bu makale Türkçe’ye tercüme edilmiştir. Bak: Motzki, Batı’da, Hadis Çalışmalarının Tarihi Seyri, ed. Bülent Uçar, Hadisevi Yayınları, İstanbul, 2006
- _____,Batıda, Hadis Çalışmalarının Tarihi Seyri, ed. Bülent Uçar, Hadisevi, İstanbul, 2006.
- _____,Wie glaubwürdig sind die Hadithe? Die klassische İslâmische Hadith- Kritik im Licht moderner Wissenschaft, Springer, Wiesbaden, 2014.
- Hartmut Bobzin, *Mohammed*, C.H.Beck Yayınevi, III.baskı, Münih, 2006.
- Hasan Amarat, Ibn an-Nafıs Kompendium über die Wissenschaft von den Grundlagen des Hadît (Muhtasar fi ilm usûl al-hadît), Georg Olms Verlag, Hildesheim Almanya, 1986.
- Hayati Yılmaz, “Kudsî Hadis”, *DİA*, Ankara, 2002, XXVI.

Heinrich Ferdinand Wüstenfeld, *Über das Leben und die Schriften des Scheich Abu Zakarija al- Nawawi, nach handschriftlichen Quellen*, im Verlage der Dieterichschen Buchhandlung, Göttingen, 1849.

Heinrich Schütziger, “Abû Ya’lâ al-Mausi Leben und Lehrerverzeichnis”, *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft-ZDMG* 131, 1981.

Herm Reinfried, *Bräuche bei Zauber und Wunder nach Buchari-Beitrag zur altarabischen Religion*, Kommillion Yayınevi, Karlsruhe, 1915.

Hilal Görgün, “Heinrich Ferdinand Wüstenfeld”, *DİA*, İstanbul, 2013, XLIII.

Josef Horovitz, “Alter und Ursprung des İsnâd”, *Der Islam*, 1918.

_____, “Noch einmal die Herkunft des İsnâds”, *Der Islam*, c.11, 1921.

Ignaz Goldziher, “Hadis Kültüründe Yer Alan İncil Parçaları”, çev. Sami Şahin, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, , cilt: XII, s. 1, 2008.

_____, “Kämpfe um die Stellung des Hadît im Islam“, *ZDMG* 61, 1907.

_____, “Neutestamentliche Elemente in der Traditionsliteratur des Islam“, *Oriens Christianus* 2, 1902.

_____, *Muhammedanische Studien*, Max Niemeyer Yayınevi, II, Halle 1890.

_____, *Neue Materialien zur Litteratur des Ueberlieferungswesens bei den Muhammedanern*, *ZDMG*, 50, 1896.

_____, *Muhammedanische Traditionen über den Grabesort des Josua*”, *Zeitschrift des Deutschen Palästina Vereins (ZDPV)*, 2, 1879.

Irene Schneider, “Narrativität und Authentizität: Die Geschichte vom weisen Propheten, dem dreisten Dieb und dem koranfesten Gläubiger”, *Der Islam*, 77, 2000.

Israel Wolfensohn, *Ka’b al- Ahbâr und seine Stellung im Hadît und in der İslâmischen Legendenliteratur*, Johann-Wolfgang Goethe Üniversitesi, Felsefe Fakültesi, Frankfurt am Main, 1933.

İ.Hakkı Ünal, “İbn Hatîbüddehşe”, *DİA*, İstanbul, 1999, XX.

İbrahim Canan, *Kenzü’l-Ummâl*, *DİA*, Ankara, 2002, XXV.

İbrahim Usta, “Das Hadith-und Sunnaverständnis von Ibâdîten”, *Viyana Üniversitesi Doğu Bilimleri (Orientalistik) Fakültesi, Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü, Kelam Araştırmaları Dergisi (KADER)*, 2011.

İlber Ortaylı, “Hammer-Purgstall”, *DİA*, İstanbul, 1997, XV.

- İlhan Erdem, “Aloys Sprenger”, *DİA*, İstanbul, 2009, XXXVII.
- İsmail Baliç, “Geschichte des Arabischen Schrifttums”, *DİA*, 1996, XIV.
- Jens Scheiner, *Der Hadith*, Islam Einheit und Vielfalt einer Weltreligion, ed.Rainer Brunner, Kohlhammer Yayınevi, Stuttgart, 2016.
- Johann Fück, “Beiträge zur Überlieferungsgeschichte von Buhârî’s Traditionssammlung”, *ZDMG* 92, 1938.
- Johannes Twardelle, “Zur Soziologie der Hadithe”, *Zeitschrift Sozialersinn* (dergi), Heft 2 (II.baskı), Lucius&Lucius Yayınevi, Stuttgart, 2013.
- Johann Fück, “Die Rolle des Traditionalismus im Islam”, *ZDMG* 93, 1939.
- Josef Horovitz, “Hadis Musalsal”, *Der Islam*, c.VIII, 1918.
- Joseph Hammer, “Auszüge aus der mündlichen Überlieferung Mohammeds”, *Fundgruben des Orients* I, Viyana, 1809.
- Julia Bummel, Zeugung und pränatale Entwicklung des Menschen nach Schriften mittelalterlicher muslimischer Religionsgelehrter über die “Medizin des Propheten”, Hamburg Üniversitesi Felsefe Fakültesi basılmamış doktora tezi, 1999.
- Kadir Sancı, *Die schriftlichen Ursprünge İslâmischen Überlieferungsgutes als eine innerİslâmische Frage*, Johann-Goethe Üniversitesi Protestan Teolojisi bölümü, 2010, yüksek lisans tezi.
- Kemal Kahraman, “Johannes Heindrik Kramers”, *DİA*, Ankara, 2002, XXVI.
- Latif Raschedi, Saeed Raschedi, *Medizinratgeber des Propheten Muhammad (s.)*, m-haditec yayınevi, Bremen, thrsz.
- Leknevî, Ebü'l-Hasenat Muhammed Abdülhay b. Muhammed Abdilhalîm b. Muhammed Emînillah es-Sihâlevî el-Leknevî (ö.1304/1886-87), *el-Ecvibetü'l-fâzıla li'l-esileti'l-aşereti'l-kâmile*, Mektebu'l – Matbuâtî'l-İslâmiyye, nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde, Halep -1384/ 1964.
- Ludolf Krehl, “Ueber den Sahîh des Buchârî”, *ZDMG*, IV.baskı, 1850.
- M. Kandemir Kandemir, “Kâ'b el-Ahbâr”, *DİA*, İstanbul 2001, XXIV.
- M. Tayyip Okiç, *Bazı Hadis Meseleleri Üzerinde Tetkikler*, Osman Yalçın Matbaası, İstanbul, 1959.
- M. Yaşar Kandemir, “Garîbü'l-Hadîs”, *DİA*, İstanbul, 1996, XIII.
- Maher Jarrar, Sebastian Günther, “Gulam Halîl und das Kitâb Sarh as-sunna”, *ZDMG* 153, 2003.

- Mahmut Demir, “Vehb b. Münebbih”, *DİA*, İstanbul 2012, XLI.
- Manfred Fleischhammer, *Muhammad ibn Hibbân’s Kitâb masâhir ‘ulamâ al-amsâr*, Bibliotheca Islamica, DMG, Internationalen Gesellschaft für Orientforschung, ed. Hellmut Ritter, Albert Dietrich, b.22, Franz SteinerVerlag, Wiesbaden 1959.
- Maulana Muhammed Ali, M.A, LL.B, çeviri: Petra Fachinger, *Handbuch des Hadît*, Ahmadiyya Anjuman Ishaat Islam(Lahore), U.S.A, ts.
- Max Weisweiler, *Istanbuler Handschriftenstudien zur Arabischen Traditionsliteratur*, Deutsche Morgenländische Gesellschaft, Bibliotheca Islamica, baskı:Hellmut Ritter, Leipzig, 1937.
- Mehmet Ali Sönmez, “İbn Hibbân”, *DİA*, İstanbul, 1999, XX.
- Mehmet Efendioğlu, “Saîd b. Mansûr”, *DİA*, İstanbul, XXXV.
- Mehmet S. Hatiboğlu, “Ignaz Goldziher”, *DİA*, İstanbul, 1996, XIV.
- Michael Jan de Goeje, “Beschreibung einer alten Handschrift von Abû ‘Obaid’s Garîb”, *ZDMG*, c.18, 1864.
- Miklos Muranyi, “Das Kitâb Musnad Hadît Mâlik b. Anas von Ismâ’il b. Ishâq al-Qâdi“, *Qairawâner Miszellaneen II*, *ZDMG* 138, 1988.
- _____, “Der Muwatta’- Kommentar des Andalusiers al- Qanâzi (st. 413/1022) Ein Beitrag zum andalusischen Überlieferungswesen”, *Der Islam*, bd. 82, 2005.
- _____, “Ein Altes Dokument Über Hadîtfabrikationen in der Frühen Medinensischen Jurisprudenz”, *Jerusalem Studies in Arabic and Islam (JSA)*, 1987.
- Mirza Tokpınar, “Die Sicht auf Nichtmuslime in Hadît und Sunna”, Peter Lang Yayınevi, Frankfurt, 2011.
- Mohammed Gharaibeh, “Einführung in die Wissenschaften des Hadith, seine Überlieferungsgeschichte und Literatur”, Kalam Yayınevi, Freiburg, 2016.
- Muhammed Hamidullah, “Carl Brockelmann”, *İslâm Tetkikleri Dergisi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, c.VIII, İstanbul, 1984.
- _____, “Eine Handschrift Der Sunan Von Sa’îd Ibn Mansûr des Lehrers von Muslim”, *Die Welt des Islams WI* (İslâm dünyası dergisi), Brill Yayınevi, c.VIII, Paris, 1962.
- Muhammed Mustafa el-A’zamî, *İlk Devir Hadis Edebiyatı*, ter. Hulûsi Yavuz, İz Yayıncılık, İstanbul, 1993.
- Mustafa Fayda, “Abdullah b. Selâm”, *DİA*, İstanbul, 1988, I.

- Mustafa Saîd el-Hin, Mustafa el-Buga, Muhyiddin Mestû, Ali eş-Şürbecî, Muhammed Emîn Lutfî, çeviren: Samir Mourad, *Erläuterungen zu Riyad as-Salihin von Imam An-Nawawi*, An-nur yayınevi, I.baskı, Karlsruhe, 2007.
- Tilman Nagel, “Hadît-oder: Die Vernichtung der Geschichte”, *ZDMG*, Supplement, 10, Göttingen, 1994.
- _____, “Hadis ya da Tarihin İmhası”, çeviren: Ali Dere, *İslâmî Araştırmalar*, cilt: X, sayı: 1-2-3, 1997.
- Nimetullah Akın, “Hadislerin Yazılı Kaydı ve Literatür Esaslı Bir Disiplin Olma Süreci: A. Sprenger, I. Goldziher ve G. Schoeler’in Yaklaşımları”, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, cilt: VI, sayı: 1, 2008.
- _____, *Alman Oryantalizmi ve Hadis*, Emin Yayınları, Bursa, 2011.
- Nuri Yüce, “Brockelmann, Carl”, *DİA*, İstanbul, 1992, VI.
- Oskar Rescher, “Über die Zahlensprüche in Bochârî”, *Zeitschrift für Semitistik (Sami dilleri ve edebiyatları bilimi dergisi)* 1, 1922.
- Omar Hamdan, “Hadîth-Kritik am Beispiel der mawdû’ât-Literatur”, *HIKMA*, 4/6, Osnabrück, 2013.
- Özcan Hıdır, “Harald Motzki: Hayatı, İlmi Şahsiyeti, Çalışmaları ve The Oriijins of Islamic Jurisprudence Adlı Eseri”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, s.4, 2004.
- _____, “Şarkiyatçıların Hadisi Tarihlendirme Metotları”, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, cilt: I, sayı: 1, 2003.
- Raif Georges Khoury, *Wahb b. Munabbih*, Der Heidelberger Papyrus PSR Heid Arab 23, Otto Harrassowitz- Wiesbaden Almanya, 1972
- Raimund Köbert, *Bayân Muskıl Al-Ahâdît Des Ibn Furak*, Pontificium Institutum Biblicum Roma Piazza Pilotta, 1941
- Ralf Elger, *Islam Eine Einführung*, Fischer Yayınevi, Frankfurt am Main, 2012.
- Raşit Küçük, “İsnad”, *DİA*, İstanbul 2001, XXIII.
- Rudolf Leszynsky, *Mohammedanische Traditionen über das jüngste Gericht*, Heidelberg Üniversitesi Felsefe Fakültesi, baskı:Max Schmerson, Kirchhain N.-L. 1909.
- Ruhi Fığlalı, “Kâdiyânîlik”, *DİA*, İstanbul, 2001, XXIV.
- Rüdiger Lohlker, *Hadîthstudien- Die Überlieferungen des Propheten im Gespräch*, Dr. Kovac Yayınevi, Hamburg, 2009.
- S.M. Zwemer, “Das sogenannte Hadît gudsî”, *Der Islam dergisi* 13, 1923.

- Salih Tuğ - M. Kâmil Yaşaroğlu, “Muhammed Hamîdullah”, *DİA*, İstanbul 2005, XXX.
- Samir Mourad, Hadithe der rechtlichen Bestimmungen mit Erläuterungen Gottesdienstliche Handlungen und Handelsrecht, Deutscher Informationsdienst über den Islam (DIdI) e.V. Karlsruhe, I.baskı 2006.
- Sayyid Abdalhussain Scharaffuddin al-Musawi, *Abu Huraira: Ursache und Wirkung seiner Überlieferungen*, çev.Josef Anton Dierl, M-Haditec, Bremen, 2006.
- Schöler, “Weiteres zur Frage der schriftlichen oder mündlichen Überlieferung der Wissenschaften im frühen Islam”, *Der Islam* 66, 1989, ss.38-67.
- Sedat Şensoy, “Osman Reşer”, *DİA*, İstanbul, 2008, XXXV.
- Stefan Leder, “Dokumente Zum Hadît In Schrifttum und Unterricht aus Damaskus Im 6./12. JHDT.”, *Oriens*, vol.34, 1994.
- Stefan Reichmuth, *Kleines Islam Lexikon. Geschichte- Alltag-Kultur (Hadîth)*, ed. Ralf Elger, Friederike Stolleis, C.H. Beck Yayınevi, München, 2008.
- Stefanie Brinkmann, “Die kulturelle Biographie einer Buḥārî-Handschrift”, Aus Buchwerkstatt und Bibliothek, Manuskriptkulturen des Mittelalters in Orient und Okzident, ed. Lorenz Korn, Birgitt Hoffmann, Stefanie Stricker, docupoint, Magdeburg, III, 2014.
- Swantje Boulouh Bartschat, “Methoden und Verhalten bei Erwerb und Tradierung von Ahâdît am Beispiel Abî Tâhir as-Silafîs”, *Jahrbuch für Islâmische Theologie und Religionspädagogik 1* (Islâm pedagojisi ve ilahiyatı yıllık kitabı), Kalam Verlag für Islâmische Theologie und Religionspädagogik KG, ed. Milad Karimi und Mouhanad Khorchide, 2012.
- Şuayip Seven, “Die Kompilation von Muslim b. Hağğaç al-Qusairî (gest. 261/875) und ihre Stellung in der Hadît-Literatur”, *Jahrbuch für Islâmische Theologie und Religionspädagogik 3*, Kalam Verlag, 2014.
- “Ibn Şihâb az-Zuhrî (gest. 124/742), Die Schlüsselfigur der frühen Hadithwissenschaft”, *Jahrbuch für Islamische Theologie und Religionspädagogik 4*, Kalam Verlag, 2015.
- Tahsin Görgün, “Ignaz Goldziher”, *DİA*, İstanbul, 1996, XIV.
- Talat Koçyiğit, “I. Goldziher’in Hadisle İlgili Bazı Görüşlerinin Tahlil ve Tenkidi”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, s.15, 1966.
- Traugott Mann, Beiträge zur Kenntnis Arabischer Eigennamen, Berlin Friedrich-Wilhelms Üniversitesi, Felsefe Fakültesi, E.J. BRILL Yayınevi, Leiden 1904.

Turgut Akpınar, “Alfred von Kremer”, *DİA*, Ankara, 2002, XXVI.

Yaşar Sarıkaya “Die klassischen Haditwissenschaften aus der Sicht der neuen Haditschule in Ankara am Beispiel der Kritik M. Hayri Kırbaşoglu”, *Geschichtsschreibung zum Frühİslâm* (Erken Dönem İslâm’da Tarih Yazıcılığı), ed. Ömer Özsoy, Ayşe Başol, Ebv Yayınevi, c.I, Berlin 2014.

Yaşar Sarıkaya, “Der Hadith im İslâmischen Religionsunterricht: eine religionspädagogische Herausforderung”, *Islamische Theologie und Religionspädagogik in Bewegung, Neue Ansätze in Europa*, ed. Zekirija Sejdini, Bielefeld, 2016.

_____, “Der Hadith als Quelle für den İslâmischen Religionsunterricht”, *Journal für Religionskultur* 150, ed. Edmund Weber, 2011.

_____, “Die Authentizität des al-Ğâmi’ as-Sahîh: Eine Skizze der Klassischen Hadîtkritik an dem Sahîh von al-Buhârî”, *Zeitschrift für Islamische Studien ZIS* (İslâm Araştırmaları Dergisi), 111.sayı, Mayıs 2012.

_____, “Gebt acht auf Gott und Seinen Gesandten...! (Koran 8/20) – Wie (unterschiedlich) Muslime ihrem Propheten folgen”, *Islam im europäischen Kontext*, ed. Bülent Uçar, Peter Lang, trhsz.

Yusuf Ziya Kavakçı, *İslâm Araştırmalarında Usûl*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1991.

Yücel Bulut, *Oryantalizmin Kısa Tarihi*, Küre Yayınları, İstanbul, 2004.

Zülfikar Tüccar, “Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm”, *DİA*, İstanbul, 1994, X.

- İnternet Bağlantıları

<http://berlin.ahmadiyya.org/m-rev/>

<http://deacademic.com/dic.nsf/dewiki/309086>

<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/kader/index>

<http://edebiyat.istanbul.edu.tr/İslamarastirmalarimerkezi/?p=6437>

<http://frankfurter-personenlexikon.de/node/3576>

<http://frankfurter-personenlexikon.de/node/3576>

<http://İslâmisches-zentrum-muenchen.de/html/Ahmad%20von%20Denffer.html>

<http://members.comu.edu.tr/mtokpınar/ozgecmis.htm>

<http://menadoc.bibliothek.uni-halle.de/dmg/periodical/structure/2341>

<http://menadoc.bibliothek.uni-halle.de/dmg/periodical/structure/2374>
<http://partners.academic.ru/dic.nsf/dewiki/883490>
http://reader.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb10210779_00009.html
<http://www.didi-info.de/texte-a-informationen/stellungnahmen>
<http://www.geschkult.fu-berlin.de/e/İslâmwiss/mitarbeiterinnen/professorinnen/Kraemer>
<http://www.grin.com/de/e-book/139537/frauen-in-der-hadit-ueberlieferung-fundamentale-glieder-der-kette>
<http://www.ibttm.gov.tr/TR,84344/prof-dr-fuat-sezgin.html>
<http://www.İslâmische-studien.de/>
http://www.linkfang.de/wiki/Miklos_Muranyi
<http://www.literaturpflaster.com/ghazi-abdel-qadir.html>
<http://www.orientphil.uni-halle.de/sais/geschichte-fleischhammer.php>
<http://www.sozialer-sinn.com/>
<http://www.uni-giessen.de/fbz/fb04/institute/İslâmtheo/personen/sarikaya-yasar>
<http://www.vereint-im-İslâm.de/ferid-heider>
https://anthrowiki.at/Tilman_Nagel
https://catalyst.library.jhu.edu/catalog/citation?id=bib_496673
https://de.wikipedia.org/wiki/Gregor_Schoeler
<https://www.degruyter.com/view/j/islam>
<https://www.deutsche-biographie.de/sfzW3518.html#indexcontent>
https://www.dmg-web.de/page/home_de
https://www.dmg-web.de/page/home_de
https://www.dmg-web.de/page/zdmg_de
<https://www.iz.com.tr/harald-motzki#>
<https://www.perlentaucher.de/autor/johannes-twardella.html>
<https://www.religionandtransformation.at/ueber-uns/mitglieder/wissenschaftlerinnen/ruediger-lohlker/>
https://www.researchgate.net/profile/Gregor_Schoeler
<https://www.uni-goettingen.de/de/prof.+dr.+irene+schneider/537114.html>
https://www.uni-muenster.de/ZIT/Personen/Mitarbeiter/personen_seven_suayip.shtml
https://de.wikipedia.org/wiki/Omar_Hamdan

ÖZGEÇMİŞ

1989 yılında Sivas'ta doğdu. İlköğrenimini Sivas'ın Yıldızeli ilçesinde bitirdi. Orta ve lise öğrenimini Almanya'nın Köln şehrinde tamamladı. 2010 yılında Köln Katharina-Henoth Gesamtschule'dan mezun oldu.

2011 yılında Diyanet İşleri Başkanlığının Uluslararası İlahiyat Projesi kapsamında İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde lisans eğitimine başladı. "Selefilik: Hadise Dair Görüşleri ve Almanya'da Tezahürleri" adlı lisans teziyle mezun oldu. 2016 yılında Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Hadis Anabilim Dalında yüksek lisans eğitimine başladı.

İletişim Adresi:

e-Mail: nurdandevceci58@gmail.com

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Nurdan DEVECİ KORKUT
Tez Adı	Batıda Hadise Dair Kaleme Alınan Almanca Akademik Çalışmalar
Enstitü	Sosyal Bilimler
Anabilim Dalı	Temel İslam Bilimleri
Bilim Dalı	Hadis
Tez Türü	Yüksek Lisans
Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Mutlu GÜL
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) İzni Kısıtlama	☐ Genel Kısıt (6 ay) ☒ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin veriyorum.

Hazırlamış olduğum tezimin yukarıda belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih: .../.../2019

İmza: